НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені М.П. ДРАГОМАНОВА

На правах рукопису

СЕРПУТЬКО Ганна Петрівна

УДК 811.161.2’367.625

СЕМАНТИЧНІ Й ФУНКЦІОНАЛЬНІ ПАРАМЕТРИ ДІЄСЛІВ СТАВЛЕННЯ ДО ОБ’ЄКТА ТА СУБ’ЄКТА

10.02.01 – українська мова

Дисертація на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук

Науковий керівник:

Плющ Марія Яківна
доктор філологічних наук,
професор

Київ-2006

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ 4
ВСТУП 6
РОЗДІЛ І. СЕМАНТИЧНА СТРУКТУРА ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНОЇ
ГРУПИ ДІЄСЛІВ СТАВЛЕННЯ 11

1.1. Семантична диференціація понять "релятивність-відношення-ставлення" 11
1.2. Семна організація дієслів ставлення української мови 15
1.3. ЛСГ дієслів ставлення у лексичному складі української мови 22
1.4. Дієслова семантики ставлення на шкалі суб'єктивної оцінки та інтенсивності 31
1.5. Принципи класифікації дієслів ставлення 37
1.5.1. Дієслова підгрупи позитивного ставлення 43
1.5.2.Дієслова підгрупи негативного ставлення 52
1.6. Специфіка парадигматичних відношень у структурі полісемії дієслів ставлення 58
1.7. Структури, еквівалентні ситуації ставлення, вираженій дієсловом 62
1.8. Стилістичний аспект функціонування дієслів ставлення 71
1.9. Специфіка деривації дієслів ставлення 79
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ І 84
РОЗДІЛ ІІ. ФУНКЦІОНУВАННЯ ДІЄСЛІВ СТАВЛЕННЯ 86
2.1. Релятиви ставлення у семантичній типології дієслівних предикатів 86
2.2. Валентна рамка релятивних предикатів ставлення 94
2.3. Суб'єктна валентність релятивів ставлення 101
2.4. Об'єктна валентність релятивних предикатів ставлення 105
2.5. Семантико-синтаксичні відношення, що детермінують ситуацію ставлення 111
2.5.1. Суб'єктно-об'єктні дієслова ставлення 114
2.5.2. Двосуб'єктні дієслова ставлення 117
2.5.3. Валентність каузативних дієслів ставлення 121
2.6. Мінімальні структурні моделі 123
2.6.1. Одновалентність і релятивні предикати ставлення 126
2.6.2. Структурні моделі речень з двовалентними релятивами ставлення 128
2.6.3. Тривалентна реалізація релятивних предикатів ставлення у структурі речення 139
2.6.4. Односкладні і неповні речення з релятивами ставлення 143
2.6.5. Модифіковані конструкції з релятивними предикатами ставлення 149
2.6.6. Роль іфінітива в конструкціях з релятивами ставлення 153

2.7. Граматичні категорії дієслів ставлення та їх семантико-синтаксична реалізація 155
2.7.1. Атемпоральний характер ставлення та реалізація граматичної категорії часу дієслова 155
2.7.2. Граматичні категорії способу дієслів ставлення 159
2.7.3. Категорії перехідності/неперехідності та стану 161
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ ІІ 166
ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ 168
СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ 172
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ 186
ДОДАТОК А 187

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

В. – відмінок.
Газ. – газета.
Гр - група.
Д. – давальний, додаток.
Див. – дивитися.
Діал. – діалектне.
Журн. – журнал.
Займ. – займенник.
Заст. – застаріле.
Зн. – знахідний.
Ім. - іменник.
Кл. – кличний.
Лат. – латинська мова.
ЛСГ – лексико-семантична група.
ЛСП – лексико-семантичне поле.
М. – місцевий.
Мн. – множина.
Напр. – наприклад.
Н. – називний.
О. – орудний.
Одн. – однина.
Однор. – однорідний.
П – підмет.
Перен. – переносне.
Пор – порівняти.
Пр – присудок.

Р. – родовий.
Розм. – розмовний.
Рос. – російська мова.
Складен. – складений.
СУМ – Словник української мови: В 11 томах.- К.: Наук. думка, 1970-1980.- Т.I-XI.
Укр. – українська мова.
Adv – обставина.
V_f – фінітна (особова) форма дієслова.
Inf – інфінітив.
Caus – каузативний.
Mot – мотив.
N – іменниковий еквівалент.
O, Obj – об’єкт.
$Praed_{rs}$ – релятивний предикат ставлення.
Praep, прийм. – прийменник.
R – релятив ставлення.
S – суб’єкт.

ВСТУП

Мова відображає реалії об’єктивної дійсності, де усі предмети, процеси і явища перебувають у певних зв’язках та відношеннях і поза ними не існують. Відношення реальної дійсності, репрезентовані засобами мови, мають специфіку свого відображення на різних рівнях мовної структури, зумовленої системною організацією кожної мови. На сучасному етапі розвитку лінгвістичної науки особливий інтерес становить проблема відображення засобами мови різноманітних проявів взаємодії людини з реаліями об’єктивної дійсності (стосунки, оцінка, ставлення, поведінка тощо). Окремого дослідження в українській мові потребує семантична категорія “ставлення”, репрезентована дієсловом.

Інтенсивний розвиток теорії граматики на нових засадах засвідчується працями О.М. Пєшковського, В.В. Виноградова, Ф.І. Мєщанінова, О.В. Бондарка та ін. учених XX століття. Функціонально-семантичні дослідження дієслів різних лексико-семантичних груп в українському мовознавстві сьогодні представлені працями В.М. Русанівського, І.Р. Вихованця, А.П. Грищенка, К.Г. Городенської, А.П. Загнітка, В.В. Гумовської, Н.Б. Іваницької, О.І. Леути, І.І. Овчиннікової, Т.Є. Масицької, Н.А. Баракатової, Н.М. Мединської, Г.О. Пірус, Н.Г. Ніколаєвої, І.Р. Прокопенко та ін.

Дослідженню категорії релятивності прислужилися філософські та лінгвістичні здобутки Аристотеля, Л.В. Щерби, О.В. Бондарка, Л.Л. Буланіна, Н.С. Авілової, Д.А. Ячинської, Е.В. Кузнецової, О.М. Вольф, Л.М. Васильєва та інших дослідників. Категорія релятивності у російській мові розглядається з погляду формування лексико-семантичного поля дієслів відношення у працях Р .М. Гайсіної (“Значение и синтагматика глаголов” (на материале глаголов отношения), “Лексико-семантическое поле глаголов отношения в современном русском языке”).

Належного вивчення категорія релятивності отримала у працях українських і зарубіжних мовознавців: В.Г. Гака, Ю.С. Степанова, В.В. Богданова, М.П. Алієвої, Н.М. Арват, Й.Ф. Андерша, Т.В. Булигіної, Н.Д. Арутюнової, М.В. Всеволодової, Л.М. Васильєва, І.Б. Барамигіної, М.І. Лещенка, О.М. Селіверстової, Ван Янчжена та інших, які розглядають її у зв’язку з характеристикою різних типів семантичних предикатів.

Вже у працях Г.О. Пірус, Г.В. Ситар наголошується на унікальності та автономності релятивів ставлення української мови, чим започатковано процес їх виокремлення із класу предикатів стану, якості та відношення. Хоча одностайності мовознавців щодо цього питання й досі не досягнуто: одні розглядають дієслова серед предикатів стану, інші зараховують їх до предикатів відношення чи об’єднують у клас предикатів якості або розглядають автономно, як окремий тип дієслівних предикатів.

Актуальність дослідження зумовлюється необхідністю виділення в українській мові лексико-семантичної групи дієслів ставлення й окреслення діапазону їх функцій, чіткого розмежування та конкретизації семантичного наповнення понять “релятивність”, “відношення”, “ставлення” та мовної категорії, яка відображає їх поняттєвий зміст. Визначальна роль щодо окреслення значеннєвих меж і встановлення дієслівного масиву семантики ставлення в українському мовознавстві належить лінгвістичним студіям В.М. Русанівського. Поділ дієслівної лексики української мови на ряд функціонально-семантичних груп, здійснений ним, зокрема виділення дієслівної семантики ставлення до об’єкта, є вагомим внеском у вивчення українського дієслова. Проте досі дієслова лексико-семантичної групи ставлення не стали об’єктом спеціального монографічного дослідження українських мовознавців, на противагу русистиці, де проблемі релятивності присвячено чимало наукових досліджень (Р.М. Гайсіної, Е.В. Кузнецової, Л.М. Васильєва та ін. лінгвістів).

Постає необхідність інтегрувати семантику ставлення, виражену дієсловом, що виявляється у почуттях, поведінці, мовленні і розглядалася у межах різних ЛСГ, в єдину лексико-семантичну групу дієслів ставлення української мови.

У роботі чітко окреслюється частиномовний статус семантики ставлення, адже кожна частина мови представлена певним набором значень. Об'єктом дослідження обрано дієслово, оскільки, за словами В.В. Виноградова, "смислова структура дієслова є ширшою за смислову структуру іменника, і коло його значень виявляється більш рухливим" [49, 166], що зумовлює його високу здатність до виконання предикативної функції у структурі речення.

Зв'язок дисертаційної роботи з науковою темою кафедри. Тема дисертації пов'язана з темою кафедри української мови НПУ імені М.П. Драгоманова "Лінгводидактичний опис функціонування української мови", яка передбачає діахронне й синхронне вивчення граматичної будови української мови.

Тема дисертації затверджена Вченою радою Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова (протокол №8 від 27 лютого 2003 року) і ухвалена Науковою координаційною радою "Українська мова" НАН України (протокол №20 від 11 травня 2004 року).

Предметом дослідження є семантична своєрідність дієслів ставлення та специфіка їх функціонування у синтаксичних структурах української мови.

Об'єктом дослідження обрано дієслова української мови, що формують лексико-семантичну групу ставлення.

Мета роботи – виділити лексико-семантичну групу дієслів ставлення, з'ясувати їх семантико-граматичні особливості.

Реалізація поставленої мети дослідження передбачає розв'язання таких основних **завдань**:

1) з'ясувати статус категорії ставлення та виділити ЛСГ дієслів ставлення у лексичному складі української мови;

2) визначити семантичні ознаки дієслів ставлення та основні критерії їх виділення;

3) здійснити класифікацію дієслів ставлення на підгрупи і мікрогрупи;

4) визначити стилістичну диференціацію семантики ставлення з урахуванням антонімічних та синонімічних зв'язків у межах лексико-семантичної групи дієслів ставлення;

5) охарактеризувати граматичну своєрідність ЛСГ дієслів ставлення;

6) описати моделі функціонування дієслів із семантикою ставлення у синтаксичній структурі речення сучасної української мови.

Джерелами фактичного матеріалу послугували вибірки дієслів із семантикою ставлення зі "Словника української мови" (СУМ) в 11-ти томах та з творів української літератури кінця XIX – XXI століть, а також із текстів публіцистичного, офіційно-ділового стилів української мови та рекламних текстів.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети і реалізації завдань використано описовий, зіставний методи та метод компонентного

аналізу, методики дистрибутивного та опозиційного аналізу.

Наукова новизна дисертаційного дослідження полягає у тому, що у роботі вперше в українському мовознавстві виділено дієслова ставлення в окрему лексико-семантичну групу, запропоновано їх класифікацію та здійснено системний опис; обґрунтовано термінологічне визначення понять та мовних одиниць, які репрезентують релятивну семантику в українській мові.

Теоретичне значення роботи. Дослідження дієслів ставлення уможливлює упорядкування системи дієслівних значень української мови та поглиблює теорію категорійної граматики у сфері вияву дієслівної семантики і її репрезентацій у структруі речення, а також накреслює перспективи дослідження інших лексико-семантичних груп дієслів та закладає основи міжчастиномовного аналізу семантики ставлення української мови. Крім того, дослідження може становити інтерес для спеціалістів у галузі психо- та соціолінгвістики.

Практична цінність дослідження полягає у тому, що результати дослідження можуть бути використані у викладанні курсу сучасної української мови. Матеріали дослідження можуть бути корисними для розробки спецкурсів із семантики та граматики, створення навчальних і методичних посібників для студентів філологічних факультетів вищих навчальних закладів освіти, а також у науково-дослідній роботі студентів, магістрантів.

Апробація роботи. Основні положення дисертаційного дослідження і його результати обговорювались на звітно-наукових конференціях викладачів та аспірантів Національного педагогічного університету імені Драгоманова (2004-2005рр.), Всеукраїнській науковій конференції Одеського національного університету імені І.І Мечникова, присвяченій пам'яті професора С.П. Бевзенка (6-7 жовтня 2005р.), XIV Міжнародній науковій конференції "МОВА І КУЛЬТУРА" (Київ, 20-24 червня 2005р.).

Зібраний та описаний матеріал дисертаційного дослідження впроваджено у практику викладання навчальних дисциплін факультету лінгвістики гуманітарного інституту Національного авіаційного університету (довідка про впровадження № 278 від 20.04.06), середньої загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів №62 Дарницької районної в м. Києві державної адміністрації (довідка про впровадження №217 від 19.04.06).

Основні положення дисертації відображено у семи публікаціях, шість з яких надруковані у провідних наукових фахових виданнях.

Структура дисертації визначається її метою та завданнями. Дисертаційне дослідження складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку літератури, використаних джерел та додатків.

У **першому розділі** "*Семантична структура лексико-семантичної групи дієслів ставлення*" з'ясовується семний склад дієслів ставлення, структура лексико-семантичної групи, а також здійснюються спроби класифікації дієслів ставлення.

У **другому розділі** *"Функціонування дієслів ставлення"* обґрунтовано виділення релятивних предикатів ставлення серед інших семантичних типів предикатів. Охарактеризовано їх валентні властивості та проаналізовано

особливості функціонування релятивів ставлення у синтаксичних структурах української мови.

РОЗДІЛ І
СЕМАНТИЧНА СТРУКТУРА ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНОЇ ГРУПИ ДІЄСЛІВ СТАВЛЕННЯ

1.1. Семантична диференціація понять “релятивність - відношення – ставлення”

Для окреслення семантики ставлення і виокремлення відповідного масиву дієслівної лексики української мови слід зіставити тлумачення понять *релятивність, відношення, ставлення* у різних мовах. Труднощі такого зіставлення зумовлені, насамперед, розбіжностями у семантичному наповненні лексем, оскільки у різних мовах за основу творення слів беруться неоднакові ознаки предметів і явищ реальної дійсності. Кожна мова має свою, складену традиційно лексичну систему, індивідуальні засоби лексичного вираження, відповідно до специфіки відображення дійсності. Окреме поняття на позначення певного явища реальної дійсності, виражене словом у лексичній системі однієї мови, може відповідати кільком лексемам в іншій. Так, у російській мові не існує окремої лексеми на позначення поняття ставлення, їй відповідає семантичний варіант багатозначного слова “отношение”. На перший погляд в українській мові усі розбіжності в семантичному наповненні названих понять можна легко подолати засобом прямого перекладу російської лексеми “отношение” українською – “відношення” (далі – відношення), проте значеннєва парадигма поняття відношення у російській та українській мовах не збігається.

В українській мові лексема “відношення” як полісемантична одиниця реалізує чотири значення: 1. *Стосунок, причетність до кого-, чого-небудь; зв’язок з кимсь, чимсь; у певному відношенні.* 2. *Взаємозв’язок між предметами , явищами (рідко людьми).* 3. З*аст. ставлення (в 1 значенні)*. 4. *Діловий лист, що надсилається в установу або офіційній особі* [203, Т.І, 612-613].

В англійській мові поняття “відношення” позначається лексемою *relation*, для окреслення ставлення як поводження вживається лексема *attitude*; французька мова має два відповідники - *rapport i relation*, у німецькій мові різні типи відношень також розрізняються і кваліфікуються трьома лексемами: *Beziehung, Bezug, Relation* [139, 300]. Отже, вихідного і узагальнювального значення стосовно усіх різновидів відношення набуває категорія релятивності: релятивний - (лат. relativus – відносний), який визначається, встановлюється у порівнянні, зіставленні з чим-небудь іншим [203, 721; СУМ, Т. VIII, 499].

Категорія “відношення”, уведена Аристотелем для позначення певного способу буття і пізнання, з часом, як вихідна універсальна логіко-філософська категорія, репрезентується у різні галузі знань (соціологію, психологію, педагогіку, етику, естетику, лінгвістику тощо) для позначення всезагального зв’язку між предметами, явищами та процесами реальної дійсності [237, 470; 236, 348].

В українській мові поняття “відношення” у значенні взаємозв’язку між предметами, явищами, процесами об’єктивної дійсності обмежене функціонуванням переважно в науковому стилі (математика, соціологія, філософія, психологія, лінгвістика тощо). У лінгвістиці цей термін застосовується досить широко для характеристики категорійної лінгвістичної сутності зв’язків між словами в лексичній системі мови чи, наприклад, у структурі речення (напівпредикативні, причиново-наслідкові, гомосинтагматичні, аднективні, лімітативні, гетеронексуальні тощо) [19, 300-302].

Поняття “відношення” є категорією багатоаспектною, що функціонує як елемент логічної побудови мовної системи на основних її рівнях (лексико-семантичному, граматичному). Відношення розглядається як універсальна категорія, пов’язана з системою і структурою кожної окремої мови, сукупність елементів якої перебуває у багатопланових взаємозв’язках.

“Об’єктивно існуючі зв’язки і відношення явищ і предметів є необхідними умовами для утворення відповідних зв’язків у мові як специфічно організованій за своїми внутрішніми законами системі лінгвістичних знаків” [110, 3]. Система як сукупність елементів, організованих певними зв’язками в єдине ціле, виявляє їх закономірні відношення. Системні відношення, як елементи універсальної мовної системи, розкривають якісну її характеристику. Відношення не лише формують мовну систему, а й забезпечують її структурність[122, 61-67].

Відношення у мові виражаються різнопланово і характеризуються всеосяжністю, що пронизує усі рівні мовної структури. Кожен мовний рівень, позначаючи відношення реальної дійсності, виявляє специфіку як у характері відображуваних відношень, так і в способах мовного їх позначення [65, 170].

На морфологічному рівні відношення реалізуються як релятивні значення різних морфологічних форм слів і категорій, на словотвірному – як релятивні значення певних словотворчих афіксів.

На синтаксичному рівні відношення реальної дійсності представлені як той чи інший (часовий, екзистенційний, просторовий, причиновий, кваліфікативний тощо) вид синтаксичної відповідності, що знаходить регулярне (структурно зумовлене) вираження у висловлюванні [19, 300-302]. До синтаксичних належать відношення між компонентами простого речення (предикативні, атрибутивні, об’єктні, обставинні та ін.), між частинами складного речення (єднальні, зіставні, протиставні, приєднувальні, перелічувальні, розділові, видільні; лімітативні, умовні, наслідкові, причинові, допустові, порівняльні, просторові, часові), між реченнями в тексті (причиново-наслідкові тощо), які представляють синтаксичну будову мови в цілому як реляційну структуру [19, 302].

Найскладніше і водночас досить різнопланово виявляються відношення в українській мові на лексичному рівні, де спостерігається тісна семантична взаємодія (полісемія, синонімія, антонімія тощо). Найважливішим можна вважати представлення на лексичному рівні мови якісних відношень типу: рівність, схожість, контраст, аналогія, відповідність, зумовленість тощо [62, 6].

Отже, фундаментальні відношення, наявні між елементами та структурними одиницями мови, які її формують, власне, й дають можливість ідентифікації і диференціації, відповідають в українській мові реалізації значення відношення як взаємозв'язку між предметами і явищами реальної дійсності.

Однак в українській мові один із лексико-семантичних варіантів полісемантичної лексеми "відношення" визначається як застарілий, відповідником якого є продуктивна у сучасній українській мові лексема "ставлення". Полісемантичний характер лексем *ставлення, ставитись(ся)* дозволяє розрізнити кілька значень: "ставлення" - 3, "ставитися" – 8 [203, Т.IX, 633-634]. Семантичний варіант поняття "ставлення", що аналізується у роботі, розкривається як: '*той або інший характер поводження з ким-, чим-небудь*', а лексема "ставитись(ся)" – '*виявляти певне ставлення до кого-, чого-небудь*' [203, Т.IX, 633-634], іншими словами – '*вияв почуттів до кого,- чого-небудь*' [85 , 54-55; 179, 27]. Крім того, поняття "ставитися", "ставлення" певною мірою значеннєво зближуються з поняттями "відносини", "відноситись(ся)". Лексема "відноситися" у першому своєму значенні має сучасний відповідник "ставитися". Лексема "відносини" частково зближується з поняттям "ставлення" у значенні: '*стосунки, зв'язки, взаємини між ким-небудь'* (*дружні відносини, дружнє ставлення, дружні стосунки, проте – ринкові відносини*), і повністю збігається значенням "ставлення": *'прояв почуттів (до кого-небудь)'*, що визначається як застаріле. Через сплутування понять *взаємини, відносини, відношення, ставлення, стосунки* нерідко спостерігається порушення лексичної й стилістичної норми української мови: *Треба спокійно відноситися до всяких стресів*, замість *ставитися* [179, 27].

Отже семантична структура багатозначного слова виявляє, передусім, національну своєрідність, оскільки здатна реалізувати різні смислові зв'язки між його значеннями, що відбивають явища об'єктивної дійсності.

1.2. Семна організація дієслів ставлення української мови

Системна організація лексики полягає у чіткому групуванні за спільними ознаками слів, що становить лексико-семантичну парадигму мови, а семантичні відношення між членами парадигми є парадигматичними відношеннями. Парадигматичні відношення – це відношення між словами і групами слів на основі спільності або протилежності їхніх значень [228, 283].

Лексико-семантична група (ЛСГ) – семантичне об'єднання слів однієї частини мови. Проте об'єднання слів у лексико-семантичні групи відбувається не хаотично, а за спільними семантичними ознаками. Визначення меж і параметрів лексико-семантичної групи дієслів ставлення ґрунтується на загальних принципах семної організації слів лексичної системи мови.

Семантична структура кожного окремого слова є складним комплексним явищем мови. На думку В.В. Виноградова, "під лексичним значенням слова

слід розуміти його предметно-речовий зміст, що оформляється за законами граматики певної мови і є елементом загальної семантичної системи словника цієї мови" [49, 168]. Складність організації значення слова пов'язана із ієрархічною структурою його компонентного утворення. Структурним компонентом основної одиниці семантичної системи мови – семеми є сема – найменша одиниця плану змісту, регулярно повторювана у значеннях окремих лексичних одиниць [41, 15]. Кожна сема – це відображення у свідомості носіїв мови різноманітних рис, об'єктивно притаманних денотату або приписуваних йому певним мовним середовищем і, відповідно, об'єктивних стосовно кожного мовця [72, 95].

Структурні типи значень (семем) визначаються кількісним та якісним складом семантичних компонентів, способом їх внутрішньої ієрархічної організації, функціями, характером взаємозв'язків та відношень. За характером внутрішньоструктурних відношень компонентів, що організовують семему, семи ієрархізуються на стрижневі та залежні. Що ж стосується семантичної групи чи класу в цілому, то відповідні внутрішньоструктурні семантичні відношення поділяються на ядерні та периферійні.

На вершині ієрархічної структури перебувають семи з найвищим ступенем абстрактності, що лежать в основі розмежування найзагальніших класів, розрядів, груп слів. Передусім словам притаманні семи, за якими визначається їх частиномовна приналежність: предметна сема – іменник, якісна ознакова сема – прикметник, ознакова сема кількості – числівник, дейктична сема – займенник тощо. Основний компонент лексичного значення – сема – безпосередньо пов'язує семантичну організацію слова з виявом його граматичного значення.

У дієслові найвищим ступенем абстрактності позначені семи "дії", "стану", "відношення" [65, 48-50], за іншими класифікаціями семи "дії", "процесу", "стану" [241, 117-118; 51, 250-253], що у семантиці більшості дієслів перебувають у складних, чітко недиференційованих взаємозв'язках. Відповідно семантичні межі дієслів дії, стану, відношення є нечіткими, розмитими, що спричиняє до накладання семантики і виникнення перехідних зон.

Комплексна семантична перехідність властива насамперед групі дієслів ставлення. Специфіка релятивної семи, що реалізується за домінантою емоційно-оцінного наповнення ставлення в цілому, зумовлює синкретизм між відповідними класами дієслів: "ставлення+стан", "ставлення+дія" тощо. Значення дієслів, що становлять ЛСГ ставлення, об'єднуються *відносною* (*релятивною*) семою та семою *стану*, напр., дієслово *ненавидіти* передає відповідний стан, викликаний негативним ставленням до кого- чи чого-небудь, семами оцінки, ставлення та дії: *аплодувати* – виявляти своє захоплення, позитивне ставлення через оцінку чогось конкретною фізичною дією.

Кожна лексико-семантична група характеризується певним набором сем, що перебувають в еквіполентних (рівнозначних) та привативних (різноознакових) опозиціях до семного складу інших дієслівних груп і підпорядковуються основній, ядерній архісемі, відповідно до якої й

виокремлюється певний семантичний простір – лексико-семантична група дієслів ставлення. Семи, на основі яких здійснюється групування слів у лексико -семантичні групи, називають архісемами. Проте слову притаманні також диференційні семи, що відрізняють значення одного слова від семантично близького. Напр., лексеми *любити – кохати* диференціюються передусім за семою статі: *любити/кохати дівчину, але – любити осінь, життя,* дієслова *любити – полюбляти* також різняться за семами істоти/неістоти, пор: *любити дитину – полюбляти іжу*. Унікальністю в дослідженні семантики ставлення відзначаються емоційно-оцінні семи, які у дієсловах ставлення набувають характеру диференційних.

У лексичних значеннях слів через відносну (релятивну) сему знаходять своє відображення найрізноманітніші типи відношень реальної дійсності. Терміни “сема відношення”, “відносна (релятивна) сема” вживають як синонімічні до “поняття відношення”, оскільки сема власне і становить поняття про той чи інший фрагмент об’єктивної дійсності [60, 6].

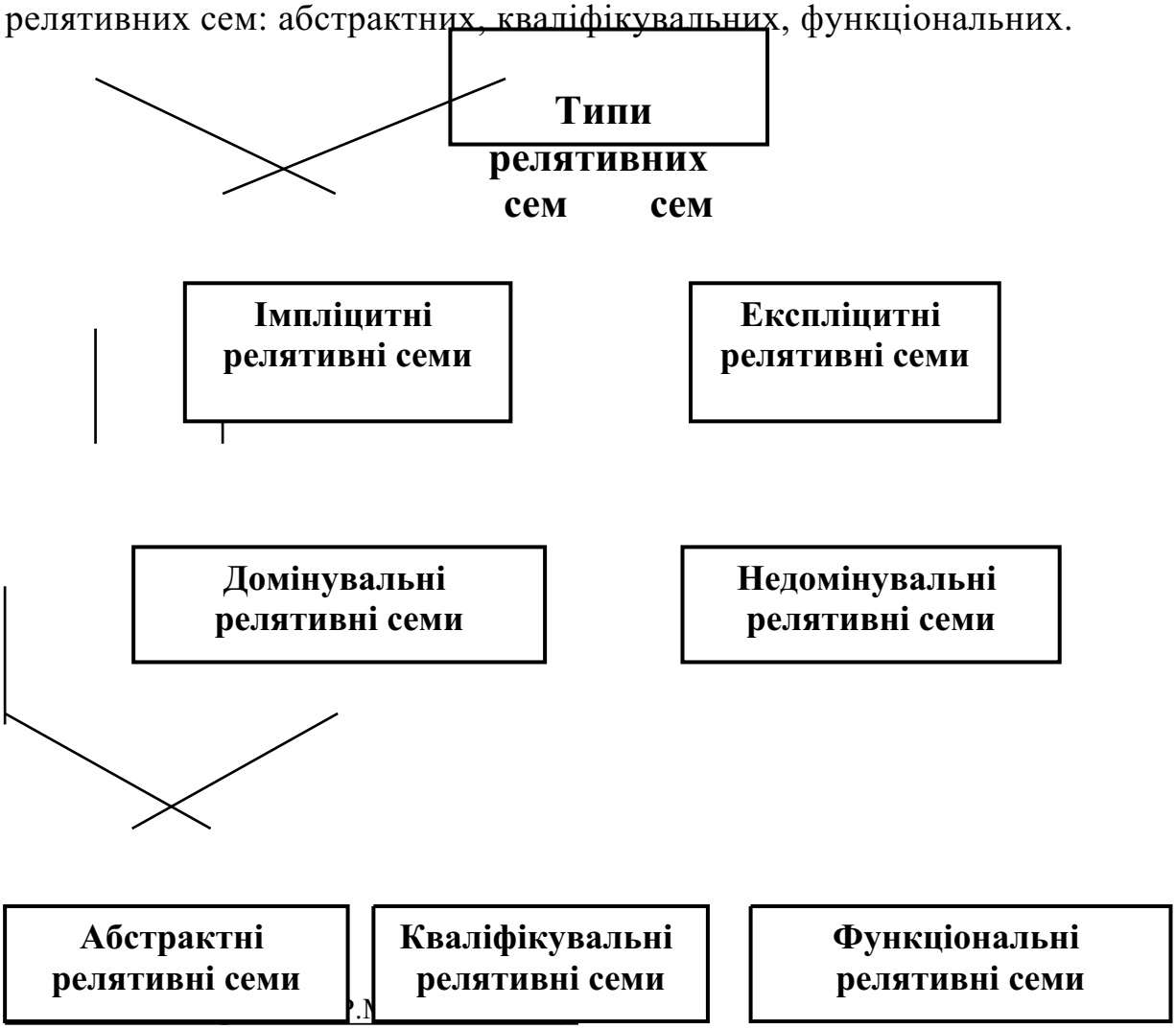
Значення дієслів ставлення організується домінувальною релятивною (відносною) семою, провідною для семантики відношення загалом. Сема “відношення”, або релятивна сема, розглядуваних дієслів вбирає в себе розмаїття зв’язків і відношень предметів та явищ у стосунку до суб’єкта та об’єкта в реальній дійсності і є обов’язковою і визначальною для семантики ставлення.

Провідну роль у дослідженні релятивності відіграла світова лінгвістична та філософська традиція. Вперше відносна категорія (Relatio) була виділена й описана Аристотелем серед десяти категорій. Своє продовження дослідження релятивності знайшло у працях Л.В. Щерби, Ю.Д. Апресяна, Д.М. Шмельова і активізується у 70-80-х роках минулого століття у працях Д.А. Ячинської, О.В. Бондарка, Л.Л. Буланіна, В.Г. Гака, Н.С. Авілової, Т.В. Булигіної, Селіверстової, Е.В Кузнецової, Л.М. Васильєва, Р.М. Гайсіної та інших лінгвістів.

Д.А. Ячинська однією з перших у російському мовознавстві використовує термін “відношення” на позначення окремого лексико-семантичного класу дієслів, хоча під назвою “дієслова відношення” вона розуміє групу слів, у значенні яких сема відношення не завжди є домінантною [256]. На наявності релятивної семи у більшості повнозначних слів, крім дейктичних слів - займенників, наголошували В.Г. Гак та О.М. Вольф. Зокрема О.М. Вольф зазначає, що релятивна сема вказує на співвіднесення певного імені з іншим елементом (чи елементами) відповідного семантичного плану. Наголошуючи на внутрішньомовній функції відношення до релятивних слів, дослідниця зараховує назви спорідненості, слова, що утворюють симетричні й асиметричні пари за функцією (учитель – учень), слова на позначення частин тіла та елементів, частин предметів (ніжка стола) [58, 86].

Відображення відношень об’єктивної дійсності на лексичному рівні знаходить вияв як значення релятивності у більшості лексичних одиниць. У лексичних значеннях слів реалізуються найрізноманітніші типи відношень

реальної дійсності (рівності, подібності, порівняння, залежності, часові, причиново-наслідкові тощо), що зумовлює й розмаїття лексичних релятивних сем: абстрактних, кваліфікувальних, функціональних.

Абстрактна релятивна сема – сема вищого рівня абстракції, що виражає загальну ідею відношення і виступає семантичним ідентифікатором, об'єднуючи слова у лексико-семантичну групу. *Кваліфікувальна релятивна сема* конкретизує відношення, дає йому визначеність у конкретних виявах, ідентифікує лексеми окремих мікрополів, підгруп, розрядів: *рівності, подібності, відмінності, відповідності, зумовленості, спорідненості, знайомства, емоційно-оцінного ставлення тощо*. Абстрактна і кваліфікувальна релятивні семи є імпліцитно організованими, домінують і об'єднують семантику дієслів ЛСГ ставлення. Релятивні семи, за В.Г. Гаком, відображають ознаки денотата, на описові ознаки вказують власні кваліфікувальні семи [72, 273-274].

За визначенням О.М. Вольф, релятивна сема "вказує на співвідношення конкретного імені з іншим елементом/елементами відповідного семантичного плану" [58, 86]. На думку Р.М. Гайсіної, до релятивних належать лексеми як із "наскрізною" [65, 14] парадигматичною й синтагматичною релятивністю, які й формують лексико-семантичну групу дієслів ставлення, так і з односторонньою, лише синтагматичною релятивністю, що входять до різних лексико-семантичних груп і полів. Експліцитними за

своїм виявом є функціональні релятивні семи, властиві значенням більшості предикатних слів, незалежно від їх семантичного наповнення. Вони розгортаються у синтагматичному плані, розкриваючи функціональні характеристики учасників ситуації. Функціональна релятивна сема характеризує передусім рівень лексико-синтаксичний і дозволяє встановити особливості сполучуваності та виявити валентні показники дієслів. Але, у свою чергу, особливості сполучуваності та валентні характеристики залежать, насамперед, від семантичного наповнення слова, тому встановлення семантичних і функціональних параметрів дієслівної лексики зі значенням ставлення можливе лише на комплексній основі.

Отже, лексико-семантичне поле відношення в цілому організується абстрактною релятивною архісемою. Досліджувана група дієслів ставлення займає, на думку Р.М. Гайсіної, периферійну зону ЛСП відношення як невласне -релятивна лексика. Значення дієслів ставлення організується переважно єдністю двох домінувальних сем, одна з яких обов'язково є релятивною. У значеннях дієслів ставлення відносні абстрактні семи поєднуються найчастіше із кваліфікувальними семами почуття (*зневажати, обожнювати, шанувати*), поведінки (*гордувати, лабузнитися, підлещуватися*), оцінних характеристик мовлення (*осуджувати*) тощо. Саме домінування однієї з двох основних (релятивної чи нерелятивної) сем лежить в основі лексико-семантичної класифікації відповідних дієслів. Так, за домінувальними семами Л.М.Васильєв розглядає у межах лексико-семантичних полів дієслова на позначення почуття, мовлення, поведінки: *зневажати, зраджувати, наклепувати, осміювати, шанувати* тощо [42, 138-154, 234-243, 249-256]. Р.М. Гайсіна, орієнтуючись на абстрактну релятивну сему, навпаки, зараховує зазначені дієслова до різних мікрогруп лексико-семантичного поля відношення [65, 104-107].

Дієслова семантики ставлення виконують важливу для лексико-семантичної системи будь-якої мови функцію інтеграції, встановлення тісних зв'язків між лексико-семантичними групами та полями. На думку М.І.Толстого, саме через периферію поля може встановлюватися тісний зв'язок різних, загалом несуміжних, лексико-семантичних полів, їх перехрещення [223, 343].

Ідентифікаційною для семантики ставлення залишається релятивна абстрактна домінувальна сема, яка, передусім у поєднанні з нерелятивною (почуття, поведінка, мовлення, оцінка тощо) семою, реалізується в одному зі своїх виявів як кваліфікувальна сема ставлення, що конкретизує відношення в цілому. Оскільки ставлення в українській мові, становлячи окреме поняття, не набуває такого рівня узагальнення й абстракції, як відношення, а входить до нього як один із семних складників, синонімізуючись окремими значеннями, то недоцільно виділяти абстрактну сему ставлення. Ставлення є кваліфікувальною семою, яка організує групу дієслів ставлення разом з абстрактною релятивною архісемою, домінантною для відповідної семантичної групи. Навколо цих сем певним чином ієрархізуються інші, конкретніші, семи, становлячи семну периферію.

Ставлення може бути виражено в українській мові як самостійний об'єкт номінації, як семантичний компонент якогось більш складного, ширшого

поняття. Об'єкт нашого дослідження формують прямі номінації ставлення – дієслова.

Загалом, "ставлення" можна охарактеризувати як категорію загальносемантичну, оскільки способи лексичного вираження поняття ставлення досить різноманітні і охоплюють майже увесь частиномовний масив. Семантика ставлення лексикалізується за допомогою дієслів, прикметників, прислівників, іменників. Частиномовну належність "ставлення" допомагає визначити постановка запитань: *"як ставиться суб'єкт до кого чи чого-небудь?"* – відповідає частиномовній організації прислівника, *"яке ставлення викликає та чи інша сторона реальної дійсності?"* – відповідає значенню прикметника. Поняття ставлення, як і відношення загалом, може репрезентуватися у мові як процес і виражатися дієсловами (*незлюбити, ненавидіти, обожнювати, шанувати*). Ставлення може виражатися іменниками-девербативами (*зневага, любов, ненависть, ревнощі*), що функціонують як ознаки чи властивості предметів, виявляється також у мові прикметниково й прислівниково.

Серед прикметникової лексики виокремлюють семантичний компонент "ставлення до людей", що, у свою чергу, об'єднує 3 семантичні підгрупи зі значеннями: 1) "поводження з людьми", 2) "заходи покарання" та 3) власне "ставлення до людей", які тісно пов'язані між собою. Підгрупа "ставлення до людей" є статистично найбільшою, що семантично охоплює такі значення позитивної або негативної оцінки: 1) душевне багатство людини, її внутрішній світ, 2) людські взаємини: *байдужий, добрий, лихий, чулий* тощо [136, 31-33]. Лексико-граматичній системі української мови властиве також іменникове вираження ставлення – характеризації особи *(друг, суперник, улюбленець)*.

Говорячи про семантику ставлення, дослідники стверджують, що саме дієслівна лексика відзначається тією особливістю, що відкриває простір для різнобічної оцінної характеристики осіб та реалій дійсності. Група дієслів ставлення відзначається семантичним наповненням й відкритістю до міжчастиномовної взаємодії, частиномовних трансформацій.

За визначенням В.В. Виноградова, особливості статусу дієслівної семантики зумовлюються специфікою граматичних категорій, адже саме через граматичну та морфемну структуру дієслово найтісніше зближується з іншими частинами мови, завдяки чому, зокрема, забезпечується можливість міжчастиномовного переходу та взаємодії більшості лексичних одиниць із семантикою ставлення *(гордувати – гордий – гордяк)*. Саме навколо дієслова, як предиката за своєю основною функцією, ієрархізуються інші предикатні слова (прикметники, іменники тощо) [50, 351-355], оскільки смислова структура дієслова є ширшою за смислову структуру іменника і коло його значень більш рухливе [49, 166].

Крім того, значення дієслова становить особливу багатоярусну структуру, що утворюється певним набором сем, і сконденсовано виражає цілу ситуацію [250, 10]. Специфіка значення дієслова вбачається також у тому, що воно має синтаксичний статус, який виявляється в наближенні дієслівного значення до значення згорнутого речення [109, 131-132], завдяки здатності дієслова виконанувати предикатну функцію. Отже пріоритети в дослідженні семантики

ставлення української мови належать вивченню лексичних та граматичних особливостей дієслова.

1.3. ЛСГ дієслів ставлення у лексичному складі української мови

Наявність в українській мові лексеми “ставлення” на позначення відповідного поняття дозволяє дослідити семантику ставлення, виокремивши цю семантику, та охарактеризувати за спільними ознаками і масив дієслів, які відображають лексико-семантичну групу релятивів, що виражають ставлення до об’єкта і суб’єкта.

З масиву релятивної лексики української мови ідентифіковано дієслова семантики ставлення, які утворюють ЛСГ за основною ознакою: наявністю семи позитивного або негативного ставлення до чогось, когось. Дослідники дієслівних предикатів пропонують різні класифікації дієслів з релятивною семантикою, їх можна проілюструвати із врахуванням мовної своєрідності. Класифікація Р.М. Гайсіної [65, 121-123] покладена в основу виведення семантичної класифікації дієслів ставлення:

Дієслова відповідності:

Дієслова рівності / нерівності:

- дієслова порівняння;
- дієслова рівності (тотожності);
- дієслова подібності;
- дієслова нерівності;
- дієслова відмінності;
- дієслова переваги.

Дієслова на позначення часових відношень.

Дієслова на позначення просторових відношень.

Дієслова локального контакту.

Дієслова залежності:

- дієслова підпорядкування (власне залежності);
- дієслова причиново-наслідкових відношень;
- дієслова на позначення логічних відношень і зв’язків.

Дієслова класифікаційних відношень.

Дієслова на позначення посесивних відношень:

- дієслова володіння;
- дієслова придбання;
- дієслова належності.

Дієслова соціальних відношень:

- дієслова соціального і духовного контакту (знайомства, спілкування, дружби і духовного контакту);
- дієслова поривання соціального і духовного контакту;
- дієслова відновлення соціального і духовного контакту.

Дієслова емоційного та раціонально-оцінного ставлення з конкретизованими значеннями:

- ставитися прихильно з симпатією (викликати таке ставлення);

- ставитися неприязно, недоброзичливо, вороже;
- викликати прихильність, домагатися прихильності у ставленні;
- ставитися з повагою, пошаною;
- ставитися зневажливо, погірдно;
- ставитися неуважно, байдуже;
- викликати інтерес, зацікавлення;
- ставитися несерйозно, насмішкувато;
- ставитися ніжно, ласкаво, щиросердно;
- ставитися терпимо, толерантно (змушувати до такого ставлення);
- ставитися позитивно (викликати позитивне ставлення);
- ставитися як до божества, звеличувати;
- ставитися співчутливо;
- ставитися поблажливо;
- ставитися турботливо, дбайливо, бережно;
- ставитися негативно, неприхильно, неприязно;
- ставитися прихильно;
- ставитися з довірою;
- ставитися з недовірою.

Для виокремлення лексико-семантичної групи дієслів ставлення визначальними критеріями є розрізнення емоційного та раціонального ставлення, а також соціальних взаємин.

До нових спроб комплексного опису і класифікації дієслів російської мови вдаються автори “Толкового идеографического словаря русских глаголов” за загальною редакцією Л.Г. Бабенко [222, 557-637]. Спроба класифікації дієслів, зокрема семантики відношення, є досить вдалою, тому в дослідженні враховано здобутки російських мовознавців:

Дієслова взаємовідношення:

- дієслова взаємозв’язку;
- дієслова заміни.

Дієслова володіння:

- дієслова пошуку об’єкта.

Дієслова придбання:

- дієслова отримання об’єкта у певній кількості;
- дієслова отримання у власне розпорядження;
- дієслова відчуження;
- дієслова компенсованого придбання;
- дієслова володарювання;
- дієслова збереження;
- дієслова втрати об’єкта;
- дієслова позбавлення;
- дієслова передачі об’єкта.

Дієслова міжособистісних взаємин:

- дієслова емоційно-оцінних відношень (ставлення);
- дієслова зовнішнього вияву відношень (ставлення).

Дієслова контакту:

- дієслова узгоджених дій;
- дієслова налаштування на контакт.

Дієслова соціальних відносин:

- дієслова перемоги та поразки;
- дієслова примушування.

Дієслова впливу:

- дієслова власне впливу;
- дієслова переконання;
- дієслова підпорядкування;
- дієслова захисту;
- дієслова допомоги;
- дієслова забезпечення;
- дієслова дозволу та заборони;
- дієслова управління.

Аналізуючи класифікації, виведені російськими мовознавцями, можна зробити висновок, що групу власне ставлення української мови формують: 1) “предикати емоційного ставлення” (емотиви любові, ненависті, поваги, зневаги , співчуття, довіри, інтересу тощо) [40, 108-123]; 2) “емоційне та раціональне ставлення” [65, 104-107]; 3) “міжособистісні стосунки”: а) дієслова емоційно-оцінного ставлення; б) дієслова зовнішнього вияву ставлення, а також дієслова захисту та допомоги [222, 599-603].

Міжособистісні (інтерперсональні) взаємини – це стосунки між людьми, індивідами, чи інакше – ставлення особи чи кількох осіб (суб’єктів) до іншої особи або групи осіб. Саме семантика міжособистісних взаємин частково заповнює лексико-семантичний простір групи дієслів ставлення, але не вичерпує його, адже семантичний спектр поняття ставлення значно ширший за визначення – ставлення між людьми.

Активним суб’єктом ставлення виступає особа і лише внаслідок метонімічного та метафоричного перенесення – предмет чи явище. Крім того, саме сфера міжособистісних взаємин, що певною мірою домінує у семантиці ставлення, й дала змогу дослідникам [78,12; 168,10] зарахувати цю групу дієслів до соціальних (соціально-духовних) взаємин, оскільки учасники ситуації ставлення є частиною соціуму і вступають у певні суспільні відносини, стосунки, взаємини, у яких і знаходить вияв певне ставлення до реальної дійсності. Так, на думку відомого психолога С.Л. Рубінштейна: “...найперша з найперших умов життя людини – це інша людина. Ставлення до іншої людини, до людей становить основну тканину людського життя, її серцевину...” [190, 56-57].

С.В. Котляренко, встановлюючи типологію дієслів релятивної семантики, виокремлює три групи дієслів української мови:

1) дієслова міжособистісних стосунків;
2) дієслова, що позначають відношення між людиною і предметом;
3) дієслова, що позначають міжпредметні відношення [121, 127-133].

Семантика ставлення звужує релятивну семантику дієслів до двох груп, оскільки ставлення не охоплює сфери міжпредметних відношень, і зводиться до

таких відношень:

людина + ***людина***
людина + ***предмет***

Проте, незважаючи на певні розбіжності у наведених спробах класифікації дієслів релятивної семантики, усі дослідники наголошують на емоційно-почуттєвій сфері тієї дієслівної лексики, що формує лексико-семантичну групу дієслів ставлення.

Так, Л.М. Васильєв дієслівну семантику емоційного ставлення зараховує до класу дієслів психічної діяльності, у межах якого розглядає дієслова: відчуття, бажання, сприймання, уваги, психічного (емоційного) стану, емоційного переживання, мислення, знання, пам'яті [41, 43]. Лише три останні з виділених Л.М. Васильєвим груп дієслів співвідносні з мисленням, інші - ототожнюються з почуттєвою сферою, що відбиває структуру психічного. Семантичну близькість виявляють групи дієслів емоційного стану, емоційного переживання та емоційного ставлення.

Чи не найвагоміший внесок у вивчення українського дієслова та для виділення ЛСГ дієслів ставлення зробив В.М. Русанівський. Дослідник виокремлює 41 функціонально-семантичну групу дієслів української мови. З урахуванням парадигматичних і синтагматичних ознак виділяє п'ять груп дієслів зі значенням "ставлення до об'єкта", оскільки усі вони об'єднані семантично: "виражають певне ставлення виконавця дії до її об'єкта": гр.23 *(бити, ганяти, гризти, зневажати, калічити, клювати, критикувати, кусати, кривдити, лаяти, ображати, преміювати, цькувати, шарпати)*; гр.30 *(глузувати, знущатися, кпити, сміятися)*; гр.33 *(лабузнитися, лащитися, липнути, лицятися, ставитися)*; гр. 36 *(гніватися, досадувати, дутися, кричати, сердитися, тупати)*; гр.39 *(бундючитися, дрижати, запобігати, схилятися, хвалитися, хвастатися, хизуватися, чванитися)* [214, 327-330].

Труднощі встановлення диференційних ознак для окреслення семантики ставлення загалом і виділення лексико-семантичної групи дієслів вбачаються у тому, що відповідний лексичний масив позначений семантичним синкретизмом і перебуває на перетині кількох лексико-семантичних груп (вираження почуттів , емоцій, поведінки, оцінки, мовлення, інтелектуальної діяльності тощо), оскільки ставлення одного учасника ситуації до іншого може виявлятися у мовленні, поведінці, діяльності, і, як наслідок, перебирає на себе окремі ознаки, притаманні семантиці цих груп. Якщо за основу беруть почуттєву сферу дієслів ставлення, їх розглядають у межах семантики почуття як окрему групу дієслів емоційного ставлення [41, 108]. Виходячи з визначення поняття ставлення як вияву певного характеру поводження з ким-, чим-небудь, можна віднайти тісні зв'язки з дієсловами лексико-семантичної групи поведінки. Так, Л.М. Васильєв серед дієслів поведінки вирізняє групу дієслів на позначення поведінки одного індивідуума, викликаної ставленням до іншого індивідуума. У межах лексико-семантичного поля мовлення дослідник виокремлює групу дієслів із семантикою емоційного ставлення й оцінки [42, 249-256]. Н.Г. Ніколаєва у межах ЛСГ мовлення встановлює одиниці такої семантики: дієслова зі значенням позитивного ставлення (*дякувати, жартувати, лестити,*

рекомендувати, хвалити) та дієслова зі значенням негативного ставлення (*глузувати, грубіянити, картати, критикувати, лаяти*) [163, 11]. Більшість дієслів цієї групи, перехрещуючись окремими значеннями з семантикою ставлення, розподіляються між мікрогрупами лексико-семантичної групи ставлення. Сюди належать дієслова, які виражають емоційне чи оцінне ставлення однієї особи (суб'єкта) до іншої чи до реалій в цілому, що виявляється у мовленні: (пор.: *безчестити, ганити, нахвалятиосуджувати*).

Між поняттями "відношення" та "ставлення" в українській мові існують значні відмінності. Поняття "відношення" і "ставлення" семантично співвідносні як загальне й часткове. Семантика "відношення" реалізує передусім зв'язки між предметами, явищами, процесами об'єктивної дійсності і обмежена функціонуванням переважно в науковому (математика, лінгвістика тощо) та розмовно-побутовому стилі. Логічне й граматичне оформлення ситуації ставлення не збігається з організацією інших відношень, оскільки у відношення можуть вступати суб'єкти не тільки на позначення істот, а й неістот. Дієслова ставлення, як і лексика на позначення вияву почуттів, оцінки тощо мають, здебільшого, персональний характер, тобто орієнтовані на суб'єкт зі значенням особи, яка може емоційно виявляти свою (позитивну/нейтральну/негативну) позицію до реалій дійсності (об'єкта). Якісно диференціальними для понять "відношення" і "ставлення" є опозиційні семи " *істота – неістота", "особа – неособа" (персональності) і предметності*, що кваліфікують учасників ситуацій відношення та ставлення:

Суб'єкт		**Об'єкт**
особа	*ставлення*	предмет
особа	*ставлення*	особа
предмет	*відношення*	предмет

Однак у творах художньої літератури, мова яких побудована на функціонуванні тропів, типовими є метонімічні та метафоричні заміни: уживання суб'єкта з граматичним показником неістоти у значенні особи (олюднення): *Любов **сміється** з вічности* (1,124). Суб'єкт ставлення може також граматично оформлюватися збірним іменником, іменником на позначення групи осіб (*громада, людство, народ, селянство*) чи займенником: *Народ **не прощає** поганих генералів* (3, 291). З огляду на синтаксичну структуру речення (двоскладне/односкладне, повне/неповне) суб'єкт чи об'єкт ситуації ставлення може бути граматично не виражений, а встановлюватися з контексту.

Субстанції, об'єднані ситуацією, є її учасниками. Учасники ситуації ставлення можуть виступати у ролі суб'єкта, об'єкта чи каузатора ситуації. Ситуація ставлення, як і відношення загалом, виникає лише за умов наявності суб'єкта (особа, що виявляє ставлення) та об'єкта (особа, предмет, процес чи явище реальної дійсності, на які спрямований вияв ставлення). Каузативним суб'єктом виступає той учасник, що створює ситуацію ставлення, зумовлюючи її прояв. Тобто існує специфічний тісний зв'язок суб'єкта та об'єкта ставлення, що має декілька способів організації.

Особливою умовою ситуації ставлення, без якої її вияв логічно й граматично неможливий, є векторна спрямованість особи – виразника

ставлення (суб'єкта) до іншої особи чи предмета (об'єкта ставлення). Саме обов'язкова наявність об'єктної семи, об'єкта, на який спрямовується ставлення суб'єкта, дає змогу Л.О. Пац у межах функціонально-семантичного поля адресатності виокремити мікрополе дієслів *морального впливу*, до якого належать лексико-семантичні групи зі значенням позитивної оцінки чи ставлення до адресата (*вірити, любити, поважати*) та негативного морального впливу чи ставлення до адресата (*безчестити, ганьбити, ображати* тощо) [171 , 7-8]. Спираючись на висновки дослідниці, більшість дієслів на позначення ставлення можна вважати дієсловами адресації.

Крім того, об'єктна спрямованість, як граматично важлива ознака власне ставлення, виконує диференційну функцію, адже не всі дієслова відповідної семантики можна беззастережно зарахувати до лексико-семантичної групи ставлення за умови абсолютивного їх вияву, коли дієслово не потребує наявності об'єкта. Так, дієслова *кохати, любити, радіти* тощо, ужиті у безоб'єктній позиції, належать не до семантичної групи ставлення, а до інших лексико-семантичних груп почуттєвої сфери (емоційного стану, емоційних переживань тощо) [43, 40] і визначаються як предикати стану: *Так ніхто* ***не кохав****. Через тисячі літ лиш приходить подібне кохання* (17, 63); ***Страждаю****, мучусь, і живу, і гину, благословляю біль твоїх тенет* (6, 33). Проте від абсолютивних дієслів слід відрізняти дієслова ставлення, які функціонують у неповному реченні, але детермінують об'єкт ставлення: *Батько й мати* ***одцурались****, й чужі не приймають! Старці навіть* ***цураються****!* (23, 177).

У синтагматичному плані регулярними є двосуб'єктні дієслова ставлення типу *дружити, любитися, миритися*, характерною ознакою яких є рівноправні суб'єкти, що водночас виступають й об'єктами ситуації ставлення: *Чого це ви* ***гризетесь****?* (10, 178); *Ми* ***знались*** *дітьми й дітьми навіки згубились – кожен у своїм житті* **(**12, 175). Контекстуально у ролі двосуб'єктних можуть вживатися й суб'єктно-об'єктні дієслова ставлення, що загалом не є рівноправними учасниками ситуації ставлення і, вжиті окремо, виявляються як домінантні чи підпорядковані. Рівноправними вони стають у випадку уведення в речення займенників *ми, нас* та конструкцій типу *один одного* в усіх відмінкових формах: *Як ми* ***любилися*** *двоєчко*; *А ми* ***ся кохали****, як голуби в стрісі* (4, 279).

Наведені лексико-граматичні особливості дієслів ставлення дозволяють виділити в українській мові відповідну лексико-семантичну групу дієслів.

1.4. Дієслова семантики ставлення на шкалі суб'єктивної оцінки та інтенсивності

Характерною ознакою мовного оформлення ставлення є оцінність (аксіологічність). Оцінка є універсальною логічною категорією, що охоплює усі сфери життя людини і якнайповніше реалізується у мові на всіх її рівнях. На лексико-семантичному рівні оцінністю позначені не лише власне оцінні мовні одиниці, а й ті, до семантики яких входить оцінна сема. До таких належать і дієслова ставлення, оцінність яких полягає у ціннісно орієнтованому (

позитивне – негативне) вияві ставлення суб'єкта до об'єкта.

Дослідженню оцінної семантики приділено багато уваги у працях Е. Сепіра, Д. Перрі, О.М. Вольф, Л.М. Васильєва, В.Г. Гака, Н.Д. Арутюнової, Т.А. Космеди, В.І. Кононенка та ін., але й досі не існує єдиного погляду щодо семантики ставлення. Так, О.М. Вольф, Л.А. Сергеєва розглядають ставлення суб'єкта до об'єкта як власне оцінку [59,143; 194,15]. Проте у дослідженні проводиться поширена в мовознавстві думка, що дієслова ставлення наділені оцінною семою, яка закладена у семантиці слова і розгортається як характеризація ставлення суб'єкта до об'єкта (особи, явища, предмета) у процесі мовлення [150, 195].

Для оцінної семи, що окреслює ситуацію ставлення, характерний високий ступінь суб'єктивності, оскільки позитивність, нейтральність чи негативність у вияві ставлення належать до індивідуальної сфери і залежать від емоцій, почуттів, позиції суб'єкта до об'єкта ставлення. Тобто дієслова ставлення строкато розміщуються на шкалі суб'єктивної оцінки.

Оцінна шкала є складною динамічною структурою, на якій, відповідно до ієрархії цінностей, градуюються мовні одиниці за принципом "позитивне – негативне", "добре – погане". Досить умовно оцінну шкалу можна поділити на три недискретні зони: позитивне, нейтральне, негативне. Залежно від закладеної у семантиці ставлення оцінної семи дієслова мають здатність розміщуватися на оцінній шкалі (шкалі емоційного вияву ставлення), групуючись за виявом позитивного, нейтрального чи негативного ставлення. Що ж до зони нейтральної оцінки, то у поглядах мовознавців не існує певної одностайності. Переважає думка, що нейтральна зона на шкалі оцінок співвідносна з позитивною й негативною та знаходиться між ними, займає серединну позицію, відповідно підкреслюючи асиметрію [265,187; 266,95]. Проте нейтральність не тотожна нульовій позиції, оскільки точкою відліку слугує норма, яка може бути орієнтована як на серединну, так і на крайню частину оцінної шкали. Нейтральну позицію на оцінній шкалі займають дієслова ставлення, якщо асиметричні позиції позитиву й негативу (+/-) збігаються або зближуються у семантиці дієслова:

(+)	**(+/-)**	**(-)**
довіряти---------- *дружити* *звеличувати* *шанувати*	<*сумніватися*> *миритися* *визнавати* *звикати*	----------*зневірюватися* *ворогувати* *ігнорувати* *зневажати*

Проте, очевидно, не існує абсолютно нейтральної позиції і, відповідно, нейтрального ставлення, оскільки спостерігається тяжіння до набуття позитивного чи негативного значення оцінки (+/-). Підгрупа, яку становлять дієслова нейтральної семантики ставлення, нечисленна, кількісно обмежена. К рім того, на шкалі існують точки максимуму та мінімуму, відповідно розрізняють максимальний, мінімальний та проміжні (низький, середній, високий) ступені у кожній з трьох недискретних зон [119, 43], напр., позитивне ставлення:

мінімум **максимум**

симпатизувати *обожнювати*
імпонувати *абсолютизувати*

Оцінна сема у семантиці дієслів ставлення зумовлена впливом лінгвістичних та низки позалінгвістичних чинників. Проте у мовленні оцінне значення може інтенсифікуватися, деінтенсифікуватися чи інверсувати, змінюючи знак оцінки (найчастіше від зони + до -) у вторинній своїй функції, знаходячи конкретний вияв у контексті [73, 29-30]. Рух по оцінній шкалі (як у зоні +, так і -) знаходить вираження у різноманітних мовних виявах, основними серед яких є інтенсифікація (посилення ознаки "добре" чи "погано") та деінтенсифікація (відповідне послаблення). Інтенсифікатори/деінтенси-фікатори утворюють недискретні, чітко не диференційовані ланцюги-структури і градуюються на шкалі спадання/наростання ознаки.

Статичні за своєю природою дієслова ставлення виявляють динамічність на шкалі ступеня, тобто здатність до інтенсифікації різної сили, що виражається лексичними й граматичними засобами. Семантика наростання ознаки оцінності ставлення може закладатися вже у лексичному значенні дієслова (*абсолютизувати, звеличувати, обожнювати*) або виражатися афіксально. Дієслова ставлення, що у лексичному значенні містять сему інтенсифікації, не потребують сполучення з іншими інтенсифікаторами, пор: (*обожнювати/дуже обожнювати, але любити /дуже любити*). Інтенсифікатор є факультативним засобом, що лише підсилює вияв ставлення, окресленого дієсловом, не змінюючи його значення. Граматичними показниками, що інтенсифікують ставлення, виступають кількісно- та якісно-означальні прислівники різних ступенів порівняння, що сполучаються з дієсловами ставлення як негативної, так і позитивної оцінки, напр.: *безмежно, до загину, до знемоги, дуже, дужче, надзвичайно, надміру, сильно, сильніше.* Нейтральним серед них виступає прислівник "дуже", що вказує на досить високий ступінь вияву ставлення, вищий за норму, але, водночас, не вносить додаткової експресивності і не змінює знак оцінки. Інтенсифікаторами максимального вияву ставлення виступають прислівники *надзвичайно, надміру, надто: Та я змовчав. Я йшов покірно, бо я* ***любив*** *тебе надмірно...* (11,78). У функції інтенсифікаторів уводяться й нетипові, індивідуально-авторські вислови: *Бо* ***любить*** *океанно вона мене, мене...* (17,63); ***Не милуй*** *мене шовково, ясносоколово...* (18,16); *Сестру я Вашу так* ***любив*** *– дитинно, злотоцінно...* (18,19). Високою мірою інтенсифікації ставлення наділені метафоричні сполуки, що базуються на порівнянні і підкреслюють особливу вагу об'єкта для суб'єкта ставлення, його унікальність, а займенники типу *ніколи, нікого* лише підвищують ступінь інтенсивності і містять додатковий експресивний компонент значення: *А* ***люблю*** *ж я тебе, як ніколи, над кохання, над тінькання куль...* (17,118); *Я вас* ***люблю*** *так ніжно й п'яно, так, як* ***не любить*** *вас ніхто...* (17,190). Особливим стилістичним забарвленням позначені й порівняльно-метафоричні структури з дієсловами ставлення: *Тебе* ***любив****, як вітер небо, в огні сумнівів і образ ...тебе* ***любив****, як вітер рожу, в солодкій тузі, у журбі...* (17,158). Якісна інтенсифікація досягається також добором із синонімічного ряду емоційно сильнішого слова, семантичним повтором чи градацією: *Хіба можете ви*

зрозуміти, як її я ***кохаю, люблю****?...* (18, 239); *Ти й тоді Україну мою* ***не любила, сміялась*** *із неї!* (17, 162).

Інтенсифікація часто супроводжується експресією, що передбачає поширення емоційного впливу на адресата та підвищення емоційного вияву ставлення суб'єкта. Інтенсифікаторами експресивності виступають, передусім, підсилювальні частки та інтер'єктиви *ах, ой, ох, так, як*: *Як* ***люблю*** *я твоїх юнаків і дівчат чорнобривих твоїх! А* ***люблю*** *я тебе, ох* ***люблю****! За пориви, за муки твої...* (17, 171).

Деінтенсифікація співвідноситься загалом з показниками кількості ознаки і викликає зниження рівня вияву ставлення - нижчого за нормативний, закладений оцінною семою у лексичному значенні дієслова. Деінтенсифікація виконує важливу прагматичну функцію – знижує категоричність ставлення [247 , 22]. Вона виражається за допомогою формотворчих та словотворчих афіксів (*недолюблювати, недооцінювати*) чи приєднанням до інтенсифікатора *дуже* заперечної частки *не* у препозиції (*не дуже*). Якщо інтенсифікатор підсилює норму вияву ставлення, закладену у дієслові, наближаючи до максимуму в зоні, у якій перебуває дієслово, то деінтенсифікатор, відповідно, знижує норматив, закладений у семантиці дієслова, спрямовуючи вектор у напрямку, протилежному до оцінного значення дієслова, але не змінюючи знака оцінки на протилежний. Коли ж заперечна частка *не* займає інтерпозицію між інтенсифікатором *дуже* та дієсловом ставлення, то знак оцінки інверсується (*дуже не поважати*), а інтенсифікатор підсилює оцінку, набуту дієсловом внаслідок приєднання заперечної частки. Отже, заперечна частка у поєднанні з дієсловами ставлення виконує різні функції. Значно складніші семантичні відношення виникають у реченні у випадку поєднання з дієсловами ставлення заперечних часток в обох функціях одночасно чи у конструкціях з афіксальною зміною оцінки: ***Не розлюблю*** *тебе ніяк, моя вишнева Україно...* (17, 136); *Насправді я не так уже й* ***не люблю*** *цей світ* (15, 7).

Від інтенсифікаторів та деінтенсифікаторів відрізняються прислівники у функції власне оцінки, що сполучаються з дієсловами загальної семантики ставлення типу *поводитися, ставитися.* Прислівник виступає вже не факультативним, а необхідним засобом, оскільки він конкретизує оцінну сему дієслова, яка може розгортатися, набуваючи того чи іншого знака оцінки [59, 133] (*ставитися вороже, добре, дружньо, нормально, погано, чудово* тощо): *Видно, ви досить байдуже* ***ставитесь*** *до свого здоров'я*.

Семи, що є носіями емоційно-оцінної інформації, формують, переважно, конотативні елементи значення слова, проте оцінна сема, закладена у семантиці дієслова ставлення, має характер диференційної, оскільки саме на цій основі здійснено поділ відповідного лексичного матеріалу, створено семантичні класифікації дієслів ставлення.

Отже, хоча ставлення й не належить до власне оцінки, але завдяки оцінній семі, закладеній у лексичному значенні дієслова ставлення, оцінка виконує функції ідентифікації та диференціації відповідного семантичного простору лексеми. Тобто, саме через ціннісну віднесеність, встановлення відповідного знака на оцінній шкалі можливе визначення семантичних зон

позитивності - нейтральності - негативності у вияві ставлення і сегментація дієслівної лексики семантики ставлення.

Чи не єдиним засобом, що вносить певний відтінок об'єктивності у виразно суб'єктивний вияв ставлення, є мотивація. Мотивація належить до факультативних ознак, що супроводжують ставлення, оскільки ставлення, оформлене засобами мови, може бути як мотивованим, так і немотивованим. Передусім, мотивація ситуації ставлення пов'язана з оцінкою, адже саме у мотивації часто закладаються критерії оцінки позитивного чи негативного вияву ставлення суб'єкта до об'єкта. Мотив або причина аргументують вияв певного ставлення суб'єкта, дозволяють визначити, до якої зони (позитиву/негативу) слід віднести ставлення суб'єкта, а також можуть вказувати на ознаки об'єкта, що лягли в основу відповідного ставлення. Мотивація ставлення виражається переважно засобом уведення підрядного додаткового речення або додатка: *Я **ненавиджу**, нене, тебе, що над нами ще висне імла...* (17, 171); *Я грішник, я тебе **люблю** за те, що ти, дитя небесне...* (12, 136).

За відсутності мотивації ступінь суб'єктивності ставлення значно посилюється, хоча не можна однозначно говорити про об'єктивність мотивації ставлення, оскільки причини та ознаки, що мотивують вияв ставлення до певного суб'єкта, є визначальними лише в конкретній ситуації і залежать від системи цінностей мовця, поглядів, його переконань, вражень, почуттів, а також зовнішніх чинників. Досить часто вияв ставлення взагалі не підлягає аргументації або суб'єкт не може окреслити аргумент: *Не знаю і сам я, за що так **люблю** безщасную тую Вкраїну мою? За що так **кохаю**? І що у їй є? ... молюсь за її... але ж чудно мені, що й сам я не знаю, за що так **люблю** безщасную тую Вкраїну мою...* (18, 221). Зрідка, саме у мотивації зовсім іншого мовного факту, відбивається ситуація ставлення: *Я не можу тебе цілувати, бо **не вірю** в любов я твою* (17, 192).

1.5. Принципи класифікації дієслів ставлення

У кваліфікації семантики ставлення, вираженій засобом дієслівної лексики, як і в її класифікації, немає однозначного підходу. Функціонально-синтаксичні класифікації ґрунтуються на виявах семантичних показників у плані синтагматичної сполучуваності, валентних характеристик дієслівної семантики ставлення, векторної спрямованості учасників ситуації, розмежування за характером і способом вияву (внутрішнього – зовнішнього) ставлення. Власне-семантичні, парадигматичні класифікації базуються на характері семних опозицій, з урахуванням основних функціональних показників.

Частина дієслівної лексики позначає ставлення як таке, не диференціюючи на внутрішнє, емоційно-почуттєве його наповнення, чи зовнішній вияв у поведінці, мовленні, діяльності тощо. Інколи такий поділ видається неможливим і підкріплюється лише контекстом. Однак семантичною особливістю лексико-семантичної групи дієслів ставлення вважають, насамперед, розмежування їх на дієслова емоційно-оцінного (

внутрішнього) та зовнішнього вияву ставлення [222, 593-603]. “Внутрішні переживання людини, її настрій, почуття часто мають зовнішній вияв, який передають вираз обличчя, очей, погляд, характерні звуки, рухи тіла” тощо [108 , 96]. Відповідно до цього враховують характер і спосіб вияву ставлення, внутрішню чи зовнішню його локалізацію. Однак важливо зазначити, що полісемантичний характер семантики ставлення зумовлює специфіку входження дієслова ставлення одним або кількома зі своїх значень до групи емоційно-оцінного вияву ставлення, іншими – до групи зовнішнього його вияву. Так, в “Толковом словаре русских глаголов” за ред. Л.Г. Бабенко дієслова міжособистісних взаємин поділяються на дві великі підгрупи:
1) дієслова емоційно-оцінного ставлення (внутрішнє ставлення): *боготворити , божествити, боятися, вражати, довіряти, дорожити, заздрити, захоплюватися, зневажати, ідеалізувати, імпонувати, кохати, любити, ненавидіти, недолюблювати, недооцнювати, ненавидіти, обожнювати, пишатися, підозрювати, поважати, подобатися, полюбляти, ревнувати, симпатизувати, цікавити, цінувати, шанувати* тощо;
2) дієслова зовнішнього вияву ставлення (виявляти будь-яке ставлення до кого -небудь жестами, мімікою, рухами, у мовленні, поведінці, діяльності тощо). До цієї підрупи належать лексеми: *аплодувати, висміювати, ворогувати, ганити, ганьбити, глузувати, глумитися, гризти, гудити, докоряти, докучати, дражнити, дружити, дякувати, жалувати, загравати, залицятися, звеличувати, зраджувати, ігнорувати, іронізувати, картати, клясти, кокетувати, критикувати, лаяти, леліяти, лестити, насміхатися, неславити, оббріхувати, ображати, осміювати, осуджувати, панькатися, пестувати, підлещуватися, підлабузнювати, підсміюватися, потурати, принижувати, прославляти, суперничати, хвалити, хулити, цуратися* тощо.

Залежно від вияву ставлення у різних сферах людської діяльності і відповідно до семантичного наповнення дієслова можна продовжити умовний поділ дієслів групи зовнішнього вияву ставлення на кількісно менші утворення. Зокрема чіткої окресленості набирають дієслова зовнішнього вияву ставлення у поведінці та мовленні. Ставлення, що знаходить свій вияв у поведінці, репрезентовано в українській мові дієсловами *аплодувати* (‘виявляти схвальне, позитивне ставлення до когось, плескаючи в долоні’), *бридити, гидувати, гребувати* (‘виявляти у жестах, поводженні неприязнь, огиду до кого-, чого-небудь’), *загравати, залицятися* (‘виявляти привітне, люб’язне ставлення до когось, упадати за кимось у веселій, ігровій формі’), *ігнорувати* (‘виявляти зухвале ставлення до кого-небудь, умисно не помічаючи когось і не беручи кого-, що-небудь до уваги’), *кокетувати* (‘своєю поведінкою, манерами, одягом неприховано намагатися сподобатися кому-небудь, зацікавити когось собою’).

Ставлення, що виявляється у мовленні, становить значну групу дієслів семантики зовнішнього вияву ставлення: *вихваляти* (‘дуже хвалити, підкреслювати добрі якості кого-, чого-небудь, вислaвляти, величати, підносити , оспівувати, прославляти’), *іронізувати* (‘виявляти несерйозне ставлення до кого-, чого-небудь, говорячи з тонким прихованим насміхом’), *клясти* (

‘піддавати прокльонам; проклинати, лаяти’), *наклепувати* (‘наговорювати на кого-небудь неправду; зводити наклеп на когось, щось*;* обмовляти, наговорювати, набріхувати’), *неславити* (‘поширювати погані думки про кого-, що-небудь; ганьбити’). Н.Г. Ніколаєва у межах ЛСГ мовлення виділяє дієслова зі значенням позитивного ставлення (*дякувати, жартувати, лестити, рекомендувати, хвалити*) та дієслова зі значенням негативного ставлення (*глузувати, грубіянити, картати, критикувати, лаяти*) [163, 11].

Ставлення внутрішньої, емоційно-почуттєвої сфери слід трактувати як власне ставлення, ставлення ж, що знаходить свій вияв у поведінці, мовленні, діяльності і має дієслівну реалізацію, є не менш важливим, таким, що інтегрує семантику інших лексико-семантичних груп.

Дієслова ставлення творяться здебільшого поєднанням релятивної та нерелятивної (мовлення, переживання, поведінки, почуття тощо) сем. За превалюванням у семантиці відповідного дієслова релятивної чи нерелятивної семи їх або об’єднують у єдину лексико-семантичну групу, або розподіляють поміж різними лексико-семантичними групами. Л.М. Васильєв у межах лексико-семантичних класів мовлення, поведінки, почуття вирізняє, відповідно, конкретні розряди: “дієслова мовлення зі значенням емоційного ставлення й оцінки”, “дієслова на позначення поведінки одного індивідуума, викликаної його ставленням до іншого індивідуума”, “дієслова емоційного ставлення” [42, 138-154, 249-256]. Саме наявність спільної семи ставлення дає можливість в українській мові об’єднати відповідну дієслівну лексику. Адже ставлення, що оформлюється засобами мови, може мати різні вияви: емоційно-почуттєвий (внутрішній), а також спостерігатися у поведінці, мовленні, діяльності (зовнішній). Р.М. Гайсіна взагалі відмовляється від такої диференціації на внутрішній і зовнішній вияви ставлення.

Ставлення за своєю природою далеко неоднорідне, але на емотивно-оцінному його наповненні, що формує вагомий масив лексико-семантичної групи ставлення, наголошують усі мовознавці, які досліджували цей аспект.

Л.М. Васильєв, розглядаючи дієслова психічної діяльності, які в рамках його дослідження належать до лексико-семантичної групи ставлення, наголошував на їх неоднорідному характері. Серед них одні (*любити*) виражають переважно переживання певного почуття, що викликане ставленням до кого– чи чого-небудь, інші (*закохуватись*) підкреслюють стан, пов’язаний з таким почуттям, треті (*ненавидіти, поважати*) вказують на переживання ким-небудь ставлення до кого-, чого-небудь і вияв такого ставлення у поведінці. Тому, на думку вченого, семантично вони перехрещуються окремими значеннями то з дієсловами емоційного переживання і стану, то з дієсловами мовлення та поведінки, то з дієсловами інтелектуальної діяльності [41, 108].

Зокрема, почуття – це стійке емоційне ставлення людини до явищ дійсності , яке відображає значення цих явищ відповідно до її потреб і мотивів. Почуття – одна із специфічних форм відображення дійсності. Почуття людини виявляються в її більш чи менш стійкому позитивному або негативному ставленні до певних об’єктів. Під емоційними переживаннями розуміється певне ставлення людини (суб’єкта) до дійсності. Саме в емоціях і почуттях

відбивається ставлення суб'єкта до предметів та явищ об'єктивної дійсності, що має суб'єктивний характер. Позитивність чи негативність суб'єктивного ставлення залежить від міри задоволення чи незадоволення потреб суб'єкта, відповідності чи розходження з його ціннісними позиціями та орієнтирами [96, 250-252, 258-260]. Емотивні переживання і почуття виступають в нерозривній єдності зі ставленням, виявляються в ньому. Цим підкреслюється семантичний синкретизм досліджуваної групи дієслів ставлення.

Однак ставлення суб'єкта є не лише результатом емоційного сприймання та оцінки об'єкта, але й результатом певних розумових операцій, раціональної оцінки. Через високий ступінь суб'єктивності ставлення раціональний елемент може залишатися невираженим, але частіше він присутній у поєднанні з емотивним. Тому у дослідженні не виокремлено мікрогрупи дієслів ставлення з раціональною оцінкою, лише наголошується на більш чи менш яскравому вираженні раціонального компонента у семантиці певних дієслів ставлення та окремих мікрогруп. Крім того, слід зауважити, що ступінь раціонального підвищується у разі наявності у реченні мотиватора, причини, що супроводжує ситуацію ставлення. Функція раціонального також зростає у семантиці невласне-релятивних дієслів, спрямованих, як правило, на свідоме досягнення позитивного вияву ставлення до об'єкта, а також формування негативного ставлення до об'єкта.

Отже, в українській мові через семантику ставлення відкривається можливість об'єднати вже згадані вияви внутрішнього світу людини (емоції, оцінка, переживання, почуття) та реалізацію їх у мові й узагальнити здобутки досліджень відомих мовознавців у цій сфері.

Кожна лексико-семантична група чи мікрогрупа відрізняється своїм набором сем, які вступають у відповідні опозиції й утворюють структуру цієї групи. Найхарактернішими для ЛСГ дієслів ставлення є опозиції за семами каузативності/некаузативності, буттєвості/становлення, активності/пасивності, інтенсивності/неінтенсивності,результативності/нерезультативності,позитивності/негативності, а також опозиції за семами взаємності та зворотності.

Семантична класифікація дієслів ставлення, прийнята в роботі, базується на здобутках відомих мовознавців Л.М. Васильєва, Р.М. Гайсіної, Е.В. Кузнецової, Л.Г. Бабенко, О.М. Вольф, В.Г. Гака, що працювали над вивченням семантики мови і зокрема семантичного масиву дієслів ставлення, почуття, оцінки тощо. В основі семантичної класифікації, на якій, власне, й ґрунтується пропоноване дослідження, ураховано, що в дієслівній лексемі, крім загального семантичного наповнення слова, лежить опозиція за оцінною семою позитивності/негативності та градація на шкалі емоційно-оцінного вияву ставлення. Спільні за оцінною семою усі дієслова ставлення, крім уже згадуваних лексем абстрактної семантики ставлення, позначених певною синсемантичністю (*поводитися, ставитися* тощо). В українській мові наявні також дієслова з нечіткою диференціацією ставлення щодо позитиву чи негативу. Вони становлять так звану проміжну ланку семантичного простору ставлення.

Подальший класифікаційний поділ проводиться на основі закладеного у семантиці відповідного дієслова ступеня вияву інтенсивності ставлення, на основі чого у межах семантичних підгруп з позитивним або негативним ставленням дієслова об'єднуються у кількісно менші мікрогрупи. Це дає змогу диференціювати їх за відтінками значення ставлення.

До семантичної класифікації дієслів ставлення уведено і критерій функціональних показників, що помітно впливають на семантичне наповнення ситуації ставлення. Таким важливим семантико-синтаксичним показником є взаємовияв відповідного ставлення. У синтагматиці такі дієслова кваліфікуються як суб'єктно-суб'єктні, або двосуб'єктні дієслова ставлення.

Орієнтуючись на полярність "позитив / негатив" у вияві ставлення, можна розмежувати дві найбільш загальні підгрупи дієслівної лексики ставлення, орієнтовний центр яких становлять лексеми *любити – ненавидіти*. Навколо лексем, які організують вектори у бік збільшення та зменшення (справа і зліва) на шкалі вияву ставлення (залежно від емоційної інтенсивності і знака оцінки), градуюється від центру до периферії уся значеннєва палітра дієслівної лексики ставлення (*імпонувати > симпатизувати > приваблювати > дружити > любити > обожнювати* тощо).

Підгрупа дієслів нейтрального ставлення виділяється у зіставленні з семантикою позитиву та негативу, підкреслюючи її полярність, і є кількісно нечисленною та семантично однорідною: *визнавати, зважати, звикати, призвичаюватися, сподіватися, сприймати, сумніватися* тощо.

1.5.1. Дієслова підгрупи позитивного ставлення

Підгрупу позитивного ставлення формують такі дієслова: *берегти, боготворити, божествити, брататися, вабити, ввірятися, вірити, годити, голубити, дбати, дихати, довіряти, дорожити, дружити, дякувати, жаліти, жалувати, ідеалізувати, імпонувати, інтересуватися, інтригувати, клопотатися, кохати, кохатися, ладити, леліяти, любити, любитися, любуватися, манити, милосердствувати, милувати, милуватися, молитися, завдячувати, заворожувати, заглядатися, заінтриговувати, залицятися, захищатися, зацікавлювати, зближатися, зваблювати, зважати, звеличувати, звірятися, зглянутися, згоджуватися, зласкавитися, змилосердитися, миритися, навидіти, надіятися, нахваляти, ніжити, няньчитися, обворожувати, оберігати, обійматися, обоготворяти, обожнювати, обожувати, опікувати, опікуватися, ощаджувати, падькувати, панькатися, пектися, пестити, пишатися, підносити, підтримувати, піклуватися, плекати , поважати, повіряти, подобатися, подружитися, пожалувати, покладатися, поклонятися, покохатися, полонити, полюбляти, помилуватися, помиритися, поріднитися, порозумітися, поспівчувати, потоваришувати, потурбуватися, похваляти, поцінувати, почитувати, почитати, пошанувати, поштувати, приваблювати, привертати, приворожувати, приголублювати, пригрівати, прилюбляти, притягати, причаровувати, приятелювати, прославляти, рахуватися, ріднитися, розжалобитися, розраджувати, розхвалювати,*

розчулювати, розщедрювати, симпатизувати, співчувати, спізнаватися, сподобити, спочувати, схвалювати, сходитися, тішитися, турбуватися, товаришувати, уболівати, уклонятися, улюбляти, упадати, уподобати, уславляти, утішати, учаровувати, ушановувати, фетишизувати, хвалити, цікавитися, цінувати, чарувати, шанувати тощо.

Домінантна центральна лексема підгрупи позитивного ставлення *любити* майже повною значеннєвою парадигмою входить до центральної частини ЛСГ ставлення. *Любити* – дієслово почуттєвої сфери, яке не лише семантично об'єднує підгрупу дієслів позитивного ставлення, але й слугує інтегратором між семантикою ставлення, почуття, переживання тощо. Лексема *любити* демонструє високий ступінь позитивного вияву ставлення, по обох боках від якої на шкалі-моделі розташовуються дієслова з вищим і нижчим показником позитивності ставлення у семантиці залежно від емоційного наповнення, значеннєвих відтінків. Лексема *любити* входить до центральної частини лексико-семантичної групи дієслів ставлення, підгрупи позитивного ставлення, мікрогрупи "*ставитися із симпатією, прихильністю, приязню"*: *1. 'Відчувати глибоку відданість, прив'язаність до кого-, чого-небудь': Я вранці голос горлиці* ***люблю*** (6, 17)*; 2. 'Почувати, виявляти глибоку сердечну прихильність до особи іншої статі, кохати (у 1 знач.)': Хоч знаєш, знаєш, добре знаєш, як я* ***люблю*** *тебе без тями* (21, 133)*; 3. Також з інфін. 'Мати інтерес, потяг до чого-небудь' // 'Високо цінувати що-небудь, надавати перевагу чомусь' // 'Мати нахил, пристрасть до чого-небудь': Оляна* ***любила*** *і вміла слухати себе, своє тіло* (19, 268). Обмежено належить до семантичного простору ставлення дієслово *любити* значенням *відчувати задоволення від чого-небудь,* зокрема вжите у безоб'єктній позиції, внаслідок чого створюється не ситуація ставлення суб'єкта і об'єкта, а передається стан суб'єкта – *задоволення: Страх* ***люблю****, як на яблуню у спілих яблуках сліпий дощ йде* (19, 265); і не входить – значенням *бути в інтимних стосунках з особою іншої статі: Він перелюбив усіх жінок*. Хоча статева ознака є надзвичайно важливою для семантики ставлення загалом і підгрупи дієслів позитивного ставлення, як лексики наскрізь персональної, але разом з тим, не займає провідної позиції у класифікації, оскільки не відображає власне ставлення суб'єкта до об'єкта. Окремі ж значення лексеми *любити* мають вказівку на стать – утримують статеву сему, що є важливою ознакою персональності, проте варто лише наголосити на наявності у значенні слова відповідної семи. Значенням '*виявляти глибоку сердечну прихильність до особи іншої статі'* лексема *любити* синонімізується із семантично вужчим дієсловом *кохати* [203, IV, 313], що, у свою чергу, входить до аналізованої мікрогрупи. Діалектним відповідником дієслова *любити*, що обмежено вживається у поетичній мові, є лексема *навидіти*, утворена безафіксним способом від антонімічного корелята *ненавидіти: Між нами завжди той повинен бути, хто* ***навидить*** *тебе, чи навпаки...* (12, 83). Але дієслово *навидіти* не віддзеркалює семантичного наповнення лексеми *любити,* синонімізуючись лише центральним значенням, входячи іншим своїм значенням '*шанувати*' до семантично близької мікрогрупи [203, V, 30].

До зазначеної мікрогрупи належать також лексеми мінімального позитивного емоційно-оцінного спрямування: *імпонувати, симпатизувати: Особа Франка особливо імпонувала мені своєю високою інтелігенцією й залізною енергією* [СУМ]. Лексема *подобатися* відрізняється тією унікальністю щодо інших дієслів з семантикою позитивного ставлення, що організується семою пасивності, тобто відзначається відсутністю будь-якої активності суб'єкта і має конверсивний характер: *Хлопець усе більше мені* ***подобається***.

Дієслово *полюбляти* має відтінок розмовності і вживається як синонім до лексеми *подобатися* та окремих значень дієслова *любити*: '*мати схильність до чого-небудь', 'віддавати перевагу чому-небудь'.* Сполучуваність лексеми *полюбляти* обмежується назвами неістот, на відміну від широкого спектру сполучуваності з об'єктом центрального дієслова *любити.*

Нижчим ступенем емоційного вияву ставлення стосовно центральної лексеми попередньої мікрогрупи *любити* та посиленням статусу раціональної оцінки відзначається семантика мікрогрупи "ставитися шанобливо, з повагою": *Багатого губатого дівчина* ***шанує****; надо мною, сиротою, сміється, кепкує* (23, 25); *І тільки тих* ***поважають*** *мільони, хто* ***поважає*** *мільйони "я"* (16, 91); *Ти приймала і щастя, і лихо,* ***поважала*** *мій труд і пім... рідна хато моя стара* (16, 71). Семантика дієслів *навидіти, поважати, почитати, прихилятися, шанувати* базується на визнанні будь-чиїх заслуг та встановленні на цій основі позитивного ставлення до кого-небудь. Оскільки повага – це особливе почуття, особливе ставлення, що базується на визнанні будь-чиїх заслуг, не можна наголошувати лише на емоційному моменті, відкидаючи раціональне - розумові операції у визнанні певних заслуг та достоїнств об'єкта [65, 52]. Від семантики стрижневого дієслова попередньої мікрогрупи *любити* ці лексеми відрізняє характер почуття: повага, на відміну від любові, не передбачає емоційного потягу, схильності, а позначена семою раціональності. Слід зазначити також, що дієслова *боготворити, обожнювати* не позначені такою різницею. Саме це дає вагомі підстави дослідникам Л.М. Васильєву, Р.М. Гайсіній виокремити семантику категорії поваги в окрему підгрупу.

До аналізованих належать дієслова зі значенням 'відчувати повагу у ставленні тим чи іншим чином', типу *кланятися, прихилятися, схилятися* (перед ким, чим). Зазначені дієслова ставлення мають сему способу вираження поваги, чим збігаються з семантикою лексико-семантичної групи поведінки. Загалом дієслова ставлення із семантичним відтінком поваги вказують на почуття, що є результатом раціональної оцінки, враження, думки про кого- чи що-небудь, тісно зближуючись із семантикою інтелектуальної діяльності (*визнавати, цінувати)*.

Вагомим критерієм семантичної класифікації є наявність/відсутність у семантиці дієслова ставлення семи інтенсивності. Інтенсифікація вияву позитивного ставлення, закладена у лексичному значенні дієслів, реалізується у моделях 'дуже сильно любити, ставитися як до божества', 'поважати у вищій мірі': *абсолютизувати*, *благоговіти, боготворити, божествити, захоплюватися, звеличувати, ідеалізувати, молитися, обожнювати, обожувати, оспівувати, підносити, схилятися* тощо: *Їх Бог* ***благословляє****,*

добро їм посилає (4, 270); ***Обожнюю** таких людей і **схиляюся** перед ними (15, 44)*. Ці лексеми можуть розглядатися як у межах аналізованої мікрогрупи із зазначенням відповідного ступеня інтенсивності вияву ставлення, так і формувати окрему, значеннєво вужчу мікрогрупу на основі високої інтенсивності у вияві почуттєвого ставлення. З цього приводу не існує одностайності у мовознавстві: Л.М.Васильєв не відмежовує дієслова найвищого вияву ставлення від їх неінтенсифікованих відповідників, Р.М. Гайсіна, натомість, виділяє окрему мікрогрупу зі значенням *'ставитися як до божества , звеличувати'* [65, 107]. На основі цього критерію у межах семантичної підгрупи позитивного ставлення дієслова організовуються у кількісно менші мікрогрупи, що дозволяє виявити їх найменші відтінки у значенні.

До позитиву на шкалі ставлення належать і дієслова з семантикою 'викликати прихильність, приязнь': *вчаровувати, заворожувати, зацікавлювати, інтригувати, манити, надити* тощо, позначені каузативною семою. Дослідники Л.Г. Бабенко, С.В. Котляренко залучають наведені лексеми до дієслів із семантикою 'схильності до контакту' [222, 606; 121, 130]. Загальносемантична формула аналізованої мікрогрупи трактується як: ' викликати чиє-небудь позитивне ставлення (почуття, емоції, переживання) до когось, захоплюючи чимось'. У значеннях таких дієслів імпліцитно наявна вказівка на якусь третю особу (явище, предмет), що не є безпосереднім учасником ситуації, а лише спричиняє, каузує її. Загальна формула каузативної ситуації ставлення може виражатися так: 'примушувати кого-небудь ставитися до кого-, чого-небудь відповідним чином, шляхом впливу на кого-небудь чим-небудь'; 'робити так, щоб хто-небудь позитивно ставився до кого- чи чого-небудь': *Очима карими, п'янкими чарами **приворожив** мене юнак* (8, 225); *Черевички загубила, собі хлопців **наманила*** (22, 72); *Не знаю, що мене до тебе тягне, чим **вчарувала** ти мене* (21, 111); *Тебе, рідний краю, до болю кохаю, навік **полонив** ти мене* (8, 222).

Л.М. Васильєв не випадково зосереджує увагу на вагомих функціональних особливостях наведених дієслів ставлення і наголошує, зокрема, на подвійному керуванні таких дієслів: а) особа, що виступає об'єктом каузації (викликати любов, позитивне ставлення у когось); б) об'єкт схильності у вияві ставлення. У функціональному плані слід наголосити ще на одній особливості – факультативному, але водночас й потенційному (передбачуваному) вживанні мотиватора – причини, підстави викликаного позитивного ставлення (чарувати – чим; інтригувати - чим тощо): *Сади, як веселки, усіх **зачарують** красою, на радість і щастя плоди крутобокі зберем* (8, 224). Власне-каузативних дієслів ставлення небагато, проте описувані конструкції викликані каузативною формою дієслова. У побудові цих конструкцій допускається трансформація прямих і конверсивних моделей: *мене **зачаровує** краса дівчини, дівчина зачаровує мене красою, я **зачарований** красою дівчини*. Семами становлення та активності позначаються ці ж дієслова у разі приєднання до них форманта -*ся*: *заворожуватися, зацікавлюватися, зачаровуватися, прив'язуватися* тощо.

Значний семантичний простір підгрупи дієслів позитивного ставлення займає семантична мікрогрупа “*ставитися із взаємоповагою, прихильністю, приязню”*. Необхідність виокремлення цієї мікрогрупи за семантичною класифікацією дієслів ставлення зумовлена унікальністю поєднання у їх лексичному значенні семантичних і функціональних характеристик та опозиційністю до інших мікрогруп за семою взаємності. Функціональний аспект таких дієслів ставлення полягає у двосуб’єктності, адже основні учасники ситуації є водночас і суб’єктами, і об’єктами ставлення.

Основне семантичне значення цієї мікрогрупи окреслюється формулою: “виявляти певне позитивне ставлення один до одного”. Центр мікрогрупи формують лексеми *любитися* та *кохатися* у синонімічному значенні ‘почувати (виявляти) один до одного глибоку сердечну прихильність’ [203, IV, 314, 563]: *Так і трапляється часом в житті: ніжаться,* ***люблять****ся, мов лебедята, згодом розходяться їхні путі* (8, 442); *А я матусі не злякаюсь, якщо з тобою* ***покохаюсь*** (22, 169). До розглядуваної мікрогрупи входять також дієслова типу *брататися, дружити, зближатися, зріднюватися, ладити, мирити(ся),* які дослідники (Р.М. Гайсіна, Л.Г. Бабенко, О.Б. Олійник) схильні розглядати у межах групи соціального контакту [65, 98-103; 222, 604-606; 168, 8-12]. Натомість В.М. Русанівський дієслова типу *ворогувати, дружити, миритися, суперничати* виявляє передусім за функціональним принципом, розподіляючи їх між групами: “взаємозалежності” (гр. 27), “взаємної дії” (гр. 37) [214, 327-330]. Дослідниця С.В. Котляренко, розглядаючи дієслова міжособистісних стосунків, дієслова типу *брататися, ворогувати, дружити, знатися, зріднюватися, конфліктувати, ладити, миритися, приятелювати, сваритися, співпереживати, суперничати, товаришувати* тощо виокремлює у семантичну підгрупу ”дієслова узгоджених дій” [121, 131]. У роботі наведені лексеми розглядаються у межах семантичного масиву дієслів ставлення, оскільки вони легко трансформуються (ставитися один до одного дружньо, як друзі, брати, рідні), а саме в інтерперсональних родинних, дружніх стосунках розкривається ставлення учасників ситуації [78, 10]. Дієслова *зближуватися, здружуватися, зріднюватися* позначені семою становлення – ставати близькими, друзями, рідними, виявляючи відповідне ставлення.

Позитивним оцінним значенням ставлення до об’єкта позначені й дієслова семантично близькоспоріднених мікрогруп із семою “ставитися турботливо, бережно, дбайливо*”* та *“*ставитися поблажливо, милостиво, зі співчуттям*”: дбати, жаліти, жалкувати, захищати, мазати, ніжити, опікуватися, оберігати турбуватися; милувати, співпереживати, співчувати, щадити* тощо: *Стара Кайдашиха дуже любила свого онука, колихала його, цілувала,* ***пестила*** (10, 197); *Вона йому розказала, що її батько бідний, що мати її дуже* ***любить*** *і* ***жалує*** (10, 204). Лексеми переважно семантичної мікрогрупи зі значенням *“ставитися турботливо, бережно, дбайливо”* дослідники (Л.Г. Бабенко, В.М. Русанівський) традиційно зараховують до функціонально-семантичних груп *“*захисту*”* [222, 626] та *“*піклування*”* [214, 327, 330]. Аналізована парадигма дієслів позитивного ставлення своїми семантичними, а частково й синтагматичними характеристиками, зближується з дієсловами

емоційного стану. Важливою відмінністю залишається обов'язкова наявність об'єктної семи для дієслів ставлення та неможливість відповідних трансформацій.

Що ж до каузативів типу *розжалобити*, то передусім за синтагматичними показниками подібні дієслова ставлення можна зараховувати до групи із семантикою "викликати позитивне ставлення". Це свідчить про те, що вже у семантичній класифікації дієслів ставлення слід врахувати основні функціональні особливості зазначених дієслів.

Чи не найбільш спірним у класифікації дієслів ставлення є питання віднесення до підгрупи позитиву чи негативу дієслів на позначення " *домагатися прихильного, приязного ставлення*", що утворюють значний семантичний простір ЛСГ ставлення української мови: *годити, догоджати, заскакувати, звиватися, кланятися, лабузнитися, лакействувати, ласитися, лататися, лащитися, леститися, лизатися, лизоблюдничати, мазатися, низькопоклонничати, облещувати, підбиватися, піддобрюватися, підлабузнюватися, підладжуватися, підлазити, підлащуватися, підлещуватися , підлизуватися, підмазуватися, підслужуватися, плазувати, придобрюватися, прилащуватися, прилещуватися, примилюватися, прислужуватися, розсипатися, стелитися*. Р.М.Гайсіна, розглядаючи лексеми *догоджати, лабузнитися, підлизуватися, підмазуватися* у межах групи емоційної та раціональної оцінки лексико-семантичного поля відношення, об'єднує їх в окрему мікрогрупу [65, 106-107]. В.М. Русанівський дієслова типу *лабузнитися, лащитися, липнути* зараховує до однієї з функціонально-семантичних груп " ставлення до об'єкта" [214, 330].

Проте лексеми зазначеної семантики не виражають власне-ставлення до об'єкта, а перебувають у перехідній семантичній зоні, через що набувають специфічних, притаманних лише їм семантичних і граматичних ознак. Дієслова "домагання прихильного, приязного ставлення", зараховані до семантики ставлення, відрізняються своєю унікальністю. Семантично спрямовані на позитив, вони розміщені між двома контрастними полюсами: позитивом та негативом (+/-). Домагатися прихильності у ставленні можна через позитив, виявляючи ласку (*лащитися*, *підлащуватися): Ходить мати в городі. І* ***лащиться*** *плюшевий песик* (6, 43). Але ставлення, семантично спрямоване на позитив 'викликати позитивне ставлення до себе як до потенційного об'єкта', може ґрунтуватися і на негативі, чим зумовлюється виникнення ставлення зі знаком (-): 'виявляти догідливість, лестощі': *догоджати, підлабузнюватися, підлещуватися, підлизуватись, підмазуватись* тощо: *Хан* ***ластився*** *до тебе, мов арик* (12, 95). Ця група дієслів позначена семою активної цілеспрямованості на досягнення конкретного позитивного результату. Дієслова, віднесені до цієї групи, типу *прилипати, чіплятися до кого-небудь* організуються, крім того, семами активності та становлення*: Кучерява Катерина* ***чіплялася*** *до Мартина* (22, 81).

Хоча у дослідженні окремо не розглядаються дієслова ставлення раціональної оцінки, необхідно все ж наголосити на перевазі у семантиці дієслів розглядуваної мікрогрупи раціональної оцінки над емоційною і

окреслити цю ознаку як кваліфікативну для мікрогрупи “досягнення прихильного, приязного ставлення”. Така ситуація вибудовується в розумовій сфері - досягненні поставленої (часто корисливої) мети.

Унікальністю позначений і синтагматичний план дієслів цієї мікрогрупи. Описувана ситуація не власне ставлення семантично спрямована на перспективу, що безумовно відбивається й у синтагматиці. Тут можлива зміна позиції суб’єкта та об’єкта ставлення. Суб’єкт такої ситуації найчастіше організується показником 3-ї особи. У сполученні з окремими дієсловами відповідної мікрогрупи (*завилювати, заскакувати, лизоблюдничати, ліпитися, підлабузнювати, підлещуватися* тощо) суб’єкт фактично не може виражатися іменником чи займенником 1-ї особи. Це зумовлено семантично негативним спрямуванням на досягнення позитивного ставлення, оскільки суб’єкт (жива істота/особа) не може реально визнати себе у негативній функції.

У реченні дієслово із зазначеною семантикою може діставати граматично не виражену, приховану, передусім негативну, оцінку з боку спостерігача, потенційного учасника ситуації, яка, безумовно, впливає на формування ставлення об’єкта. Виокремлена мікрогрупа семантики ставлення є семантично близькою з ЛСГ поведінки, як правило, негативного забарвлення, пор.: *підлабузнюватися* - поводитися як лабузник.

Підгрупа дієслів позитивного ставлення є кількісно численною (>150 одиниць) та семантично неоднорідною, проте чіткої межі між семантикою дієслів різних мікрогруп не існує. Встановлені семантичні мікрогрупи дієслів позитивного ставлення відкриті до семантичних переходів завдяки контекстуальним, стилістичним, деривaційним та іншим чинникам. Зокрема уведення заперечної частки ***не*** у препозиції до дієслова позитивної семантики ставлення надає йому протилежного значення і переводить дієслово у семантично полярну підгрупу зі значенням позитивного ставлення: ***Не подобається*** *мені Москва,* ***не подобаються*** *мені московські непросвічені, й дуже грубі, й наглі московські бояри* (10, 204); ***Не люблю*** *я Москви і ніколи* ***не любив*** *її* (10, 151); *Та я тобі* ***не вірю****, бо слово жінки - легке, етеричне* (5, 270); *Порядок був порушений. А я* ***не люблю*** *безладу* (15, 27).

1.5.2. Дієслова підгрупи негативного ставлення

Антонімію підгрупі дієслів з семантикою позитивного ставлення складають дієслова зі значенням вияву негативного ставлення: *байдужіти, безславити, безчестити, бісити, блюзнити, бокувати, бочитися, боятися, бридити, бришкати, бруднити, бундючитися, винуватити, висміювати, вихвалятися, відвертатися, відмежовуватися, відцуратися, габзувати, ганити , ганьбити, гидувати, глузувати, глумитися, гніватися, гордувати, гребувати, гризтися, гудити, діймати, докучати, допікати, дорікати, дошкуляти, дражнитися, дратувати, дутися, завидувати, задаватися, задиратися, заздрити, зазнаватися, заїдатися, заплямувати, збиткуватися, звинувачувати, злегковажити, злоститися, зневажати, зненавидіти, знущатися, зобиджатися, зраджувати, зубоскалити, ігнорувати, іронізувати, картати,*

кепкувати, клясти, критикувати, набалакувати, набридати, набріхувати, наглумлятися, наговорювати, надокучати, наклепувати, намовляти, нападати, наплювати, нарікати, наругатися, насміятися, негувати, недолюблювати, недооцінювати, ненавидіти, неславити, нехаяти, нехтувати, обрріхувати, обвинувачувати, обговорювати, обезславлювати, обминати, обмовляти, ображатися, обридати, обхаювати, огидити, оговорювати, огуджувати, оклепувати, омерзити, опаскуджувати, оплескувати, опоганювати, опорочити , освистувати, оскверняти, ославлювати, осміювати, осмішувати, остерігатися, осуджувати, очорняти, пакостити, паплюжити, паскудити, пеняти, передражнюватись, перелюбити, підозрювати, підсміюватись, плескати, плювати, плюгавити, плямувати, побоюватися, побридити, поганити, погорджувати, поневажати, понехтувати, поносити, попрікати, порочити, посваритися, посміюватися, принижувати, прискіпуватися, прогнівлятися, проклинати, ревнувати, реготати, ремствувати, розлюбити, розчаровуватися, сердитися, сікатися, скаржитися, сміятися, судити, талувати, третирувати, уникати, хаяти, хулити, цуратися, чванитися, чорнити.

Дієслова, що становлять підгрупу негативного ставлення, семантично конкретизуються, об'єднуючись у відповідні мікрогрупи: 1.*"ставитися неприязно, недоброзичливо"; 2."ставитися зневажливо, байдуже, погірдно"; 3. "ставитися з іронією, несерйозно, насмішкувато"; 4. "взаємовияву у ставленні неприязні, ворожості, зневаги"; 5."ставитися з острахом, підозрою, недовірою"; 6. "викликати негативне ставлення"; 7. "формувати негативне ставлення до об'єкта"*. Загальносемантична формула підгрупи дієслів негативного ставлення трактується як: "*відчувати неприязнь, спротив до кого-чи чого-небудь (виявляти це у ставленні*); *викликати у когось таке ставлення"*. Підгрупа дієслів негативного ставлення відзначається відкритістю і значною мірою формується за рахунок віддієслівних дериватів зі значенням позитиву, шляхом приєднання найхарактерніших заперечних префіксів.

Семантичним центром підгрупи негативного ставлення є абсолютний антонім дієслова *любити - ненавидіти*, що об'єднує усі інші центральні і проміжні дієслова ставлення, з різними їх значеннєвими відтінками та функціональними різновидами. Основна семантична формула дієслова *ненавидіти* - "*відчувати ненависть до когось чи чогось, дуже не любити": Невже мою любов так люто* ***ненавидиш*** *за те лише, що іншого ти любиш?* (1, 123); ***Ненавиджу*** *я нині вас!* ***Ненавиджу*** *красу і силу* (21, 142); *Гість гостя* ***ненавидить****, а господар обох* (13, 182). Словотвірними особливостями позначений семантичний еквівалент центрального дієслова *ненавидіти,* лише нижчого емоційно-почуттєвого навантаження, твірною основою якого є стрижнева лексема підгрупи з діаметрально протилежним значенням позитивного ставлення *любити.* Префіксально-суфіксальним способом формується нове дієслово ставлення з антонімічним значенням *недолюблювати "відчувати неприязнь, неприхильність, несхильність до кого-, чого-небудь, не любити"* [203, V, 294]. Це є загальною тенденцією для усіх мікрогруп дієслів, що формують підгрупу негативного ставлення.

Антонімію значенню позитивного вияву ставлення *подобатися,* окресленого семою пасивності, становлять дієслова з високим ступенем конотації - характерним стилістичним забарвленням *нудить, верне,* або це значення репрезентують прислівники *гидко, огидно* тощо. Дієслово *нудить* входить до лексико-семантичної групи ставлення переносним значенням конкретного фізичного стану лише як об'єктно спрямоване. Інваріантне значення, але конотативно нейтральне, становить лексема, утворена від дієслова зі значенням позитивного ставлення *подобатися* за допомогою заперечної частки *не.* Діаметрально протилежне за значенням дієслівне утворення позначене тими ж функціонально-семантичними умовами, що й позитив, основною з яких залишається наявність пасивної семи: *...Я й сам не зрікаю вартості вищої верстви, шляхетства для своєї вітчини, але рабство мені* ***не подобається*** (9, 200).

Словотвірними особливостями відрізняється й значення – '*припинити любити чи вже ставитися з любов'ю'*, позначене семою результативності, основою-мотиватором якого є найпродуктивніше з погляду творення, стрижневе дієслово семантики позитивного ставлення *любити*. Зміна значення на протилежне відбувається за рахунок приєднання префікса *роз-* зі значенням зворотного напрямку дії – *розлюбити: Там я забув про шипшину, очі твої* ***розлюбив*** (17, 87). Вже наголошувалося на послідовній словотвірній специфіці у формуванні підгрупи негативного ставлення, з чим великою мірою пов'язана незамкненість, відносна відкритість групи. Це стосується, передусім, дієслівної лексики центральної частини лексико-семантичної групи ставлення.

Полярність ситуації ставлення зі значенням поваги, шани виражають дієслова мікрогрупи негативного ставлення з семантикою "*ставитися зневажливо, байдуже, погірдно".* Стрижневою є лексема, що становить антонімічну пару дієслову *поважати – зневажати*, тобто '*виявляти презирство, неповагу до кого-, чого-небудь'* [203, III, 652]: *А ти будеш у сірій сімряжині между нами проходжати, та будеш наших дітей оскорбляти, жінок* ***зневажати****...* (4, 185); *Та ще й Гонту* ***зневажає****, ледаче ледащо!* (23, 250). Синонімічним можна вважати й значення дієслів негативної семантики *нехтувати* та *понехати –'ставитися презирливо, зарозуміло, зневажливо до кого-, чого-небудь'* [203, V, 402]], але з посиленням свідомого невизнання будь -чиїх заслуг: *І могла ти мене* ***понехати*** *і позбавити мрій чарівних?* (5, 317). Можна напевно говорити і про наявність у семантиці цих дієслів інтенсифікаційної семи.

Близькими до них за значенням є дієслова *чхати, плювати,* наділені характерним конотативним забарвленням, що виявляють найвищий ступінь зневаги аж до повного ігнорування: *...Я не люблю світ. І йому на мене* ***наплювати*** (15,6). Ці лексеми демонструють, як семантика іншої групи трансформується і периферійними значеннями конституює лексико-семантичну групу дієслів ставлення. У цей синонімічний ряд входять дієслова негативного ставлення *бридити, гидити, гордувати, гребувати, ігнорувати, цуратись,* хоча не усі вони є семантично рівнозначними: *Не вернуся, забарюся –* ***гордуєш*** *ти мною* (22, 6); *Батько й мати* ***одцурались****, й чужі не приймають...* (23, 17). Р.М.

Гайсіна у класифікації дієслів емоційно-оцінного та раціонального ставлення названі лексеми виділяє в окремий розряд зі значенням *“ставитися неуважно, байдуже”* [65, 106-107]. В.М. Русанівський більшість розглядуваних дієслів зараховує до функціонально-семантичної групи *“зневаги й огиди”*(8), а не *“ставлення до об’єкта”* [214, 327-330]. На підставі аналізу семантики ставлення та беручи до уваги усі сильні сторони здійснених класифікацій, слід підсумувати, що наведені дієслова негативного ставлення входять до семантичної мікрогрупи зі значенням *“ставитися зневажливо, байдуже, погірдно”*.

Слідом за Р.М. Гайсіною до окремої мікрогрупи підгрупи негативного ставлення зі значенням *“ставитися з іронією, несерйозно, насмішкувато”* зараховуємо дієслова *іронізувати, насміхатися, підсміюватися, осмішувати, висміювати* тощо, хоча склад зазначеної мікрогрупи не відрізняється емоційно-почуттєвою однорідністю, оскільки охоплює семантику від несерйозної насмішки у ставленні до особи аж до відверто зневажливого, саркастично-знищувального висміювання: ***Не смійтесь*** *з мене, юнаки, що я змагаюсь з вами* (5, 242)*; Багатого губатого дівчина шанує, надо мною, сиротою,* ***сміється, кепкує*** (23, 25).

Значеннєву антонімію мікрогрупі позитивного ставлення становлять дієслова *зневірятися, розчаровуватися, підозрювати* та утворені приєднанням заперечної частки *не* деривати: *не довіряти, не вірити,* що формують мікрогрупу негативної семантики *“ставитися з острахом, підозрою, недовірою”.* Окрім зазначених, до цієї ж мікрогрупи логічно приєднати невелику кількість дієслів ставлення, базованих на почутті страху, підозри, недовіри: *боятися, остерігатися, сторонитися,* які М.В. Русанівський виділив в окрему функціонально-семантичну групу *“уникання”* [214, 327]. Зазначені дієслова розглядають також у межах семантичної підгрупи “відмови від контакту”: *ігнорувати, нехтувати, сахатися, уникати, цуратися* тощо [121, 130].

Семантичну полярність мікрогрупі дієслів позитивного ставлення “ставитися із взаємоповагою, прихильністю, приязню” становить антонімічна мікрогрупа негативного ставлення “взаємовияву у ставленні неприязні, ворожості, зневаги*”*: *ворогувати, гризтися, конфліктувати, сваритися, суперничати* тощо, виділена за функціонально-семантичним принципом, зважаючи на двосуб’єктну специфіку аналізованих дієслів ставлення: *- Чого це ви* ***гризетесь****? Обізвався старий Кайдаш; - Чого ви* ***лаєтесь****? Чого ви* ***сваритесь****?- почав Кайдаш* (9, 178, 189).

Семантична мікрогрупа дієслів “викликати негативне ставлення” становить граничну периферію лексико-семантичної групи ставлення, що межує з семантикою груп психо-емоційного стану та поведінки і об’єднує лексеми *дратувати, набридати, надокучати, надоїдати, обридати: Бо вже мені* ***надоїли*** *хлоп’ячі насмішки* (22, 83); *- Карпе,* ***не дратуй*** *мене, коли хочеш, щоб і в тебе була ціла чуприна* (9, 189).

Продуктивною в українській мові виявляється семантична мікрогрупа дієслів ставлення зі значенням *“формувати негативне ставлення до об’єкта”:*

компрометувати, наговорювати, наклепувати, неславити, обмовляти, огуджувати, очорняти, паскудити, що виявляється, передусім, у мовленні, поведінці тощо: *Так судять-гудять вражії люди, хотять же нас розлучити* (22 , 115); *Молоді молодиці все чисто переказували Мотрі, як її судить у корчмі свекруха* (9,187). Така семантично й функціонально складна ситуація ставлення спрямована на усвідомлений результат - виявляючи власне негативне ставлення , сформувати у кого-небудь (спостерігача, оцінювача, потенційного суб'єкта) негативне ставлення до об'єкта.

Дві останні семантичні мікрогрупи дієслів відбивають семантику невласне ставлення, але формують важливий сегмент периферії ЛСГ дієслів ставлення , що інтегрує семантичну взаємодію різних лексико-семантичних груп дієслів (ставлення, мовлення, стану, поведінки, оцінки тощо).

Отже, саме семантика ставлення, притаманна як поняттєвий термін лише українській мові, дозволяє об'єднати масив дієслівної лексики, з урахуванням встановлених дослідниками суттєвих ознак.

Виразна полярність лексико-семантичної групи дієслів ставлення є загальною і основною тенденцією формування семантичної класифікації. Загалом семантика ставлення більш-менш чітко поляризована на позитив та негатив (120 одиниць) і щодо значеннєвого наповнення та кількісного складу є майже рівноцінною. Порівняно з іншими класифікаціями дієслів ставлення наведена спроба відзначається семантичним розширенням (укрупненням) мікрогруп типу *"ставитися із симпатією, прихильністю, приязню", "ставитися зневажливо, байдуже, погірдно", "ставитися з острахом, підозрою, недовірою"* та, навпаки, їх ущільненням, конкретизацією за кваліфікативними семними опозиціями і функціональними показниками *("ставитися із взаємоповагою, прихильністю, приязню", "взаємовияву у ставленні неприязні, ворожості, зневаги").*

1.6. Специфіка парадигматичних відношень у структурі полісемії дієслів ставлення

Слова лексико-семантичної групи дієслів ставлення є переважно багатозначними, що відбиває загальні тенденції системного характеру організації лексики української мови. Полісемія, або наявність у семантичній структурі мовної одиниці двох і більше значень, тобто віднесеність її до двох чи більше об'єктів позначення [228, 465], у дієсловах реалізується і як макет різних синтаксичних конструкцій, у яких вони виконують роль присудка.

Високоорганізована лексико-семантична система української мови складається з низки взаємозалежних упорядкованих підсистем, що мають здатність перетинатися і взаємодіяти, серед них виділяються семантичні поля, групи, мікрогрупи, ряди, парадигми значень полісемантичних слів тощо. Оскільки значення багатозначного слова не існують ізольовано, вони перебувають у різнопланових семантичних зв'язках та відношеннях як між собою, так й зі значеннями інших лексико-семантичних груп, то певне дієслово, віднесене у роботі до ЛСГ ставлення, може одночасно входити до інших різних

лексико-семантичних груп чи різних семантичних мікрогруп ЛСГ дієслів ставлення.

Говорити про входження повної значеннєвої парадигми до групи ставлення можна лише стосовно центральної частини групи. Такими є лексеми типу (*любити – ненавидіти*), навколо яких структуруються інші мікрогрупи та семантика периферії. Полісемантичний характер дієслівної лексики української мови зумовлює те, що дієслова не усією значеннєвою парадигмою, а лише окремими, передусім номінативними своїми значеннями, входять до лексико-семантичної групи ставлення, структуруючись від центру до периферії. Інші ж значення формують лексичну базу як суміжних, так і віддалених лексико-семантичних груп. Так, полісемантична структура дієслова *пишатися* становить 4 значення. Прямим номінативним значенням "*відчувати гордість за кого-небудь, бути сповненим гордості за щось"* лексема входить до центру ЛСГ ставлення, підгрупи позитивного ставлення і синонімізується з дієсловом семантики ставлення *гордитися.* Значенням "*відчуваючи свою зверхність, виявляти її в поведінці, виразі обличчя і т. ін.; бути пихатим, зазнаватися; // поводити себе манірно, кокетливо і т. ін."* лексема *пишатися*, входячи до периферії ЛСГ ставлення, семантично перетинається із групою поведінки, формуючи центральну її частину. Тоді як значення "*буйно рости, квітнути, розцвітати"* лексеми *пишатися* взагалі випадає із ЛСГ ставлення і входить до групи конкретної фізичної дії.

Натомість ні структури ін ко-семантичних груп найпродуктивні до ЛСГ ставле переносними значеннями. Частина ж дієслів нативними знач повнює лексико-семантичний простір будь-яких інших груп, може входити до семантичної групи дієслів ставлення лише переносним значенням, розміщуючись віддалено від центру, ближче до периферії групи (*плювати, клювати, гризти*), напр., дієслово *гризтися*, яке номінативним значенням '*кусати один одного'* наповнює парадигму ЛСГ конкретної фізичної дії, переносним значенням " *сваритися, сперечатися з ким-небудь, один з одним"* займає периферійні позиції ЛСГ дієслів ставлення у підгрупі негативного ставлення, мікрогрупи " *взаємовияву у ставленні неприязні, ворожості, зневаги*". *Плювати 1. Викидати , виштовхувати з рота слину, мокротиння і т. ін.; 2. перен., розм. Виявляти щодо кого-, чого-небудь презирство, байдужість; зовсім не брати до уваги когось або щось,а також плювати в душу (обличчя, очі).* Проте, на думку М.І. Толстого, саме через периферію поля (групи) може встановлюватися тісний зв'язок різних, загалом несуміжних, лексико-семантичних полів, їх перехрещення [223, 345]. Саме через периферійні компоненти дієслова групи ставлення перетинаються з іншими лексико-семантичними групами.

У межах полісемантичного слова існує різна залежність між прямим (номінативним) і похідним значеннями. Багатозначні дієслова ставлення своїми прямими (номінативними) й переносними значеннями можуть входити до різних семантичних підгруп та мікрогруп ЛСГ ставлення. Так, наприклад, двозначне дієслово *підлещуватися* належить до семантичної мікрогрупи "домагатися позитивного ставлення" на підставі номінативного значення ' *лестощами, догідливістю, вихвалянням і т. ін. добиватися доброго ставлення, вигоди, користі тощо'*, значенням *лащитися* входить до підгрупи позитивного ставлення. Цікаво, що лексема *підлещувати* є моносемантичною структурою і повністю збігається із першим значенням *підлещуватися*. Так формуються досить широкі синонімічні ряди дієслів ставлення: *підлещуватися /підлабузнюватися/піддобрюватися/лабузнити/догоджати/плазувати/стелитися* тощо.

Багатозначні дієслова ставлення своїми значеннями можуть входити до різних семантичних мікрогруп ЛСГ, навіть діаметрально протилежних підгруп позитивного та негативного ставлення. Так, наприклад, дієслово *славити* значенням *'звеличувати, прославляти кого-, що-небудь'* входить до семантичної мікрогрупи "ставитися як до божества, звеличувати", формуючи підгрупу дієслів позитивного ставлення, проте антонімічним значенням *'поширювати недобру славу про кого-, що-небудь, безчестити, ганьбити'* дієслово *славити* входить до мікрогрупи "формувати негативне ставлення до об'єкта".

Дослідники слушно наголошують також на тому, що дієслова ставлення, відповідно до закладених у їх семантиці релятивних і нерелятивних сем, становлять своєрідні "буферні" перехідні зони [253, 175]. Тож відповідний лексичний масив позначений семантичним синкретизмом і перебуває на перетині кількох лексико-семантичних груп (вираження почуттів, емоцій, поведінки, оцінки, мовлення, інтелектуальної діяльності тощо), оскільки ставлення одного учасника ситуації до іншого може виявлятися у мовленні, поведінці, діяльності і, як наслідок, перебирати на себе окремі ознаки, притаманні семантиці цих груп. Саме через такий перетин значень у семантиці створюється явище перехресної взаємодії ЛСГ мовлення, ставлення, почуттів, оцінки тощо.

Лексико-семантична група дієслів ставлення налічує близько 300 лексичних одиниць, що формують її своїми номінативними значеннями, та понад 800 лексем входять до ЛСГ дієслів ставлення як прямими, так і периферійними значеннями (додаток А).

1.7. Структури, еквівалентні ситуації ставлення, вираженій дієсловом

Семантику ставлення можуть виражати не лише дієслова, але й дієслівно-іменникові словосполучення, що зазнають лексикалізації та фразеологізації і

утворюють єдиний семантичний простір.

У мовознавстві цих питань торкалися Ш. Баллі, В.В. Виноградов, С.І. Ожегов, подальше осмислення вони дістали у працях М.М. Шанського, П. Адамця, У. Вейнрейха, В.В. Богданова, Н.С. Дмитрієвої, Г.М. Удовиченка, В.М. Білоноженко та набули конкретизації в дослідженнях М.Л. Васильєва і Р.М. Гайсіної. Однак в українському мовознавстві функціонально-семантичні еквіваленти – дієслівні фразеологізми та дієслівно-іменникові словосполучення були об'єктом дослідження з погляду вираження семантики ставлення лише побіжно.

Ставлення до денотата (об'єкта реальної дійсності) у мові може експлікуватися як лексичними, так і фразеологічними одиницями. Практично кожна ситуація ставлення, виражена дієсловом, може легко трансформуватися у фразеологічну одиницю. Дослідники відзначають, що гносеологічні основи специфіки фразеологічного значення криються не стільки у відображенні реалій, скільки у вираженні суб'єктивно-емоційного ставлення до них [29, 15].

Фразеологізми як знаки вторинного утворення виникають у зв'язку з необхідністю вираження ставлення інформанта до предмета повідомлення. Цим пояснюються експресія й емоційність, притаманні цілісній фразеологічній одиниці. У змісті фразеологізму поєднуються інформативне й оцінно-експресивне значення [29, 22-23]. Тому у фразеологічному значенні розрізняють три його аспекти: денотативний, сигніфікативний та конотативний.

З погляду конотативного у фразеологічному значенні виявляють суб'єктивно-оцінний, кваліфікативний та експресивно-емоційний елементи, тобто значення "суб'єктивної орієнтації" [219, 11]. Конотативні значення виражають ставлення суб'єкта до об'єктивних явищ дійсності, його позитивну чи негативну оцінку та ступінь її вияву [29, 15].

Отже, елементи конотативного значення, експресивність, емоційно-оцінна характеристика та функціонально-стилістична належність мовної одиниці в семантиці кожного фразеологізму дістають своє конкретне вираження.

Фразеологізми, як і слова, співвідносні з тією чи іншою частиною мови. Співвіднесеність фразеологічних одиниць з частинами мови визначається семантично, за морфологічними показниками і в плані синтаксичного функціонування. За своїми граматичними ознаками дієслівні фразеологічні одиниці співвідносяться з дієсловами на основі встановлення між ними функціонально-семантичних еквівалентних відношень.

Фразеологічні одиниці виражають цілісне значення, яке не підлягає розчленуванню, і будь-яке виділення в ньому окремих лексичних компонентів носить умовний характер. За формою вияву ставлення дієслівні фразеологізми можна поділити на: 1) одиниці, які формують цілісне фразеологічне значення за допомогою введення іменного компонента з семантикою ставлення*:* ***втиратися (влазити, вкрадатися) в довір'я (в довіру)*** *'будь-якими засобами домагатися чиєїсь прихильності, любові'* [238, 158]; 2) дієслівні фразеологічні одиниці, які передають семантику ставлення описово: ***зводити з розуму*** *'захоплювати, полонити кого-небудь'; 'викликати почуття великого кохання'* [

238, 327], ***серцем (душею) прирости*** ‘*відчути прихильність, прив’язатися до кого-небудь’* [238, 697].

В українській мові наявний багатий пласт дієслівних фразеологічних одиниць, які цілісно виражають той чи інший характер ставлення до реальної дійсності, що охоплює, передусім, емоційно-почуттєву сферу. Це можна проілюструвати на прикладах великої кількості фразеологічних одиниць з компонентами *серце, душа.* Причому обидва лексичні компоненти синонімізуються, виявляючи здатність до варіювання, і часто виступають як еквівалентні: *влазити в душу (в серце)*. Під компонентним варіюванням розуміють заміну, в межах одного фразеологізму, одного компонента іншим, що не вносить будь-яких змін у їх смисловий зміст [93, 25]: *лизати халяву, чоботи, черевики; вішатися, кидатися, чіплятися на шию.* Оцінні фразеологізми, емоційно забарвлені завдяки образності, що лежить в їх основі, яскраво та наочно передають не лише характеристику предмета, явища, дії, але й ставлення до нього з боку того, хто говорить [27, 20]. Крім того, у мові наявні так звані паралінгвістичні фраземи, у яких міміка, рухи тіла відіграють велику роль, вербально виражені жести мають цілісне фразеологічне значення. Переосмислення ґрунтується на тому, що, замість позначуваного певного явища, процесу, емоційного стану, ставлення людини, описуються зовнішні ознаки [29, 27-28] ‘*скидати шапку, плювати в обличчя, лизати п’яти’*.

Фразеологічні одиниці, розгорнуто виражаючи сконцентровану в дієслові ситуацію ставлення, перебувають з ним в еквівалентних відношеннях. В основі класифікації дієслівних фразеологізмів семантики ставлення, як і дієслів ставлення загалом, лежить оцінна опозиція позитив/негатив. Особливого значення у фразеологічній одиниці, яка передає ситуацію ставлення, набирає конотативний відтінок та стилістичне забарвлення.

Підгрупу позитивного ставлення становлять фразеологічні одиниці зі значеннями: ‘ставитися із симпатією, прихильно, приязно’; ‘ставитися шанобливо, з повагою’; ‘викликати прихильність’; ‘ставитися поблажливо, милостиво, зі співчуттям’; ‘ставитися з довірою’ тощо.

Семантично широким спектром фразеологічних одиниць репрезентовано у мові позитивне ставлення, представлене значеннями “прихильно, з любов’ю, симпатією, шанобливо ставитися до когось, чогось”: ***прикипіти серцем (душею)*** *(1. ‘відчути велику прихильність до кого-небудь, щиро прив’язатися’; 2 . ‘замилуватися чим-небудь’; 3. ‘захопитися чим-небудь, полюбити щось’)* [238, 693-694]; ***прихилятися серцем (душею)*** ‘*приятелювати, любити’* [238, 701]; ***віддавати серце ‘****щиро, віддано любити когось’* [238, 118]; ***брати (приймати) [близько] до [свого] серця*** (*2. ‘ставитися до чого-небудь з інтересом, надаючи йому великого значення’)* [238, 56]; ***впадати (кидатися, встрявати) в око (в очі, у вічі) ‘****подобатися кому-небудь’* [238, 147]; ***скидати (здіймати) шапку (капелюх*** *і т. ін.) **‘****цінувати когось, щось’* [238, 147]; ***серцем (душею) прирости*** ‘*відчути прихильність, прив’язатися до кого-небудь’* [238, 697]; ***падати (кидатися*** *і т. ін.**) в ноги (під ноги, до ніг)*** *(2. **‘***виявляти до кого-небудь почуття великої вдячності”; 4. **‘***виявляти кому-небудь велику шану’)* [238, 602]
.

Значеннями “викликати у кого-небудь почуття любові, прихильності, приязні, симпатії до себе, полонити, захоплювати когось” представлені такі фразеологічні одиниці: ***покоряти серце ‘****викликати у кого-небудь любов до себе’* [238, 667]; ***привернути серце ‘****викликати у когось почуття любові, симпатії’* [238, 690]; ***припадати до серця (до душі) ‘****викликати симпатію, почуття кохання, сподобатися кому-небудь’* [238, 697]; ***прихиляти до себе серце (серця) ‘****викликати приязнь, симпатії’* [238, 701]; ***(кидати оком (очима), погляд, зір*** *і т. ін.**) (3. ‘звертати увагу на кого-небудь, цікавитися кимсь, залицятися до когось’)* [238, 667]; ***зводити з розуму (з ума)*** *(3. ‘ захоплювати, полонити кого-небудь; викликати почуття великого кохання’* [238, 327].

Семантика позитивного ставлення, виражена засобом фразеологізації, може інтенсифікуватися: ***підносити (піднімати) до небес*** ‘*надмірно вихваляти , розхвалювати кого-небудь’* [238, 638]; ***увінчувати лаврами*** ‘*прославляти кого -небудь’* [238, 602]; ***піднімати (підносити) на щит [слави]*** *‘звеличувати, вихваляти кого-, що-небудь’* [238, 637].

Вияв довіри, турботи, співчуття у ставленні до когось, чогось реалізується у фразеологічних одиницях типу: ***відкривати (розкривати) душу (серце) ‘****відверто, щиросердно ділитися з ким-небудь своїми заповітними думками, переживаннями, намірами’* [238, 122]; ***боліти душею (серцем) ‘*** *тяжко переживати, уболівати, тривожитися за кого-, що-небудь’* [238, 45]; ***брати (приймати) [близько] до [свого] серця*** *(1. ‘співчутливо ставитися до чого-небудь’)* [238, 56].

Найчисельніше представлена у фразеологічних одиницях семантика ставлення зі значенням “домагатися приязного, прихильного ставлення до себе” ***: прокладати (пробивати) дорогу (шлях, стежку) до серця, добиратися до душі (до серця)*** *(3. ‘підлещуватися, ошукувати лестощами’)* [238, 253]; ***влазити (вкрадатися) в душу*** *(2. ‘будь-якими засобами домагатись чиєїсь прихильності, любові’)* [238, 136]; ***входити в довір’я ‘****домагатися прихильності , доброго ставлення до себе’* [238, 164]; ***вішатися (кидатися, чіплятися) на шию ‘****нав’язуватися кому-небудь, настирливо домагаючись прихильності, взаємності’* [238, 134-135]; ***лизати руки*** *(2. ‘підлабузнюватися до когось, принижуючи власну гідність’)* [238, 423]; ***лизати п’яти*** *(**‘****підлещуватися до кого-небудь, принижуючи власну гідність”; підлабузнюватися”)*[238, 422-423]; ***лизати халяву (чоботи, черевики****) (**“****підлабузнюватися до кого-небудь”; “догоджати комусь”, “принижуючи власну гідність”)* [238, 423].

Семантика негативного ставлення (виявляти презирство, зневагу, ненависть, байдужість до кого-, чого-небудь, нехтувати чимось) легко піддається фразеологізації: ***плювати в криницю ‘****виявляти неповагу до ко’го-небудь’* [238, 649]; ***плювати в вічі (в очі, межи очі) ‘****у різній формі виражати зневагу до кого-небудь’* [238, 648]; ***плювати в обличчя (в лице, в пику) ‘*** *виявляти зневагу, презирство до кого-небудь’* [238, 649]; ***дивитись (поглядати) згори (зверху) вниз ‘****зневажливо, зверхньо ставитися до кого-небудь’* [238, 237]; ***кидати тінь*** *(1. **‘****поширювати погану славу про кого-, що-небудь, наговорювати на когось, щось, ганьбити’)* [238, 372]; ***кинути пляму ‘****ганьбити , неславити кого-, що-небудь’* [238, 372]; ***виливати (лити) помиї [на голову] ‘***

ганьбити, заплямовувати кого-небудь, звинувачуючи в чомусь осудливому' [238, 93]; ***кидати камінь (каменем, каменя)*** *'звинувачувати, ганити, ганьбити і т. ін. кого-небудь'* [238, 369]; ***кидати болотом (болото, гряззю)*** *'ганьбити, бруднити, гостро картати кого-, що-небудь'* [238, 369].

Якісну зміну ставлення у бік негативу передають дієслівні фразеологічні одиниці типу**:** ***попадати в неласку (в опалу)*** *'втратити чиюсь прихильність, відчувати недоброзичливе до себе ставлення'* [238, 674]; ***викинути (викреслити) зі [свого] серця*** *'перестати любити кого-небудь'* [238, 91]; ***падати в очах*** *'втрачати чиюсь повагу до себе'* [238, 602].

Крім того, введення у структуру фразеологізму заперечної частки ***не*** призводить до якісних змін у його значенні, що супроводжується переведенням фразеологічної одиниці до протилежної за оцінкою підгрупи семантики ставлення: *серце не лежить, не плювати в криницю, не падати в ноги, не скидати капелюха*.

Відомо, що фразеологічна система ґрунтується на засобах інших рівнів мови. Більшість фразеологізмів виникає на основі складних процесів метафоричного, метонімічного переосмислення шляхом семантичних перетворень відповідних вільних синтаксичних словосполучень. У результаті переосмислення їх компоненти втрачають властиве кожному з них лексичне значення, часом аж до повної десемантизації. Втрата повнозначними словами словосполучення номінативної функції, морфологічно змінних категорій та самостійного лексичного значення призводить до їх фразеологізації і вони набувають "застиглої форми" та цілісного фразеологічного значення.

Фразеологізація – надзвичайно складний і тривалий процес, що засвідчує високий рівень розвитку мови. Проте внаслідок низки семантико-граматичних та екстралінгвістичних чинників далеко не всі сполучення слів мають здатність до проходження повного кола переосмислення і перетворення на фразеологічну одиницю. У мові існує значна кількість лексикалізованих сполучень, один з лексичних компонентів яких відзначається певною неповнотою значення (синсемантичністю) і вимагає конкретизатора. Такі сполуки не можна зараховувати до фразеологічних одиниць, якщо вони не набули цілісного (фразеологічного) значення, хоча й потенційно відкриті до фразеологізації.

Зокрема йдеться про лексикалізовані дієслівно-іменникові сполуки, що виникають внаслідок вербалізації предикатних імен зі значенням ставлення. Такі сполучення творяться поєднанням синсемантичного дієслова і предикатного іменника із семантикою ставлення, що виявляється у почуттях, поведінці, мовленні тощо. Є підстави розглядати дієслівно-іменникові сполучення поряд з дієсловами ставлення та дієслівними фразеологізмами відповідної семантики, передусім тому, що вони легко синонімізуються з одиничними дієсловами ставлення та функціонують як складені присудки. Окремі дослідники розглядають їх як аналітичні конструкції, категоріальні частиномовні значення в яких представлені морфологічно розчленовано.

Змістовим ядром аналітичних лексикалізованих дієслівно-іменникових сполучень є іменник, а дієслово слугує вербалізатором, який через свою семантичну недостатність вимагає певної відмінкової форми іменника

семантики ставлення. Разом вони становлять певну семантико-граматичну єдність, у якій дієслово не лише не зазнає повної десемантизації, але й слугує семантичним диференціатором ситуації ставлення: *викликати / втрачати довіру*.

Дієслова, що надають вербалізації іменниковим компонентам з семантикою ставлення, не відрізняються високою семантичною самостійністю, а виступають дублерами певних семантичних компонентів значення іменника, зокрема семи почуття, поведінки, мовлення, залежно від форми вияву ставлення, підсилюють його інформативність, розширюючи зміст ставлення в цілому. Найбільш абстрактні дієслова ставлення *ставитися* і неабсолютний синонім *відноситися* позначені певною синсемантичністю, сполучаючись з відмінково-прийменниковими формами іменників ставлення, вербалізують їх, дублюючи цей стрижневий семантичний компонент: *ставитися з любов'ю, ставитися з повагою, ставитися з довірою, ставитися з презирством, ставитися зі зневагою, ставитися з погордою* тощо. Характерною ознакою переважної більшості наведених дієслівно-іменникових конструкцій є відносно вільна трансформація їх шляхом адвербіалізації у дієслівно-прислівникові, які виступають як синонімічні: *ставитися байдуже, погірдно, зневажливо* і відповідають семантиці дієслів ставлення: *зневажати, гордувати, поважати.* Почуттєву сему іменника ставлення підтримують дієслова *почувати, відчувати – відразу, ненависть, симпатію, повагу, байдужість, інтерес, довіру.* Частково синонімізуються з наведеними лексемами й дієслова *виявляти, виражати, виказувати,* що різняться семою активності та сферою вияву ставлення в почуттях, поведінці, мовленні: *виявляти повагу, любов, зневагу, презирство, співчуття.* Рідше семантику ставлення вербалізують дієслова, що дублюють абстрактну сему буттєвості, закладену в лексичному значенні іменника. Такі дієслова мають широкий спектр сполучуваності і не лише з іменниками ставлення: *мати повагу, бути в дружбі, жити в ладу, мати довіру*. Отже, між дієсловом та іменником встановлюється тісний взаємообумовлений семантичний зв'язок, що підвищує ступінь фразеологізації.

Проте вербалізатори можуть бути семантично більш незалежні від іменника, виражаючи комплекс самостійних абстрактних значень (каузативності, цілеспрямованості, активності, пасивності, фазовості, становлення тощо), які лише приєднуються до значення іменника, ускладнюючи його [65, 160-161]. Наприклад, вербалізатор *користуватися* є носієм значення пасивного стану, що дає змогу конверсувати ситуацію ставлення з позиції об'єкта: *користуватися повагою, довірою, прихильністю*. Такі конструкції легко трансформуються у власне-дієслівні, властиві для розмовного та ділового мовлення: Хлопець користується повагою у колективі; Хлопця поважають у колективі.

Більшість дієслів, що дублюють сему ставлення, виступають у каузативному значенні *'викликати відповідне ставлення до себе з боку іншого учасника ситуації'*. Дієслова типу *викликати, збуджувати* виражають нецілеспрямовану каузацію ставлення, яке виникає у суб'єкта незалежно від бажання об'єкта – "мимовільного" каузатора. Сема нецілеспрямованості

відкриває можливість сполучення відповідних каузативних вербалізаторів з іменниками як позитивного, так і негативного ставлення: *викликати зневагу, ненависть, розчарування, замилування, довіру, повагу, співчуття, симпатію* тощо. Натомість дієслова *здобувати, вимагати, завойовувати, домагатися* є носіями семи цілеспрямованої активності об'єкта, спрямованої на каузацію відповідного позитивного ставлення до себе іншого учасника: *завойовувати симпатії, вимагати поваги, домагатися прихильності, здобувати довіру*. Такі сполучення семантично співвідносні з дієсловами мікрогруп "домагатися прихильності, приязні у ставленні" та "викликати прихильність, приязнь". Поряд із цим вербалізатори, що каузують ставлення, можуть виражати відтінки інтенсивності: *розпалювати ненависть, вселяти підозру, пройматись симпатією* тощо.

Розглянуті дієслівно-іменникові сполучення відзначаються високим ступенем стійкості, але, оскільки не набули фразеологічної цілісності, повного переосмислення і десемантизації компонентів, а отже, фразеологічної образності, їх не можна беззастережно кваліфікувати як фразеологічні одиниці. Не зафіксовані вони й у фразеологічних словниках української мови [238; 225; 169], хоча межі деяких фразеологічних одиниць і лексикалізованих сполучень є досить розмитими, нечіткими. Вони займають позицію на межі аналітичних лексикалізованих сполучень та фразеологічних сполучень, виділених В.В. Виноградовим [215, 339], залежно від ступеня семантичної спаяності компонентів. Більше того, у мові спостерігаються складні процеси фразеологізації і кодифікації словосполучень, напр.*: втиратися (вкрадатися, влазити) в довіру* [238, 136]. Так, лексикалізовані дієслівно-іменникові сполучення відповідають дієсловам ставлення, формуючи синонімічні ряди описового типу: *поважати – виражати повагу, ненавидіти – відчувати ненависть* тощо. Між дієсловами ставлення і дієслівно-іменниковими сполученнями встановлюються відношення функціонально-семантичної еквівалентності [65, 159]. Саме цим пояснюється те, що аналізовані описові конструкції широко використовуються у словникових статтях для розкриття значення дієслів ставлення та дієслівних фразеологізмів: *плювати в криницю – 'виявляти неповагу до кого-небудь', симпатизувати – 'відчувати симпатію до кого-небудь'*.

Однак визначальним є те, що лексикалізовані дієслівно-іменникові сполучення семантики ставлення, у зіставленні з дієсловами ставлення, мають здатність до розширення та інтерпретації відповідної ситуації ставлення, виражаючи її з позиції суб'єкта чи об'єкта: *довіряти – викликати довіру, відчувати довіру, перейматись довірою, завойовувати довіру*. У зв'язку з цим відкриваються широкі можливості щодо актуалізації оцінних сем для вираження позитивного чи негативного ставлення: *викликати повагу – втрачати повагу, пройматись довірою – зловживати довірою* тощо.

Отже, можна зробити висновок, що дієслова ставлення, лексикалізовані дієслівно-іменникові сполучення та дієслівні фразеологізми семантики ставлення, перебуваючи на різних рівнях мовної структури, творять єдиний семантичний простір і функціонують у мові як еквівалентні засоби вираження

ставлення особи до проявів реальної дійсності.

1.8. Стилістичний аспект функціонування дієслів ставлення

Дієслово має найвищий стилістичний потенціал серед усіх частин мови через своє семантичне багатство та граматичний вияв. Без урахування стилістичного аспекту в системі аналізу семантики ставлення комплексний опис лексико-семантичної групи дієслів ставлення видається неможливим. Вивченню стилістичного функціонування дієслів різних лексико-семантичних груп в українській мові присвячені праці Л.А. Булаховського, С.І. Дорошенка, П.С. Дудика, І.Г. Чередниченка, В.С. Ващенка, О.Д. Пономаріва, В.М. Русанівського, С.Я. Єрмоленко, Л.І. Мацько та ін.

Передусім полярність структури лексико-семантичної групи ставлення зумовлює, зокрема, важливе явище дієслівної антонімії у вияві ставлення. Антонімічними, на думку Д.М. Шмельова, можна вважати слова, що протиставляються за найзагальнішою і суттєвою для їх значення семантичною ознакою, до того ж перебувають на крайніх точках відповідної лексико-семантичної парадигми [248, 131].

Більшість дієслів ставлення у межах лексико-семантичної групи мають здатність утворювати антонімічні пари, напр.:

віддалятися – зближуватися;
притягати – відштовхувати;
звинувачувати – виправдовувати;
відвертатися– прихилятися;
ворогувати – дружити;
воювати – миритися;
гудити/ганити – хвалити;
тішитися – журитися;
шанувати/поважати – зневажати;
забувати – пам'ятати;
ненавидіти – любити//обожнювати;
недооцінювати – переоцінювати;
допомагати – шкодити;
нападати– захищати/боронити/ обороняти [199, 205-234].

Антитетичність як принцип світосприйняття великою мірою зумовлює й полярний характер оцінки, почуттів людини, які виявляються у ставленні до проявів реальної дійсності. Саме антонімія, заснована на семантичному протиставленні, складає базис риторичної фігури – антитези, широко репрезентованої у художньому стилі української мови дієсловами семантики ставлення: *Ніщо так не* ***відлякує*** *мене, як усміх скорбний на її обличчі, ніщо так не* ***приваблює****, як зір її очей жорстоких...* (12, 174); *Я* ***нищив*** *той гіркотний плин, вихлюпував, палив навіки... Лишилось декілька краплин, та їх я* ***бережу****, як ліки* (12, 178); ***Ображайся*** *на мене як хочеш,* ***зневажай****,* ***ненавидь*** *мене – все одно я* ***люблю*** *твої очі і волосся твоє золоте* (16, 151); *Я так тебе* ***люблю,*** *моя Вкраїно, за тебе навіть бога* ***прокляну****!..* (8, 288). Антитеза може

входити у структуру речення або об'єднувати декілька речень за принципом інформативної завершеності: ***Ненавиджу*** *я нині вас!* ***Ненавиджу*** *красу, і силу, і світло, й пісню, і життя,* ***ненавиджу*** *любов, чуття, - одно* ***люблю*** *лиш – забуття, спокій, безпам'ятну могилу* (21, 142). За принципом антитези побудовані й речення, до складу яких входять семантично протилежні предикати ставлення, які поляризуються шляхом приєднання заперечної частки *не*: *Він* ***любить*** *час. Хвилини. Дні. Роки. Він дивний звір, він* ***любить*** *навіть муку, він* ***любить*** *навіть відстань і розлуку, але* ***не любить*** *на плечі руки* (6, 82) . Широкого функціонування дієслівна антонімія із семантикою ставлення набуває як композиційний засіб у народно-поетичних джерелах, зокрема за цим принципом конституюються прислів'я, приказки, афоризми тощо: *Вдень* ***погризуться****, а вночі* ***полижуться*** (13, 193).

Уже з побіжної характеристики наведених антонімічних пар, що формують дієслова ставлення, можна простежити значне розгалуження синонімічних еквівалентів: *гудити/ганити/ганьбити, поважати/шанувати: Вона, мабуть, одна на все село щиро любила свою бабусю, бо тільки бабуся* ***жаліла****,* ***пестила*** *й навіть* ***мазала*** *її* (9, 259). Проте синонімічні ряди та антонімічні пари слів характеризують не саму значеннєву парадигму, а відношення між її членами.

В.М. Русанівський, виокремлюючи функціонально-семантичні групи дієслів, звертає також увагу на таке семантично важливе явище, як міжгрупова синонімія. Дослідник, зокрема, зазначає: "Можливість входження того чи іншого дієслова в певну вузьку семантичну групу обумовлює його здатність виступати в ролі синоніма інших дієслів цієї семантичної групи. Наприклад, дієслово *кричати*, належне до семантичної групи *мовлення*, виступає синонімом дієслів *буркати, говорити, оповідати;* входячи в семантичну групу *ставлення до об'єкта*, воно стає в один синонімічний ряд із дієсловами *гніватися, гордувати, тупати*" [214, 325-330]. Отже, можна погодитися з думкою, що більшість дієслів функціонально-семантичної групи "ставлення до об'єкта" входять і до інших семантичних груп як синоніми. І, навпаки, дієслова різних функціонально-семантичних груп нерідко належать до синонімічного ряду групи "ставлення до об'єкта" (*дякувати, мститися* – 'виявлення почуттів' , *ігнорувати* – 'впливу на об'єкт', *оберігати, охороняти, боронити* – 'захисту', *гордувати, любуватися, милуватися* – 'стосунку до об'єкта', *дбати, турбуватися* – 'піклування', *дружити, суперничати, ворогувати* – 'взаємної дії').

Отже, дієслова ставлення наділені високим ступенем синонімізації та здатністю до утворення широких синонімічних рядів. Передусім на їх синонімізацію впливають такі чинники: 1) багатозначність слова; 2) взаємодія нормативної літературної та діалектної (розмовної) лексики; 3) вплив контекстуального оточення та індивідуально-авторського задуму. Напр.:

- *Поважати/шанувати/почитати(почитувати);*
- *Приваблювати/захоплювати/чарувати/притягати/принаджувати/полонити;*

- *Обожнювати(обожувати)/божествити/боготворити/обоготворяти/дихати/поклонятися/молитися/почитувати/благоговіти/абсолютизувати/звеличувати/прославляти;*
- *Пожаліти/змилуватися/змилосердитися/змилостивитися/зжалитися/зглянутися/зласкавитися;*
- *Турбуватися/піклуватися/опікуватися/дбати;*
- *Насміхатися/глузувати/глумитися/кепкувати/кпити/кпитися/сміятися/висміювати/осмішувати/зубоскалити/іронізувати/єхидствувати/потішатися.*

У синонімічні ряди, як уже було сказано, можуть входити не лише дієслова, але й фразеологічні синоніми зі значенням ставлення*: змішувати з грязюкою/кидати грязюкою – очорнити, опорочити; влазити (вкрадатися) в душу/входити в довір'я*/*вішатися (кидатися, чіплятися) на шию – нав'язуватися, домагатися прихильності, взаємності; лизати руки/лизати халяву (чоботи, черевики) – підлабузнюватися* тощо.

У текстах художньої літератури, передусім у зразках народно-поетичної творчості, широко функціонують переносні значення дієслів ставлення, формуючи різноманітні тропи та стилістичні фігури (метафора, метонімія, порівняння, паралелізм, градація, антитеза тощо). Напр., поетичний паралелізм, заснований на основі порівняння: *Заскубуть, заклюють вони мене, мамо, як лихі шуляки голубку* (9, 220);

Як ми кохалися,
Як голубів пара,-
Тепер розійшлися,
Як чорная хмара! (народна творч.).

Високим ступенем емотивності позначені поетичні тексти, організовані за принципом висхідної градації дієслів ставлення, що якісно підкреслюють наростання позитивних чи негативних емоцій, почуттів: ***Ображайся*** *на мене як хочеш,* ***зневажай, ненавидь*** *мене – все одно я люблю твої очі і волосся твоє золоте* (16, 151).

У поетичних текстах дієслова семантики ставлення часто виявляються як метафоризовані та метонімічні структури: *Страждаю, мучусь, і живу, і гину, благословляю біль твоїх тенет* (6, 33); *Я любив твої озерні очі, повні тайн і смутку, як світи* (8, 438); *Я цілий світ любив у дівчинці моїй* (12, 102), *Серце чарує синява неба, мрії на крилах здійма* (8, 229).

Крім того, дієслова ставлення в описових конструкціях протилежної та інтенсифікованої семантики виражають семантику іронічного, напр.:

Ми любим на словах бути сильними душею,
Ми любим на словах кохати рідний край (17, 139).

Дієслова ставлення формують продуктивну лексику прислів'їв та приказок, підкреслюючи основні принципи їх побудови - зіставлення та протиставлення: *Де гроші* ***люблять****, там совість гублять;* ***Любиш*** *їздить,* ***люби*** *й саночки возить;* ***Не смійся*** *з людей нині, бо завтра люди з тебе будуть* ***сміятися****; Дерево* ***шанують*** *як добре родить, а чоловіка, як добре робить;* ***Люби*** *мене в середу, а в неділю, як приберуся, то, може, на тебе й не*

подивлюся; Гість гостя ***ненавидить****, а господар – обох; Всяк про правду трубить, та не всяк ту правду* ***любить*** тощо. Почасти дієслова ставлення вводяться для увиразнення конотативної семантики, діаметрально протилежної основному значенню дієслова. Така антонімія описово встановлюється із другої частини фрази, без уведення заперечних часток: ***Пожалів*** *вовк кобилу – зоставив хвіст і гриву;* ***Боюся*** *я тебе, як торішнього снігу;* ***Любить****, як собака цибулю;* ***Любить*** *його, мов хрін в оці.* Нерідко дієслова ставлення функціонують у метонімічному значенні, при цьому суб'єкт і об'єкт ставлення мають неперсональний характер: *Брехня правди* ***не любить****; Правда і суду не* ***боїться***. Проте у фразеологізовано-метафоричних конструкціях дієслова, що належать до семантики ставлення, можуть виражати невласне ставлення: *Білі руки чужу роботу* ***люблять****; Робота дурних* ***любить****; Святки* ***люблять*** *достатки* тощо. Характерним для дієслів ставлення є поєднання синтаксично-стилістичного їх вияву у такій риторичній фігурі як *період* (*гр. обертання, круговерть*) [150, 362]:

Як згублену любов, несповнене бажання,
Невиспіваний спів, геройське поривання,
Як все найвищеє, чим душу я кормлю,
Як той огонь, що враз і гріє й пожирає,
Як смерть, що забива й від мук ослобоняє, -
Отак, красавице, і я тебе люблю (21, 114).

Переважне функціонування дієслів ставлення у текстах художньої літератури, зразках народно-поетичної творчості та побутовому мовленні зумовлює їх діалектний вияв та уживання старослов'янізмів, що регулярно простежується як на семантичному, так і на граматичному рівнях, напр.: *Ой горе. Горе – не біда, дівка парня* ***поняла*** (22, 226); *Мати буде дивити, як* ***ся*** *буду* ***ганьбити*** (22, 125); ***Любила-м*** *та й буду,* ***любила-м*** *та й буду я тебе, Іванку* (4, 256); *Співайте, іграйте, всі людиє рожденнаго* ***возхваляйте*** (4, 64).

Емоційно-почуттєвий характер семантики ставлення зумовлює специфіку функціонування дієслів ЛСГ ставлення передусім у художньому, розмовно-побутовому стилях української мови, що засвідчено й у пропонованому дослідженні.

Дієслова ставлення, наділені високим ступенем емоційності, широко функціонують у текстах публіцистичного стилю: статтях, промовах, доповідях, закликах тощо: *Хоча Борис Петрович ніколи* ***не нехтував*** *власним здоров'ям, але й до особливих методик його збереження не вдавався; Вона [теорія роздільного харчування]* ***зацікавила*** *його настільки, що вирішив для себе харчуватися саме так; Щоправда, вона й сама* ***не вірила*** *в альтернативні методи лікування власної недуги, тому й вдаватися до них не дуже бажала; Хлопці, ніколи* ***не повірю****, що ви* ***любите*** *гроші більше, ніж спорт – це ж шкідливо для здоров'я; Він* ***не любить*** *підкорятися, а змушує слухати інших, його* ***поважають****; Тигр завжди йде вперед,* ***зневажає*** *консервативний розум,* ***любить*** *усі види діяльності, де наявний ризик* (з газ.).

Менший функціональний діапазон дієслів ставлення в офіційно-діловому мовленні. Диференційною ознакою офіційно-ділового стилю української мови

вважають відсутність емоційно забарвленої лексики. Проте офіційно-ділова сфера регулює не тільки дії владних структур, а й ділові стосунки груп і окремих людей між собою, позначені міжособистісним аспектом спілкування (знайомство, контакт), а тому передбачає вияв певного емоційно-оцінного ставлення приязного, агресивного тощо [150, 262, 264].

Регулювання ділових та міжособистісних стосунків безумовно вимагає оцінки та вияву того чи іншого ставлення до людини, групи осіб (колективу), їх ділових та індивідуальних якостей, організації праці, виробничої діяльності тощо. Оцінка, що передбачає вияв ставлення у ділових відносинах, має відзначатися високим ступенем об'єктивності. Суб'єктивний характер ставлення ієрархізується за стильовою диференціацією і найменшою мірою виявляється в офіційно-діловому стилі української мови, оскільки суб'єктивність у ставленні, що окреслює сферу ділового спілкування, здатна породжувати додаткові конфлікти і зайві непорозуміння, що в результаті може призвести до негативних і непередбачуваних наслідків: припинення чи розірвання будь-яких ділових відносин або їх ускладнення.

Лексика офіційно-ділового стилю позначена чіткою оцінною диференціацією відповідно до виду чи підвиду документа. Негативне оцінне забарвлення характерне для таких документів офіційно-ділової сфери, як: скарга, претензія, позовна заява, лист-відмова, догана тощо. Загалом ділова сфера орієнтується на позитивні емоції, толерантне ставлення до партнерів, на чому ґрунтується умовно регламентований етикет ділового спілкування. Оскільки налагодження ділових стосунків має на меті не принизити, не образити ділового партнера, а навпаки, викликати довіру, зацікавленість, переконати у надійності, стабільності таких стосунків. Тому в текстах офіційно -ділових документів переважає нейтральна та позитивно забарвлена лексика, що є ознакою стилю.

Вербалізоване ставлення у текстових зразках офіційно-ділового стилю передається іменниками, прикметниками, прислівниками та дієсловами. Частиномовна диференціація ставлення зумовлюється ступенем офіційності, типом ділового документа та комунікативними завданнями. Наприклад, такі документи, як характеристика, інструкція, рекомендований лист, рецензія, відгук відзначаються перевагою вживання прикметників та прислівників, а також дієслівно-іменникових сполучень, емоційно-оцінно забарвлених: *Вимоглива до себе, вона* ***користується повагою*** *серед товаришів і викладачів факультету; Особливий* ***інтерес виявляє*** *до театрального мистецтва, очолює шкільний драматичний гурток і дуже цим* ***захоплюється*** [246, 48].

Досить умовно можна окреслити сферу функціонування дієслів ставлення у текстах офіційних листів, звернень, прохань, підтверджень, претензій тощо: *Повідомте, будь ласка, чи* ***зацікавила*** *Вас наша пропозиція; Нас* ***зацікавила*** *продукція, яку ви рекламуєте, тому будемо вдячні, якщо Ви надішлете нам детальну інформацію та ілюстративні матеріали* [229, 397] (лист-прохання)*; Ми* ***не погоджуємось*** *з Вашою думкою; Ми* ***не схвалюємо*** *Вашої позиції; Хід виконання договору* ***починає*** *нас* ***непокоїти*** [229, 413-414] (листи-претензії).

На межі офіційно-ділового, публіцистичного та художнього стилів перебувають емоційно забарвлені тексти офіційних привітань, позначені продуктивністю функціонування дієслів ставлення, проте ступінь емоційності значно зростає у особистих привітаннях, стиль яких набирає ознак художнього і навіть розмовного: *Складну й почесну справу* ***довірила*** *Вам держава; Саме Ви – одні з небагатьох, хто бачить землю з висоти космічного польоту й* ***милується*** *нашою красунею; Ми* ***пишаємося*** *нашими інженерами-конструкторами; Тисячі гостей і жителів міста в ці дні* ***милуються*** *результатами творчої та самовідданої праці автомобілістів і шляховиків; Лагідні й ніжні, ви самовіддано працюєте в усіх сферах суспільної діяльності і разом з тим* ***оберігаєте*** *родинний затишок, виховуєте дітей, знаходите в собі сили, душевну міць змінювати наше життя на краще; Ніколи не забувайте, звідки ви родом,* ***пишайтеся*** *своєю Батьківщиною, пам'ятайте імена тих, хто виборював її святу волю; Тож наполегливо навчайтеся, широко мисліть, шукайте своє покликання і* ***не зраджуйте*** *йому,* ***шануйте*** *нашу історію,* ***любіть*** *свою мову,* ***поважайте*** *батьків; Високоповажні вчителі, викладачі, керівники освітніх установ,* ***шануємо*** *вас і вклоняємося вам!; Ми всі, батьки і діти,* ***любимо*** *вас; Ми* ***шануємо*** *ваш природний дар* ***оберігати, захищати, підтримувати*** *дітей ваших; У цей день бузковоквітного травня ми* ***пишаємося*** *вашою вродою й ніжністю, ласкавістю й чарівністю, теплотою й турботливістю; Сьогодні особливий день, бо ми* ***вшановуємо*** *людей, які стоять на сторожі найціннішого, що є в кожного із нас,- Життя і Здоров'я; Кияни по праву* ***пишаються*** *тим, що з кожним роком наше місто стає дедалі прекраснішим і затишнішим; Ми високо* ***цінуємо*** *й* ***поважаємо*** *вашу наполегливу, сповнену тривог і сподівань, працю на службі Закону та Людині* [85, 327-341].

Можна простежити продуктивність уживання, передусім інтенсифікованих, дієслів ставлення в усних та друкованих рекламних текстах: *"Несквік" – мами* ***довіряють*** *– діти* ***обожнюють****;* ***Бережіть*** *кохання!; Я* ***обожнюю*** *свіжі овочі, а мої просто* ***обожнюють*** *майонез;* ***Шануй*** *життя – читай " МК";* ***Обожнюю*** *цей новий рік... створимо новорічний настрій разом з банком "Надра".*

Наведена спроба аналізу не відображає усієї палітри стилістичного функціонування дієслів ставлення, проте окреслює пріоритети вживання відповідної лексики у різних функціональних стилях української мови.

1.9. Специфіка деривації дієслів ставлення

Поряд із значною семантичною унікальністю дієслова ставлення відзначаються й специфікою граматичних категорій та деривaційними особливостями. Група дієслів ставлення не становить якогось замкненого лексичного простору, для них характерний міжчастиномовний перехід. Дієслова ставлення мають переважно мотивовані відіменникові, відприкметникові та відприслівникові твірні основи (мирити < мир; ненавидіти < ненависть; дорожити < дорого < дорогий). Крім того, продуктивним в

українській мові є перехід дієслів ставлення у віддієслівні іменники - субстантивація дієслів ставлення (осуджувати < осудити > осуд; дружба < дружити < друг). Регулярним для семантики ставлення є і внутрішньодієслівний словотвір (любити > любуватися; любити > недолюблювати).

Найхарактернішим для розглядуваної дієслівної лексики ставлення залишається словотвір та словозміна, пов'язані з виявом специфічно дієслівних граматичних категорій виду, часу, особи, стану, способу тощо, а також змінами у семантиці дієслів ставлення. Значний простір дієслівної лексики семантики ставлення наявно займають одновидові дієслова, які найчастіше не мають видової пари доконаного виду: *гидувати, гордувати, гребувати*, *загравати, схилятися* тощо.

Префікс **роз-** у поєднанні з дієсловом семантики ставлення вказує на вияв почуття, ставлення, зворотного значенню основи-мотиватора: *розлюбити, розчарувати: Там я забув про шипшину, очі твої* ***розлюбив*** (17, 87); ***Не розлюблю*** *тебе ніяк, моя вишнева Україно* (17, 71). Із семантичного погляду мотивація більшості дієслів з префіксом **роз-** є подвійною: *за(в)чарувати < чарувати > розчарувати: Не знаю, що мене до тебе тягне, чим* ***вчарувала*** *ти мене* (21, 111); *Сади, як веселки, усіх* ***зачарують*** *красою, на радість і щастя плоди крутобокі зберем* (8, 224); *Ця подія нас дуже* ***розчарувала*** (газ.). Приєднання префікса-кваліфікатора **роз-** до дієслів ставлення супроводжується якісно семантичними змінами - переходом із семантичної зони позитивного ставлення до протилежної підгрупи з семантикою негативу: *любити - розлюбити*. Іншою продуктивною умовою сполучення дієслів семантики ставлення з префіксом **роз-** є значення інтенсивності у вияві ставлення, інколи з відтінком у значенні негативного чи позитивного наслідку: *розніжити, розхвалити, розжалобити.* Префікс **роз-** сприяє творенню відприкметникових дієслів ставлення, позначених семою результативності: *(розчулювати < чулий)*.

Префікс **під-** сполучається з дієсловами ставлення у значенні 'набуття часткової інтенсивності у вияві позитивного чи негативного ставлення': *підсміюватись, піддражнювати, піддурювати*. Значення відповідного префікса варіюється залежно від семантики основи-мотиватора. Так, на сполучення префікса **під-** з дієсловами семантичної мікрогрупи "домагатися прихильного, приязного ставлення", найпродуктивніше у поєднанні з постфіксом **–ся**, накладається інше значення цього префікса, похідне від його сполучення з дієсловами конкретної фізичної дії - підпадання під об'єкт: *підлещуватися, підлабузнюватися, підлизуватися, підмазуватися, піддобрюватися, підстроюватися.* В українській мові префікс **під-** у наведеному значенні синонімізується з префіксом **при-** і в аналізованих дієсловах із семантикою ставлення вони виступають як еквівалентні: піддобрюватися/придобрюватися, підлещуватися/прилещуватися, підмащуватися/примащуватися.

Префікс **на-**, окрім функцонування з інтенсифікованим значенням *налюбуватися, намилуватися, нахвалятися*, є продуктивним при творенні однієї з мікрогруп дієслів негативного ставлення з семантикою "формувати негативне ставлення до об'єкта", переважно у поєднанні з дієслівним суфіксом

-у(ю)ва-: *набріхувати, наклепувати, наговорювати*: *Тобі, Палажко, час помирати, а ти **набріхуєш** на мене!* (9, 235). Таке поєднання найактивніше виявляється у віддієслівних дериватах із семантичною концентрацією ставлення у мовленні, що характеризуються збігом префікса та прийменника ***на*** . Частково синонімізуються префікси **на-** та **о(б)**-, із відповідними змінами сполучуваності дієслова: *набріхувати*/*оббріхувати, наговорювати/обговорювати, наклепувати/оклепувати*. Префікс **на-** є обмежено продуктивним при творенні відіменникових дієслів ставлення типу: *наругатися < наруга*. Семою результативності позначені дієслова ставлення типу: *глумитися > наглумитися*. Як еквівалентні вживаються префікси **на-** та **по-** у дієсловах ставлення: *насміятися/посміятися, наглумитися/поглумитися* тощо. Характерно, що префікс **на-** у поєднанні з дієсловами інших лексико-семантичних груп є засобом передачі ставлення або сприяє переміщенню семантики дієслова ставлення із периферії до центру ЛСГ: *чхати - начхати*, *плювати - наплювати: ...І йомув на мене **наплювати** (15, 6)*.

Як непродуктивні, а частково й ненормативні у літературній українській мові, виступають префікси **пере-, про-** у поєднанні з дієсловами ставлення, виражаючи у значенні ‘припиняти ставитися відповідним чином, якісно змінювати ставлення до кого- або чого-небудь’: *перелюбити, перегніватися*. Така ситуація викликана семантичним наповненням дієслова, оскільки почуття, ставлення загалом не може мати чітко окресленого, конкретного відрізку тривання у часі і раптового завершення, напр.: *пролюбив, перенenавидів, переповажав*, але нормативним є *перелюбив, перегнівався,* на відміну від дієслів на позначення внутрішнього психічного стану людини, який може довго тривати, але й швидко змінюватися: *перестраждати, пересумувати, перегорювати, перетерпіти* тощо. Спостерігається обмежено продуктивне функціонування префікса **пере-** у творенні дієслів з семантикою “ставитися із взаємоповагою, прихильністю, приязню” та “взаємовияву у ставленні неприязні , ворожості, зневаги”, що разом з постфіксом **-ся** вказує на двосуб’єктний характер ситуації: *перелаюватися, пересуджуватися*. Також префікс **пере-** вживається зі значенням надмірного вияву в дієслові позитивного чи негативного ставлення: *переоцінювати, перехвалювати* тощо.

Заперечний префікс **не-** наділяє дієслово ставлення негативною семантикою, антонімічною значенню твірної основи: *неславити, ненавидіти.* Проте подальше поєднання наведених дієслів ставлення із заперечною часткою *не* виявляється у встановленні семантики твірної основи дієслова ставлення: *не ненавидіти, не неславити*. Префікс **недо-** виступає деінтенсифікатором позитивного ставленння, вираженого твірною основою дієслова, і сприяє переведенню дієслова до опозиційної підгрупи: *недолюблювати*.

Префікс **по-** з дієсловами ставлення вживається, переважно, зі значенням інтенсифікації та результативності, на відмінку від інших груп дієслів, де префікс **по**- переважає у фазовому значенні: *покохати, помилуватися, посваритися, помиритися, потоваришувати* тощо: *Покохаю я іншу, можливо, ще кращу, ніж ти, а тебе не забуду* (8, 414); *Хочеш?.. Повірю і в чорта, і в Бога* (17, 62); *А я матусі не злякаюсь, якщо з тобою покохаюсь* (22, 169); *Вже я з*

своїм Василем посварилася (22, 147); *Нема того козаченька, що я полюбила* (22, 275). Префікс **про-** у поєднанні з дієсловами ставлення функціонує досить обмежено і виступає передусім інтенсифікатором ставлення: *прославляти*.

Делімітативний префікс **від-** превалює у дієсловах негативної семантики, характеризується збігом із однойменним префіксом: *відсторонюватися, відмежовуватися, відхрещуватися від кого-, чого-небудь*.

Префікс **з-** наділяє дієслово ставлення семантичним компонентом "з'єднання, зближення" та семою становлення, що характерно для дієслів мікрогрупи із семантикою "ставитися із взаємоповагою, прихильністю, приязню" : *зріднюватися, зближатися, здружитися*. Вживання префікса **з/с-** у дієсловах ставлення, окрім суто перфективної функції – надання почуттю, ставленню, вираженому дієсловом, обмеження, граничності, завершеності у розгортанні (*Сподобалась мені тая дівчинонька* (22, 152), призводить до якісно-результативних змін у ставленні: *зманити, змилуватися, зласкавитися*.

Приєднання префікса **за-** може також свідчити про результативність у ставленні: *замиритися*. Більш того, частина дієслів лише з префіксальною морфемою **за-** своєю семантикою входить до групи дієслів ставлення: *за(в) чарувати, заворожити.* Префікс **за-** може надавати інтенсивності вияву почуття, ставлення: *закохатися, замилуватися*. Наведений префікс у поєднанні з дієсловами ставлення вживається, передусім, коли ставлення виявляється через інтерперсональність – стосунки між людьми: *затоваришувати, заприятелювати*. Вживання префікса **за-** пов'язано і з семою результативності, що виявляється як негативний вплив на об'єкт: *засміяти, засудити, заганити*.

Нехарактерним для дієслів ставлення є префіксальне поєднання типу: *пооб-, пона-, пороз-, попере-,* оскільки ці сполуки вказують на кількісний аспект , черговість тощо, а не акцентують семантику дієслова на власне ставленні до об'єкта: *понабріхувати, пообплескувати, порозславляти, попередружуватися*.

Дієслівний суфікс **-у(ю)ва-** є в українській мові регулярним і виступає частіше у префіксальному поєднанні, про що свідчить велика кількість одиниць різних семантичних мікрогруп дієслів ставлення: *набріхувати, наклепувати, пестувати, обожнювати, підлещуватись, любуватися, зріднюватися* тощо. Характерні дієслівні суфікси **–і-, -и-, -а-, -і(и)ш-** виступають засобами творення відприкметникових дієслів ставлення типу: *дорогий > дорожити*.

Постфікс **–ся** виступає як різнофункціональний, характерний прояв взаємно-зворотного його значення є вагомою підставою для виокремлення семантичних мікрогруп*: "ставитися із взаємоповагою, прихильністю, приязню"* та *"взаємовияву у ставленні неприязні, ворожості, зневаги"*. Дієслова ставлення зворотно-середнього стану реалізуються у двох виявах: як взаємно-зворотні *(миритися, здружитися, любитися, зріднюватися)* та загально-зворотні *(милуватися, любуватися, подобатися, ображатися)*. Також постфікс **-ся** виступає як диференціатор значень у межах ЛСГ дієслів ставлення: *хвалити – хвалитися, гнівити - гніватися.*

Результати дослідження засвідчили, що дієслова ставлення найпродуктивніше виявляються у префіксально-суфіксальному та суфіксально-постфіксальному поєднанні.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ І

Коротко підсумовуючи, слід відзначити унікальність семантики ставлення в українській мові, окреслити основні умови, що дозволяють виокремити ЛСГ дієслів ставлення:
- поєднання у семантичній структурі дієслова ставлення релятивної і нерелятивних сем (поведінки, почуття, мовлення, стану оцінки тощо) та перетин на цій основі окремих значень відповідних семантичних груп;
- наявність персонального суб'єкта та обов'язкового об'єкта ставлення як диференціатора ситуації;
- досить чітка поляризація дієслівної лексики семантики ставлення за оцінною семою на позитив і негатив, що дозволяє здійснити класифікацію дієслів зі встановленням відповідних семантичних підгруп та мікрогруп;
- незначна кількісна перевага дієслів з позитивною семнтикою ставлення (близько 180 одиниць), порівняно із лексемами підгрупи негативного ставлення (близько 150 одиниць);
- семантично зумовлена стилістична диференціація дієслівної лексики ставлення: емоційно-оцінний вияв семантики ставлення переважає в художньому, публіцистичному, розмовно-побутовому, а також офіційно-діловому стилях української мови;
- виразна полярність ЛСГ ставлення спричиняє явище антонімії, а тісна семантична взаємодія та взаємовплив різних лексико-семантичних груп із ЛСГ дієслів ставлення окреслює явище синонімії;
- ситуація ставлення, виражена дієсловом, може мати фразеологізовані відповідники та конструкції, утворені поєднанням дієслівно-іменникових сполучень;
- деривaційними особливостями дієслів ставлення можна вважати превалювання в українській мові комбінованих префіксально-суфіксально-постфіксальних лексичних одиниць.

Отже, увесь спектр аналізованих семантико-граматичних ознак дозволяє виокремити ЛСГ дієслів ставлення української мови, що формується центральними значеннями більше трьохсот лексичних одиниць.

РОЗДІЛ ІІ
ФУНКЦІОНУВАННЯ ДІЄСЛІВ СТАВЛЕННЯ

2.І. Релятиви ставлення у семантичній типології дієслівних предикатів

Предикати – особливі семантичні сутності мови, які типізуються мовою у формі структурних схем речення і зв'язують лексеми, за якими стоять предмети чи поняття (205, 312). Предикат – це центральний семантико-синтаксичний компонент речення, що вказує на зв'язок мовленнєвої структури з позамовною дійсністю та завдяки своїй семантичній валентності здатний до використання з певною кількістю аргументних синтаксем [175, 13].

Дієслівні предикати становлять найпоказовішу частину всієї сукупності предикатів [146, 32] і як основні носії валентності найповніше відбивають сутність предиката, формуючи його семантичну структуру в цілому. Валентність предиката детермінує кількісний і якісний склад субстанціальних компонентів-синтаксем і визначає специфіку передаваних ними семантико-синтаксичних відношень у структурі речення [129, 29].

За визначенням Р.М. Гайсіної, у дієслові найвищим ступенем абстрактності позначені семи "дії", "стану", "відношення" [65, 49], за іншими класифікаціями як основні розглядаються "дії", "стану", "процесу" [241, 118; 51 , 250-254]. На семному наповненні ґрунтуються й найзагальніші класифікації типів дієслівних предикатів.

Семи "дії", "стану", "процесу", "відношення" у семантиці більшості дієслів перебувають у складних, чітко недиференційованих взаємозв'язках. Відповідно семантичні межі дієслів дії, стану, процесу, відношення є нечіткими , розмитими, це спричиняє накладання семантики і виникнення перехідних зон, що, у свою чергу, ускладнює процес виведення єдиної класифікації дієслівних предикатів [241, 117; 193, 22].

На різних етапах у світовій філософській, логічній та лінгвістичній традиції, починаючи з виведення Аристотелем "категорій" як особливих семантичних сутностей, при побудові типології називалась залежно від обраного аспекту поділу неоднакова кількість предикатів.

Численні спроби класифікації семантичних предикатів репрезентовані у працях Ю.Д. Апресяна, Й.Ф. Андерша, Н.Д. Арутюнової, В.В. Богданова, Т.В. Булигіної, Л.М. Васильєва, І.Р. Вихованця, Г.Г. Сильницького, У. Чейфа, Л.В. Щерби та ін. Вагомою причиною, що унеможливлює створення єдиної типології предикатів, залишається відсутність комплексних критеріїв їх виділення, постійно здійснюються спроби щодо їх узагальнення. Так, в основі типології предикатів у Т.В. Булигіної та О.М. Селіверстової лежить семантичне узагальнення дієслівних лексем за ознаками: 1) належність/відсутність часової пов'язаності; 2) статичність/динамічність; 3) тривалість; 4) часова перспектива; 5) перспективність/безперспективність; 6) підготовленість/непідготовленість у перспективі дії або процесу; 7) контрольність/неконтрольність, процесуальність/непроцесуальність, найважливішими з яких можна вважати ознаки процесуальності/непроцесуальності та динамічності/статичності [193, 40].

У виділенні предикатів дії та предикатів стану як окремих типів не існує вагомих розбіжностей. Предикати процесу також послідовно виокремлюються переважною більшістю дослідників. Що ж до регулярності встановлення предикатів відношення (або релятивних предикатів), то в сучасному мовознавстві вони чи не найменшою мірою досліджені.

Відношення (Relatio) як одна з десяти "категорій" Аристотеля, від яких історично й еволюціонують усі відомі на сьогодні типи предикатів, виводиться на основі старогрецької мови і трактується як співвіднесеність [209, 121]. З часом семантичні межі цієї категорії розширюються, охоплюючи усе розмаїття зв'язків і відношень предметів та явищ у стосунку до суб'єкта та об'єкта в реальній дійсності. Належного вивчення категорія релятивності набуває у працях Л.В. Щерби, Н.С. Авілової, О.В. Бондарка, Л.Л. Буланіна, Л.М. Васильєва, Е.В. Кузнецової, Д.А. Ячинської та окреслюється у лексико-семантичне поле дієслів відношення завдяки дослідженню Р.М. Гайсіної. Зокрема М.П. Алієва та Н.М. Арват як релятивні предикати кваліфікують дієслова емотивного ставлення: *любити дітей, піклуватися про старих, захоплюватися картиною*. При цьому акцентується на виділенні об'єкта ставлення, який бере участь у ситуації емотивної дії [15,57].

Оригінальну класифікацію семантичних типів предикатів запропонував Й .Ф. Андерш. Дослідник виділяє семантичні групи дієслів-предикатів на основі їх валентно-інтенційних характеристик і утворюваних ними моделей речень:

1) зі значенням активної діяльності: *галопувати. звиватися*;
2) процесуального стану: *стати, хворіти*;
3) зміни стану: *старіти, холонути*;
4) характерної процесуальної ознаки: *кусати, плавати*;
5) кваліфікативної процесуальної ознаки: *шоферувати, господарювати*;
6) настання, продовження чи припинення існування: *настати, відзвучати*;
7) психічного відношення: *кохати, ненавидіти*;
8) сприйняття: *бачити, чути*;
9) усвідомлення: *згадувати, пам'ятати*;
10) посесивного відношення: *мати, володіти*;
11) різних неактивних відношень: *рівнятися, зумовлювати* [10, 29].

З наведеної класифікації лише дієслівні предикати психічного відношення розглядаються у роботі як дієслова ставлення.

М.І. Лещенко трактує відношення як особливий випадок якості, проте релятивний предикат розглядає серед предикатів дії, а предикат якості об'єднує з предикатами стану. Дослідник виділяє такі предикати дії та відношення:

1) перцептивні: *думати, дивитися, любити;*
2) посесивні: *мати, володіти*;
3) руху: *іти, літати;*
4) екзистенції: *бути, існувати;*
5) деліберативні: *говорити, бурмотіти;*
6) темпоральні: *тривати, проходити;*
7) композитивні: *містити, охоплювати, включати* [138, 45-50].

Наведена класифікація заслуговує на особливу увагу в дослідженні релятивних предикатів, проте не містить чітких критеріїв їх розмежування.

Труднощі кваліфікації релятивів ставлення пов'язані, передусім, із специфікою різноаспектного вияву ставлення - у почуттях, поведінці, мовленні,

що спричиняє певний синкретизм значення слів названої лексико-семантичної групи. Семантичне наповнення дієслова ставлення організується передусім релятивною семою, яка вказує на тісний зв'язок між суб'єктом і об'єктом – релянтами ситуації. У лексичному значенні дієслова відбувається специфічне накладання на основну сему семи стану, процесу тощо. Наприклад, дієслово *ненавидіти* передає відповідний стан особи, викликаний певним ставленням до кого- чи чого-небудь, що формує цілісне оцінне ставлення суб'єкта до когось/чогось. Саме специфіка поняття ставлення і особливості семного складу аналізованої групи дієслів становлять труднощі у визначенні єдиного типу предиката, проте їх традиційно зараховували до дієслів стану [51, 254]. Семантичний синкретизм дієслів ставлення дає підстави дослідникам взагалі не виокремлювати лексико-семантичної групи дієслів ставлення. Першим в українському мовознавстві на це звернув увагу В.М. Русанівський, розробляючи функціонально-семантичну класифікацію дієслів української мови. Проте більшість дослідників на цих підставах традиційно зараховували дієслова, що формують лексико-семантичну групу ставлення, до дієслівних предикатів стану.

Ван Янчжен, аналізуючи споріднений клас дієслів емотивного стану та відношення на матеріалі китайської та російської мов, пропонує розмежовувати дієслова власне стану (*насолоджуватися, тішитися*) та власне ставлення (*зворушувати, милуватися, пишатися, цікавитися*). Не проводячи чіткої межі між дієсловами стану і ставлення, дослідник вважає, що існує група "буферних дієслів, які одночасно виражають як стан, так і ставлення": *засмучувати, обурюватися* [253, 49]. У межах останнього різновиду мовознавець виділяє:

1) дієслова на позначення інтелектуального ставлення (*цікавитися, захоплюватися, задовольнятися*);
2) дієслова на позначення емоційного ставлення (*чарувати, милуватися, розчулювати*).

І.Р. Вихованець називає шість типів семантичних предикатів: дії, стану, процесу, якості, кількості та локативні предикати. Дослідник не розглядає як окремий тип предикати відношення, розподіляючи їх між кількома типами. Предикати з семантикою співвідносної міри якості у класифікації І.Р. Вихованця належать до предикатів якості. Натомість дієслова типу *любити, кохати, ненавидіти* дослідник розглядає як такі, що становлять периферію предикатів стану [51, 254-255].

С.Є. Мильникова зауважує, що деякі дієслова психо-емоційного стану (*злитися, непокоїтися, радіти, хвилюватися*) можуть виявляти релятивні властивості і формують проміжну ланку [161, 63].

Дієслова ставлення традиційно зараховують до класу стативів, що зближує їх з предикатами стану [264, 318]. Предикати стану, за визначенням А. Г. Єлісєєвої, обов'язково орієнтовані на суб'єкт [87, 35], предикати ж ставлення спрямовані від суб'єкта до об'єкта на реалізацію тісного зв'язку між ними. Семантика дієслів ставлення не безпосередньо відбиває стан суб'єкта через його емоції та почуття, а відносно кого- чи чого-небудь, аспектів об'єктивної дійсності.

За своїми аксіологічними характеристиками дієслівні предикати ставлення подібні й до предикатів оцінки [59, 97-107]. На подібність стану та оцінки вказує І.Б. Барамигіна, яка на прикладі прислівників російської мови виділила дифузне значення між станом та оцінкою, позначивши його терміном "відношення": *огидно, цікаво, жаль, нудно* тощо. За наявністю/відсутністю в семантичній структурі предикатів відношення семи "емоційність" дослідниця виділяє:

1) предикат емоційного відношення, що позначає емотивне ставлення суб'єкта, яке є реакцією на зовнішній об'єкт і не потребує мотивування: *Йй було неприємно про це говорити;*

2) предикат емоційно-ментального ставлення, що виражає оцінку об'єкта не лише за тими відчуттями, які він викликає у суб'єкта, а й за певними якостями об'єкта: *Мені жаль його;*

3) предикат ментального відношення, який ґрунтується не на сприйнятті, а на ментально-епістемічному осмисленні дійсності: *Мені відомо, що* [22, 5]. Така класифікація прислівникових предикатів відношення може бути застосована до дієслівних предикатів, вона має багато спільного з класифікаціями емоційно-оцінного та раціонально-оцінного вияву ставлення Р. М. Гайсіної та Л.М. Васильєва.

Дослідження В.Г. Гака, Л.М. Васильєва, Р.М. Гайсіної, М.В. Всеволодової синтезують увесь попередній досвід створення семантичної типології предикатів та виведення класифікації релятивних предикатів.

В.Г. Гак на матеріалі французької мови встановлює 9 семантичних різновидів предикатів реляційного типу, виділяючи:

1) предикат порівняння: *П'єр більший за Поля;*

2) предикат володіння: *П'єр має автомобіль;*

3) предикат сприйняття: *П'єр бачить свого товариша;*

4) предикат знання: *П'єр знає цього автора;*

5) предикат суб'єктивного ставлення (почуття, оцінки): *П'єр любить цей фільм;*

6) предикат мовлення: *Він розмовляє зі своїм другом* [74, 152].

Л.М. Васильєв предикати відношення розглядає досить широко, зараховуючи до абстрактних релятивів предикати рівності (тотожності), схожості (подібності), відповідності, позначення (вказівки), відмінності, співвідношення цілого та частини (партитиви), контакту (фізичного та соціального), залежності (причиново-наслідкової та соціальної належності (посесиви), предикати емоційного ставлення (емотиви любові, ненависті, поваги , зневаги, співчуття, довіри, інтересу) [43, 4].

Труднощі класифікації дієслів ставлення щодо їх предикативної віднесеності спонукали дослідників до пошуку узагальненого терміна "предикати зв'язку", введеного О.М. Селіверстовою [193, 142]. Відхід від традиційного поділу дієслів уможливив уточнення семантико-синтаксичних особливостей зазначеної групи дієслів, які полягають у тому, що дієслова ставлення репрезентують не окремі стани суб'єкта (емоції, почуття), процеси або дії, а певні зв'язки, що й зумовлюють їх. Релятивна сема в них є

домінантною, а релятивна семантика - провідною.

На окрему увагу заслуговує одне з перших в українському мовознавстві дослідження Г.О. Пірус, присвячене аналізу предикатів відношення у межах семантико-синтаксичного поля якісних предикатів. З огляду на поєднання в своїй семантичній структурі абстрактної, кваліфікаційної та характеризаційної релятивних сем, предикати відношення поділяються на чотири групи: компаративи, посесиви, компонентиви та релятиви ставлення. При цьому Г.О. Пірус наголошує також на периферійності релятивних предикатів ставлення, що характеризуються тяжінням до семантично суміжних зон, зокрема предикатів стану [175, 12].

М.В. Всеволодова згрупувала досить вичерпну систему моделей-речень з релятивними предикатами:

1) речення зі значенням відношень між релянтами:
   - відношення невключення і включення (*Петро - брат Миколи*);
   - кількісні відношення (*Вода складає 65% ваги людини*);
   - відношення порівняння (*Місяць менший від Землі*);
   - відношення уподібнення (*Сергій дуже схожий на батька*);
   - відношення співвіднесеності релянтів у просторі і часі (*Відрізок АВ паралельний відрізку CD*);
2) речення зі значенням зумовленості і логічного висновку (*Наполеглива праця – запорука успіху*);
3) речення зі значенням відношення суб'єкта до об'єкта:
   - посесивні відношення (*Родина має будинок*);
   - емоційні ставлення (*Я хвилююсь за друга; Діти цікавляться комп'ютерними іграми*) [61, 35-41].

Семантичний спектр релятивних предикатів досить розгалужений, оскільки репрезентує надзвичайне розмаїття встановлюваних у реальній дійсності і вербалізованих відношень. Проте за семантико-синтаксичними показниками релятиви досить чітко організовані і піддаються класифікації, відповідно ієрархізуючись на центр, напівпериферію та периферію.

Більшість дослідників (Л.М. Васильєв, Р.М. Гайсіна, Г.О. Пірус, Г.В. Ситар) обстоює думку, що ядро релятивних предикатів становлять абстрактні релятиви, а дієслова семантики ставлення формують периферію лексико-семантичного поля відношення, оскільки у поєднанні з релятивною мають й інші домінувальні семи, які впливають на перехідний міжсемантичний характер дієслів ставлення (*боятися, гніватися, наговорювати)*.

Досліджуючи релятивні предикати, мовознавці встановили й ряд ознак, які об'єднують їх, зокрема виділивши дво-, багатовалентність як головну диференційну рису. На думку В.В. Богданова, значення релятивності здатні передавати тільки багатомісні предикати [30, 51].

За твердженням Г.В. Ситар, релятивними предикатами є переважно двовалентні предикати, які виражають відношення між релянтами (учасниками) і характеризуються: 1) відсутністю чіткої локалізованості у часі; 2) тривалістю; 3) відстутністю внутрішньої межі; 4) нефазовістю; 5) статичністю [197, 24].

Релятивними, на противагу абсолютивним, є такі дієслівні предикати, які своїм семантичним наповненням відкривають (прогнозують) обов'язкові синтаксичні правобічні позиції для заповнення їх непредикатними словами-конкретизаторами. Релятивні предикати передають інформативно завершену ситуацію ставлення.

Терміни "релятиви ставлення" та "релятивні предикати ставлення" можна розглядати як синонімічні, що позначають специфічні сутності порівняно з іншими семантичними типами предикатів. Термінологічна номінація розкривається як загальне й конкретне, де релятиви є протиставленням абсолютивним предикатам, а ставлення конкретизує семантичне наповнення дієслова.

Проте, за висловом Ю.С. Степанова, повна характеристика "дієслівної функції" "включає в себе не тільки опис самого предиката, а й аналіз (у загальному вигляді) тих імен, які він об'єднує у межах речення – суб'єкта та об'єкта" [209, 119].

2.2. Валентна рамка релятивних предикатів ставлення

У лінгвістиці поняття валентності, запропоноване Л. Теньєром на позначення подібної до атома здатності дієслова керувати різною кількістю зв'язків, трактується з погляду його семантико-синтаксичної природи. Дослідженню теорії валентності у світовому мовознавстві приділяли увагу І. Гейзе, О. Бехагель, К. Бюлер, Л. Теньєр, Ж. Фурке, П. Гербе, Г. Брінкман, І. Ербен, Г.Гельбіг, Л. Вейсгербер, В. Юнг, Ч.Філлмор, У. Чейф, Г. Зандау, С.Д. Кацнельсон, К.Є. Зоммерфельдт, Б.А. Абрамов, Т.П. Ломтєв, В.В. Богданов, В. Г. Гак, Т.Б. Алісова, Н.М. Арват, В.Г. Адмоні, М.Д. Степанова, Н.І. Філічева, І. Р.Вихованець, Й.Ф. Андерш, А.П. Загнітко, К.Г. Городенська, М.Я. Плющ, О.І. Леута, Т.Є. Масицька.

Валентність (від лат. Valentia – сила) – це здатність слова визначати кількість і якість залежних від нього словоформ, зумовлена його семантичними і граматичними властивостями [228, 59]. У лінгвістичній енциклопедії валентність трактується досить широко. Наприклад Л. Вейсберг кваліфікує її як властивість слова вступати в синтаксичні зв'язки з іншими елементами [139, 79].

На сьогодні існує багато класифікацій, однак думки дослідників збігаються у тому, що носієм активної валентності слугує дієслово, здатне семантично зумовлювати структуру речення, відкриваючи при собі певну кількість семантично залежних позицій. Партнерами дієслова, що заповнюють відкриті місця, виступають безпосередньо пов'язані з ним непредикатні іменники – актанти (Л. Теньєр), або глибинні відмінки (Ч. Філлмор), іменники або аргументи (У. Чейф), предметні місця (Т.П. Ломтєв), предикандуми (С.Д. Кацнельсон), субстанціальні синтаксеми (І.Р. Вихованець) тощо. Валентний характер дієслова-предиката зумовлює кількість і семантико-синтаксичні функції субстанціальних синтаксем. До розряду субстанціальних, на думку І.Р. Вихованця, належать непредикатні іменникові синтаксеми.

Кількісний склад актантів та їх якісні характеристики, відмінкова парадигма і функціональна роль залежних іменників регламентовані семантичним наповненням дієслівного предиката, проте у мовознавстві виділяється неоднакова їх кількість, як не існує й єдиної термінології для їх позначення. Ч. Філлмор виділив шість глибинних відмінків: агентив, інструменталіс, датив, фактив, локатив, об'єктив [10, 9].

Класифікація аргументів, запропонована У. Чейфом у праці "Значення і структура мови", частково збігається із типологією глибинних відмінків Ч. Філлмора, проте відзначається й деякими особливостями. У. Чейф встановлює сім типів "аргументів": 1) агент – як позначення діяча; 2) пацієнт – предмет у певному стані або положенні; 3) бенефіціант – особа, яка має користь із того, про що говориться в останній частині речення; 4) експерієнцер – особа, умонастрій або розумові процеси якої зазнають впливу; 5) інструмент – предмет, що відіграє певну роль у здійсненні процесу, але не є рушійною силою , причиною або ініціатором дії; 6) позначення того, що створюється; 7) позначення місця положення локативних відношень до локативних дієслів стану. Своєрідністю цієї класифікації є заміна датива двома іншими позиціями – експерієнцера та бенефіціанта. Започаткована Ч. Філлмором заміна датива експерієнсивом (експерієнцером) – суб'єктом сприймання - є надзвичайно важливою для дослідження релятивних предикатів ставлення.

В.Г. Гак виділив сім "реальних актантів" дієслова-предиката: 1) суб'єкт – відправник; 2) об'єкт; 3) адресат; 4) субстанція, що сприяє або перешкоджає здійсненню процесу (ініціатор, знаряддя, причина); 5) просторовий конкретизатор (місцеперебування, вихідна або кінцева точка руху); 6) часовий конкретизатор; 7) субстанція, якій належить або частиною якої стає суб'єкт або об'єкт [70, 80].

В.В. Богданов, узагальнюючи весь попередній досвід, виділяє 14 типів семантичних функцій іменникових компонентів: 1) агентив – активний живий ініціатор дії; 2) живий аргумент як об'єкт дії, стану або відношення; 3) бенефіціатив – істота-адресат, одержувач або взагалі той, на користь або шкоду кому відбувається дія; 4) експерієнсив – істота, яка перебуває в певному фізіологічному або психічному стані, вираженому предикатом; 5) об'єктив - предмет як об'єкт дії стану або відношення; 6) перцептив – об'єкт фізіологічної або психічної дії чи стану; 7) композитив - характеризує семантему аргумента як матеріал, речовину, склад або вміст якого-небудь предмета, що виступає в ролі іншого аргумента; 8) інструментатив – знаряддя, або інструмент; 9) медіатив кваліфікує семантему аргумента як засіб; 10) елементатив – активний неживий (звичайно природний, стихійний) чинник дії; 11) ономасіатив – назва, прізвисько або кличка об'єкта-істоти або неістоти; 12) локатив – позначає місце дії; 13) дескриптив – носій властивості, вираженої предикатом; 14) результатив - аргумент, що виступає як результат дії предиката [30, 52-55].

С.Д. Кацнельсон розмежовує семантичну й синтаксичну валентність за такими диференційними ознаками: 1) кількість іменникових компонентів (предикандумів), зумовлених семантикою дієслова; 2) напрямок валентності (лівобічна, правобічна); 3) форма реалізації на синтаксичному рівні; 4)

предикативність або непредикативність дієслівного значення [113, 31-32].

І.Р Вихованець, узагальнюючи увесь попередній досвід, встановлює тринадцять семантичних типів субстанціальних синтаксем: 1) діяч; 2) адресат; 3) експерієнсив; 4) об'єкт; 5) результатив; 6) знаряддя; 7) засіб; 8) носій фізичного стану; 9) носій всеохопного фізичного стану; 10) ідентифікатив; 11) компонентив; 12) композитив; 13) локатив [51, 258-264].

А.П. Загнітко кваліфікує валентність як семантико-синтаксичну категорію, що пов'язана з позамовними явищами. Семантична валентність регулює заповнення відкритих позицій тими партнерами, які зумовлені певними семантичними ознаками, тобто детерміновані парадигматичними семами в структурі мовного знака, тоді як власне-граматична, синтаксична валентність, на думку дослідника, зумовлена синтагматичними семами дієслова , впливає на ієрархічний статус компонента речення як його складника, детермінуючи його центральний чи периферійний, облігаторний чи факультативний статус [97, 105].

Аналізуючи багатий масив субстанціальних синтаксем, більшість дослідників не виокремлює такої валентної позиції, як мотив. Мотиватор - актант, детермінований семою мотив, хоча й перебуває на периферійних позиціях, проте є вагомою ознакою дієслівних предикатів семантики ставлення, оскільки мотиваційна валентна позиція не лише вносить додаткову інформативність у виражене предикатом ставлення, але й знижує високий ступінь його суб'єктивності.

Позиційний семантико-синтаксичний різновид категорії валентності становить облігаторна та факультативна валентності дієслова-предиката. Численні спроби розмежування облігаторної та факультативної валентності супроводжують усі етапи становлення та розвитку теорії валентності, проте й досі не встановлено єдиних критеріїв їх розмежування. Саме з цієї причини думки дослідників часто не збігаються і вимагають принаймні побіжного аналізу.

Г. Зандау та К.Є. Зоммерфельдт схильні вважати, що заповнення відкритої позиції є облігаторним, якщо від реалізації валентності залежить актуалізація відповідного значення, коли нульове лексичне вираження субстанціального компонента, зумовленого валентністю дієслова, порушує граматичну правильність речення або коли актуалізується інший лексико-семантичний варіант дієслівного предиката. Тобто основним критерієм облігаторності/факультативності реалізації компонента є, на їх думку, "семантична мотивованість синтаксичних закономірностей" [102, 22].

Г.Г. Почепцов до облігаторних компонентів зараховує ті, які зумовлені валентністю дієслова, а до факультативних – валентно незв'язані [178, 66]. Про факультативність, на думку дослідника, йдеться тоді, коли присутність одного елемента уможливлює функціонування іншого, але не передбачає його [180, 145-146].

З'ясовуючи мінімальне і максимальне наповнення структурної схеми речення, Н.М. Арват зауважує, що облігаторними є ті компоненти, наявність

яких прямо зумовлена певними елементами змісту в семантичній структурі предиката й необхідна для його реалізації, тобто їх обов'язковість випливає із семантики предиката. Проте, крім облігаторних, структурна схема може мати й факультативні поширювачі, завдяки чому ускладнюється її мінімальна структура [13, 19].

На думку А.П. Загнітка, обов'язкова валентність – це наявність валентно зв'язаних членів з дієсловом, які не можуть бути опущені в реченні, а факультативна безпосередньо пов'язана зі значеннєвою надлишковістю речення [97, 101].

Факультативна валентність забезпечує периферійні позиції, зумовлені потребами комунікації. Облігаторна й факультативна валентність визначається, отже, за ступенем необхідності. Відсутність обов'язкової валентності порушує граматичність і комунікативність речення. Факультативна валентність уводиться задля інформативного доповнення, розширення, повідомлюваного дієсловом, тому її відсутність не спричиняє будь-якої семантико-граматичної чи комунікативної незавершеності. Й.Ф. Андерш до факультативних зараховує також фазові і модальні компоненти, які, на його думку, модифікують предикат , ускладнюючи його, а також однорідні члени речення.

І.І. Овчиннікова облігаторну валентність визначає як наявність у складі синтаксичної конструкції таких конститутивних елементів, які належать до структурного мінімуму речення і без реалізації яких воно стає аграматичним. Факультативні ж валентності залишаються за межами структурного мінімуму речення, що не впливає на граматичність конструкції [165, 112].

Валентне оточення кожного дієслова становить його валентну рамку, яка формує елементарну із семантико-синтаксичного погляду структуру речення. Семантика дієслів ставлення вимагає обов'язкової наявності двовалентної рамки, що відповідає мінімальній трикомпонентній семантико-синтаксичній структурі речення. Дієслово ставлення семантично зумовлює дві обов'язкові непредикатні субстанціальні позиції - суб'єкта й об'єкта ставлення, що реалізують релятивність предиката ставлення.

Ситуація ставлення встановлює тісний зв'язок між суб'єктом та об'єктом ставлення, вираженого релятивним предикатом. Облігаторність як обов'язкова наявність субстанціальних компонентів суб'єкта та об'єкта ставлення детермінована семантико-синтаксичною валентністю дієслівного предиката ставлення, деексплікованість яких на формально-граматичному рівні може призводити до абсолютизації релятивного предиката, семантичного нівелювання дієслова ставлення, а також до структурної неповноти речення, втрати ним семантико-граматичної завершеності.

Факультативний субстанціальний компонент детермінується семантико-синтаксичною валентністю релятивного предиката ставлення, але на формально -граматичному рівні може мати імпліцитне вираження, що не впливає на семантико-граматичні і структурні зміни речення. Крім інформативного поширення семантики дієслова ставлення, факультативна валентна позиція може передавати різні комунікативні відтінки.

Дієслова-предикати семантики ставлення мають як обов'язкові, так і факультативні компоненти. Встановлення обов'язкової й факультативної валентності відбувається за комплексним критерієм: шляхом аналізу ситуації ставлення, названої дієсловом, та власне лексичного значення дієслова ставлення; а сполучувальні характеристики визначаються ступенем структурної необхідності для утворення граматично правильного речення [65, 121; 211, 174-179].

Проте формальне заповнення всіх валентних позицій у мовленні є рідкісним явищем. Семантично обов'язкові валентні позиції дієслова ставлення на формально-граматичному рівні можуть залишитися незаповненими. У мовленні незаміщеною залишається переважно об'єктна позиція дієслова, однак семантичною особливістю релятивного предиката ставлення є обов'язкове заповнення об'єктної валентності дієслова, як облігаторної, невираженість якої може призвести до повної абсолютивації релятивного предиката ставлення та зміни його на предикат стану. Тому факультативність об'єкта ставлення є фактично неможливою, в окремих випадках мова може йти про контекстуальне встановлення об'єкта ставлення і неповноту речення: *За що мати* ***знущається****,* ***лає****,* ***проклинає****...* (23, 125). Натомість детермінована релятивом ставлення суб'єктна синтаксема на формально-граматичному рівні може становити деексплікована валентну позицію в односкладних конструкціях, не вносячи при цьому семантичної неповноти чи синтаксичної незавершеності речення: ***Осудять*** *згідно колотнечі й війни, як ганьбу людства і найбільше зло* (5, 237).

Факультативністю наділена мотиваційна валентна позиція релятивних предикатів ставлення, що вносить елемент додаткової інформативності й об'єктивує виразно суб'єктивний характер семантики ставлення, вираженої дієсловом. Проте ступінь факультативності може бути неоднаковим для дієслів ставлення різних лексико–семантичних мікрогруп, залежно від їх семантичного наповнення. Наприклад, дієслівний предикат *поважати* наділений більшим ступенем раціональності, на противагу дієслову *любити,* в якого переважає емотивний семантичний компонент. Емотиви майже не потребують будь-якої мотивації: ***Люблю*** *тебе за цю химерну вдачу* (5, 269). Факультативність мотиваційної валентності зростає, коли нівелюється потреба у мотивації ставлення, названого предикатом.

За кількісним критерієм розмежовують дво-, три- та чотиривалентні предикати, залежно від кількості субстанціальних компонентів, що формують структуру речення. Як уже зазначалося, диференційною ознакою релятивів ставлення є їх мінімальна двовалентна реалізація. За лінійним принципом розташування мовних одиниць облігаторна валентність релятивного предиката ставлення поділяється на лівобічну (суб'єктну) та правобічну (об'єктну).

2.3. Суб'єктна валентність релятивів ставлення

Суб'єкт (від лат. Subjektum – підкладене) – семантична категорія синтаксису, що означає предмет або істоту, про які повідомляється в реченні.

Граматичний суб'єкт – це головний член речення, який поєднаний формою координації з присудком і стосується формально-синтаксичної структури речення [228, 611]. Суб'єкт ставлення є субстанціальною синтаксемою, пов'язаною з предикатом, що заповнює його лівобічну валентність.

Визначення суб'єкта ставлення становить певні труднощі. Класифікація субстанціальних синтаксем із суб'єктним значенням пов'язується з семантичним типом предиката і здійснюється за кількома критеріями, основним серед яких є ознака активності/неактивності, що дозволяє з'ясувати, чи докладає суб'єкт зусиль для виникнення ситуації, чи є мимовільним джерелом енергії, що спричиняє дію.

Суб'єкт ставлення традиційно розглядають як статичний, неактивний, що зближує його із суб'єктом стану, на відміну від агентивного (активного) суб'єкта дії [264, 318; 263, 147]. Неактивний характер суб'єкта полягає у тому, що він не є активним діячем, але слугує внутрішнім джерелом енергії, що властиво предикатові ставлення. Такий суб'єкт ситуації ставлення не є власне агентом і має назву неагентивного, проте неактивний (неагентивний) характер суб'єкта ставлення не означає його цілковитої пасивності, а, навпаки, є таким, що відіграє визначальну роль у вираженні ставлення і наділений певним ступенем активності. Цим він відрізняється від суб'єкта стану, адже стан підтримується зовнішньою щодо суб'єкта силою. Суб'єкт стану кваліфікується як пацієнс, що значною мірою зумовлює морфолого-синтаксичні особливості предиката, що виражає незалежний від особи стан у безособових реченнях. Вживання ж дієслів ставлення у безособовій формі є нетиповим.

Найбільш вдалим для позначення семантичного типу суб'єкта ставлення можна вважати термін "експерієнцер, або експерієнсив". Цей термін до класифікації аргументів увів У. Чейф, позначивши особу, певним чином настроєну, чий умонастрій або розумові процеси зазнають впливу. Пізніше субстанціальну синтаксему експерієнсив виділяють й інші дослідники (В.В. Богданов, І.Р. Вихованець). У класифікації В.В. Богданова суб'єктові ставлення відповідає актант експерієнсив – істота, яка перебуває в певному фізіологічному або психічному стані, вираженому предикатом. Зараховуючи дієслова ставлення до периферії предикатів стану, І.Р. Вихованець трактує субстанціальну синтаксему експерієнсиву як носія фізіологічного або психічного стану, який підпорядковується предикатові з цим же значенням і характеризує істоту (переважно особу): Х*лопчикові* ***подобається*** *картина*.

Суб'єкт – це експлікована сема, що заповнює лівобічну валентну позицію дієслова і вказує на того учасника ситуації, від якого спрямовується ставлення. За численними спостереженнями дослідників І.Р. Вихованця, К.Г.Городенської, В.М. Русанівського, М.Я. Плющ, А.П. Загнітка, Т.Є. Масицької семантична категорія суб'єктності має в сучасній українській мові спеціалізовані морфологічні засоби свого вираження, до яких належать: називний, родовий, давальний, знахідний та орудний відмінки іменників [51, 259]. Проте основним морфологічним варіантом суб'єктної синтаксеми в українській мові є називний відмінок.

Суб'єкт, за словами Н.Ю. Шведової, - це той, від кого/чого спрямована дія, стан, сприймання, співвідношення в широкому розумінні [245,118]. Суб'єктна валентність ситуації ставлення, що зумовлена семантикою дієслова і є носієм його ознаки, співвідносна з граматичною формою називного відмінка однини чи множини. Суб'єкт ставлення має виразно персональний характер, тому позицію суб'єкта ставлення заповнюють, насамперед, іменники на позначення істот та особові займенники повної особової парадигми. Функцію суб'єкта можуть виконувати й інші відмінювані іменникові займенники (означальні, неозначені, відносні, заперечні) у формі називного відмінка. Суб'єктом ставлення нерідко виступають збірні іменники та іменники зі значенням сукупності: *людство, народ, селянство* тощо: *Народ* ***не прощає*** *поганих генералів* (3, 291). Назви неістот, предметів, явищ, процесів можуть заповнювати позицію суб'єктної синтаксеми лише із певною стилістичною метою шляхом застосування метонімічного та метафоричного перенесення *(вітер, любов, небо, серце, сонце, щастя)*, або у конструкціях, де суб'єкт ставлення виступає каузатором ситуації: *Як* ***милувався*** *погляд мій тобою* (5, 291); *Як же по втраті* ***жалують*** *каштани!* (5, 291); *За мною лиш стежки в лісах* ***затужать*** (5, 230); *Тож хай розлука нам кує кайдани і* ***ріднить*** *нас як брата і сестру* (5, 304); *Любов* ***сміється*** *з вічности* (1, 124).

Функціонування морфологічних форм непрямих відмінків у ролі суб'єкта ставлення вважається вторинним, оскільки на власне-суб'єктне значення накладається функція ознаки об'єкта, що зумовлено структурою речення та низкою важливих семантико-синтаксичних причин.

Називний відмінок може заступатися давальним на позначення суб'єкта ситуації ставлення у випадку переміщення його з об'єктної позиції у лівобічну суб'єктну: *Мені* ***подобались*** *їхні посмішки* (15,74). Такий суб'єкт характеризується цілковитою пасивністю/неактивністю. Структура односклад-ного інфінітивного речення вимагає відмінкової форми знахідного суб'єкта ставлення (*як тебе не любити?),* хоч у ситуаціях ставлення він функціонує обмежено, оскільки ця грамема є центральною у реалізації правобічної об'єктної валентності дієслів ставлення. Регулярністю сполучення з іменником чи займенником у знахідному відмінку, що функціонує як суб'єкт, відзначаються тільки дієслова ставлення із семантикою інтересу та мікрогрупи зі значенням "викликати прихильність, приязнь": *вабити, заінтригувати, зачаровувати, інтересувати, полонити, цікавити: Це ти, моя русалко чарівна, яка мене* ***привабила*** *зрадливо* (5, 313); *Й мене твої* ***захоплюють*** *примани* (5, 269); *А ще я розмірковував про те, чим її* ***привабив*** *цей острів* (15,81). За реалізації такої ситуації об'єкт і суб'єкт ставлення перебирають на себе функціональні характеристики один одного. Крім того, граматичним показником знахідного відмінка позначений суб'єкт фізичного стану, вжитий у функції транслятора певного почуттєвого ставлення: М*ене* ***верне*** *від такої роботи*.

Форма родового відмінка іменника/займенника у ролі субстанціальної суб'єктної синтаксеми у ситуації ставлення пов'язана, передусім, з виконанням суб'єктом у реченні функції складеного підмета. Родовий іменника/займенника

виступає компонентом складеного підмета. Такий партитивний суб'єкт ускладнюється нашаруванням значення точно не визначеної кількості: *Більшість людей його **поважали**; Один із хлопців **любив** Марину.*

В українській мові вживання орудного відмінка іменників пов'язано, передусім, із граматичним значенням активного чи пасивного стану дієслова–присудка. Семантика ставлення в цілому не передбачає семантико-граматичної реалізації дієслова-предиката у пасивних конструкціях. Тому дієслова ставлення характеризуються граматичним значенням активного стану. Проте функціонування орудного відмінка з іншими значеннями є різноаспектним. Так, у формі орудного відмінка може бути уведений компонент, який розкриває значення логічного суб'єкта: *Сади, як веселки, усіх **зачарують** красою* (8, 224) = *Краса садів **зачарує** усіх*. Такий суб'єкт у мовознавчій літературі має назву суб'єктний додаток, або суб'єктний визначник [178, 114]. Уведений додаток у формі орудного відмінка, крім суб'єктного значення, може виражати відтінок причини або мотиву (на відміну від конструкцій іншої семантики, де орудний суб'єкта ускладнюється значенням знаряддя дії чи інструмента): *Дівчина **зачарувала** мене через свою красу*. Входження орудного з прийменником до складу суб'єктної синтаксеми може реалізуватися у ситуації ставлення через складену форму соціативного підмета: *Ми з братом щиро **любилися** зроду, змалку* (2, 33).

І.Р. Вихованець вважає, що специфічною для української мови формою вираження суб'єкта є також кличний відмінок як периферія морфологічного вираження суб'єкта ставлення, передусім, у конструкціях спонукальної модальності: *Бережи її, сину!* Крім того, клична форма обтяжує значення суб'єкта ставлення нашаруванням адресативного значення. За словами І.Р. Вихованця, цей відтінок вказує на суб'єкт, який бере участь у комунікативному акті і орієнтований на другу особу/співрозмовника [52, 191].

Значення граматичного числа непредикатних іменників, вжитих у функції лівобічної валентної позиції при дієсловах ставлення, не є релевантною ознакою, яка б якісно впливала на розгортання ситуації ставлення в цілому. Суб'єктна синтаксема ситуації ставлення реалізується у вільному варіюванні форм однини та множини, проте в конкретних ситуаціях ставлення форма множини дієслова-присудка координується із соціативним складеним підметом.

2.4. Об'єктна валентність релятивних предикатів ставлення

Основу елементарної структури речення становлять відношення між суб'єктом і предикатом, які визначають співвіднесеність змісту речення з дійсністю [15, 56-57]. Проте, на думку Й.Ф. Андерша, модель структури семантично елементарного простого речення має будуватися з урахуванням потенційно-сполучувальних властивостей дієслова-предиката, зумовлених його категоріальною семантикою, яка може потребувати для своєї реалізації доповнення певними функціональними позиціями [10, 17]. Для семантичного наповнення ситуації ставлення дієслово вимагає обов'язкової наявності правобічної об'єктної валентності.

Ситуація ставлення виникає лише за наявності суб'єкта (особи, що виявляє ставлення) та об'єкта (особи, предмета, процесу чи явища реальної дійсності, на які спрямований або поширюється вияв ставлення). Об'єктом ставлення, на відміну від персонального характеру суб'єкта, можуть виступати усі реалії об'єктивної дійсності, що можуть бути оцінені людиною. Це вказує на широке функціонування об'єкта ставлення, проте за наявності в лексичному значенні дієслова диференційної семи істота/неістота, особа/предмет, об'єкт ставлення конкретизується, напр.: *любити людину, життя; полюбляти страву*.

Об'єктна валентність релятивних предикатів ставлення відрізняється від об'єктів інших предикативних типів. Встановлення характеру об'єктної валентності у мовознавчій традиції відзначається непослідовністю. Л. Теньєр обмежував об'єктну валентність вербалізацією прямого об'єкта у формі знахідного відмінка та об'єкта у давальному відмінку. Л.І. Пац у межах функціонально-семантичного поля адресатності виокремила мікрополе дієслів *морального впливу*, до якого належать лексико-семантичні групи зі значенням позитивної оцінки чи ставлення до адресата (*вірити, любити, поважати*) та негативного морального впливу чи ставлення до адресата (*безчестити, ганьбити, ображати* тощо).

Об'єктність як граматично важлива ознака категорії ставлення виконує диференційну функцію, адже не всі дієслова відповідної семантики можна беззастережно зарахувати до релятивів ставлення, якщо вони не мають при собі об'єкта, на який спрямовано ставлення суб'єкта. Так, наприклад, не належать до семантичної групи ставлення дієслова *любити, радіти* тощо, ужиті без додатка: *Завтра на цій землі інші ходитимуть люди, інші* ***кохатимуть*** *люди* (16, 117); *Не всміхайтеся, зорі,* ***не гнівайтесь****, горді орлиці* (8, 259). За таких умов наведені лексеми виявляють ознаки, які стосуються почуттєвої сфери суб'єкта безвідносно до об'єкта і зараховуються до абсолютивних предикатів стану.

У структурі речення релятивний предикат ставлення, репрезентований особовою формою дієслова, приєднує правобічні субстанціальні синтаксеми. З формально-граматичного погляду у реченні об'єктний компонент (прямий чи непрямий додаток) виражається відмінковими чи прийменниково-відмінковими формами іменника або займенника.

Відмінок є категорією, що "існує не сама собою, а зумовлена семантико-синтаксичною валентністю дієслова-предиката" [54, 23]. Саме непрямі відмінки виражають семантико-синтаксичні відношення іменникових слів до відповідного дієслівного предиката [146, 127]. Якщо центральну позицію відмінкової парадигми лівобічної суб'єктної валентності формує називний відмінок із суб'єктним значенням, то знахідний відмінок без прийменника домінує у ієрархії відмінкових форм іменників на позначення обов'язкової для релятивів ставлення об'єктної валентності. Знахідний об'єкта вступає у сильний зв'язок з дієсловом ставлення. Домінування об'єкта ставлення у формі знахідного відмінка пов'язане з широким функціонуванням перехідних дієслів ставлення, що вимагають прямого об'єкта, на який безпосередньо поширюється ставлення суб'єкта, вираженого безприйменниковою формою знахідного

відмінка: *ганьбити, голубити, жаліти, жалувати, зневажати, зраджувати, ігнорувати, клясти, кохати, кривдити, любити, поважати, полюбляти, недолюблювати, ненавидіти, неславити, ніжити, обожнювати, облещувати, осуджувати, пестити, підозрювати, поважати, ревнувати, соромитися, цінувати, цуратися, шанувати,* Напр.*: Як* ***любила*** *вона море, музику, сонце і квіти, чайок жалібний клич, солов'їв зосереджений спів* (8, 260); *Тебе, рідний краю, до болю* ***кохаю****, навік полонив ти мене* (8, 222); ***Поважай*** *людину і не дозволь їй знидіти в багні* (5, 204); *Взагалі батько так* ***ненавидів*** *всякий нестаток* (3, 37); ***Благословлю*** *вас, мрії й раювання!* (5, 312); *Батько наш був дуже добрий:* ***жалував*** *нас обох рівно, і брата й мене* (2, 32). Окремі релятиви ставлення (перехідні дієслова) мають здатність до керування варіативними формами іменника з об'єктним значенням, поряд із знахідним безприйменниковим може виступати безприйменникова форма давального відмінка. Пор.: *Його ти* ***зрадила*** *і степом пішла рабинею Петра* (17, 563); *А я, бідна, гірко плачу:* ***зрадив*** *мені милий* (4, 274).

кого, що

зраджувати

кому, чому

Семантика ставлення найповніше виявляється у сполученні зазначеного дієслова із додатком у знахідному без прийменника, друга форма є вторинною, паралельною, властивою периферії лексико-семантичної групи ставлення (*Солдат* ***зраджує*** *батьківщину/батьківщині),* або може втрачати значення ставлення (*Пам'ять зраджує мені)*.

В українській мові досить розгалуженою є система прийменниково-відмінкових форм іменника/займенника у функції об'єкта при релятивних предикатах ставлення. Прийменникові форми знахідного відмінка іменника формують об'єктну валентність релятивних предикатів із семантикою " ставитися турботливо, бережно, дбайливо". Формальним показником цих дієслів є постфікс -ся: *піклуватися, покладатися, турбуватися,* а також *надіятися, сподіватися, злоститися, ображатися, плювати. Я не* ***жалуюсь,*** *мила, на тебе* (5, 305). Знахідний з прийменником ***на*** у функції об'єкта ставлення є регулярним для дієслів з семантикою "формувати негативне ставлення до об'єкта": *наговорювати, набріхувати, наклепувати*.

Дієслово-предикат інтенційно зумовлює розгалужену систему відмінкових форм залежного іменника з об'єктним значенням, проте може входити до певної лексико-семантичної групи, сполучаючись лише з однією формою. Так, дієслово *молитися*, маючи досить широку потенційну дистрибуцію, сполучається з іменником переважно у формі знахідного відмінка з прийменниками *на, за*: *Я* ***молюся*** *на твоє золоте волосся* (17, 451):

на кого,що

молитися

за кого, що

Усі відмінкові та прийменниково-відмінкові форми іменників, що виражають об'єктне значення, ієрархічно підпорядковані центральній позиції знахідного безприйменникового і є похідними.

Родовий відмінок є одним із варіантів об'єктної синтаксеми, передаючи, крім власне-об'єктного, супровідні предикатні кількісні значення та значення неозначеності [146,132; 52,120]. Значення придієслівного об'єкта є вторинною функцією родового відмінка. В українській мові чіткого граматичного вираження набуває розмежування форм знахідного і родового партитивного об'єкта у заперечному реченні *(не любити хліб/хліба): Дитина зовсім не любила хліба; Вона змалку не любила молочної каші*. Проте керування родовим партитивним є периферійним для дієслів ставлення: *- О, жінко! ...**Не обижай** сестри: гріх тобі буде!* (2, 35). Відповідно до семантичної класифікації, наведеної у роботі, дієслівні предикати, які вимагають об'єкта у формі родового відмінка без прийменника, можна віднести до мікрогрупи зі значенням "ставитися з острахом, підозрою, недовірою", граматичним показником яких є постфікс *-ся*, що трансформує значення "остерігати себе у ставленні від кого-, чого-небудь": *боятися, жахатися, соромитися, остерігатися: Я тебе, як вітер степ, люблю, я тебе цілую і **боюся*** (8, 405). А також семантика мікрогрупи "ставитися турботливо, бережно, дбайливо" вимагає родового відмінка у позиції об'єкта: *Батьки ретельно **оберігали** мене* (15, 36). Функцію об'єкта ставлення може виражати форма родового з прийменником ***до, від, з/із**: відгороджуватися, глузувати, знущатися, кпити, підлабузнюватися, підлещуватися, ревнувати, сміятися: **Ревную** до землі, якою ходиш, до всіх...* (1, 104); ***Підлещувався** Берко до мужиків* (9, 267). Характерним для дієслів ставлення української мови є використання синонімічних прийменниково-відмінкових форм: *сміятися з кого/над ким: Я не знаю, чи ти мене вірно любиш, чи з мене **смієшся*** (9, 168); *Нехай люди **сміються** з тебе, нехай **глузують** з мене, - мені байдуже...* (9, 142); *Багатого губатого дівчина шанує; надо мною, сиротою, **сміється,** кепкує* (23, 25); ***Не жартуй** наді мною, будь ласка, і, говорячи, не мовчи* (16, 151).

Словоформа давального відмінка займає проміжну позицію між центральними та периферійними відмінками у вираженні об'єкта ставлення. Дієслова ставлення потребують уточнення семантики через об'єкт, виражений словоформою давального відмінка: *вірити, довіряти, заздрити, звірятися, зраджувати, імпонувати, кланятися, симпатизувати, співчувати: Говориш: так. Та я тобі **не вірю*** (5, 270); *Та розум каже: передчасно чуттю **не потурай**!* (5, 260); *Хай сміються... Я знаю цей сміх, - сміх людини, що **заздрить** стихії* (

17, 238); *Він був чоловік гордий, упертий,* ***не любив*** *нікому кланятись, навіть рідному батькові* (9, 264). Давальний іменникового актанта в об'єктній функції разом із релятивним предикатом ставлення у реченні становить єдиний блок, цим відрізняється від давального адресата, який займає при дієслові другу позицію після знахідного. Значення давального, що обслуговує периферійні позиції об'єкта, семантично не зумовлені [9, 16-17; 174, 45-46]. У функції об'єкта ставлення, вираженого формою давального відмінка, також переважають іменники на позначення назв істот, осіб та особові займенники: *Я* ***заздрю*** *вам, дівчата і хлоп'ята, над вами сяють мирні небеса* (8, 444); *Я помилявся (і чи раз?), бо надто людям* ***вірив*** (5, 243); *Мені доволі скромної кімнати (говорю щиро,* ***вір*** *мені, кохана!)* (5, 266).

Орудний у функції об'єкта при дієсловах ставлення займає периферію об'єктних відношень. Орудним об'єкта керують неперехідні дієслова з семантикою позитивного чи негативного ставлення особи до об'єкта. Це переважно лексеми з формантом -ся: *гордитися, дорожити, захоплюватися, милуватися, пишатися, цікавитися: Дівчина* ***милувалась*** *собою та червоним намистом на шиї* (9, 199); *Ти* ***пишайсь*** *розумницею, татку, глянь, як швидко донька підроста* (8, 250); *Чи він відчує святість слова "мати" і чи тобою схоче* ***піклуватись****?* (5, 250); *Юнак* ***захоплювався*** *Буддизмом* (15, 77). Зв'язком слабкого керування приєднується також словоформа орудного відмінка у соціативному підметі, що координується з дієсловом ставлення: *Брат з сестрою* ***помирилися***. Прийменникові форми орудного відмінка у функції об'єкта ставлення утворюють синонімічні ряди з іншими об'єктними відмінковими формами: *потішатися з кого/над ким, тужити по кому/за ким*.

До морфологічних варіантів об'єктної синтаксеми належить і місцевий відмінок, проте об'єктна валентність дієслів ставлення виявляє нерегулярність щодо місцевого відмінка. Словоформа місцевого відображає вторинну об'єктну функцію, обслуговуючи периферію поля об'єктності, наприклад: *кохатися, сумніватися, розчаровуватися у чому/на чому?, тужити по кому/за ким?: Бо хто в юнацтві в ньому* ***не кохався*** (5, 203); *Як же по втраті* ***жалують*** *каштани!* (5, 286).

Отже, в ієрархічній організації конструктивного складу речення з дієсловом-присудком, що виражає семантику ставлення, функцію прямого об 'єкта виконує словоформа знахідного та родового у заперечному реченні. Інші морфологічні форми вираження об'єкта ставлення (давальний, орудний) валентно зумовлені семантикою релятивного дієслова предиката. Словоформа місцевого відмінка займає позицію крайньої периферії об'єктності і функціонує обмежено (*довіряти* кому/в чому, *не потурати* кому/в чому): *Не потурай своїй жінці у її примхах*.

2.5. Семантико-синтаксичні відношення, що детермінують ситуацію ставлення

Визначальний зв'язок семантики і синтаксису мови постає в сучасних лінгвістичних дослідженнях. Дослідження семантики мови займають

центральні позиції у світовому мовознавстві, що і зумовило в XX ст. активний розвиток лінгвістичної теорії семантичного синаксису у працях Ч.Філлмора, У. Чейфа, Ю.Д. Апресяна, Ф. Данеша, С.Д. Кацнельсона. Зокрема логіко-семантичний напрям поширюється завдяки вченню Ч.Філлмора, що отримало назву "відмінкової граматики", та удосконалюється у працях У.Чейфа. Глибинні відмінки в розумінні Ч.Філлмора - це функції, які формують глибинні семантичні структури, властиві синтаксису всіх мов, і які в різних мовах мають різне вираження [235, 405].

На основних положеннях відмінкової граматики ґрунтуються дослідження, побудовані на ситуативній концепції речення. Такий підхід чітко простежується у працях Г.Г. Сильницького, В.Г. Гака, В.В. Богданова, Р.М. Гайсіної, І.Р. Вихованця, К.Г. Городенської, В.М. Русанівського та інших дослідників. Семантична структура речення визначається як сукупність відношень між предикатом і його аргументами, ізоморфних структурі ситуації, тобто відношень між процесами і їх реальними учасниками [70, 81]. У роботі здійснено спробу комплексного опису ситуації ставлення та формально-синтаксичної структури речень із релятивним дієслівним предикатом ставлення .

Ситуація – це фрагмент дійсності, осмислений свідомістю [224, 10; 213, 15]. За визначенням В.Г. Гака, ситуацією є сукупність (ансамбль) взаємопов'язаних предметів, явищ [71, 19]. Елементами ситуації виступають дискретно виділювані при її сприйнятті предмети, процеси та їх ознаки, які є її учасниками - релянти. Учасниками ситуації ставлення є субстанції, об'єднані в ситуації через посередництво релятивного предиката ставлення.

Абстрактна релятивна сема (відношення) виконує не лише парадигматичну функцію, а й визначає синтагматичну роль дієслів. Функціональні семи за своїми властивостями неоднорідні. Одні з них визначають валентність, а також сполучуваність дієслів і відповідно організують їх синтагматику з формального боку; інші прогнозують субкатегоріальну семантику імен, що займають позиції при дієсловах, й організують їх синтагматику з семантичного боку; треті передбачають сполучувальні варіації дієслів і організовують їх сполучувальну парадигматику [68, 37].

Функціональні релятивні семи входять до значення усіх предикатних слів , зумовлюючи їх ступінь синтагматичної активності, валентну характеристику. Функціональні релятивні семи можуть поєднуватися із семами іншого типу, оскільки клас семантично недостатніх слів, які потребують при собі обов'язкової наявності залежних компонентів, значно ширший за лексико-семантичну групу дієслів відношення і ставлення, сюди належать і дієслова зі значенням фізичного впливу на об'єкт, передачі об'єкта, руху тощо. У такому розумінні релятивність властива більшості предикатних слів. Ступінь функціональної релятивності залежить від семантико-синтаксичних властивостей дієслова-предиката, яке може бути автосемантичним (самодостатнім) або синсемантичним і потребувати обов'язкової наявності компонентів-поширювачів.

Основними функціональними семами, що характеризують ситуацію ставлення, є: спрямованість (вектор) ставлення, якість і функція учасників ситуації. Ситуацію ставлення, як і відношення загалом, визначає вектор спрямованості (**S** – суб'єкт ставлення; **R** – релятив ставлення; **O** – об'єкт ситуції ставлення). За кваліфікувальною семою спрямованості ставлення розрізняють:

1) дієслова на позначення зворотного, спрямованого, або симетричного ставлення, якщо воно в учасників ситуації збігається $\mathbf{S_1RS_2 = S_2RS_1}$: *брататися, ворогувати, дружити, любитися, миритися, товаришувати* тощо;

2) дієслова односпрямованого, незворотного, або асиметричного, ставлення. Це ситуація, за якої ставлення одного учасника до іншого не збігається **SRO # OSR**: *дбати, зневажати, любити, огиджувати, поважати, подобатися, прихилятися* тощо.

За семою, що відбиває якісні ознаки учасників ситуації, дієслова ставлення поділяються на:

1) дієслова ставлення з охарактеризованими (чітко окресленими) учасниками ситуації зі значенням однакової якісної оцінки їх: *кохатися, дружити, ворогувати, миритися, ріднитися, сваритися, суперничати* тощо;

2) дієслова ставлення з одним охарактеризованим учасником ситуації, де другий учасник не дістає чіткої характеристики (ним може виступати будь-яка реалія) і репрезентує широкий об'єкт: *звеличувати, любити, нехтувати, розчаровуватися* тощо.

Кваліфікативною ознакою ситуації ставлення, що дозволяє диференціювати дієслова ставлення/відношення, є обов'язкова наявність персонального суб'єкта. Тому для дієслів ставлення, на відміну від дієслів відношення взагалі, нетиповими є ситуації з охарактеризованими учасниками на позначення міжпредметних, міжподієвих відношень між будь-якими реаліями типу: *гармонувати, нагадувати, рівнятися, узгоджуватися* тощо.

За семою, яка визначає функціональні характеристики учасників ситуації (суб'єкта, об'єкта, каузатора), що створюють відповідну ситуацію, дієслова ставлення поділяються на: суб'єктно-об'єктні, двосуб'єктні та каузативні.

Дієслова ставлення виступають, передусім, як суб'єктно-об'єктні, що виражають спрямованість ставлення від активного учасника ситуації – суб'єкта до залежного або пасивного об'єкта. Про превалювання суб'єктно-об'єктних дієслів ставлення свідчить зібраний матеріал дослідження.

Кількість двосуб'єктних дієслів ставлення є значно меншою (15%). У двосуб'єктних дієсловах закладено сему ставлення, одночасно спрямованого на обох учасників ситуації, які є рівноправними суб'єктами: *дружити, ладити, любитися, миритися, суперничати.* Суб'єктно-суб'єктний характер дієслів ставлення наявний уже в словниковому вираженні. Відповідно до семантичної класифікації виокремлюються мікрогрупи дієслів ставлення з позитивним значенням "ставитися із взаємоповагою, прихильністю, приязню" та негативним - "взаємовияву у ставленні неприязні, ворожості, зневаги". Об'єктно-об'єктний характер не властивий ситуації ставлення взагалі. Проте деякі дієслова ставлення у певних граматичних формах можуть набирати двооб'єктно-каузативного функціонального вираження. Це зокрема дієслова, в

семантиці яких закладено ставлення, спрямоване не від одного учасника ситуації до іншого, а встановлюване третьою особою – каузатором, напр., *миритися* (двосуб'єктне) – *мирити* (двооб'єктно-каузативне): *Мала дитина наче трохи* ***помирила*** *свекруху з невісткою*. Принагідно слід зауважити, що у наведених ситуаціях ставлення можливе вживання каузативного суб'єкта з предметно-процесуальним значенням неособи: *Сльози та несподівана тривога* ***помирили*** *сім'ю, неначе всіхпомиряюча смерть.* Ситуація ставлення легко піддається трансформації, пор.: *Груша всохла, і дві сім'ї* ***помирились*** */ Груша всохла і* ***примирила*** *дві сім'ї.*

2.5.1. Суб'єктно-об'єктні дієслова ставлення

Найширше семантика ставлення в українській мові представлена суб'єктно-об'єктними дієсловами (75% дієслів ставлення). До значення суб'єктно-об'єктних дієслів ставлення входить сема "суб'єкт" і сема "об'єкт". Такі дієслова здатні передавати ситуацію ставлення, обов'язкові учасники якої є функціонально нерівноправними. Активний учасник ситуації, від якого виходить той чи інший вияв ставлення, виступає суб'єктом; інший – пасивний учасник, на якого безпосередньо спрямований вияв ставлення суб'єкта, є об'єктом ситуації ставлення. Дієслова ставлення, що оформлюють таку ситуацію, відкривають дві обов'язкові валентнісні позиції – об'єктну і суб'єктну. Суб'єктно-об'єктні дієслова ставлення превалюють в українській мові: *гордувати, довіряти, зневажати, наговорювати, обожнювати, осміювати, осуджувати, підлещуватися, підозрювати, піклуватися, шанувати: Я не* ***жалуюсь****, мила, на тебе* (5, 305)*; Тільки Ерос* ***спочуває*** *бідним* (5, 254)*; Як* ***шанував*** *би я вас, дні чудесні* (5, 249)*; Не* ***смійтесь*** *з мене, юнаки* (5, 242)*; О, як мене мій голос серця* ***зрадив****!* (5, 230).

Глибинна (семантична) структура є основною, вихідною щодо поверхневої (синтаксичної), проте розкривається у ній, набуваючи свого формального вираження.

Загальносемантична структура ситуації ставлення, репрезентованої суб'єктно-об'єктним дієсловом, на глибинному рівні розкривається за допомогою релятива ставлення (**R**), суб'єкта **(S**) та об'єкта ставлення (**O**). Враховуючи набір обов'язкових валентних сем, можна представити основні моделі дієслів ставлення на глибинному та поверхневому рівнях, компоненти останнього співвідносні з членами речення: **П** – підмет, **Пр** – присудок, **Д** - додаток. Поверхнева структура дієслова зумовлена його глибинною семантичною структурою, але не завжди збігається з нею.

Репрезентації суб'єктно-об'єктних відношень, виражених релятивним предикатом, у ситуації ставлення відповідає одно-однозначна модель, кожний компонент якої збігається з компонентом глибинної синтагматичної структури: **R**, **S**, **O**:

	S	**R**	**O**	
1.	*Мати*	***кривдить***	*жінку*	(9, 189)
	П	**Пр**	**Д**	

Такі структури широко функціонують в українській мові: *Мотря* ***ненавиділа*** *той облесливий голос...* (9, 185); *...Її* ***шанували*** *пани та попи* (9, 173); *Як я* ***люблю*** *тебе без тями* (21, 133). У наведених структурах суб'єкт співвідноситься з підметом, вираженим іменником чи займенником у називному відмінку однини або множини. Обов'язкову об'єктну позицію на поверхневому рівні займає прямий чи непрямий додаток, виражений прийменниково-відмінковою або безприйменниковою морфологічною формою: *гордувати (ким$^{о.в.}$), довіряти (кому$^{д.в.}$), наклепувати (на кого$^{з.в.+прийм.}$), підлабузнюватися (до кого$^{р.в.+прийм.}$), шанувати (кого$^{з.в.}$)*. Відмінкова форма додатка цілковито зумовлена семантикою і сполучувальними характеристиками дієслова ставлення, що виконує функцію присудка. Дієслово-присудок може набувати будь-якої видо-часової та числової форми, координуючи свою форму з підметом.

Поверхнева структура речення з предикатом, вираженим суб'єктно-об'єктним дієсловом ставлення, виявляє різноманітне моделювання конструкції залежно від сполучуваності дієслів. Найпродуктивнішою для більшості дієслів ставлення цього типу залишається сполучувальна формула: називний відмінок однини чи множини іменника (займенника) + перехідне дієслово ставлення + іменник (займенник) у знахідному відмінку однини або множини без прийменника (*зневажати, любити, недолюблювати, ненавидіти, обожнювати, осуджувати, підозрювати, поважати*).

Обов'язкова наявність об'єктної семи при суб'єктно-об'єктних дієсловах ставлення визначає такі особливості їх сполучуваності: 1) уживання в позиції об'єкта ситуації ставлення іменника (займенника) в непрямих відмінках однини (множини) з прийменником або без, залежно від семантичних і сполучувальних характеристик кожного конкретного дієслова, що на поверхневому рівні відповідає додатку; 2) варіативність при деяких дієсловах ставлення словоформ іменника у функції об'єкта.

Досі йшлося лише про двовалентні (двомісні) суб'єктно-об'єктні дієслова ставлення, які відкривають дві обов'язкові позиції – суб'єктну і об'єктну. Суб'єкт, об'єкт і дієслово ставлення вибудовують ситуацію, вносять у неї завершеність, викінченість, а відсутність хоча б одного з обов'язкових компонентів може якісно видозмінити ситуацію ставлення. Проте суб'єктно-об'єктні дієслова ставлення потенційно здатні відкривати додаткові позиції, що реалізують інші (факультативні) семи: *мотив, причина*.

Деякі дослідники виділяють суб'єктно-об'єктно-мотиваційні дієслова ставлення, однак доцільно розглядати їх як підтип суб'єктно-об'єктних дієслів ставлення [117, 472; 168, 12]. Семантичне наповнення дієслова більшою чи меншою мірою може вимагати семи "мотив", але ступінь раціонального у семантиці таких дієслів переважає над емоційно-почуттєвим, наприклад: *зневажати, не довіряти, поважати (за що, через що); пор.: вірити, любити, обожнювати тощо*, в яких сема "мотив" залишається факультативною, відсутність її не руйнує модель ситуації ставлення. Мотив вносить у завершену ситуацію елемент додаткової аргументації щодо її виникнення. Питання стосовно факультативності/нефакультативності функціональних сем трактуєть-

ся неоднозначно, оскільки мотиваційна сема може відсуватися на периферію, і тоді її факультативність не викликає сумніву, або перебирати на себе функції обов'язкових сем, без яких ситуація здається незавершеною. Дієслова ставлення, які здатні реалізувати мотиваційну сему, мають таке вираження на глибинному рівні: **SRO(M)**, що відповідає одно-однозначній моделі поверхневого рівня:

S O R (M)

- Та й бриклива ж ти, Мотре, хоч я тебе колись любив за той перець

П Д Пр Д

У структурі речення функціональна мотиваційна сема може виражатися не лише одиничним іменником, що виступає у функції додатка, але й підрядним додатковим реченням: *Вона, мабуть, одна на все село щиро любила свою бабусю, бо тільки бабуся **жаліла, пестила** й навіть **мазала** її...*(9, 419).

2.5.2. Двосуб'єктні дієслова ставлення

Реципрок, або взаємна діатеза, характеризує внутрішню організацію взаємно-зворотних дієслів, два паралельні процеси, які стосуються денотативної співвіднесеності елементів синтаксичного оточення. У дієсловах реципрокової семантики активний і пасивний процеси відбуваються одночасно. Такі конструкції Л.Теньєр визначає як двовалентні, оскільки в них спостерігається варіативний вияв формальної і семантичної двовалентності дієслів із категоріальним значенням взаємності. Формальна валентність дієслова репрезентована у дієслівному предикаті і номінативі іменника, які позначають "суб'єкт + суб'єкт" [146, 79, 126, 216].

Загальна для усіх двосуб'єктних дієслів ставлення семантична модель (**RS_1S_2**) на поверхневому рівні може бути представлена дещо ширше: як через одно-однозначні структури (2), так і моделі, що є формально стягненими (3) чи стягнено-розчленованими (4). Обидві суб'єктні валентності на поверхневому рівні відповідають одному компоненту:

S_1\$^2$ R S_2\$^1$ S_1\$^2$ S_2\$^1$ R

2.*Свекруха помирилася з невісткою* (9, 242) *Кума з кумою посварилася*

П$_{\text{ім.н.одн.}}$ **Пр** $_{\text{прийм.}}$ **Д**$_{\text{ім.о.одн.}}$ **П**$_{\text{ім.н.одн.}}$ **Д**$_{\text{ім.о.одн.}}$ **Пр**

Двосуб'єктні дієслова загалом позначають ставлення, що встановлюється між двома рівноправними учасниками – суб'єктами ситуації. Проте формально потенційних суб'єктів ситуації може бути більше двох, напр.: *Дівчата і хлопці товаришують із дорослими*. Кожен із суб'єктів ситуації ставлення, що репрезентується за одно-однозначною моделлю, на поверхневому рівні представлений окремим членом речення, де один із суб'єктів займає місце підмета, інший – додатка. Позицію ж об'єкта в суб'єктно-суб'єктних конструкціях традиційно заповнює додаток. Абсолютна рівноправність обох суб'єктів при двосуб'єктних дієсловах ставлення відкриває їм можливість вільного співвіднесення з підметом або додатком, що, у свою чергу, не впливає на зміну семантики дієслова, його сполучувальні характеристики чи наповнення речення в цілому. Нумерація суб'єктів на схемі-моделі відображає

не порядок чи черговість (уже зазначалася цілковита рівноправність суб'єктів), а лише їх кількість. До того ж, індекси введені у схему як наочні покажчики ситуації, де як один, так і інший суб'єкт може легко змінити свої позиції, через що семантико-синтаксичне наповнення речення залишиться незмінним.

S_1S_2 **R** **S_1** **S_2** **R**

3. *Брати зовсім помирились* **4**. *Лаврін і Карпо нібито помирился*

Пім.н.мн. **Пр** ім.н.одн. однор. ім.н.одн

Пр

(9, 275) **П** **(**9, 277)

Стягнена суб'єктна форма при двосуб'єктних дієсловах ставлення може репрезентуватися одночасно як на синтаксичному, так й на морфологічному рівнях (3). У такій ситуації два суб'єкти стягнені однією морфологічною (синтаксичною) словоформою, вираженою, найчастіше, іменником у називному відмінку множини, що займає позицію підмета. Таке стягнення відповідає формі множини дієслова-присудка. Слід зазначити також, що члени одно-однозначних моделей можуть бути вираженні формами як однини, так і множини (2).

Синтаксичне стягнення двох суб'єктних позицій в одній синтаксемі може супроводжуватись морфологічним розчленуванням на дві окремі словоформи. Стягнені моделі з морфологічним розчленуванням на поверхневому рівні реалізуються за такими схемами, де обидва суб'єкти, виражені різними словоформами, займають позицію підмета, представленого або через однорідність (4), або складеною формою (соціативний підмет) (5). Суб'єкти ситуації ставлення (**S_1 S_2**), що об'єднуються однією синтаксемою як однорідні підмети, виражені іменниками чи займенниками у називному відмінку однини або множини. Форми складеного підмета набувають словоформи на позначення суб'єктів ставлення, виражені сполученням іменника (займенника) у називному відмінку однини чи множини з іменниково-прийменниковою формою орудного відмінка в однині або множині. З досить вільним варіюванням числової форми компонентів складеного підмета (*одн.+мн., мн.+одн., одн+одн., мн.+мн.*) координує форма лише множини двосуб'єктного дієслова-присудка, вживання ж дієслова-присудка у формі однини призводить до якісної зміни моделі на одно-однозначну, тож числова форма набуває релевантності: Пор.: *Свекруха з невісткою помирилися* і *Свекруха помирилася з невісткою* (1)**.**

S_1 **S_2** **R**

5. *Ми з братом щиро любилися зроду, змалку* (2, 33)

складен. **Пр**

займ.н.мн. **П**ім.о.одн.

пор.: *Я зроду, змалку щиро **любилася** з братом (одно-однозначна модель).*

Стягнена форма репрезентації глибинної моделі двосуб'єктних дієслів ставлення має здатність не лише до морфологічного, а й до синтаксичного розчленування. Засобом синтаксичного розведення, властивого симетричним двосуб'єктним дієсловам ставлення, виступають дейктичні конструкції типу: *між собою, одне з одним.* Здебільшого двосуб'єктні дієслова ставлення здатні сполучатися з кількома подібними компонентами, однак жорстку регламентацію у їх уживання вносить саме семантика дієслова ставлення: *любитися між собою (одне з одним)*. Для стягнено-розчленованої структури характерна подвійна репрезентація суб'єктної семи на поверхневому рівні – стягнена і розчленована займенниковими конструкціями. Наведені конструкції синтаксичного розчленування *одне одного, між собою, обоє* при двосуб'єктних дієсловах симетричного ставлення займають факультативну позицію.

R **S_1S_2**

6. *Любімося, серденько, обоє* (4, 350).

Пр

Однак конструкція *один одного* при суб'єктно-об'єктних дієсловах ставлення вносить додатковий суб'єктно-суб'єктний відтінок значення і спричиняє зміну валентних характеристик суб'єктно-об'єктного дієслова ставлення, надає структурі стягнено-розчленованої форми двосуб'єктних дієслів: *Ми з братом любили один одного; Вони ламалися і зраджували одне одного* (15, 32).

Отже, обов'язковими валентними показниками двосуб'єктних дієслів є позиції суб'єктів ставлення, що передбачає мінімальну двомісність релятивного предиката.

2.5.3. Валентність каузативних дієслів ставлення

Крім обов'язкових учасників, суб'єкта і об'єкта, які утворюють необхідний мінімум релевантної ситуації ставлення, у ній може брати участь каузатор, який уводиться каузативними дієсловами ставлення. Каузативні дієслова позначають ставлення, що нав'язується учасникам (учаснику) ситуації [65, 140-141]. Каузатор може виступати учасником ситуації, найчастіше суб'єктом ставлення, або каузувати ситуацію ставлення, не виступаючи її безпосереднім учасником. Якщо роль каузатора перебирає на себе не безпосередній учасник ситуації ставлення, то такий компонент ситуації кваліфікується як об'єкт, а дієслово ставлення як каузативно-двооб'єктне. Каузативно-двооб'єктні дієслова позначають ставлення, що не виходить від жодного з учасників ситуації, а встановлюється між ними (учасниками) третьою особою, що не виступає безпосереднім учасником ситуації ставлення. Взагалі об'єктно-об'єктний характер дієслів не властивий семантиці ставлення, що зумовлено, насамперед, наявністю персонального суб'єкта або

інтерперсональним виявом ставлення. Виняток становлять каузативні дієслова ставлення, які реалізують сему ставлення, що нав'язується зі сторони каузатором, який не є прямим учасником ситуації. Валентність каузатора для цих дієслів ставлення є обов'язковою. Функцію каузатора ситуації ставлення, на відміну від персонального характеру суб'єкта, може виконувати як особа, так і предмет, процес, явище тощо. Каузативно-двооб'єктні дієслова ставлення найчастіше відбивають симетричність ставлення і виражені каузативними корелятами двосуб'єктних дієслів. Учасники такої ситуації ставлення виступають рівноправними об'єктами. Загальносемантичну формулу таких дієслів можна представити як: **CausRO_1O_2**. Репрезентація об'єктів при каузативно-двооб'єктних дієсловах збігається з основними способами представлення суб'єктів при двосуб'єктних дієсловах ставлення: як одно-однозначна (7), стягнена (8), рідше - стягнено-розчленована структура. Розбіжність полягає лише у появі ще одного обов'язкового компонента – каузатора. Каузатор відповідає позиції підмета за поверхневою репрезентацією, об'єктні позиції зайняті прямим і непрямим додатками. Каузатор (підмет) має традиційне морфологічне вираження – форму іменників чи займенників називного відмінка однини або множини, що можуть вживатися як поодинокі чи поєднані засобом однорідності (8). Об'єктні позиції (на поверхневому рівні додатки) в одно-однозначній структурі мають вираження знахідного відмінка та прийменниково-іменникову форму орудного відмінка. При стягненій чи стягнено-розчленованій формі об'єктні позиції відповідають прямому додатку, вираженому знахідним відмінком однини або множини. Відповідно, стягнення зумовлює лише форму множини каузативно-двооб'єктного дієслова-присудка.

Caus **R** **O_1** **O_2**

7. *Мала <u>дитина</u> наче трохи <u>помирила</u> <u>свекруху з невісткою</u>* (9, 185)

П **Пр** **$Д_1$** **$Д_2$**

$Caus_1$ **$Caus_2$** **R** **O_1O_2\3**

8. *<u>Сльози</u> <u>та</u> несподівана <u>тривога</u> <u>помирили</u> <u>сім'ю</u>*...(9, 242)

Пр **$Д_1Д_2$\3**

П

Проте функцію каузатора може виконувати не лише стороння, третя сила (особа, предмет, явище), що перебуває поза ситуацією ставлення, але й безпосередній її учасник - суб'єкт ставлення. Така ситуація створюється каузативно-суб'єктно-об'єктними дієсловами ставлення, об'єднаними семою "викликати відповідне позитивне чи негативне ставлення, змушувати ставитися відповідним чином": *відштовхувати, вчаровувати, заворожувати, закохати, зацікавлювати, зманювати, знаджувати, інтригувати, приваблювати, привертати, притягати* тощо. Основу каузативно-суб'єктно-об'єктних дієслів становлять дієслова позитивного ставлення зі значенням "викликати прихильність, приязнь": *Очима карими, п'янкими чарами **приворожив** мене юнак* (8, 235); *Сади, як веселки, усіх **зачарують** красою, на радість і щастя плоди крутобокі зберем* (8, 224); *Тебе, рідний краю, до болю кохаю, навік*

полонив *ти мене* (8, 222).

У ситуації ставлення, створеній каузативно-суб'єктно-об'єктним дієсловом, учасник ситуації - суб'єкт виступає каузатором ставлення. Саме суб'єкт каузує відповідне ставлення об'єкта до себе. Моделі каузативно–суб'єктно-об'єктних дієслів ставлення на глибинному рівні представлені загальною мінімальною структурою: **RScausO**. Якщо згадані дієслова ставлення сполучаються з відмінковими конструкціями зворотного займенника *себе,* в родовому відмінку з прийменником *до* та орудному відмінку без прийменника (*до себе, від себе, собою*), які експлікують об'єктну сему дієслова, то ситуація ускладнюється, і суб'єкт ставлення, виступаючи одночасно каузатором ситуації, експліцитно виконує й об'єктну функцію суб'єкта – виступає одним із об'єктів ситуації ставлення.

Думки дослідників збігаються у тому, що суб'єкт організованої каузативно-суб'єктно-об'єктними дієсловами ситуації ставлення має досить складну функціональну природу [65,141; 41,114]. Л.М. Васильєв вбачає у наведених дієсловах ставлення здатність до подвійного керування. Так додаток, виражений формами родового або знахідного відмінка, виступає об'єктом каузації, а другий додаток у формі знахідного чи родового відмінка є об'єктом схильності: *Він* ***прихилив*** *мене до себе відкритим поглядом.*

Тільки семантичний аналіз структури ситуації уможливлює з'ясування семантичної структури речення та встановлення відмінностей між різними моделями мовного вираження семантико-синтаксичних відношень, які репрезентують дієслова ставлення, відкриваючи ту або іншу актантну позицію.

2.6. Мінімальні структурні моделі

На сучасному етапі розвитку синтаксичної теорії актуальним виявляється дослідження семантичної структури речення, а також питання зіставлення її з формально-граматичною. Семантичну структуру речення формують синтаксично релевантні семантико-синтаксичні відношення, зумовлені валентними властивостями дієслівного предиката, його здатністю приєднувати певні семантико-синтаксичні компоненти, необхідні для розкриття його релятивної семантики. Семантичні структури формуються на базі семантичних груп дієслів-предикатів у тісному зв'язку зі структурними моделями речення [10, 30].

Семантично елементарним є речення, що складається з одного предиката й зумовлених його семантико-синтаксичною валентністю іменникових компонентів. Наявність у структурі речення вторинних синтаксем (цільових, причинових, темпоральних, локативних тощо), які не входять до валентної рамки предиката базової конструкції, розглядаються як такі, що ускладнюють семантичну структуру речення.

Речення є складною системою взаємозв'язаних елементів структури і потребує моделювання за структурними схемами, що становлять відповідні синтаксичні зразки, за якими будуються реальні висловлювання [110, 4-5].

Вихідне конститутивне значення для семантико-синтаксичного моделювання речення властиве дієслову-предикату. Спираючись на валентні властивості дієслів-предикатів, можна визначити набір моделей речення або мінімальних реченнєвих структур.

Семантичний тип речення – це конструкція будь-якого складу, що конституюється за структурною схемою із закріпленою за нею типовою семантикою [13, 21]. Семантична структура речення є ієрархічною структурою, ускладнення якої викликає й ускладнення його синтаксичної структури [13, 36].

Аналіз речень з предикатами ставлення пов'язаний із встановленням моделей речення як абстрактних синтаксичних зразків, за якими можуть бути побудовані окремі мінімальні відносно закінчені речення [189, Т.2, 92; 105, 25].

Вивченню моделей речення у синтаксичному (формально-граматичному), семантико-синтаксичному, семантичному та функціональному аспектах приділяли увагу Ф.І. Буслаєв, О.О. Потебня, Р.М. Пєшковський, О.О. Шахматов , В.В. Виноградов, В.Г. Адмоні, Н.Ю. Шведова, Г.А. Золотова, Н.Д.Арутюнова, Н.М. Арват , Й.Ф. Андерш, Л.О. Кадомцева, Н.Л. Іваницька та інші мовознавці.

Мінімальні реченнєві структури визначаються як такі семантико-синтаксичні одиниці, компоненти яких зумовлюються валентними властивостями дієслівного предиката і за зразком яких утворюються мінімальні, але достатні в структурному й інформативному плані речення. Обмеження моделі речення його головними компонентами базується на вченні про структурні моделі речення Н.Ю. Шведової. Модель речення, його структурна схема, на думку Й.Ф. Андерша, має включати мінімальну кількість конститутивних компонентів і будуватися з урахуванням потенційно-сполучувальних властивостей дієслова-предиката [10, 17]. Ширшого розуміння модель речення набуває у працях П.О. Адамця, В.Г. Адмоні, Ю.Д. Апресяна, Н. М. Арват, які включають до моделей речення й компоненти, що поширюють головні. Так, крім облігаторних, на думку Н.М. Арват, структурна схема може включати факультативні компоненти-поширювачі, тоді моделюється "розширений структурний тип" [13, 19]. Семантична модель безпосередньо відображає загальну семантику речення, яка, в свою чергу, є вираженням семантичної структури речення, що виникає у результаті взаємодії семантичних категорій [13, 39-40].

За валентними властивостями дієслів-предикатів можна визначити набір моделей речення, які, проте, "ніколи не можуть бути абсолютними" [109, 9]. Існує багато способів схематичного опису семантичних моделей речення, але, на жаль, в українській і світовій лінгвістиці досі не існує єдиної універсальної системи символів, яка б дозволила успішно здійснити комплексний опис усіх наявних у певній мові реченнєвих структур. Й.Ф. Андерш, досліджуючи семантико-синтаксичну структуру речень на матеріалі чеської та української мов, запропонував таку символіку на позначення відмінкової парадигми іменникових актантів: Sn, Sg, Sd, Sa, Si, Sl, де S – синтаксичний іменник, який, залежно від семантики керуючого дієслова-предиката, відкриває ту чи іншу валентну позицію, що вербалізується відповідною відмінковою формою функції. Проте у східнослов'янській лінгвістичній літературі закріпилася

система, за якою відмінкові форми залежних актантів **N** дістають індекс відповідно до порядкового номера відмінка: **Н. – N_1, Р. – N_2, Д. – N_3, З. – N_4, О. – N_5, М. – N_6, Кл. – N_7**. Наведена символіка дещо розширює можливості для кодифікації актантів, виражених особовими займенниками, а також за необхідності дозволяє позначити специфічну українську форму кличного відмінка. Символічне вираження інших позицій структурних моделей речення більш-менш збігається: **$Praed_{rs}$** – релятивний предикат ставлення, **V_f** – особова (фінітна) форма дієслова, **inf** – неозначена форма дієслова (інфінітив), **S** – суб'єкт, **Obj** – об'єкт, **Adv** – обставина, **praep** – прийменник.

2.6.1. Одновалентність і релятивні предикати ставлення

Значення релятивності здатні передавати лише дво- і більшевалентні предикати, які зумовлюють наявність щонайменше двох актантів, між якими встановлюється той чи інший тип відношення. Релятивними предикатами ставлення є багатовалентні, передусім двовалентні дієслова ставлення. Термін багатовалентність вжито не для підкреслення багатокомпонентності структури, а з метою протиставлення цих дієслівних предикатів одновалентним дієсловам.

У попередньому параграфі, слідом за В.Г. Гаком, Р.М. Гайсиною, Л.М. Васильєвим, О.Б Олійник, взаємнозворотні дієслова ставлення типу *любитися, миритися, дружити, ворогувати* було віднесено до двосуб'єктних, проте у мовознавстві не існує єдиної позиції щодо визначення наведених дієслівних предикатів і утворюваних ними структурних моделей. Й.Ф. Андерш, спираючись на компонентний склад, зараховує зворотні і взаємнозворотні дієслова до одновалентних, що характеризуються структурною моделлю **$N_1 – V_f$ Praed (N_1- V_f).** Дослідник наголошує на специфіці лівовалентної позиції, яка одночасно кваліфікується "і як агенс, і як пацієнс" та виконує суб'єктну та об'єктну функції. Проте, напевно, у вирішенні спірних питань треба шукати комплексні критерії. Зокрема, поєднання двох функцій (суб'єктної та об'єктної) в одній валентній позиції за принципом подібності можна поставити в один ряд з двовалентними структурами. Відмінність полягає лише у тому, що семантично зумовлена валентність взаємнозворотних дієслів реалізується не лише через заповнення відкритих позицій, а передусім через семантичне наповнення актантів. Крім того слід звернути увагу на симетричний, двобічний характер дієслів ставлення. Тому слушною є думка Р.М. Гайсіної про те, що двобічний актант взаємнозворотних дієслів ставлення репрезентує семантично й функціонально рівноправних суб'єктів ставлення, відбиваючи спрямованість ставлення суб'єктів, а не підпорядковане відношення між суб'єктом та об'єктом ставлення [65, 124]. Такі конструкції слід розглядати як трикомпонентні структури, що творяться єдністю семантичного предиката і двома рівноправними категоріями суб'єкта. Таке потрактування аналізованих релятивних предикатів ставлення передбачає тема дисертаційного дослідження.

Іншим аспектом, що потребує актуалізації, виступає семантична й функціональна релевантність валентного потенціалу дієслова-предиката. Більшість дослідників наголошує на тому, що дієслова ставлення входять до

“буферної” зони, де відбувається накладання семантики стану, почуття, оцінки тощо [253,183]. Чи не єдиним семантико-синтаксичним принципом розмежування абсолютивних предикатів стану та релятивних предикатів ставлення залишається диференціація на основі одно- і багатовалентних предикатних знаків [30, 51]. Якщо одновалентність є нормою для дієслів стану, а реалізацію одно-двовалентних предикатів стану можна розглядати як актуальну і потенційну, то одновалентну реалізацію релятивних предикатів ставлення за схемою **S – V_f $Praed_{rs}$** слід вважати нетиповою, такою, що відзначається функціонально-семантичною неповнотою та інформаційною незавершеністю і не дає повної характеристики ситуації ставлення. Двовалентність є особливою і визначальною умовою реалізації релятивних предикатів ставлення, становить необхідний мінімум ситуації ставлення. Цей принцип дає підстави одно-двовалентні дієслова типу *боятися, любити, радіти, пишатися, сміятися* в одновалентній безоб’єктній реалізації зараховувати до абсолютивних предикатів стану [108, 24-25], а у дво- чи багатовалентному вияві розглядати як дієслова ставлення, за умови збереження інших нобхідних семантико-граматичних характеристик, пор.: *Завтра на цій землі інші ходитимуть люди, інші* ***кохатимуть*** *люди – добрі, ласкаві й злі* (16, 117); *Я тільки раз, єдиний раз* ***любив****, а скільки я* ***ненавидів*** *– не знаю* (12, 155); *І дуже б багато вони* ***сміялися й тішилися****, коли б їм не мішало ненчине обличчя...* (2, 199); *Так ніхто* ***не кохав****. Через тисячі літ лиш приходить подібне кохання* (17, 63); *- Годі тобі, дочко,* ***гніватись****...* (9, 178); *Як цвіт троянди, повен аромату,* ***люблю*** *тебе і* ***радуюсь*** *тобою* (5, 269); *І порожнеча квартири мене* ***не радує*** (15, 35).

2.6.2. Структурні моделі речень з двовалентними релятивами ставлення

Мінімальною структурою речення з дієслівним релятивним предикатом слід вважати трикомпонентні структури, семантично зумовлені двовалентним характером дієслова ставлення у позиції предиката. Двовалентна спрямованість релятивного предиката прогнозується передусім семантикою дієслова ставлення і передбачає наявність лівобічної та правобічної валентності. Лівобічна суб’єктна валентність асоціюється з особою, яка виражає позитивне чи негативне ставлення суб’єкта до наявного у правобічній позиції об’єкта ставлення – особи, предмета, процесу, явища. Граматична ознака істота/неістота у правобічній об’єктній позиції втрачає свою релевантність.

Основна структурна формула двовалентних дієслів ставлення **S – V_f $Praed_{rs}$ – obj** може реалізуватися у кількох структурних моделях, за якими будуються речення з релятивними предикатами ставлення шляхом заповнення відкритих валентних позицій конкретним лексико-граматичним матеріалом.

S – V_f $Praed_{rs}$ – obj

$N_1 – V_f – N_4$

$N_1 – V_f – N_2$

$N_1 – V_f – N_3$

$N_1 – V_f – N_5$
$N_1 – V_f –$ Praep N_4
$N_1 – V_f –$ Praep N_2
$N_1 – V_f –$ Praep N_3
$N_1 – V_f –$ Praep N_5
$N_1 – V_f –$ Praep N_6

Структурна модель **$N_1 – V_f – N_4$** є найпродуктивнішою в українській мові для побудови речень з двовалентними релятивними предикатами ставлення. Структурна модель передбачає наявність у суб'єктній позиції іменника у називному відмінку, що виконує функцію підмета, а обов'язковій об'єктній позиції відповідає знахідний відмінок іменника у безприйменниковій формі – прямий додаток. Особові займенники у вказаних відмінкових формах, вжиті у суб'єктній чи об'єктній позиції, визначаються як іменникові еквіваленти, що виступають замість іменника. Займенникове заповнення валентних позицій релятивів ставлення в українській мові збігається з власне-іменниковим вираженням. У ролі присудка виступають перехідні дієслова ставлення різних семантичних мікрогруп, вжиті в особовій формі: *благословляти, вихваляти, ганити, гудити, жаліти, жалувати, звинувачувати, зневажати, зраджувати, ігнорувати, клясти, кохати, кривдити, любити, обожнювати, поважати, шанувати, недолюблювати, недооцінювати, ненавидіти, неславити, ніжити, облещувати, обожнювати, обплескувати, ображати, осуджувати, пестити, цінувати: Ти приймала і щастя, і лихо,* ***поважала*** *мій труд і пім...* (16, 71); *Жорстокий... Невже мою любов так люто* ***ненавидиш****?...* (1, 123); *Там барвінок в саду процвітає, там чоловік жону* ***вихваляє*** (4, 36); *Я точно пам'ятаю: вона* ***мене кохала*** (15, 60); *-Ми* ***зневажаємо*** *гроші!* (15, 80).

Висока продуктивність наведених структурних моделей та конструйованих речень пояснюється в українській мові власне-об'єктною функцією безприйменникового знахідного відмінка, що має здатність виступати у реченні прямим додатком, керованим перехідними дієсловами.

Другу позицію за регулярністю вживання в українській мові займають речення, побудовані за структурною схемою **$S – V_f$ $Praed_{rs}$ – obj**, що реалізуються у моделі **$N_1 – V_f – N_2$**. Наведена структурна модель характеризується незмінною формою називного відмінка у вираженні лівобічної валентності, особовою формою дієслова, що керує формою родового відмінка без прийменника у функції об'єкта. Поширеність таких структурних моделей зумовлена специфікою родового відмінка як варіативного у вираженні об'єктного значення, що ієрархічно поступається знахідному. Розмежування в українській мові знахідного і родового відмінків базується на семантично-синтаксичному відношенні дієслова-предиката та облігаторної об'єктної синтаксеми і відрізняється граматичним диференціюванням, виразником якого є флексія відмінкової форми іменника, що функціонує як додаток. Керування родовим відмінком зумовлює дієслово, семантика якого виражає спрямування, ставлення не на весь об'єкт, а лише на його частину. При цьому у функції об'єкта має вживатися лише речовинна субстанція, що підлягає вимірові маси, або певна абстрагована ознака. Граматичними показниками родового

партитивного виступають флексії іменників, вжитих в об'єктному значенні: -а, -ів, -и, -ок: *не любити хліба, кавунів, роботи* тощо**.**

Ставлення має, передусім, інтерперсональну спрямованість, хоча оцінці підлягають не лише особи, але й предмети, явища тощо. Проте керування релятивних предикатів ставлення об'єктом, що виражений родовим партитивним, не є в українській мові домінуючим, а розрізнення знахідного і родового об'єкта за ознакою поширеності ставлення на весь об'єкт чи лише на його частину не вважається релевантною ознакою ставлення. В українській мові у правобічній валентній позиції предикатів ставлення спостерігається превалювання форм знахідного відмінка з об'єктним значенням. Об'єкт ставлення у граматичній формі родового партитивного досить обмежений, зважаючи на специфіку ставлення загалом, на противагу центральній позиції конструкцій з родовим партитивним у ролі об'єкта дії.

Родовий об'єкта ставлення характеризується функціонуванням у заперечних конструкціях типу: - *О, жінко! ...Не* ***обижай*** *сестри...!* (2, 35); *Вона* ***не злюбила*** *мелашчиних батьків...* (9, 215); *Мотря* ***не любила*** *Мелашки і все чогось підкопувалась під неї, мов річка під крутий берег* (9,218).

Проте функціонування наведених конструкцій з іменником у родовому відмінку на позначення об'єкта ставлення не слід вважати непродуктивним. Конструювання речень за структурною моделлю $\mathbf{N_1 – V_f – N_2}$ є регулярним, коли позицію предиката займають дієслова ставлення, які за висловлюванням Й .Ф. Андерша, "інформують про антипатію або відразу, що випливає з передбачуваної чи удаваної небезпеки, яку приховує в собі інший /учасник/ щодо першого", так звані "дієслова побоювання" [10, 57-58]. Дієслівні предикати, які вимагають керування об'єктом у формі родового відмінка без прийменника, можна віднести до семантичної мікрогрупи "ставитися з острахом, підозрою, недовірою", граматичним показником яких є постфікс ***-ся***, що трансформує значення "остерігати себе у ставленні від кого-, чого-небудь": *боятися, жахатися, соромитися, остерігатися,* а також семантика інших мікрогруп у заперечному реченні: *Вона боялась осені холодної, а я боялась шуму й суєти* (6, 42); *Я вже нічого* ***не боялася*** (15,42); *Я взагалі* ***не люблю*** *занадто серйозних і завзятих людей* (15,74); *Спасибі тобі, друже, що ти моїх думок* ***не відцуравсь*** (16,139); *О курде, бережи свої набої, але життя убивців* ***не щади*** (16,130)

Структурну модель $\mathbf{N_1 – V_f – N_3}$ від попередніх відрізняє наявність правобічної об'єктної валентності у безприйменниковій формі давального відмінка. Набуваючи функції об'єкта ставлення у правобічній валентній позиції релятивного предиката ставлення, адресативне значення давального відмінка непрямого додатка нівелюється, проте повністю не втрачається відтінок адресатності. Дієслова ставлення, що вимагають наявності при собі давального об'єкта, в українській мові представлені семантично різнопланово: *аплодувати, вірити, годити, довіряти, догоджати, дорікати, дякувати, заздрити, лестити, попускати, потурати, співчувати:* ***Не потурай*** *їй, жінко, бо каятись будеш!* (2, 374); *Єсть же люди, що і моїй* ***завидують*** *долі* (22, 16); *Всі образи й кривди до одної я тобі забуду і* ***прощу*** (16, 54); *Це ж він то з*

тими, а то з тими ***лестив*** *царю і туркам* ***потурав*** (6, 38).

Й.Ф. Андерш реалізацію зазначеної структури пов'язує насамперед з дієсловами семантики мислення та інших психічних процесів, які характеризують внутрішній стан особи у відношенні до особи або предмета (конкретного чи абстрактного) [10, 60].

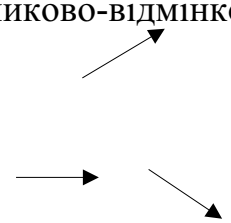
Крім того, відносно регулярно в українській мові можна спостерігати альтернативне керування дієслів, зокрема йдеться про здатність релятивних предикатів ставлення вимагати об'єктної синтаксеми у варіативних відмінкових формах. Наприклад, дієслово *зраджувати* потребує безприйменникової форми давального або знахідного відмінків залежного іменника у функції об'єкта: *зрадити кому/чому, кого/що.* Проте спостерігається превалювання морфологічних форм знахідного відмінка: *А я, бідна, гірко плачу –* ***зрадив мені*** *милий* (4, 274); *...але вони ламалися і* ***зраджували одне одного*** (15, 32); *Іслам-Гірей так тяжко* ***зрадив нас*** (7, 15).

За структурною моделлю $\mathbf{N_1 – V_f – N_3}$ організовуються речення з конверсивним предикатом ставлення *подобатися, набридати: Мені* ***подобалися*** *іхні посмішки* (15, 74); *Бо вже мені* ***надоїли*** *хлоп'ячі насмішки* (22, 83). Визначальним у наведених конструкціях є зміна у вираженні лівобічної та правобічної валентності. Пасивну суб'єктну позицію на позначення особи займає давальний відмінок, а облігаторна валентна позиція об'єкта на позначення істоти чи неістоти виражається типово суб'єктною формою називного відмінка $\mathbf{N_3 – V_f – N_1}$. Проте речення, побудовані за такою структурною схемою, не можна розглядати як результат трансформації чи модифікації, оскільки вони не мають конверсивних паралелей типу: *мені полюбились гори - я полюбив гори* [10, 60-61].

Структурній моделі $\mathbf{N_1 – V_f – N_5}$, за якою в українській мові продуктивно конструюються речення з двовалентними релятивними предикатами ставлення, відповідає форма називного відмінка у позиції суб'єкта ставлення і об'єктна позиція, виражена іменником/займенником в орудному відмінку без прийменника. Поділ предикатів ставлення, що організовують структуру речення за наведеною схемою, можна провести за формально-семантичним принципом. Першу групу становлять дієслова негативної семантики ставлення зі значенням "ставитися зневажливо, байдуже, погірдно": *гидити, гордувати, гребувати, легковажити, нехтувати, погорджувати: Чого ти мною так* ***гордуєш****, чого ти слів моїх не чуєш, коли тобі вклоняюсь я?* (12, 149)]; *Не вернуся, забарюся –* ***гордуєш*** *ти мною* (22, 6). Сюди також слід зарахувати дієслово позитивної семантики *дорожити.* Іншу групу формують дієслова переважно позитивної семантики "ставитися із симпатією, прихильністю, приязню", формальним показником яких є постфікс ***-ся****: гордитися, захоплюватися, любуватися, милуватися, цікавитися, пишатися, тішитися: Дівчина* ***милувалась*** *собою та червоним намистом на шиї* (9, 199); *Ти* ***пишайсь*** *розумницею, татку, глянь, як швидко донька підроста* (8, 250); *Трохи далі розмістився Юнак, котрий* ***захоплювався*** *Буддизмом* (15,77); *Мама дуже* ***пишалася*** *моїми малюнками, обвішала ними весь будинок* (15,59). Пасивні форми з орудним об'єкта не продуктивні для дієслів ставлення української

мови.

Вже наголошувалося на здатності аналізованих дієслів ставлення до альтернативного керування різними відмінковими та прийменниково-відмінковими формами залежного іменника у позиції об'єкта ставлення. Так, дієслово *нехтувати* може паралельно керувати формами знахідного і орудного відмінків: *нехтувати життям/життя;* дієслова *милуватися, любуватися,* крім форми орудного відмінка залежного іменника, можуть керувати прийменниково-відмінковими формами родового і знахідного у позиції об'єкта:

картиною

любуватися, милуватися- з картини
на картину

Трикомпонентні структури **S – V_f $Praed_{rs}$ – obj** представлені структурними моделями, де об'єктна валентність предиката ставлення реалізується прийменниково-відмінковою формою залежного іменника. Хоча дослідники наголошують на тому, що для вираження об'єктних відношень функціонально навантаженою є відмінкова флексія, а не прийменник, на думку В.В. Виноградова, прийменники також беруть участь: "як посередники між дієсловом і залежним від нього об'єктом, вони послабляють своє конкретне значення і стають простими граматичними знаками об'єктних відношень" [50, 573]. І.Р.Вихованець говорить про втрату прийменником семантичного навантаження і перетворення його на дієслівний постфікс, завдяки чому відмінкова флексія стає функціонально навантаженою [53,147]. Проте у вираженні функції об'єкта ставлення прийменники, здебільшого, функціонують як основні засоби. Прийменниково-відмінкові форми виступають комбінованими еквівалентами родового, знахідного, орудного і давального відмінків об'єкта. Місцевий відмінок становить ізольовану прийменниково-відмінкову сполуку. З огляду на особливий статус прийменника у відмінково-прийменниковій формі при дієсловах ставлення слід докладніше розглянути їх функціонування. За формою вираження об'єктного актанта в українській мові можна виділити такі різновиди структурних моделей, за якими конструюються двоскладні речення з двовалентними дієсловами ставлення в позиції предиката:

<u>S – V_f $Praed_{rs}$ – obj:</u>

N_1 – V_f – Praep N_4
- N_1 – V_f – на N_4
- N_1 – V_f – за N_4
- N_1 – V_f – про N_4
- N_1 – V_f –в/у N_4

N_1 – V_f – Praep N_2
- N_1 – V_f – до N_2
- N_1 – V_f – від/од N_2

- $N_1 – V_f$ – з/із/зі N_2

$N_1 – V_f$ – Praep N_3

$N_1 – V_f$ – Praep N_5

- $N_1 – V_f$ – над N_5
- $N_1 – V_f$ – з/із N_5
- $N_1 – V_f$ – за N_5
- $N_1 – V_f$ – перед N_5

$N_1 – V_f$ – Praep N_6

- $N_1 – V_f$ – в/у N_6
- $N_1 – V_f$ – по N_6

Структурна модель **$N_1 – V_f$ – Praep N_4** є варіантом вже розглянутої продуктивної в українській мові моделі **$N_1 – V_f – N_4$**. Відмінність між ними полягає у семантичній зумовленості дієслівного керування прийменниковою формою знахідного відмінка іменника в позиції об’єкта. Речення з релятивними предикатами ставлення, конституйовані за цією основною структурною моделлю, відзначаються широким функціонуванням у сучасній українській мові. Парадигма прийменникових форм знахідного відмінка, що функціонують як непрямий додаток у позиції об’єкта ставлення, виявляє різні додаткові нашарування значень синтаксичної категорії об’єктності.

Регулярністю відзначаються в українській мові речення з дієсловами ставлення у позиції предиката, побудовані за структурною субмоделлю **$N_1 – V_f$ – на N_4**. Дієслівні предикати ставлення, що організовують речення за цією моделлю, відзначаються широким семантичним діапазоном. Передусім, сюди належать дієслова: *зважати, надіятися, покладатися, розраховувати, сподіватися*. Специфічною особливістю більшості дієслів-предикатів, що вимагають доповнення свого змісту вказівкою на об’єкт, виражений прийменниковою формою знахідного відмінка, можна вважати семантичну різноплановість спрямованості ставлення суб’єкта. Дієслова у функції предиката, займаючи периферійні позиції, характеризуються зміненою семантикою, через що їх зараховують до різних лексико-семантичних груп. Так , у дієсловах *гніватися, злоститися, ображатися, ремствувати, сердитися,* вбачають семантику стану [51; 136; 137, 12-13]; дієслова *набріхувати, наговорювати, наклепувати, нарікати* зараховують до лексико-семантичної групи мовлення, *заглядатися, задивлятися* – сприймання тощо. Різноаспектний вияв ставлення у поведінці, почуттях, мовленні не вписується у традиційні, більш-менш усталені в мовознавстві групування дієслів та семантичні типи предикатів. Домінування релятивної семи у названих вище дієсловах, за наявності обов’язкової об’єктної валентності, дозволяє віднести їх до лексико-семантичної групи дієслів ставлення: *Вона... голосно* ***скаржилася*** *на обтяжливі поїздки на Формулу-1 та обридлі Мальдіви* (15, 77); *Кайдашиха побачила, що невістка* ***сердиться*** *на неї* (9, 117).

Окрему семантичну мікрогрупу зі значенням “формувати негативне ставлення до об’єкта” становлять дієслова, які керують знахідним відмінком іменника з прийменником у функції додатка: *набріхувати, наговорювати, наклепувати, клепати.* Характерною ознакою більшості таких дієслів ставлення

є збіг прийменника і префікса *на: набріхувати на сусіда, наговорювати на себе: Тобі, Палажко, час помирати, а ти* ***набріхуєш*** *на мене* (9, 235). Маркером інтенсивності вияву оцінного ставлення виступає префікс *на.* Інтенсифікованою негативною чи позитивною семантикою позначені дієслова ставлення у переносному значенні: *плювати/наплювати, чхати/начхати, накидатися, коситися: ...я не любила світ... і йому на мене* ***наплювати*** (15, 6).

Семантикою "ставитися турботливо, бережно, дбайливо до когось, чогось" позначені дієслівні предикати, що організовують речення за структурними субмоделями **N_1 – V_f – за N_4**, **N_1 – V_f – про N_4**: *вболівати, дбати , заступатися, клопотатися, молитися, переживати, піклуватися, турбуватися, хвилюватися: Батьки щиро* ***турбуються*** *про своїх дітей.* Крім того, дієслова ставлення, що імплікують наведені структурні моделі, мають здатність до варіативного керування: *дбати, клопотатися, турбуватися, хвилюватися про кого, що/за кого, що.* Альтернативність керування є визначальною ознакою дієслів релятивної семантики. Варіантність керування спостерігається між прийменниково-відмінковими формами і комбіновано-прийменниково-відмінковими та безприйменниковими формами додатка у функції правобічної об'єктної валентності. Це зумовлюється семантичним наповненням дієслова предиката: *боятися за кого, що/кого, чого.*

Непродуктивними в українській мові можна вважати конструкції з предикатами ставлення, що базуються на заповненні правобічної об'єктної валентності формою знахідного відмінка іменника з прийменником **в/у N_1 – V_f –в/у N_4**: *вірити/повірити у перемогу, закохатись у дівчину.*

Прийменникова парадигма родового відмінка іменників/займенників, що виконують функцію додатка в об'єктній позиції предиката ставлення, в українській мові досить розгалужена і відзначається фонетичною варіативністю: *до, від/од, з/зі/із*. Варіант структурної моделі **N_1 – V_f – N_2**, що реалізується як субмодель **N_1 – V_f – до N_2** у реченнях з релятивними предикатами ставлення, охоплює семантичний простір мікрогрупи дієслів зі значенням "домагатися прихильного, приязного ставлення": *лащитися, липнути, піддобрюватися, підлабузнювати, підлещуватися, підлизуватись, підмазуватись,* а також *залицятися, прихилятися: Ой кум до куми* ***залицявся*** (22, 118); ...***Підлещувався*** *Борко до мужиків* (9, 267).

Субмодель з прийменниковою формою **від/од N_1 – V_f – від/од N_2** конституює речення з дієслівними предикатами негативної семантики ставлення зі значенням "ставитися зневажливо, байдуже, погірдно": *бокувати, відвертатися, відгороджуватися, віддалятися, відмежовуватися, відсахнутися, відсторонитися: Адже ровесники тоді* ***сахалися*** *від мене, а вчителі роздратовано покашлювали та перезиралися з ними* (15, 111). Збіг прийменника і дієслівного префікса у вираженні об'єктних відношень формально надлишковий, але саме у взаємодії обох маркерів виражається спрямованість негативного ставлення суб'єкта до когось/чогось.

Вже наголошувалося, що дієслова-предикати ставлення мають здатність до варіативного керування відмінковими формами іменника, це можна спостерегти, зокрема, і у сполученнях з прийменниковими формами родового

та орудного відмінків у функції об’єкта ставлення: *сміятися з кого, чого/над ким, чим*: *Я* ***сміюсь*** *з лихих людей, бо так мені бог дав* (9, 419); *Багатого губатого дівчина шанує; надо мною, сиротою, сміється,* ***кепкує*** (23, 25); *Мені здалося, що вона* ***сміється*** *наді мною* (15, 59). Тож, відповідно, конструкції, побудовані за схемами **N_1 – V_f – з/із N_2**, мають синонімічні відповідники **N_1 – V_f – над/наді N_5.**

Найпродуктивнішими варіантами прийменникових форм орудного відмінка об’єкта ставлення виступають: *над, з/із/зі, за, між, перед*. Структурна модель **N_1 – V_f – з/із/зі/зо/за N_5** позначена семантико-синтаксичною різноплановістю дієслів-предикатів із семантикою ставлення. Так, релятивні предикати ставлення, що вимагають прийменникової форми *з/із/зі* орудного відмінка, типу: *брататися, ворогувати, дружити, зріднюватися, любитися, миритися, товаришувати (з ким),* передусім функціонують як двосуб’єктні, реципрокові, за таких умов функція об’єкта та суб’єкта збігається: *Кума з кумою* ***посварилася*** (13, 14), проте суб'єктно-об’єктний вияв можуть мати дієслова ставлення типу *жартувати, дражнитися, загравати*: *Чого це ти* ***дражнишся*** *зо мною?* (9, 180); *Верни назад і* ***не жартуй*** *зі мною* (16, 100). Варіант цієї структурної моделі **N_1 – V_f – з/із/зі N_5** становить семантика дієслів ставлення мікрогруп *“Ставитися турботливо, бережно, дбайливо”*та *“ставитися поблажливо, милостиво, зі співчуттям”: панькатися, мазатися, носитися: Вона* ***носилася*** *з моїми малюнками* (15, 60).

Окресленою семантичною парадигмою об’єднані й субмоделі **N_1 – V_f – за N_5**, **N_1 – V_f – над/наді N_5**: *тужити, побиватися, упадати; змилуватися, зласкавитися (але зглянутися на кого-, що), а також: потішатися, сміятися тощо: Не* ***жартуй*** *наді мною, будь ласка, і, говорячи, не мовчи* (16, 151) ; *Для неї здалося, що невістка того не зробить, а тільки* ***мститься*** *над нею за товсті сорочки* (9, 187).

Носіями семантики *“домагатися прихильного, приязного ставлення”* є дієслова-предикати конструкцій **N_1 – V_f – перед/переді N_5** з прийменниковою формою орудного відмінка *перед/переді* в об’єктній функції: *запобігатися, стелитися, схилятися,* а також*: хвалитися, хизуватися (перед ким): Обожнюю таких людей і* ***схиляюся*** *перед ними* (15,44).

Частково синонімізуються в українській мові моделі, виражені прийменниковими формами давального та місцевого відмінків у функції об’єкта ставлення: *розчаровуватися, зневірятися, сумніватися, довіряти, кохатися: Бо хто в юнацтві в ньому* ***не кохався*** (5, 203). Проте місцевий відмінок іменника як такий, що функціонує лише у прийменниковій формі, становить периферію вираження об’єктної валентності дієслів ставлення, а також актуалізується у вираженні другої об’єктної позиції тривалентних дієслів ставлення: *Не потурай своїй жінці у її примхах*. Конструкції ж з префіксом ***по-*** **N_1 – V_f – по N_6** є непродуктивними в українській мові, натомість превалюють моделі, об’єктна валентність яких виражена формою орудного відмінка з префіксом ***за-,*** пор.*: тужити по кому/чому – за ким/чим: Бо за мною та за молодою увесь рід* ***зажурився*** (22, 79).

2.6.3. Тривалентна реалізація релятивних предикатів ставлення у структурі речення

Багатовалентність, на противагу одновалентності, є визначальною рисою дієслівної семантики ставлення. Проте структури з дієсловами ставлення не відрізняються великою кількістю обов'язкових компонентів. Передусім це двовалентні дієслова ставлення, що визначають необхідний семантико-синтаксичний мінімум трикомпонентної структури речення. Однак регулярно в українській мові представлені тривалентні дієслова ставлення, що утворюють чотирикомпонентні структури у такій реалізації: **S – V_f $Pread_{rs}$ - Obj_1 – Jbj_2**, які можуть бути репрезентовані різними модельними варіантами.

Суб'єктно-двооб'єктна структурна модель з предикатами ставлення **S – V_f $Pread_{rs}$ - Obj_1 – Jbj_2** може реалізуватися з різним морфологічним варіюванням додатків у позиції об'єкта, при тому, що суб'єктна валентність характеризується сталою формою вираження – називним відмінком іменника/займенника. Об'єктні валентні позиції релятивних предикатів ставлення заповнюють іменники або їх еквіваленти (особові займенники), які в реченні виконують функцію додатків, виражених формами непрямих відмінків. Можливе варіювання форм додатків: прийменниково-відмінкова форма одного з додатків + безприйменникова форма іншого додатка; поєднання двох безприйменникових чи двох відмінково-прийменникових форм. Дослідники звертають увагу на те, що в українській мові найпродуктивнішим є поєднання безприйменникових форм знахідного відмінка, вжитих у функції прямого об'єкта [9, 100]. Однак це не є визначальним для дієслів ставлення, оскільки у другій об'єктній позиції переважає непрямий об'єкт.

Загалом тривалентна структурна модель з двома облігаторними об'єктними позиціями об'єднує семантично ширший спектр релятивних предикатів ставлення. Найпродуктивнішим типом трикомпонентної структури з двооб'єктним дієсловом ставлення в українській мові можна вважати **N_1 – V_f – N_4 – N_5**, переважно це конструкції із каузативним суб'єктом ставлення, де перший об'єкт, виражений формою знахідного відмінка, є прямим, а другий – репрезентований формою орудного відмінка: *заворожувати, вчаровувати, інтригувати, відштовхувати, полонити: Сади, як веселки, усіх[1] **зачарують** красою[2], на радість і щастя плоди крутобокі зберем* (8, 224).

Крім того, більшість дієслівних предикатів ставлення, зарахованих до двовалентних, можуть набувати у реченні виразної тривалентної, переважно суб'єктно-двооб'єктної, реалізації: *ненавидіти, поважати, обожнювати, цінувати, недолюблювати (*O_1 *– кого,* O_2 *– за що, через що*). Друга об'єктна валентність таких конструкцій, виражена непрямим додатком у формі знахідного відмінка з прийменником *за/через*, становить причину, мотив відповідного ставлення, репрезентованого дієсловом-предикатом і відповіає такій схемі: **N_1 – V_f – N_4 – praep N_4:** *Можливо, через них[2] мене[1] так **не любили** люди* (15, 110).

Наявність у структурі речення валентно зумовленого семантикою релятивного предиката ставлення правобічного мотиваційного актанта дає

змогу дослідникам окремо виділяти суб'єктно-об'єктно-мотиваційні дієслова ставлення [117, 472; 168, 12]. Мотиваційна валентна сема носить, як правило, факультативний характер, проте зі зростанням у семантиці дієслова елементів раціональності мотиваційна валентність набуває основного облігаторного вияву. Нерідко в українській мові мотивація зустрічається і при суто емотивних дієсловах ставлення, що значно знижує високий вияв суб'єктивності емоційно-почуттєвого ставлення: *Я **люблю** тебе за цю химерну вдачу*. Репрезентантами мотиваційного актанта слугують іменникові еквіваленти у формі непрямих відмінків, проте мотивація може поширюватись і підрядною конструкцією: *Я не за те **люблю** тебе, кохана, що ти така спокуслива та гарна* (5 293); *...І (я) людей **проклинаю** та **картаю**, що не можу наїстися досхочу* (16, 39) .

У тривалентній конструкції **N_1 – V_f – N_4 – praep N_6** з першою правобічною валентністю, вираженою прямим додатком у формі знахідного відмінка, уводиться другий об'єктний актант у формі місцевого відмінка: *підозрювати*, *звинувачувати, зраджувати (кого/у чому*): *Суспільство **звинувачує** їх у страшному злочині* (з газ.). Зокрема, місцевий відмінок можна вважати регулярним у функціонуванні другої об'єктної валентної позиції.

Тривалентної реалізації на формально-граматичному рівні речення можуть набувати дієслова ставлення, організовані різними прийменниково-відмінковими формами у правобічній валентній позиції об'єкта: **N_1 – V_f – N_3 – praep N_6** – *довіряти, заздрити, зраджувати (кому/у чому): А я хлопець молоденький, **не зрадив** в коханні нікому* (4,197); **N_1 – V_f – N_5 – praep N_5** - *вихвалятися, хизуватися (чим/перед ким): Ой **не хвастай**, козаченьку, кучерявим чубом* (*перед дівчиною*) (4, 385); *Я **похвалилася** перед ним тим, що маю* (15. 38); **N_1 – V_f – N_4 – praep N_2** - *ревнувати (кого/до кого): **Ревную** тебе до землі, якою ходиш, до всіх...* (1, 104).

Чотирикомпонентну реалізацію можуть виявити дієслова ставлення із семантикою "формувати негативне ставлення до об'єкта", переважно із префіксом *на*: *набріхувати, наговорювати, наклепувати (на кого/що): Господь тебе не простить за те, що ти **наклепуєш** на мене дурниці.* У таких конструкціях об'єкт виражений формою знахідного відмінка з прийменником *на,* друга правобічна валентна позиція є деліберативним актантом, що формує зміст висловлювання і на формально-граматичному рівні може виявлятися як факультативна.

Про двооб'єктно-каузативні конструкції типу *Мала **дитина** наче трохи помирила свекруху з невісткою* (9, 185) докладніше йшлося у параграфі 2.5.3, характерною особливістю таких моделей є каузативний суб'єкт ставлення.

Загалом, тривалентні дієслова ставлення є типовими для української мови , такі конструкції легко піддаються моделюванню, проте у мовленні переважають реченнєві конструкції з формально невираженими актантними позиціями другого об'єкта, що не впливає на їх структурно-семантичну завершеність.

Тривалентні релятиви ставлення досить продуктивно формують чотирикомпонентні структурні моделі з правобічними об'єктно-обставинними актантними позиціями **S – V_f $Pread_{rs}$ - Obj – Adv**.

Передусім трикомпонентними є дієслова типу *поводитися, обходитися, ставитися*, наділені високим ступенем функіонально-семантичної релятивності, які об'єднують семантику ставлення у лексико-граматичну групу: *Як правило, ви досить байдуже* ***ставитесь*** *до свого здоров'я* (з газ.).

Суб'єктно-об'єктно-обставинні конструкції з релятивними предикатами ставлення, у різних морфологічних комбінаціях вираження додатка, регулярно репрезентовані в художніх текстах української мови: *Устим* ***любив*** *ранки за хорошої години* (19, 268); *Я* ***любила*** *їсти в ліжку, немов хвора* (15, 18); *...Навік* ***полонив*** *ти мене* (8, 222); *Я вранці голос горлиці* ***люблю*** (6, 17); *Я в цей край навіки* ***закохався*** (8, 286).

Розширення структури до чотиривалентної є поодиноким і може відбуватися шляхом нашарування факультативних, додаткових до тривалентних актантних позицій мотиву, причини, мети тощо, проте чотиривалентні дієслова ставлення є непродуктивними для української мови, напр.: *У цьому я* ***довіряю*** *своїй дитині за відвертість і чесність*. Наведена конструкція відповідає схемі: $\mathbf{N_1 – V_f – N_3 – praep\ N_4 – N_6}$.

Загалом для структур з релятивними предикатами ставлення "об'єктні відношення" "...є головною синтаксичною особливістю моделі, а часткові значення в сфері об'єктного відношення диференціюють модель, доповнюючи й конкретизуючи її синтаксичну семантику" [109, 143].

2.6.4. Односкладні і неповні речення з релятивами ставлення

Дієслова ставлення, як і будь-які інші лексичні одиниці мови, набувають своєї конкретної і повної семантико-граматичної, синтаксичної і завершеної комунікативної реалізації, функціонуючи у структурі речення. Предикативна ознака, властива дієсловам ставлення, надає їм центральної позиції у реченні та дозволяє формувати семантичну структуру речення і заповнювати синтаксичні позиції відповідним лексичним матеріалом.

Повній реалізації облігаторної дієслівної валентності релятивних предикатів ставлення найповніше відповідає структурна схема двоскладного речення. Проте мінімальна структурна модель, за якою конституюється речення і відбувається конкретна його реалізація у мовленні, не тотожні. У реченні, залежно від його мовленнєвої реалізації, може не набирати формально-граматичного вираження одна з конструктивних валентних позицій релятивного предиката ставлення. Учені (Й.Ф. Андерш, І.Р. Вихованець, Н.М. Дзюбак, П.С. Дудик та ін.) розглядають такі конструкції як модифікацію двоскладних структурних моделей, що у структурі речення набирають односкладної реалізації. І.Р. Вихованець виділяє, відповідно: а) конструкції з неозначено-особовою модифікацією суб'єктної синтаксеми; б) конструкції з узагальнено-особовою модифікацією суб'єктної синтаксеми [55, 171-173]. І. І Слинько означено-особові й узагальнено-особові речення розглядає як проміжні утворення між односкладними та двоскладними [198, 24]. Д.М. Шмельов зауважував, що "хоч багато з подібних речень за традицією відносять до односкладних, їх двокомпонентність, якщо відмовитись від уявлення про

підметово-присудкову двоскладність, у цілому не може викликати сумнівів" [248, 146].

Трактуючи зазначені конструкції як двоскладні, дослідники наголошують на тому, що в них наявна суб'єктна синтаксема, зумовлена валентністю відповідного предиката, й існує потенційна можливість функціонування суб'єктної синтаксеми тільки у формі називного відмінка власне іменника або займенникового іменника. На думку Т.Є. Масицької, речення з лексично невираженим підметом можна переосмислити у речення з лексично вираженим підметом [146, 47]. Проте переважає традиційний підхід у синтаксичній теорії: односкладне речення трактується як окремий тип простого речення, а не модифікована двоскладна конструкція.

Внутрішня формальна організація речення ґрунтується на граматичній семантиці синтаксичних засобів, що беруть участь у його побудові. І, навпаки, семантична структура речення закріплюється у формально-граматичних засобах, спирається на лексичний склад (лексичне заповнення позицій) [178, 5]. Граматичне заповнення у реченні обов'язкових та факультативних валентних позицій дієслова-предиката ставлення пов'язане з особливостями формально-синтаксичної структури конкретного речення, виявом якої є двоскладність чи односкладність.

Формальна деексплікованість у реченні однієї з облігаторних валентних позицій релятивного предиката ставлення, передусім підмета у функції суб'єкта ставлення, зумовлюється односкладністю структури, яка не ототожнюється з неповнотою.

Структурно-предикатна основа односкладного речення ґрунтується на функціонуванні єдиного поширеного або не поширеного залежними компонентами головного члена, що виступає засобом вираження предикативності і не потребує введення іншого головного члена. Відсутність другого головного члена не створює неповноти речення, а є його структурною особливістю.

Формально-граматична невираженість підмета, незаміщення позиції називного відмінка у ролі суб'єкта ставлення передбачає функціонування у реченні релятивного предиката ставлення як єдиного головного члена. Формально-граматичними репрезентантами семантико-синтаксичної структури речення, детермінованої релятивними предикатами ставлення, виступають означено-особові, неозначено-особові, узагальнено-особові та інфінітивні односкладні речення.

Суб'єкт ставлення у структурі означено-особового речення не знаходить граматичного вираження, що характеризується формальною відсутністю підмета у називному відмінку, проте він легко експлікується за допомогою особових займенників та особової форми дієслова у ролі головного члена. Означено-особові речення легко синонімізуються з двоскладними реченнями, де підмет виражений особовими займенниками: ***Ненавиджу*** *красу, і силу, і світло, й пісню, і життя,* ***ненавиджу*** *любов, чуття, - одно* ***люблю*** *лиш – забуття* (21, 142); ***Благословлю*** *вас, мрії й раювання!* (5, 312); ***Люблю*** *тебе, люблю тебе, голубко!* (5, 266).

Дієслово ставлення, що виступає головним членом односкладного означено-особового речення, може набувати форми 1-ї (виразником ставлення є мовець) або 2-ї особи однини і множини (адресат мовлення, який може виражатися звертанням – формою кличного відмінка) теперішнього чи майбутнього часу і наказового способу, що сигналізується відповідними особовими закінченнями дієслова ставлення, функціонально тотожними особовим займенникам: *Ні,* ***не чванюсь*** *моїми антенатами і гербами бундючних пращурів* (5, 292); ***Не жартуй*** *наді мною, будь ласка, і, говорячи, не мовчи* (16, 151).

Неозначено-особові речення в українській мові менш застосовні для передачі семантики ставлення, оскільки суб'єкт ставлення характеризується переважно персональністю, а увага у неозначено-особовій конструкції концентрується на процесі ставлення невизначеної особи чи кола осіб до денотата. Релятивний предикат ставлення, що функціонує як головний член односкладного речення, набуває у неозначено-особових конструкціях форми 3-ї особи множини теперішнього чи майбутнього часу, а також множини минулого часу, і передає ставлення, виражене невизначеним суб'єктом: *У нас проханих* ***не люблять****; Дерево* ***шанують****, як добре родить, а чоловіка, як добре робить; Вдень* ***погризуться****, а вночі* ***полижуться****; Де гроші* ***люблять****, там совість гублять.* Якщо проводити паралель з простими двоскладними реченнями, то мовленнєвій реалізації неозначено-особового суб'єкта ставлення найповніше відповідають неозначені займенники *хтось, дехто* та сполучення типу *якась людина, якісь люди, незнайомий (-ець):* ***Осудять*** *згідно колотнечі й війни, як ганьбу людства і найбільше зло* (5, 237); *Так і трапляється часом в житті:* ***ніжаться, любляться****, мов лебедята, згодом розходяться їхні путі* (8, 442).

Ще меншого поширення набувають дієслова ставлення у функції головного члена односкладного узагальнено-особового речення, оскільки ставлення тут виражається узагальнено як таке, що характерне для будь-якої особи, що є неприродним в оцінці ставлення. Сфера функціонування узагальнено-особових речень з предикатами ставлення є строго локалізованою і окреслюється виразною стильовою диференціацією, набуває продуктивності у народно-поетичній мові - у прислів'ях, приказках, афоризмах тощо. Узагальненого вираження ставлення набувають дієслова, вжиті у функції головних членів односкладного речення у формі 2-ї особи однини дійсного та наказового способу і 1-ї чи 3-ї особи множини. Друга особа однини, що передбачає наявність адресата як учасника акту мовлення, в узагальнено-особових втрачає цю функцію і набуває узагальненого значення. Структури з предикатами ставлення у формі 3-ї особи множини набувають максимальної узагальненості і абстрагованості: ***Любиш*** *їздить,* ***люби*** *й саночки возить*. Вияв же ставлення безвідносно до будь-якої означеної чи неозначеної особи взагалі не властивий українській мові, що підтверджується відсутністю безособових односкладних речень з релятивними предикатами ставлення, на противагу високій продуктивності зазначених конструкцій з предикатами стану: *Наталку лихоманило, нудило.* Виняток можуть становити конструкції, в яких дієслова, виражаючи стан суб'єкта, передають ставлення до об'єкта, а тому

характеризуються обов'язковою наявністю об'єктної позиції: *Хлопця* ***відвернуло*** *від такої роботи.* Характерно, що суб'єкт тут виражений типово об'єктною формою знахідного відмінка.

Дієслова ставлення, вжиті у формі незалежного інфінітива, утворюють односкладні інфінітивні речення. Оскільки неозначена форма дієслова виступає у ролі єдиного незалежного головного члена інфінітивного речення, то суб'єкт ставлення виражається непрямим відмінком. Позицію суб'єкта ставлення в інфінітивних реченнях займає давальний відмінок, що є облігаторним суб'єктним компонентом, виражаючи синтаксичне значення особи [178, 108].

Суб'єкт ставлення в інфінітивному реченні може займати пре- чи постпозицію при інфінітиві, крім того може експлікуватися чи деекспліkуватися. За способом вираження суб'єкта інфінітивні речення поділяють на 1) конструкції з формально вираженим суб'єктом: *Як же мені* ***не любити*** *руки твої золоті* (17, 342); 2) конструкції з формально не вираженим суб'єктом словоформою давального відмінка: *І як тебе всім серцем* ***не кохати*** (5, 315). В українській мові останні дещо превалюють. Вираження або невираження суб'єкта словоформою давального відмінка зумовлюється всією семантико-синтаксичною структурою речення і, зокрема, потребою актуалізувати або не актуалізувати діяча [177, 113]. Граматична невираженість давального суб'єкта не ототожнюється з повною відсутністю суб'єкта ставлення. За спостереженнями дослідників, суб'єкт в інфінітивних реченнях може виражати: певну особу (колектив), невизначену особу (колектив) і узагальнену особу, а також предмет, якому приписується стан як об'єктивно неминучий, необхідний у розумінні мовця, який повідомляє про цей предмет [178, 108-109]. Суб'єкт ставлення в інфінітивних реченнях обмежується лише значеннями особи, що відбиває загальні тенденції семантики ставлення як персональної чи імперсональної**.**

Інфінітивні речення відрізняються дуже високим ступенем експресивності, емотивності, різноманітністю у вираженні модальних значень. Це великою мірою зумовлює регулярність функціонування інфінітивних речень з дієслівним предикатом ставлення. У реалізації експресивно-модальних відтінків іфінітив-предикат може приєднувати не лише давальний суб'єкта, але й додатковий реалізатор граматичної особи – звертання, що виражається формою кличного відмінка: *І як тебе, кохана,* ***не кохати*** (5, 269); *Як тебе* ***не любити****, Києве мій* (8, 214).

Формальна безсуб'єктність односкладних речень не робить іх семантично безсуб'єктними, оскільки лівобічна суб'єктна валентність детермінована семантикою і особовими закінченнями присудка, тобто імпліцитно представлена і може бути легко експлікована. Іншу природу мають неповні двоскладні речення, показниками їх неповноти виступають порушені предикативні відношення між експліцитно вираженим присудком та контекстуально представленим підметом.

Опущення підмета може спостерігатися й у структурі складного речення, коли суб'єкт ставлення встановлюється із попередньої предикативної частини засобом уведення сполучного слова: *Я не хотів про тебе розповісти завзятим*

брехунам, які б моє кохання ***осміяли*** (16,151); *...Улюблена дитина, яку* ***оберігали*** *від усіляких згубних впливів, а тим більше від роботи* (15, 37).

Унікальною умовою повної реалізації предикатів семантики ставлення є наявність правобічної облігаторної об'єктної валентності, що експлікується прийменниково-відмінковими чи безприйменниковими формами непрямих відмінків. Формально-граматична невираженість об'єктної валентності в цілому може зумовлюватись узагальненим характером об'єкта процесу, діяльності, проте це не властиво реалізації об'єкта ставлення. Значення об'єкта ставлення можуть набувати будь-які прояви реальної дійсності, які здатні вербально оцінити людина. Оцінці підлягають будь-які дії, процеси, явища, предмети, властивості, особи, що відображають реальну дійсність і формують відповідне позитивне чи негативне ставлення людини. Об'єкт може бути як виражений формами однини, множини іменників чи займенників, так і позначати нерозчленовану сукупність, яка мислиться конкретно.

Об'єкт ставлення, на відміну від інших типів об'єктів, не може набувати таких форм узагальнення, що межують з його повним усуненням чи граматичною невираженістю. Граматична нереалізованість об'єктної позиції релятивного предиката ставлення може легко встановлюватися або компенсуватися контекстом: *Ти* ***полонила****, наче Клеопатра* (5, 316); ***Не хвилюйтесь****, таточку і мамо, сил у мене вистачить, щоб жить!* (8, 64); *Перед ліжечком упав я на коліна: - доню, якщо можеш, то* ***прости*** (8, 265); *За що мати* ***знущається, лає, проклинає****...* (23, 125*); Батько й мати* ***одцурались****, й чцжі не приймають! Старці навіть* ***цураються****!* (23, 177); - Ще й одної сорочки мені не справили, а судите на все село (9, 179).

Потенційна ж невербалізованість об'єктної позиції предиката, що ототожнюється з факультативністю об'єктної валентності, переводить релятивний предикат ставлення у предикат стану. І навпаки, чітка граматична окресленість об'єктної позиції предиката дає підстави на семантико-синтаксичному рівні розглядати певні дієслова стану у межах лексико-семантичної групи ставлення. Тож граматична реалізація об'єктної позиції релятивних предикатів ставлення є принципово важливою диференційною рисою семантики ставлення.

2.6.5. Модифіковані конструкції з релятивними предикатами ставлення

Про модифікацію двоскладних конструкцій слушно говорити тоді, коли йдеться про обернення, або реверс двоскладних структурних моделей у зв'язку з функціональною переорієнтацією типово суб'єктної позиції підмета у позицію додатка і навпаки, з позиції додатка чи обставини, вираженої непрямими відмінками іменникових еквівалентів, у позицію підмета. Причому принциповим є розрізнення первинного обернення функціональних позицій актантів і похідного, модифікованого їх уживання. Як непохідні слід трактувати речення з релятивними предикатами типу *подобатися.* Основним, немодифікованим є й односкладне інфінітивне речення з давальним суб'єкта:

Як же мені ***не любити*** *руки твої золоті* (17, 342).

І.Р. Вихованець розводить поняття модифікації і транспозиції. Якщо явище модифікації, на думку дослідника, призводить до формально-синтаксичного і семантико-синтаксичного ускладнення предикатної і суб'єктної синтаксем, то явище транспозиції зумовлює перетворення речення на нереченнєву синтаксичну одиницю (словосполучення, синтаксему тощо) [51, 171-172]. Проте у представленому дисертаційному дослідженні деякі з виділених типів модифікацій не віднесено до модифікаційних процесів, наприклад, конструкції з неозначено-особовою та узагальнено-особовою модифікаціями суб'єктної синтаксеми, які традиційно розглядаються як односкладні конструкції.

У мовознавчій літературі розрізняються такі модифікаційні різновиди: 1) реверсно-пасивна модифікація; 2) реверсно-деміпасивна; 3) реверсно-медіальна та 4) реверсно-активна модифікація [10, 143-150].

Реверсно-пасивна модифікація речення набуває в українській мові значного поширення передусім за рахунок уживання в пасивній формі предикатів дії, що набувають реалізації результативного стану і корелюють з активними їх еквівалентами: *Поети пишуть вірші / Вірші пишуться поетами*.

Проте граматичне значення пасивного стану є непродуктивним для дієслів-предикатів семантики ставлення, що зумовлено кількома семантично важливими чинниками. По-перше, суб'єкт ставлення є обов'язковим і визначальним учасником ситуації, який формує ставлення до денотата (об'єкта дійсності). За спостереженнями І.Р. Вихованця, К.Г. Городенської "у конструкціях з дієсловами пасивного стану знижено комунікативний ранг основного учасника ситуації – "суб'єкта" ставлення" [221, 205]. По-друге, суб'єктом ставлення є передусім особа, що зумовлено персональним характером семантики ставлення, а вживання рефлективно-пасивної форми дієслівного предиката ставлення при особовому підметі призводить до семантико-граматичного збігу і можливості сплутування їх зі взаємнозворотними дієсловами ставлення: *любити/любитися, мирити/мирити-ся*. Тому в українській мові спостерігається уникання форм пасивного стану дієслівних предикатів ставлення, їх можуть репрезентувати лише дієслова *опікувати /опікуватися: Лікар, який* ***опікується*** *хворим, повинен забезпечувати безперервність лікування* (з журн.)*; Чи він відчує святість слова "мати" і чи тобою схоче* ***піклуватись****?* (5, 250); *Кайдашиха* ***тішилась*** *онуком, колихала його, гойдала* (9, 185).

Модифікованою конструкцією, що характеризується обмеженою продуктивністю у реченнях з дієслівними предикатами ставлення, можна вважати рефлексивно-деміпасивну модифікацію. У реалізації реверсно-деміпасивної модифікації предикат ставлення набуває зворотної форми, на що вказує формант ***/ся/***, називний підмета перетворюється в додаток у формі давального відмінка, а додаток у формі знахідного відмінка - в називний підмета: *Він* ***полюбив*** *дівчину за добре серце / Дівчина* ***полюбилася*** *йому за добре серце.*

Проте реалізація у реченні релятивних предикатів ставлення найбільшою мірою пов'язана з реверсно-активною модифікацією вихідних структурних моделей. Предикат ставлення набуває рефлексивного оформлення, суб'єкт з позиції підмета у формі називного відмінка переміщується в позицію додатка у прийменниково-відмінковій або безприйменниковій формі непрямих відмінків, об'єктна ж валентність, навпаки, з позиції додатка трансформується у позицію підмета, набуваючи форми називного відмінка. Вихідні і реверсно-активні модифіковані структури можуть синонімізуватися. Кореляція заснована передусім на функціонуванні суб'єкта ставлення. Реверсної модифікації релятивний предикат ставлення набуває у зв'язку з втратою суб'єктом причинової функції, що у прямих конструкціях виступає каузатором ситуації, виконуючи роль каузативного суб'єкта: *Краса дівчини* ***захопила*** *хлопця; Доля товариша* ***зворушила*** *юнака; Іграшки* ***цікавили*** *дітей*. Функцію каузативного суб'єкта виконує здебільшого неособа, предмет з відтінком причини. У реверсно-активній реалізації дієслова ставлення причинового значення набуває суб'єкт, виражений додатком у давальному відмінку: *Хлопець* ***захопився*** *красою дівчини; Юнак* ***зворушився*** *долею товариша; Діти* ***цікавилися*** *іграшками*. Високою трансформаційною здатністю наділені каузативні дієслова ставлення семантичної мікрогрупи "викликати прихильність, приязнь": *захоплювати, полонити, чарувати*. Крім того, реверсно-активні модифіковані конструкції корелюють з пасивними конструкціями, оформленими дієприкметником: *Юнак* ***зворушений*** *долею товариша; Хлопець був* ***захоплений*** *красою дівчини.*

Якщо структура речення прямо співвідноситься з відображуваною ситуацією, таке речення становить її пряму номінацію. Коли ж у структурі речення наявні певні перетворення граматичного характеру, внаслідок чого втрачається пряме співвідношення (суб'єкт функціонує у значенні об'єкта, а об'єкт - суб'єкта), така структура є непрямою номінацією ситуації. Розрізняють ставлення з позиції суб'єкта (пряма номінація ситуації) і з позиції об'єкта (зворотна, або обернена номінація). Прямий порядок дієслів, характерний для української мови, лексикалізується за формулою: 'ставитись певним чином до кого- чи чого-небудь' або характеризує вияв 'певного ставлення кого-небудь до кого- чи чого-небудь'. Вектор ставлення у ситуації з прямим порядком компонентів спрямовується від суб'єкта ставлення (особи, що виявляє ставлення) на об'єкт (особу чи предмет, на який спрямовано вияв ставлення суб'єкта). Ситуація ставлення, виражена лексемами у непрямому (інверсійному) порядку, відбиває зосередження уваги мовця на об'єкті і позначає ставлення як таке, що викликається у суб'єкта або нав'язується суб'єктові об'єктом, або ж виявляється як стан об'єкта, до якого суб'єкт формує певне ставлення. В оберненій ситуації саме об'єкт певним чином діє на суб'єкт (а не навпаки), викликаючи у нього позитивне чи негативне враження, і формує у суб'єкта відповідне ставлення до себе об'єкта (як таке, що імпонує мовцеві чи навпаки).

Окремий модифікаційний різновид, за класифікацією І.Р. Вихованця, становлять "конструкції із заперечною модифікацією предиката", що "виражають загальне заперечення повідомлюваного в реченні. Граматичними

ознаками цих заперечних конструкцій є наявність частки ***не*** у складі присудка і головного члена односкладних речень, частки ***ні*** в односкладних реченнях, слова ***немає*** та інших засобів" [51, 172]. Це загалом не змінює формально-синтаксичної структури простого речення, проте призводить до зміни на протилежне за оцінним значенням семантики дієслова ставлення: *Насправді я не так уже й* ***не люблю*** *цей світ* (15, 7); *І я тебе, кохана,* ***не клену*** *– ні днів пропащих, ні твоєї зради* (5, 313).

2.6.6. Роль інфінітива в конструкціях з релятивами ставлення

У попередніх підрозділах розглянуто структурні схеми та конструювання на їх основі речень з дієслівними предикатами ставлення в особовій формі. Проте предикативну функцію у реченні можуть виконувати не лише фінітні дієслова ставлення, про інфінітивні речення докладно йшлося у параграфі 2.6.4 . "Односкладні і неповні речення з релятивами ставлення". В українській мові регулярним є вживання у предикативній функції дієслів ставлення у формі інфінітива, хоча неозначена форма дієслова не є самостійним виразником семантики ставлення. Такі предикати реалізуються в єдності неозначеної форми дієслова ставлення і допоміжного дієслова в особовій формі чи особового предикативного прикметника, що є виразником модального значення бажаності, можливості, необхідності, спонукання тощо. Такі предикативні єдності становлять складений присудок речення, а дієслово семантики ставлення у формі інфінітива є частиною складеного присудка, що компенсує семантичну неповноту модального компонента, надаючи конкретного значення: ***Дозволь*** *тебе вдихати і* ***любити****...* (1, 114); *Гей, почуйте, добрі люди,* ***заздрить*** *мені* ***треба*** (16, 150)*;* ***Я судить*** їх ***не маю права****, я для них не бажаю зла...*(16, 150); *Тебе видаючи,* ***любити мушу****, тебе кохаючи, загублю душу* (21, 128); *Я ж буду ходити і* ***буду любити****, ще й до себе візьму – буду з нею жити* (4, 283); *Чи серце нас* ***обманювати може****?* (4, 291); *Я тільки* ***можу*** *твій фантом* ***кохати*** (7, 281); ***Не можна любити*** *народів других, коли ти не любиш Вкраїну* (17, 353); *Кайдашиха* ***почала*** *йому* ***жалітись*** *на невістку* (9, 181).

І.Р. Вихованець зараховує такі речення до конструкцій із модифікованим предикатом, які реалізують модальну і фазову модифікацію предиката [51, 171 -172]. Позиція вченого видається досить цікавою, проте окреслене мовне явище можна доцільно розглядати як ускладнення, а не модифікацію, оскільки субстанціональні валентні позиції при предикаті займають непредикатні іменники на позначення реальних предметів, а не опредметненої дії, процесу, стану тощо.

Дієслова ставлення у позиції предиката мають здатність до сильного керування неозначеною формою дієслова чи субстантивованим дієсловом в об'єктній функції: *Оляна* ***любила*** *і вміла слухати своє тіло* (19, 268); *Їсти він* ***любить*** (19, 278); *Він* ***не любив*** *і не вмів* ***танцювати*** (9, 168); *Вона* ***любила чепуритись*** *і держала себе дуже чисто* (9, 170).

У мовознавстві дискусійним є питання про характер зв'язку дієслова–предиката та об'єктної синтаксеми, вираженої неозначеною формою дієслова. Керування традиційно визначається як такий спосіб підрядного зв'язку, за якого опорне слово вимагає від залежного відповідної відмінкової або прийменниково-відмінкової форми. Трактування за морфологічним принципом звужує межі підрядного зв'язку керування, відповідно розширюючи наповнення іншого типу підрядного зв'язку – прилягання. Прилягання – це спосіб підрядного зв'язку, при якому залежне слово є незмінним і поєднується з головним лише за змістом. Якщо дотримуватися традиційного погляду, то інфінітив в об'єктній функції поєднується з дієслівним релятивом семантики ставлення зв'язком прилягання, оскільки є незмінною формою дієслова. Однак у мовознавчій літературі поширена й інша позиція, яку обстоюють дослідники Й.Ф. Андерш, І.Р. Вихованець, Т.М. Масицька. І.Р. Вихованець доводить, що питання про особливості керування, його відмінність від прилягання має розв'язуватися на основі синтаксичних критеріїв. На його думку, таким "синтаксичним критерієм для розмежування керованих і некерованих другорядних членів речення має бути синтаксична позиція, зумовлена тільки семантико-синтаксичною валентністю предикатного слова (дієслова). Валентність точно окреслює межі керування, зараховуючи до нього тільки ті залежні синтаксичні компоненти, які вимагаються лексико-граматичною природою керуючого слова". Тобто, якщо синтаксична позиція компонентів тотожна, то ця тотожність не зникає за різного морфологічного вираження їх [52, 63, 80].

Таку думку обстоюють Й.Ф. Андерш і Т.Є. Масицька. Зокрема дослідниця зазначає з цього приводу, що валентна рамка керуючого слова зберігається, коли в тотожній синтаксичній позиції замість власне іменників використовуються не власне іменники або елементи неіменникового характеру, що не призводить до кількісних змін керованих предикатом позицій, проте набуває часткового ступеня субстантивації: *люблю дітей, люблю малювання, люблю малювати* [146, 49-50].

Сполучуваність дієслова ставлення з об'єктним інфінітивом, детермінована семантикою дієслова, окреслюється й у словниковій статті, напр ., ***Любити**: 3. Також з інфін. Мати інтерес, потяг до чого-небудь*: *Вона любила чепуритись і держала себе дуже чисто* (10, 170). Об'єктний інфінітив може поширюватися чи не поширюватися другорядними членами речення, проте його не слід плутати з інфінітивною частиною складеного присудка, оскільки він виконує у реченні типово об'єктну функцію додатка.

2.7. Граматичні категорії дієслів ставлення та їх семантико-синтаксична реалізація

2.7.1. Атемпоральний характер ставлення та реалізація граматичної

Дієслова ставлення виражають специфічні категорійні значення часу. Граматична категорія часу є однією з центральних власне-дієслівних категорій, яка характеризує період дії або тривалість стану, процесу.

Т.В. Булигіна, визначаючи “характеризувальні дієслівні предикати” (предикати “якості та постійного відношенння”), звернула увагу на такі визначальні їх особливості, як: 1) атемпоральність; 2) відсутність внутрішньої межі; 3) нефазовість; 4) стійкість позначуваного відношення (статичність) [37, 258]. Речення із предикатами стійкого відношення, на думку дослідниці, можуть бути “істинними” або “хибними” протягом певного часу, але вони не описують процеси, які тривають у часі [37, 44]. Навіть якщо вони передають те, що відбувається у певний момент, то одночасно вказують і на відношення між реаліями загалом. Зв’язок між учасниками ситуації ставлення є таким, що мислиться як тривалий, який не зазнає змін і не обмежений певними проміжками часу. Показником нелокалізованості у часі є, на думку Т.В. Булигіної, неквантифікованість, яка виявляється у нездатності предикатів відношення сполучатися з квантитетивними прислівниками типу *весь день і всю ніч, годинами, деякий час, іноді, часто* тощо [37, 55-56].

На противагу предикатам процесу та дії, які мають пов’язану з темпоральністю ознаку фазовості, та на відміну від дієслів стану, що реалізуються у відрізкові часу, з яким співвідносяться, дієслова ставлення непротяжні у часі, що унеможливлює їх використання у ситуації на позначення серії подій, які розгортаються у часі одна за одною.

Ставлення не передбачає свого припинення, проте воно може змінюватися під впливом зовнішніх чинників. Така здатність у мовознавстві не дістає однозначного трактування. Одні дослідники (О. І. Бондарко, Т.В. Булигіна) звертають увагу на “відсутність внутрішньої межі”, чому протиставляється “наявність внутрішньої межі” як потенційне обмеження у часі . Інші - визначають таку властивість як “безперспективність” [148, 307]. Проте щодо дієслів ставлення і релятивності загалом найбільш вдалим видається вживання терміна “зовнішня межа”, оскільки будь-які зрушення у семантиці дієслова ставлення, що викликають якісну його зміну із встановленням протилежного знаку оцінки, відбуваються внаслідок виключно зовнішніх, а не внутрішніх чинників: ***Любив*** *дівчину півтора року, доки не дізнали вороги збоку* (4, 277).

Кореляторами зовнішньої межі виступають прислівники *вже, ще*. Особливу роль відіграє модальний прислівник *ще*, який спричинює відповідний рух на оцінній шкалі та шкалі ступеня передусім із зони (-) до зони (+), від гіршого до кращого, від меншого до більшого, і особливого значення набуває у поєднанні з заперечною оцінкою [140, 97].

О.М. Селіверстова, об’єднуючи дієслова ставлення у класі предикатів зв’язку, вказувала на їх неточну часову локалізацію, нефазовість існування, що не тотожна атемпоральності, оскільки денотат предикатів цього типу співвідноситься з відрізком часу, але не розташований безпосередньо на осі часу, тобто не має чіткої часової локалізації. Дослідниця вказує на доволі вільне сполучення предикатів зв’язку з виразами типу *увесь рік, три роки: Три роки я ненавиділа його* [193, 141].

Хоча більшість дослідників обстоює атемпоральний характер релятивних предикатів ставлення, проте більш вдалим і менш категоричним є трактування

їх часової приналежності як нечіткої часової локалізації. На неточну часову локалізацію, співвідносну з абстрактним часом взагалі, вказує не власне семантика дієслова ставлення, а передусім прислівникові компоненти-актуалізатори типу *тепер, зараз, колись, нині, давно, завтра, вчора, тоді* тощо: *Тоді він* ***ненавидів*** *у ній все: тонку викохану талію, гарячі ноги і навіть ім'я: Клава* (19, 27); *Колись, ще до війни, Федір Несторович* ***любив заходити*** *до Макара* (19, 84); *Як же я ще вчора вас* ***любив****!...* ***Ненавиджу*** *я нині вас,* ***ненавиджу*** *красу і силу* (21, 142); ***Полюбив*** *тебе давно та й* ***люблю*** *ще досі* (16, 158).

На тлі загальної атемпоральності або нечіткої часової локалізації цікавою видається репрезентація суто граматичної категорії часу дієслів ставлення. Дієсловам ставлення у формах дійсного способу властиві усі три часові значення: теперішнього, минулого і майбутнього часу: ***Покохаю*** *я іншу, можливо, ще кращу, ніж ти, а тебе не забуду* (8, 414); *Я все одно* ***люблю*** *тебе такою, як в ті вогненні пам'ятні літа* (8, 357) .

У межах часової парадигми центральну позицію займають дієслова ставлення, репрезентовані граматичними показниками теперішнього часу, оскільки мовець, переважно особа, що є суб'єктом ставлення, висловлює свої почуття, переживання стосовно об'єкта реальної дійсності, які сповнюють його у певний момент мовлення. Перевага форми теперішнього часу дієслівних предикатів ставлення пояснюється його високими транспозиційними можливостями: *Невже мою любов так люто* ***ненавидиш*** *за те лише, що іншого ти любиш?* (1, 123); *І в епіцентрі логіки і стресу, де все змішалось – рідне і чуже,* ***цінує*** *розум вигуки прогресу, душа скарби прадавні* ***стереже*** (6, 21); *І тільки тих* ***поважають*** *мільйони, хто* ***поважає*** *мільйони "я"* (16, 191).

Важливою семантико-граматичною особливістю дієслів ставлення є висока частотність їх уживання з формальним показником минулого часу. Значення минулого часу дієслова репрезентує ставлення особи до іншої особи, предмета, що виступає об'єктом, встановлене до моменту мовлення про нього: ***Зневірився*** *я в ті ярма й шлиї, що тягну, мов той віл на шиї, отсе вже більш як двадцять літ* (21, 278); *Я* ***скучила*** *за дивним зойком слова* (6, 417); *Вона* ***боялась*** *осені холодної, а я* ***боялась*** *шуму й суєти* (6, 219); *Як* ***любила*** *вона море , музику, сонце і квіти, чайок жалібний клич, солов'їв зосереджений спів* (8, 260); *А він тебе і* ***не любив*** *одну, а лише як прикрасу для букета* (16, 98). Значення минулого часу дієслів ставлення може виразно посилюватись за рахунок уведення слів-актуалізаторів: *вчора, колись, раніше, торік, давно, вранці*: *Як же я ще вчора вас* ***любив****, о зорі, тебе, блаките!* (21,213).

Щодо грамеми майбутнього часу, то І.Р. Вихованець витлумачив її як з'єднувальну ланку між категорією часу і категорією способу дієслова [221, 253] через здатність майбутнього часу позначати дію, стан або процес, що відбудеться після моменту мовлення, як ірреальність. Майбутній час дієслів ставлення однаково представлений в українській мові як значенням доконаного , так і недоконаного виду, репрезентованого аналітичними й синтетичними формами: *Підросте – зрозуміє... Та* ***вірити буде*** *в сердечність, у добро і любов, як у сонячні краплі тепла* (8, 255); ***Покохаю*** *я іншу, можливо, ще кращу, ніж*

ти, а тебе не забуду (8, 414); *Сади, як веселки, усіх* ***зачарують*** *красою* (8, 224); *Буду* ***славить*** *голубі тумани, гіркоту приємну полину* (16, 135).

У межах одного речення дієслова ставлення можуть мати різні, навіть діаметрально протилежні грамеми часу (минулого і майбутнього, минулого і теперішнього, теперішнього та майбутнього), чим підкреслюється зіставлення чи виразна поляризація явищ: *Та ти ж як просив у мене Маню, казав: "І* ***жалітиму****, і* ***любитиму****, тату, і виробиться не дам", а тепер* ***покинув****, як є...* (19, 261); ***Любила-м*** *та й* ***буду****,* ***любила-м*** *та й* ***буду*** *я тебе, Іванку* (4, 184); ***Любив*** *я тебе дівчиною,* ***любитиму*** *молодицею* (4, 95); *Тебе, рідний краю, до болю* ***кохаю****, навік* ***полонив*** *ти мене* (8, 311); *Я так тебе* ***люблю****, моя Вкраїно, за тебе навіть бога* ***прокляну****!..* (8, 117); *Ти* ***любила*** *мого нянька, я* ***люблю*** *чужого Йванка* (22, 228); *Він сьогодні тебе* ***проклинає****, завтра* ***буде любити*** *тебе* (17, 561).

2.7.2. Граматичні категорії способу дієслів ставлення

Увесь спектр граматичних категорій дієслова формує єдину взаємопов'язану систему. Власне-дієслівна категорія часу найтісніше пов'язана з граматичними категоріями способу і виду дієслова. Саме час і спосіб дієслова як його центральні граматичні категорії визначають формування основної синтаксичної категорії дієслова - предикативності, що набуває своєї повної реалізації у реченні і становить його визначальну ознаку, яка дозволяє встановити стосунок мовлення до реальної дійсності. Граматична категорія способу, співвідносячи дієслово-предикат з об'єктивною дійсністю, за ознакою реальності чи ірреальності, безпосередньо пов'язана з вираженням модальності. Модальність разом із предикативністю становить основну семантико-синтаксичну ознаку речення.

У сучасній українській мові накреслилась тричленна модель категорії способу, репрезентована грамемами дійсного, умовного і наказового способу, проте на думку деяких дослідників така категорія є двочленною і вбирає значення лише умовного і наказового способу [55, 95].

Категорія способу спрямована на вираження реального чи ірреального співвідношення ставлення, вираженого дієсловом, з об'єктивною дійсністю. Переважна більшість аналізованих дієслів репрезентує таке ставлення, що відповідає реальній дійсності, тобто відзначається граматичним значенням дійсного способу і характеризується формантами минулого, теперішнього і майбутнього часу, тому грамема дійсного способу не потребує додаткового коментування.

Натомість умовний і наказовий спосіб репрезентують ірреальність, тобто невідповідність ставлення, вираженого дієсловом, реальній дійсності, воно розглядається як таке, що може стати реальним за певних умов.

Умовою репрезентації грамеми наказового способу є прохання, вимога, заклик, наказ, спонукання суб'єкта ставитися відповідним чином. Значення наказового способу можна зарахувати до потенційних, оскільки відповідність чи невідповідність ставлення, вираженого дієсловом, положенням реальної

дійсності залежить від реалізації чи нереалізації у майбутньому висловленого наказу, побажання, прохання чи спонукання до певного позитивного чи негативного ставлення.

Саме способові форми розрізняють цілу низку модальних значень дієслівних предикатів ставлення. Зокрема, наказовий спосіб дієслів ставлення є виразником значення спонукальної модальності. Речення спонукальної модальності з дієслівними предикатами ставлення у формі наказового способу виражають вимогу від співрозмовника вияву певного ставлення, вираженого дієсловом, що забезпечить відповідність змісту речення реальній дійсності.

Проте дієслова наділені неоднаковою здатністю до утворення наказового способу. Найповніше такою здатністю наділені дієслова дії: *Криши, ламай, трощи стереотипи!* (6, 11). У дієслів стану, порівняно з дієсловами ставлення, така здатність є значно слабшою. Творення форм наказового способу дієсловами ставлення, що є носіями значення спонукальної модальності, становить вагому диференційну рису зазначеної групи дієслів.

Наказовий спосіб дієслова є спеціалізованою граматичною формою вираження спонукальної модальності, а односкладне речення виступає синтаксичною формою її реалізації. Вираження спонукальної модальності передбачає наявність лівобічної суб'єктної позиції, яка має нульове формальне вираження. Суб'єкт ставлення легко встановлюється за особовими флексіями предиката у формі наказового способу та з контексту: ***Кохай*** *мене, як ту лілею гожу* (5, 290); ***Люби*** *його;* ***люби*** *весну у ньому* (5, 276); ***Поважай*** *людину і не дозволь їй знидити в багні* (5, 204); ***Любімося****, серденько, в один лад* (4, 313); ***Любіть*** *Україну у сні й на яву, вишневу свою Україну!* (17, 353); ***Люби*** *наш Київ, Харків і Полтаву* (6, 199).

Експлікованість суб'єктної лівобічної позиції, вираженої особовим займенником, увиразнює особу мовця, якій адресується звернення, посилює волюнтативне значення: *Нехай миші кужіль трублять,* ***нехай*** *мене* <u>*хлопці*</u> ***люблять*** (4, 313); *Моя* <u>*кохана*</u>*,* ***вір*** *мені* (5, 291); *Ти пишайсь розумницею, татку* (8, 250).

Умовний спосіб означає, що ставлення, виражене дієсловом-предикатом, може співвідноситись з реальною дійсністю за певних умов. Дієслова ставлення у формі умовного способу є виразниками бажальної модальності: *Як* ***шанував би*** *я вас, дні чудесні, коли б до мене ви ще раз вернули!* (5, 249); *Та* ***було б*** *вас* ***шанувати****, як здоров'я свого* (22, 113); *Чорнії брови – стрічки шовкові, все* ***б*** *тільки вами я* ***любувавсь*** (4, 431).

2.7.3. Категорії перехідності/неперехідності та стану

Набір граматичних категорій, що характеризують лексико-семантичну групу дієслів ставлення, зумовлений їх семантикою, але, як зазначає І.І. Мєщанінов, у граматичних категоріях відображаються тільки ті поняття, які набувають у мові свого формального вираження засобом морфології або синтаксису [154, 237].

Так, із семантичною валентністю дієслова найтісніше пов'язана категорія перехідності/неперехідності. Семантико-синтаксична валентність передбачає обов'язкову наявність об'єкта (особи, предмета, процесу, явища), на який безпосередньо спрямовується вияв ставлення суб'єкта. Найповніше відбиває семантико-синтаксичну характеристику лексико-семантичної групи дієслів ставлення категорія перехідності/неперехідності.

За визначенням К.Г. Городенської, перехідність/неперехідність – це здатність або нездатність дії, вираженої дієсловом, поширюватися/не поширюватися, спрямовуватися/не спрямовуватися на об'єкт – конкретний предмет, особу чи іншу якусь істоту, що виступають у валентно-зумовленій об'єктній позиції дієслова [221, 247-248].

З категорією перехідності у мовознавстві традиційно пов'язують чітку регламентацію відмінково-морфологічного вираження об'єкта. Перехідність ґрунтується на здатності дієслова сполучатись із знахідним відмінком іменника без прийменника, а також із родовим, що вживається із заперечною часткою ***не*** або передає партитативне значення – частину від цілого [25, 233].

Більшість дієслів ставлення семантично потребує об'єкта ставлення, вираженого іменником у знахідному відмінку без прийменника, а також може вимагати родового відмінка об'єкта, що у реченні реалізується із заперечною часткою ***не***: *жаліти, любити, ненавидіти, облещувати, обожнювати, шанувати: Ти ж так* ***любила****, так любила сніг, тяглась до нього ручками, бувало* (8, 268]; *З душі тебе* ***благословлю****, чудова супутнице моїх найкращих днів* (5, 310); *Він сьогодні тебе* ***проклинає****, завтра буде любити тебе* (17, 235); *Мати* ***кривдить*** *жінку, а ви мене, - сказав Карпо* (9, 189); *Взагалі батько так* ***ненавидів*** *всякий нестаток* (3, 37); *Де я боровся гострим лезом слова, причім себе ніколи* ***не щадив*** (5, 236); *Я не* ***люблю*** *зими – вона така убога* (16, 62); *Вона* ***не злюбила*** *Мелашчиних батьків* (9, 215).

Цікавою проте видається думка дослідників, що об'єкт може бути виражений будь-якою відмінковою та прийменниково-відмінковою формою [221, 248]. Дослідники М.А.Жовтобрюх, Б.М. Кулик зазначають, що дієслова, дія яких спрямована на об'єкт, реалізуються усіма формами непрямих відмінків або прийменниково-відмінковими формами, крім зазначених форм знахідного і родового відмінків, і зараховують їх до розряду непрямо-перехідних дієслів [92, 329].

Дотримуючись такого розширеного трактування поняття перехідності, можна зробити висновок, що усі дієслова лексико-семантичної групи ставлення є перехідними, оскільки ставлення одного учасника ситуації - суб'єкта, виражене дієсловом, безпосередньо векторно спрямоване до обов'язкового учасника ситуації – об'єкта ставлення, стосується безпосередньо його: *довіряти , нехтувати, підлещуватись, покладатися*.

Проте перехідність/неперехідність, як категорія семантично зумовлена, набуває своєї повної реалізації тільки у реченні. Зокрема неперехідні дієслова ставлення можуть реалізуватися у контексті у значенні перехідних, а перехідні можуть бути введені у структуру речення як неперехідні. У такому разі відбувається згасання об'єктної валентності, що призводить до зміни ситуації

ставлення в цілому. Дієслово поступово втрачає семантику ставлення до об'єкта, набуваючи загального значення стану або процесу безвідносно до об'єкта. Вжиті як неперехідні, вони відсуваються до периферії названої групи і перетворюються на предикати стану: *Лиш хто кохає, вміє справді жити* (5, 254); *Як мені даровано багато, скільки в мене щастя, чорт візьми! – на землі сміятись і страждати, жити і любить поміж людьми!* (16, 118); *Я ніколи раніше не кохала, а тим більше ні з ким щодо цього не радилася* (15, 40).

Виразна залежність семантико-синтаксичної категорії валентності і граматичної категорії перехідності/неперехідності дієслова, репрезентована правобічною об'єктною валентною позицією, детермінує тісний зв'язок категорії перехідності/неперехідності з проблемою керування. Перехідне дієслово ставлення зумовлює керування прямим об'єктом, вираженим іменником з конкретним предметним значенням у знахідному відмінку. Безприйменникова форма знахідного відмінка на позначення об'єкта ставлення становить центральну позицію формально-граматичного вираження усієї об'єктної парадигми.

Можна підсумувати, що дієслова лексико-семантичної групи ставлення становлять виразну опозицію іншим дієслівним групам за граматичною категорією перехідності/неперехідності. Отже, категорія перехідності/неперехідності слугує семантико-синтаксичним диференціатором дієслів ставлення, оскільки предикати стану виступають переважно як неперехідні, орієнтовані на суб'єкт, носія стану, безвідносно до об'єкта.

На думку І.Р. Вихованця, категорії перехідності/неперехідності та стану дієслова слід зарахувати до міжрівневих – морфолого-словотвірно-синтаксичних категорій [221, 223]. Категорія стану виражає відношення ставлення, вираженого дієсловом, до об'єкта і суб'єкта ставлення. Стан є важливим реалізатором суб'єктно-об'єктних відношень, виражених дієсловами ставлення. В українській мові превалюють дієслова ставлення у формі активного стану. Граматичне ж значення пасивного стану є непродуктивним для дієслів семантики ставлення, оскільки суб'єктом ставлення є передусім особа, а вживання рефлективно-пасивної форми релятивного предиката ставлення при особовому підметі призводить до семантико-граматичного збігу і можливості зближення їх із взаємно-зворотними дієсловами ставлення: *любити/любитися, мирити/миритися*. Проте можна засвідчити нечисленну їх репрезентацію*: Лікар, який* ***опікується*** *хворим, повинен забезпечувати безперервність лікування* [з журн.]; *Кайдашиха* ***тішилась*** *онуком, колихала його, гойдала...* (9, 185).

Для української мови продуктивним є творення дієслів ставлення зворотно-середнього стану за допомогою постфікса ***-ся***. Дієслова ставлення зворотно-середнього стану реалізуються найбільшою мірою у двох виявах: як взаємно-зворотні та загально-зворотні. Взаємно-зворотні (реципрокові) дієслова виражають ставлення, симетрично спрямоване на двох (кількох) суб'єктів, що водночас виступають й об'єктами ставлення: *Ми знов чужі,* ***не знаємся*** *з собою...* (8, 291); *Брати зовсім* ***помирились****, і Лаврін держав до хреста Карпову дитину* (8, 275). Загально-зворотні дієслова можуть виражати

внутрішній стан суб'єкта, якщо дієслово вжите у безоб'єктній формі: ***Не всміхайтеся****, зорі, не гнівайтесь, горді орлиці, підійнявшись над царством долин і засніжених скель* (8, 259), або власне ставлення суб'єкта до об'єкта: *Як* ***милувався*** *погляд мій тобою* (5, 291).

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ ІІ

1. Функціонування у реченні релятивних предикатів ставлення зумовлено передусім семантикою дієслів ставлення, що формують відповідну лексико-семантичну групу дієслів української мови, і, на противагу предикатам стану, вимагають мінімальної двовалентної структури речення, конституйованої облігаторними актантними позиціями суб'єкта та об'єкта

ставлення. Суб’єктно-об’єктні дієслова ставлення переважають у семантико-синтаксичній структурі української мови (>75%), проте регулярними можна вважати двосуб’єктні (15%), меншою мірою каузативні (5%) структури.

2. Облігаторна суб’єктна валентність характеризується персональністю, що закладена у категорії особи/істоти лівобічного актанта та позначена невласне-агентивністю, проте й активністю, що збігається зі значенням експерієнсива.

3. Облігаторність правобічної об’єктної валентності є визначальною диференційною ознакою релятивних предикатів ставлення; нерелевантним можна вважати персональний чи предметний вияв об’єктного актанта, що продуктивно функціонує у безприйменниковій формі знахідного відмінка і впливає на перехідний характер дієслів ставлення; регулярно спостерігається альтернативне керування предикатів ставлення відмінковими формами об’єктного актанта.

4. Найбільш продуктивними у сучасній українській мові слід вважати двовалентні предикати ставлення різних семантичних мікрогруп (90%), які проте у синтаксичних конструкціях можуть набувати тривалентної реалізації приєднанням другого об’єктного актанта та через актуалізацію факультативної валентної позиції (мотив, причина). Функціонування чотиривалентних конструкцій з релятивами ставлення меншою мірою репрезентовано в українській мові та потребує конструювання.

5. Серед визначальних функціонально-граматичних чинників на особливу увагу заслуговує атемпоральність, або нечітка часова локалізація дієслів ставлення, продиктована неможливістю розгортання ставлення у часі (розміщення на шкалі часу), нефазовим характером ставлення, відсутністю внутрішньої межі. Зрушення у семантиці ставлення можуть відбуватися лише під впливом зовнішніх факторів, що одержало назву “зовнішньої межі”. Проте нечітка часова локалізація дієслів ставлення не впливає на вираження тричленної граматичної категорії часу дієслів ставлення дійсного способу. Дієслова ставлення мають також високий потенціал до творення форм умовного та наказового способу.

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

У ході дослідження із лексичного складу української мови виділено та комплексно описано лексико-семантичну групу дієслів ставлення, яку формують дієслова із семантикою власне ставлення до об'єкта, що виявляється у почуттях, поведінці, мовленні тощо, а також лексеми зі значенням встановлення відповідного ставлення між суб'єктом та об'єктом. Відповідно до визначених у роботі мети та завдань вдалося встановити:

1. *Ставлення* відповідно до свого наповнення та реалізації в українській мові є самостійною семантичною категорією. Проте у семантичній структурі дієслів ставлення спостерігається органічне поєднання домінувальної релятивної та низки нерелятивних (стан, поведінка, почуття, мовлення, оцінка тощо) сем.

2. Комплексні семантико-граматичні ознаки дієслів ставлення, що дають змогу ідентифікувати їх у лексичному складі української мови та окреслити межі ЛСГ дієслів ставлення, зумовлені передусім семантичною структурою ставлення, а також частиномовною їх приналежністю, специфікою реалізації граматичних категорій дієслів ставлення. Так, наявність релятивної архісеми у значенні дієслів ставлення та валентна здатність дієслова зумовлює: а) двовалентний характер дієслів ставлення та мінімальну структуру речення, організовану облігаторними актантами суб'єкта та об'єкта ставлення, що можуть набувати суб'єктно-суб'єктної реалізації; б) диференційний характер облігаторної об'єктної валентності релятивних предикатів ставлення, що практично виключає можливість існування одновалентних структур, порівняно з предикатами стану; в) персональний характер суб'єкта ставлення, позначений категорією особи/істоти лівобічного актанта, та невласне-агентивний статус суб'єкта ставлення, але наділений семою активності, що відповідає значенню експерієнсива; г) векторну спрямованість ситуації ставлення: від суб'єкта до об'єкта (прямий вияв), від об'єкта до суб'єкта (зворотний вияв) та міжсуб'єктний вияв.

3. Базисом семантичної класифікації ЛСГ дієслів ставлення на підгрупи та відповідні мікрогрупи *(*"*ставитися із симпатією, прихильністю, приязню*", *"ставитися шанобливо, з повагою", "ставитися як до божества, звеличувати", "викликати прихильність, приязнь", "ставитися із взаємоповагою, прихильністю, приязню", "ставитися турботливо, бережно, дбайливо"*, *"ставитися поблажливо, милостиво, зі співчуттям", "домагатися прихильного, приязного ставлення", "ставитися неприязно, недоброзичливо"*, "

ставитися зневажливо, байдуже, погірдно", "*ставитися з іронією, несерйозно, насмішкувато", "взаємовияву у ставленні неприязні, ворожості, зневаги",* " *ставитися з острахом, підозрою, недовірою*", *"викликати негативне ставлення",* "*формувати негативне ставлення до об'єкта*"*)* слугує наявність у семантиці дієслів ставлення оцінної семи позитиву/негативу, також опозиційність за семами каузативності/некаузативності, буттєвості/становлення,активності/пасивності,інтенсивності/неінтенсивності,раціональності/ірра-ціональності(емотивності),результативності/нерезультативності, взаємності та зворотності.

4. Чітка поляризація семантики ставлення на позитив та негатив забезпечує антитетичність функціонування дієслів ставлення та зумовлює важливе явище лексичної антонімії у межах ЛСГ. Полісемантичний вияв дієслів ставлення, взаємодія різних семантичних підструктур, нормативної літературної та діалектної (розмовної) лексики, контекстуальне оточення та індивідуально-авторський задум - усі ці чинники сприяють утворенню широких синонімічних рядів дієслів ставлення, дієслівно-іменникових сполучень та фразеологізмів із семантикою ставлення. Емоційно-оцінний вияв семантики ставлення варіюється, має виразну стильову диференціацію, окреслює пріоритети у художньому, розмовно-побутовому, публіцистичному та офіційно-діловому стилях української мови.

5. Специфіка вияву граматичних категорій дієслів ставлення базується на превалюванні перехідних дієслів, що зумовлює обов'язкову відмінкову форму об'єктного актанта. Непродуктивними в українській мові є форми пасивного стану дієслів ставлення, проте спостерігається регулярне функціонування дієслів ставлення зворотно-середнього стану у взаємно-зворотному та загально-зворотному їх вияві. Нефазовість існування, відносна статичність та нечітка часова локалізація на осі часу зумовлені відсутністю внутрішньої та встановленням зовнішньої межі і не впливають на функціонування тричленної граматичної категорії часу дієслів ЛСГ ставлення.

6. Окреслені семантико-граматичні особливості дієслів ставлення дозволяють говорити про конкретний різновид дієслівних предикатів – ставлення, або релятивів ставлення. Основною диференційною ознакою релятивів ставлення, порівняно з іншими дієслівними предикатами, можна вважати облігаторну позицію правобічного об'єктного актанта, відсутність якого призводить до абсолютизації і якісної зміни типу предиката, та двовалентний характер дієслова-предиката, що представляє мінімальну структуру двоскладного речення.

Ситуація ставлення як фрагмент мовленнєвої діяльності особи, осмислений свідомістю через посередництво релятивного предиката, знаходить втілення у синтаксичних моделях двоскладних речень. На поверхневому (формально-граматичному) синтаксичному рівні вони представлені різними варіантами-моделями, залежно від інформативного плану висловлення, семантики предиката, мовної реалізації відкритих предикатом актантних позицій та формальних засобів їх вираження. Завдяки деексплікації лівобічного суб'єктного актанта у структурі речення дієслово-предикат семантики

ставлення продуктивно функціонує в односкладних синтаксичних структурах. Двовалентні релятиви ставлення можуть набувати у синтаксичних конструкціях три- та чотиривалентної реалізації через приєднання другого об'єктного актанта чи актуалізацію факультативної валентної позиції (мотив, причина). Релятивні предикати ставлення української мови репрезентовані переважно фінітними дієсловами, проте регулярним є також вживання дієслів ставлення у неозначеній формі, що функціонують як складені присудки. Крім того, репрезентативним залишається функціонування інфінітива у значенні об'єктного актанта ситуації ставлення.

Проведений аналіз засвідчує, що в українській мові чітко окреслені структурні схеми речень з дієслівними предикатами своєрідної семантики – ставлення суб'єкта та об'єкта, що ґрунтується на оцінюванні явищ дійсності.

Результати дослідження засвідчують широкий спектр функціонування дієслів ставлення, що формують значний масив лексики української мови у різних стилістичних та синтаксичних структурах, і доцільність виокремлення лексико-семантичної групи дієслів ставлення української мови.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Абдуразаков М.А. Семантические типы субъектов. – Ташкент: ФАН, 1991. – 103 с.
2. Абрамов Б.А. Синтаксические потенции глагола в сопоставлении с потенциями других частей речи //Филол. науки. – 1966. - № 3. – С.34 – 44.
3. Авилова Н.С. Вид глагола и семантика глагольного слова. – М.: Наука, 1976. – 328 с.

4. Адамец П., Грабе В. Трансформация, синтаксическая парадигматика, члены предложения //Slavia – 1968. - Sel. 2. – С.185 – 192.
5. Адмони В.Г. Структурно-смысловое ядро предложения //Члены предложения в языках различных типов. – Л.: Наука, 1972. – С.35 – 52.
6. Алиєва М.П. Типы объектных отношений и средства их выражения в современном русском языке: Автореф. дис. канд. филол. наук. – Ташкент, 1989. – 22 с.
7. Алисова Т.Б. К вопросу о так называемых «стативных» предикатах //Всесоюзная научная конференция по теоретическим вопросам языкознания. – М., 1974.
8. Андерш Й.Ф. Конструкции с предикатным актантом, выраженным инфинитивом, в украинском языке //Типология конструкции с предикатным актантом. – Л.: Наука, 1985. – С.130 – 132.
9. Андерш Й.Ф. Семантична структура безприйменникового давального відмінка в чеській і німецькій мовах. - К.: Наук. думка, 1975. – 134 с.
10. Андерш Й.Ф. Типологія простих дієслівних речень у чеській мові в зіставленні з українською. – К.: Наук. думка, 1987. – 191 с.
11. Апресян Ю.Д. Лексическая семантика: Синонимические средства языка. - М.: Наука, 1974. – 367 с.
12. Апресян Ю.Д. Синтаксис и семантика в синтаксическом описании //Единицы разного уровня грамматического строя языка и их взаимодействие. – М.: Наука, 1969. – С. 302 – 306.
13. Арват Н.Н. Аспекты изучения простого предложения. – Черновцы: гос. ун-т, 1972. – 42 с.
14. Арват Н.М. До питання про семантичну типологію речення: На матеріалі східнослов'янських мов //Мовознавство. – 1979. - №2. – С.24 – 31.
15. Арват Н.Н. О семантике предложения //Филол. науки. – 1979. - №5. – С. 52-61.
16. Арват Н.Н. Семантическая структура простого предложения в современном русском языке. – К.: Вища шк., 1984. – 159 с.
17. Арутюнова Н.Д. Предложение и его смысл: Логико-семантические проблемы. - М.: Наука, 1976. – 383 с.
18. Арутюнова Н.Д. Функциональная семантика: Оценка, экспрессивность, модальность /РАН. Институт языкознания. – М.: Наука, 1996. – 168 с.
19. Ахманова О.С. Словарь лингвистических терминов. – М.: Сов. энцикл., 1966. – 608 с.
20. Бабайцева В.В. Семантика простого предложения //Предложение как многоаспектная единица языка: Рус. яз. - М.: МГПИ им. В.И. Ленина, 1983. - С. 7 – 24.
21. Балли Ш. Общая лингвистика и вопросы французского языка. – М.: Изд-во иностр. лит., 1968. – 551 с.
22. Барамыгина И.Б. Семантика и синтаксис предикатов состояния, отношения и оценки: Автореф. дис. канд. филол. наук. – СПБ, 1996. – 20с.
23. Бархударов Л.С. О поверхностном и глубинном синтаксисе //Иностранные языки в школе. - 1974. - № 1.- С. 25-34.

24. Бацевич Ф.С., Космеда Т.А. Очерки по функциональной лексикологии. - Львов: Світ, 1997 . - 391 с.
25. Безпояско О.К., Городенська К.Г., Русанівський В.М. Граматика української мови. Морфологія: Підручник. – К.: Либідь, 1993. – 336 с.
26. Белошапкова В.А. Современный русский язык: Синтаксис. – М.: Высш. шк., 1977. – 248 с.
27. Берлизон С.Б. Экспрессивность и эмоциональность – доминирующие элементы смысловой структуры фразеологических единиц // Вопросы семантики фразеологических единиц славянских, германских и романских языков: Тез. докл. – Новгород, 1972. – Ч.2. – С. 19-21.
28. Бибик С.П., Михно І.Л., Пустовіт Л.О., Сюта Г.М. Універсальний довідник-практикум з ділових паперів. – К.: Довіра. – 507 с.
29. Білоноженко В.М., Гнатюк І.С. Функціонування та лексикографічна розробка українських фразеологізмів. – К.: Наук. думка, 1989. – 156 с.
30. Богданов В.В. Семантико-синтаксическая организация предложения. - Л.: Изд-во Ленинград. ун-та, 1977. – 200 с.
31. Болдырева М.М. О сочетаемости, дистрибуции, валентности в синтаксисе // Вопр. романо-герман. филол.: Учен. зап. Моск. пед. ин-та иностр. яз. им . М. Тореза. – 1970. – Т.55. – С.77 – 85.
32. Бондарко А.В. Вид и время русского глагола.– Л.: Просвещение, 1971. –239 с.
33. Бондарко А.В. Принципы функциональной грамматики и вопросы аспектологии. – Л.: Наука, 1983. – 208 с.
34. Бондарко А.В., Буланин Л.Л. Русский глагол. - Л.: Просвещение, 1967. –192 с.
35. Булаховський Л.А. Дієслово //Підвищений науково-методичний курс української мови: Лекція 6. – К.: НКО Центр. заочні курси, 1929. – С.12 – 25.
36. Булаховський Л.А. Питання синтаксису простого речення в українській мові //Дослідження з синтаксису української мови. – К.: Вид-во АН УРСР , 1958. – С.5 - 28.
37. Булыгина Т.В. Грамматические и семантические категории и их связи //Аспекты семантических исследований. – М.: Наука, 1980. – С. 320 – 355.
38. Валимова Г.В. О соотношении семантической и формальной структуры предложения //Семантическая структура предложения. – Ростов: Изд-во Рост. ун-та, 1978. – С. 20 – 29.
39. Васильев Л.М. Методы семантического анализа //Исследования по семантике. – Уфа: Башкирский ун-т, 1976. – С. 158-172.
40. Васильев Л.М. Семантика русского глагола: Глаголы речи, звучания и поведения: Учебное пособие. –Уфа: Башкирский ун-т, 1981. – 72 с.
41. Васильев Л.М. Семантика русского глагола. - М.: Высш. шк., 1981.- 184 с.
42. Васильев Л.М. Семантические классы глаголов чувства, мысли и речи в современном русском языке//Очерки по семантике русского глагола. – Уфа: Башкирский ун-т, 1971. – С. 38-310.

43. Васильев Л.М. Системный семантический словарь русского языка. Предикатная лексика. Вып. 2. Учебное пособие /Башкирский гос. ун-т. – Уфа, 2000. – 146 с.
44. Вахнеева Н.А. Сочетаемость в лексико-семантических исследованиях //Вопросы сочетаемости языковых единиц. – Саратов, 1974. – С. 35 – 40.
45. Вейнрейх У. О семантической структуре языка //Новое в лингвистике. – М., 1970. – С. 163-249.
46. Великий зведений орфографічний словник сучасної української лексики. – К.: Ірпінь: ВТФ “Перун”, 2003. - 896 с.
47. Великий тлумачний словник сучасної української мови. – К.: Ірпінь: ВТФ “Перун”, 2001. - 1440 с.
48. Веренк Ж. Глагольная валентность и номинализация // Russian Linguistics. - 1974. – Vol. l. – P.37 – 45.
49. Виноградов В.В. Избранные труды. Лексикология и лексикография. – М.: Наука, 1977. – С. 162-189.
50. Виноградов В.В. Русский язык: Грамматическое учение о слове. - М.: Высш. шк., 1986. – 640 с.
51. Вихованець І.Р. Граматика української мови: Синтаксис: Підручник. – К.: Либідь, 1993. – 368 с.
52. Вихованець І.Р. Нариси з функціонального синтаксису української мови. – К.: Наук. думка, 1992. – 222 с.
53. Вихованець І.Р. Прийменникова система української мови. – К.: Наук. думка, 1980. – 286 с.
54. Вихованець І.Р. Система відмінків української мови. – К.: Наук. думка, 1987. – 232 с.
55. Вихованець І.Р. Частини мови в семантико-граматичному аспекті. – К.: Наук. думка, 1988. – 256 с.
56. Вихованець І.Р., Городенська К.Г., Грищенко А.П. Граматика української мови. – К.: Рад. школа, 1982. – 208 с.
57. Вольф Е.М., Телия В.Н. Семантическая структура слов типа *дружить* (смысл, значение, употребление) //Актуальные проблемы лексикологии. Тезисы докладов 4-й лингвистической конференции. Слово в языке, речи и тексте. – Новосибирск, 1974. – С.25-27.
58. Вольф Е.М. Грамматика и семантика местоимений. – М.: Наука, 1974. - 224с.
59. Вольф Е.М. Функциональная семантика оценки. – М.:Наука, 1985. – 228с.
60. Воркачев С.Г. Безразличие vs. Презрение //Вопросы языкознания.-1992. - №1. – С.79-86.
61. Всеволодова М.В., Го Шуфень. Классы моделей русского простого предложения и их типовых значений //Модели русских предложений со стяжательными предикатами и их речевые реализации (в зеркале китайского языка). – М.: АЦФИ, 1999. – 169 с.
62. Гайсина Р.М. Значение и синтагматика глаголов (На материале глаголов отношения): Пособие по спецкурсу. – Уфа: Башкирский ун-т, 1980.–79 с.

63. Гайсина Р.М. Категория отношения в языке: аспекты рассмотрения // Исследования по семантике: Семантика языка и речи. – Уфа, 1991. – Вып. 16. – С. 6-14.
64. Гайсина Р.М. К семантической типологии глаголов русского языка //Семантические классы русских глаголов. – Свердловск, 1982.– С.15 – 21 .
65. Гайсина Р.М. Лексико-семантическое поле глаголов отношения в современном русском языке.– Саратов: Изд-во Саратовск. ун-та, 1981. –195 с.
66. Гайсина Р.М. Общая характеристика лексико-семантического поля глаголов отношения //Исследования по семантике. – Уфа: Изд-во Башкирск. гос. ун-та, 1975. – Вып. 1. – С. 59-72.
67. Гайсина Р.М. Семантическая категория отношения //Исследования по семантике: Семантические категории в русском языке. – Уфа: Изд-во Башкирск. ун-та, 1996. – С.6-8.
68. Гайсина Р.М. Семная структура значений и типология глаголов отношения //Исследования по семантике: Лексическая и словообразовательная семантика. – Уфа, 1979. – Вып. 4. – С. 30-38.
69. Гак В.Г. Высказывание и ситуация //Проблемы структурной лингвистики, 1972. – М.: Наука, 1973. – С.349 – 372.
70. Гак В.Г. К проблеме синтаксической семантики: (Семантическая интерпретация “глубинных” и “поверхностных” структур) //Инвариантные синтаксические значения и структура предложения. – М.: Наука, 1969. – С.77 – 85.
71. Гак В.Г. К проблеме соотношения языка и действительности //Вопросы языкознания. - 1972. - № 5. – С.12 – 23.
72. Гак В.Г. Семантическая структура слова как компонент семантической структуры высказывания //Семантическая структура слова. – М., Наука, 1971.
73. Гак В.Г. Сопоставительная лексикология. – М.: Наука, 1977. – 264 с.
74. Гак В.Г. Теоретическая грамматика французского языка: Синтаксис. – М.: Высш. школа, 1986. – 220 с.
75. Галаган О.М. Семантико-синтаксична структура речень з тривалентними предикатами: Автореф. дис. канд. філол. наук. – Кіровоград, 2004. – 20 с.
76. Ганич Д.І., Олійник І.С. Словник лінгвістичних термінів. – К.: Освіта, 1985. - 360 с.
77. Гинзбург Р.С. Значение слова и методика компонентного анализа //Иностранные языки в школе. - 1978. - № 5. – С. 21-26.
78. Гогулина Н.А. Лексико-семантическая группа глаголов межличностных отношений (на материале русского литературного языка XIX-XX вв.): Автореф. дис. канд. филол. наук. – Л., 1986. – 16 с.
79. Городенська К.Г. Видові протиставлення в системі сучасних дієслів //Слово. Стиль. Норма: Зб. наук. праць. – К., 2002. – С.118 - 121.
80. Гринев С.В. К уточнению некоторых основных понятий семантики //Науч . докл. высш. школы. Филологические науки. – 1997. - №2. - С.66-72.

81. Грищенко А.П. Внутрішня синтаксична організація простого речення //Синтаксис словосполучення і простого речення. – К.: Наук. думка, 1975. – С. 14 – 16.
82. Гундарев И.А. «Отношение» как философская категория: Автореф. дис. канд. филол. наук. – М., 1983. – 20с.
83. Дерибас В.М. Устойчивые глагольно-именные словосочетания русского языка. Словарь-справочник. – М.: Рус. яз., 1983. – 256с.
84. Дмитриева Н.С. К вопросу о субстантивных описаниях в современном русском языке //Филологические науки. - 1970. - № 4. – С. 74-84.
85. Довідник з культури мови: Посібник /За ред. С.Я. Єрмоленко. – К.: Вища шк., 2005. – 399 с.
86. Долгов Ю.С. Тип валентности как грамматическая категория в русском языке //Рус. языкознание. – 1990. – Вып. 21. – С.44- 49.
87. Елисеева А.Г. Семантический анализ языковых единиц, противопоставленных по признаку действие – состояние. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1977 . - 72с.
88. Єрмоленко С.Я. Синтаксис і стилістична семантика. – К.: Наук. думка, 1982. – 210 с.
89. Ельмслев Л. О категории личности – неличности и одушевленности – неодушевленности //Принципы типологического анализа языков различного строя. – М.: Наука, 1972. – С.114 – 152.
90. Есперсен О. Философия грамматики. – М.: Изд-во иностр. лит., 1959. – 404 с.
91. Жданова О.П. Семантическая структура глаголов поведения // Семантические классы русских глаголов: Межвуз. сб. науч. тр. / Под ред. Э.В. Кузнецовой. – Свердловск, 1982. – С.66-70.
92. Жовтобрюх М.А., Кулик Б.М. Курс сучасної української літературної мови. Ч. 1.– Вид. 4-е. – К.: Вища шк., 1972. - 402 с.
93. Жуков В.П. Об устойчивости и вариантности фразеологизмов на семантическом уровне // Проблемы устойчивости и вариантности фразеологических единиц. – Тула: Сов. энцикл., 1972. – С. 21-38.
94. Жуковская Е.Е. Семантический анализ ряда глаголов эмоционального воздействия //Семантические классы русских глаголов: Межвуз. сб. науч. тр./Под ред. Э.В. Кузнецовой. – Свердловск, 1982. – 152 с.
95. Журавлева Э.Г. Семантические особенности предложений с предикатами состояний //Предложение и текст в семантическом аспекте. – Калинин: Кал.ГУ, 1978. – С.27-35.
96. Загальна психологія. – К.: Правда Ярославичів, 1997. – 436 с.
97. Загнітко А.П. Дієслівні категорії в синтагматиці і парадигматиці. – К.: НМК ВО, 1990. – 132 с.
98. Загнітко А.П. Система і структура морфологічних категорій сучасної української мови (Проблеми теорії). – К.: Інститут системних досліджень освіти, 1993. – 344 с.
99. Загнітко А.П. Система і структура граматичних категорій дієслова. - К.: НМК ВО, 1990. – 51 с.

100. Загнітко А.П. Структура та ієрархія валентних значень дієслова. – К.: НМК ВО, 1990. – 64 с.
101. Загнітко А.П. Український синтаксис (науково-теоретичний і навчально -практичний комплекс). Ч.1: Навч. посібник. – К.: ІЗМН, 1996. – 202 с; Ч. 2: Навчальний посібник. – К.: ІЗМН, 1996. – 240 с.
102. Зандау Г., Зоммерфельд К.Э. Семантические условия реализации валентности //Иностр. яз. в шк. – 1978. - № 2. – С.21 – 26.
103. Звягинцев В.А. Зарубежная лингвистическая семантика //Новое в зарубежной лингвистике. - М.: Прогресс, 1981. - Вып. X. - С.5-32.
104. Золотова Г.А. К типологии простого предложения // Вопр. языкознания. – 1978. - № 3. – С.49 – 61.
105. Золотова Г.А. Очерк функционального синтаксиса русского языка. – М: Наука, 1973. – 351 с.
106. Зоммерфельдт К.Э. К вопросу о минимуме предложения (валентность и ситуативная завершенность) //Иностр. яз. в шк. - 1975. - № 1. – С. 10-19.
107. Зоммерфельдт К.Э. К классификации лексических единиц с учетом их валентности //Иностр. яз. в шк. – 1979. – № 2. – С.9 – 12.
108. Іваницька Н.Б. Функціонально-семантична класифікація абсолютивних дієслів в українській та англійській мовах. – К.: КНТЕУ, 2004. – 194 с.
109. Іваницька Н.Л. Двоскладне речення в українській мові. – К.: Вища шк., 1986. – 167 с.
110. Іваницька Н.Л. Синтаксис простого речення: Складні випадки аналізу. – К.: Вища шк., 1989. – 64 с.
111. Касевич В.В. Семантика. Синтаксис. Морфология. – М.: Наука, 1985. – 309 с.
112. Категории глагола и структура предложения: Конструкции с предикативными актантами. – Л.: Наука, 1983. – 248 с.
113. Кацнельсон С.Д. К понятию типов валентности //Вопр. языкознания. – 1987. - № 3. – С.20 – 32.
114. Кибрик А.Е. Проблема синтаксических отношений в универсальной грамматике // Новое в зарубежной лингвистике. Вып. XI. – М: Прогресс, 1982. – С.5-36.
115. Клименко Н.Ф., Карпіловська Є.А. Словотвірна морфеміка сучасної української літературної мови. – К.:Ін-т мовознавства ім. О.О. Потебні НАН України, 1998. – 161 с.
116. Колпаков В.А. Логико-методологический анализ отношений: Автореф. дис. канд. филол. наук. – Томск, 1984.- 19с.
117. Кондаков Н.И. Логический словарь. – М.: Наука, 1971. – 658с.
118. Копыленко М.М. Сочетаемость лексем в русском языке. – М.: Наука, 1973. – 119 с.
119. Космеда Т.А. Аксіологічні аспекти прагмалінгвістики. – Львів: національний університет, 2000. – 350 с.
120. Котелова Н.З. Значение слова и его сочетаемость. – Л.: Наука, 1975. – 164 с.

121. Котляренко С.В. Типологія дієслів релятивної семантики // Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 10. Проблеми граматики і лексикології української мови: Збірник наукових праць. – К.: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2006. – Вип. 2. – С.127-133.
122. Кочерган М.П. Загальне мовознавство: Підручник. – К.: Академія, 1999. –288 с.
123. Кубик М. Модели двусоставных глагольных предложений русского языка в сопоставлении с чешским. – Praha: Univ. Karlova, 1977. – 204 с.
124. Кузнецова Э.В. Грамматические классы и лексико-семантические группы слов //Актуальные проблемы лексикологии и словообразования. – Новосибирск, 1974. - Вып. 3. – С.39-45.
125. Кузнецова Э.В. Лексико-семантическая группа слов и методы ее описания //Актуальные проблемы лексикологии. – Новосибирск, 1969. – С.202-209.
126. Кузнецова Э.В. О пересекающемся характере лексико-семантических групп //Семантика и структура предложения: Лексическая и синтаксическая семантика. – Уфа, 1978. – С.7-13.
127. Кузнецова Э.В. Русские глаголы “приобщения объекта” как функционально-семантический класс слов (К вопросу о природе лексико-семантических групп). – Свердловск, 1974.
128. Кузнецова Э.И., Кусова М.Л. Глагольная антонимия как проявление системных отношений в лексике // Проблемы глагольной семантики: Межвуз. сб. науч. тр. / Под ред. Э.В. Кузнецовой. – Свердловск, 1984. – С. 50-56.
129. Куц О.В. Семантико-синтаксична структура речень із чотиривалентними предикатами: //Дис. канд. філол. наук. – К., 2003. – 219 с.
130. Ладочкина С.И. О содержании термина отношение в лингвистической литературе //Семантика грамматических форм. – Ростов-на-Дону, 1982. – С.85-94.
131. Левин Г.Д. Категория “отношения”: Автореферат дис. канд. филол. наук. – М., 1969. - 21с.
132. Левина Д.Ш. Семантика глаголов эмоционального отношения в современном испанском языке: Автореф. дис. канд. филол. наук. – Минск , 1982. – 20 с.
133. Ледней О.Ф. Об’єктні синтаксеми в структурі простого речення: Автореф . дис. канд. філол. наук. – К., 2003. - 19 с.
134. Лекант П.А. Синтаксис простого предложения в современном русском языке. – М.: Высш. шк., 1974. – 159 с.
135. Лексико-семантические группы русских глаголов: Словарь-справочник. – Свердловск: Изд-во Уральского ун-та, 1988. – 153 с.
136. Лексична семантика в системі “людина-машина”/М.М.Пещак, Н.Ф. Клименко, Г.М.Ярун, Є.А.Карпіловська. – К.:Наук. думка, 1986. – 284 с.
137. Леута О.И. Семантико-синтаксическая структура предложений с глагольными предикатами состояний в современном украинском литературном языке: Автореф. дис. канд. філол. наук. – К., 1988. – 21 с.

138. Лещенко М.И. Виртуальный и актуальный аспекты предложения. – Минск: Высш. школа, 1988. – 130 с.
139. Лингвистический энциклопедический словарь / Гл. ред. В.Н. Ярцева. – М .: Сов. энцикл., 1990. – 686 с.
140. Лисицына Т.А. Семантико-синтаксические связи слов *ЕЩЕ* и *УЖЕ* //Исследования по семантике. – Уфа, 1980. – Вып. 5.– С.96-102.
141. Локштанова Л.М. О валентности глагола в современных лингвистических исследованиях //Иностранные языки в школе. - 1973. - № 6. – С.12 – 22.
142. Ломтев Т.П. Предложение и его грамматические категории. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1972. – 199 с.
143. Лосев А.Ф. О понятии языковой валентности // Изв. АН СССР. Сер. лит. и яз. – 1981. – Т.40. - № 5. – С.403 - 411.
144. Лукьянова М.А. О соотношении понятий экспрессивность, эмоциональность, оценочность //Актуальне проблемы лексикологии и словообразования. – Новосибирск, 1976. - Вып. 5. – С.3-21.
145. Лукьянова М.А. Семантические характеристики предложно-именных конструкций в современном английском языке // Актуальні проблеми металінгвістики. – К.: Брама, 1999. – С.71 – 73.
146. Масицька Т.Є. Граматична структура дієслівної валентності. – Луцьк: Волинський держ. ун-т, 1998. – 206 с.
147. Масицька Т.Є. Семантико-синтаксична валентність дієслова: Автореф. дис. канд. філол. наук. – К., 1995. – 16 с.
148. Маслов Ю.С. Вид и лексическое значение глагола //Известия АН СССР . Отделение литературы и языка. – 1948. – Т. VII. Вып. 4. – С.303 – 315.
149. Маслов Ю.С. Универсальные семантические компоненты в содержании грамматической категории совершенного/несовершенного вида //Советское славяноведение. - 1973. - № 4. – С.73-83.
150. Мацько Л.І., Сидоренко О.М., Мацько О.М. Стилістика української мови. – К.: Вища шк., 2003. – 463 с.
151. Мединська Н.М. Структура семантичного поля дієслів багатократно-дистрибутивної і розподільної дії: Автореф. дис. канд. філол. наук. – К., 2000. – 19с.
152. Межов О.Г. Суб’єктні синтаксеми у структурі простого речення: Автореф . дис. канд. філол. наук. – К., 1998. – 19 с.
153. Мещанинов И.И. Глагол. – Л.: Наука, 1982. – 372 с.
154. Мещанинов И.И. Члены предложения и части речи. – Л.: Наука, 1978.– 387 с.
155. Михайленко В.А. Синтаксическая и семантическая сочетаемость глаголов побудительной семантики //Учен. зап. - Тульский пед. ин-т. – 1974. – Вып. 4. – С.93 – 116.
156. Москальская О.И. Проблемы системного описания синтаксиса: На материале немецкого языка. - М.: Высш. шк., 1974. – 156 с.
157. Мразек Р. Модели чешских конструкций с возвратной глагольной формой //Исследования по современному русскому языку: Сб. ст., посвящ. памяти проф. Е.М. Галкиной-Федорук. – М.: Изд-во Моск. ун-та,

1970. – С.166 - 176.
158. Мразек Р. Синтаксическая дистрибуция глаголов и их классы //Вопр. языкознания. – 1964. - № 3. – С.50 – 69.
159. Мухин А.М. Структрура предложений и их модели. – Л.: Наука, 1968. – 230 с.
160. Мухин А.М. Валентность и сочетаемость глаголов //Вопр. языкознания. – 1987. - № 6. – С.52 – 64.
161. Мыльникова С.Е. О глаголах чувств в современном русском языке //Лексико-семантические группы глаголов. – Иркутск, 1989. – С.61-79.
162. Никитин М.В. Лексическое значение в слове и словосочетании. – Владимир, 1974.
163. Ніколаєва Н.Г. Семантико-синтаксична організація речень з дієслівними предикатами мовлення: Автореф. дис. канд. філол. наук. – К., 2003. – 27 с.
164. Овчиннікова І.І. Лексико-семантична класифікація дієслів фізичної дії з семантикою створення об’єкта в українській мові: Автореф. дис. канд. філол. наук. – К., 1993. - 23 с.
165. Овчиннікова І.І. Лексико-семантична класифікація дієслів фізичної дії з семантикою створення об’єкта в українській мові: Дис. канд. філол. наук. – К., 1993. – 212 с.
166. Ожегов С.И. О структуре фразеологии //Лексикографический сборник. – М.: Гос. изд-во иностранных и национальных словарей, 1957. - Вып. 2. – С.31-53.
167. Ожегов С.И. Словарь русского языка / Под ред. Н.Ю. Шведовой. – 19-е изд., испр. – М.: Рус. яз., 1987. – 750 с.
168. Олейник О.Б. Лексико-семантическое поле глаголов социальных отношений в современном русском языке: Автореф. дис. канд. филол. наук. – К., 1989.–19 с.
169. Олійник І.С., Сидоренко М.М. Українсько-російський і російсько-український фразеологічний тлумачний словник. – Харків: Прапор, 1997. – 462 с.
170. Падучева Е.В. О семантике синтаксиса: Материалы к трансформационной грамматике русского языка. – М.: Наука, 1974. – 292 с.
171. Пац Л.І. Функціонально-семантичне поле адресатності в сучасній українській мові: Автореф. дис. канд. філол. наук: 10.02.01 /Дніпропетровський держ. ун-т. – Дніпропетровськ, 1998.- 22 с.
172. Пешковский А.М. Избранные труды. – М.: Учпедгиз, 1959. - 252 с.
173. Пешковский А.М. Русский синтаксис в научном освещении. – М.: Учпедгиз, 1956. – 511 с.
174. Пірус Г.О. Актантне оточення релятивів у предикатному виразі //Мова і культура: Зб. статей. – К.: Видавничий Дім Дмитра Бураго, 2003. – С. 272-277.
175. Пірус Г.О. Предикати відношення в українській мові: семантико-граматичний аспект: Автореф. дис. канд. філол. наук. – К., 2004. – 15 с.
176. Пірус Г.О. Релятиви на тлі класифікації семантичних типів предикатів //Мова і культура: Зб. статей. – К.:Видавничий Дім Дмитра Бураго, 2002.

– С. 65-69.
177. Плющ М.Я. Відмінок у семантико-синтаксичній структурі речення: Навч. посібник. – К.: КДПІ, 1978. – 107 с.
178. Плющ М.Я. Категорії суб'єкта і об'єкта в структурі простого речення. – К.: Вища шк., 1986. – 176 с.
179. Пономарів О.Д. Стилістика сучасної української мови: Підручник. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2000. – 248 с.
180. Почепцов Г.Г. Синтагматика английского слова. – К.: Вища шк., 1976.- 111 с.
181. Психологічний словник / За ред. В.І. Войтка. – К.: Вища шк., 1982. – 216с.
182. Рабулець О.Г., Сухарина Н.М., Широков В.А., Якименко К.М. Дієслово в лексикографічній системі. – К.: Довіра, 2004. – 260 с.
183. Распопов И.П. Сказуемое как конструктивный центр предложения //Теоретические проблемы синтаксиса современных индоевропейских языков. – Л.: Наука, 1975. – С. 162 – 168.
184. Безпояско О.К., Городенська К.Г., Русанівський В.М. Граматика української мови: Морфологія. – К.: Либідь, 1993. – С.157 – 242.
185. Русанівський В.М. Дієслово //Сучасна українська літературна мова. Морфологія / За заг. ред. І.К. Білодіда. – К.: Наук. думка, 1969. – С.296 – 429.
186. Русанівський В.М. Структура лексичної і граматичної семантики. – К.: Наук. думка, 1988. – 240 с.
187. Русанівський В.М. Структура українського дієслова. – К.: Наук. думка, 1971. – 315 с.
188. Русановский В.М., Жовтобрюх М.А., Городенская Е.Г., Грищенко А.А. Украинская грамматика. – К.: Наук. думка, 1986. – 360 с.
189. Русская грамматика: В 2-х т. – М.: Наука, 1980. –Т. 1. – 788 с.; Т.2. – 709с.
190. Сагач Г.М. Ділова риторика: мистецтво риторичної комунікації. Навч. посібник. – К.: Зоря, 2003. – 255 с.
191. Селиверстова О.Н. Второй вариант классификационной сетки и описание некоторых предикативных типов русского языка //Семантические типы предикатов. – М.: Наука, 1982. – 157 с.
192. Селиверстова О.Н. Компонентный анализ многозначных слов. – М.: Наука, 1975. – 240с.
193. Семантические типы предикатов. – М.: Наука, 1982. – 365 с.
194. Сергеева Л.А. Семантическая категория оценки в современном русском языке //Исследования по семантике. – Уфа, 1991. - № 16. – С.15-23.
195. Сильницкий Г.Г. Семантические типы ситуаций и семантические классы глаголов //Проблемы структурной лингвистики. – М.: Наука, 1973. – С. 373 – 391.
196. Синтаксис словосполучення і простого речення (Синтаксичні категорії і зв'язки. - К.: Наук. думка, 1975. – 221 с.
197. Ситар Г.В. Типологія речень із предикатами партитивного відношення в українській мові: Дис. канд. филол. наук. – Донецьк, 2003 – 303 с.

198. Слинько І.І., Гуйванюк М.В., Кобилянська М.Ф. Синтаксис сучасної української літературної мови: Проблемні питання. – К.: Вища шк., 1994. – 670 с.
199. Словник антонімів української мови / За ред. Л.С. Паламарчука. – К.: Довіра, 1999. – 275с.
200. Словник іншомовних слів /За ред. О.С. Мельничука – К.: Укр. енцикл., 1985. –970 с.
201. Словник синонімів української мови: В 2 т. /А.А. Бурячок, Г.М.Гнатюк, С .І. Головащук та інші. – К.: Наук. думка, 1999 –2000.
202. Словарь современного русского литературного языка, т. 1 – 17. – М. – Л. :Акад. наук СССР, 1950-1965.
203. Словник української мови: В 11томах. – К.: Наук. думка, 1970 – 1980. Т. I -XI.
204. Смирницкий А.И. Значение слова //Вопр. языкознания. – 1955. - № 2. – С. 79 – 89.
205. Сойко И.В. Проблемы теории валентности (на материале немецкого языка) // Современное зарубежное языкознание: Вопр. теории и методологии. – К.: Наук. думка, 1983. – С.177 – 190.
206. Современный русский язык: Учебник / Под ред. В.А. Белошапковой. – М. : Высш. школа, 1981. – 560 с.
207. Соколова С.О. Префіксальний словотвір дієслів у сучасній українській мові. – К.: Наук. думка, 2003. – 286 с.
208. Соколова С.О., Шумарова Н.П. Семантика и стилистика русского глагола. – К.: Наук. думка, 1988. – 144 с.
209. Степанов Ю.С. Имена. Предикаты. Предложения. – М.: Наука, 1981. –360 с.
210. Степанова М.Д. Проблемы теории валентности в современной лингвистике //Иностранные языки в школе. – 1973. - № 6. – С.12 – 22.
211. Степанова М.Д., Хельбиг Г. Части речи и проблема валентности в современном немецком языке. – М.: Высш. шк., 1978. – 258 с.
212. Стилістика української мови: Підручник /За ред Л.І. Мацько. – К.: Вища шк., 2003.– 462 с.
213. Сусов И.П. Семантическая структура предложения: На материале простого предложения в современном немецком языке. – Тула: Изд. Тул. пед. ин-та, 1973. – 141 с.
214. Сучасна українська літературна мова: Морфологія /За заг. ред. І.К. Білодіда. – К.: Наук. думка, 1969. – 583 с.
215. Сучасна українська літературна мова: Лексика і фразеологія / За заг. ред. І.К. Білодіда. – К.: Наук. думка, 1973. – 440 с.
216. Сучасна українська літературна мова: Синтаксис / За заг. ред. І.К. Білодіда. – К.: Наук. думка, 1972. – 515 с.
217. Сучасна українська літературна мова /За ред. А.П. Грищенка. – 2-е вид., перероб. і доп. - К.: Вища шк., 1997. – 493 с.
218. Сучасна українська літературна мова /За ред. М.Я. Плющ. – 2-е вид., перероб. і доп. – К.: Вища шк., 2000. – 430 с.

219. Телия В.Н. Коннотативный аспект семантики номинативных единиц. – М .: Наука, 1986. – 136 с.
220. Теньер Л. Основы структурного синтаксиса. – М.: Прогресс, 1988. – 654 с .
221. Теоретична морфологія української мови: Академ. граматика укр. мови / І . Вихованець, К. Городенська; За ред. І. Вихованця. - К.: Пульсари, 2004. – 400с.
222. Толковый словарь русских глаголов: Идеографическое описание. Английские эквиваленты. Синонимы. Антонимы /Под ред. проф. Л.Г. Бабенко. – М.: АСТ - Пресс, 1999. –704 с.
223. Толстой Н.И. Некоторые проблемы сравнительной славянской семасиологии. – М.: Наука, 1968.
224. Тулина Т.А. Функциональная типология словосочетаний. – Киев; Одесса: Вища шк., 1976. – 176 с.
225. Удовиченко Г.М. Фразеологічний словник української мови в 2-х томах. – К.: Вища шк., 1984. - Т.1. – 304 с. – Т.2. – 384 с.
226. Уемов А.И. Вещи, свойства и отношения. – М.: Акад. наук СССР, 1963.- 184 с.
227. Уздинская Е.Н. Изучение сочетаемости слов в формально-грамматическом и синтаксическом планах //Грамматика и лексико-грамматические исследования в синхронии и диахронии (на мат-ле англ. яз.): Межвуз. сб. – Калинин, 1974. – С.135 – 146.
228. Українська мова. Енциклопедія. – К.: Українська енциклопедія, 2000. – 752 с.
229. Універсальний довідник-практикум з ділових паперів /За ред. Л.О. Пустовіт. – 2-е вид., доп. і виправл. – К.: Довіра, 1999. – 508 с.
230. Уорф Б.Л. Грамматические категории //Принципы типологического анализа языков различного строя. – М.: Наука, 1972. – С.44-60.
231. Уфимцева А.А. Семантика слова //Аспекты семантических исследований. – М.: Наука, 1980. – С.5 – 80.
232. Учебный словарь сочетаемости слов русского языка /Под ред. П.Н. Денисова, В.В. Морковкина. – М: Рус. яз., 1978. – 686с.
233. Филичева Н.И. Понятие синтаксической валентности в работах зарубежных языковедов //Вопр. языкознания. - 1967. - № 2. – С.118 – 126.
234. Филичева Н.И. Синтаксические поля. – М.: Высш. шк., 1977. - 213 с.
235. Филлмор Ч. Дело о падеже //Новое в зарубежной лингвистике. – 1981. – Вып. 10. – С. 369 – 495.
236. Философский словарь /Под ред. И.Т. Фролова. – М.: Политиздат, 1987. – 590 с.
237. Философский энциклопедический словарь. – М.: Советская энциклопедия , 1983. – 840 с.
238. Фразеологічний словник української мови: В 2-х кн. / Укл. В.М. Білоноженко, В.О. Винник, І.С. Гнатюк та ін. – 2-е вид. – К.: Наук. думка , 1999. – Кн. 1,2. – 984 с.

239. Харченко С.В. Семантико-синтаксична та комунікативна структура речень спонукальної модальності: Автореф. дис. канд. філол. наук. – К., 2001. – 21 с.
240. Храковский В.С. Взаимодействие грамматических категорий глагола (Опыт анализа) //Вопр. языкознания. – 1950. - № 5. – С.18 – 36.
241. Чейф У.Л. Значение и структура языка. – М.: Прогресс, 1975. – 432 с.
242. Чесноков П.В. Зависимость сочетаемости синтаксических единиц от семантических форм мышления //Сочетаемость синтаксических единиц: Сб. ст. – Ростов н/Д, 1984. – С.3 – 11.
243. Шведова Н.Ю. Лексическая классификация русского глагола (на фоне чешской семантико-компонентной классификации). - //Славянское языкознание: IX Междунар. съезд славистов. Киев. – М.: Наука, 1983.- С. 306-323.
244. Шведова Н.Ю. О соотношении грамматической и семантической структуры предложения //Славянское языкознание: VII Международный съезд славистов. Варшава, 21 – 27 августа 1973. Докл. сов. делегации.– М. : Наука, 1973. – С.458 – 483.
245. Шведова Н.Ю. Очерки по синтаксису русской разговорной речи. – М.: Изд-во АН СССР, 1960. – 377 с.
246. Шевчук С.В. Українське ділове мовлення: Навч. посібник. – К.: Вища шк ., 1997. – 271 с.
247. Шмайлов Д.Н. Некоторые аспекты семантики и прагматики смягченных утверждений в португальском языке //Функциональная семантика и проблемы синтаксиса. - М.: Наука, 1987. - с.
248. Шмелев Д.Н. Проблемы семантического анализа лексики (На материале русского языка). – М.: Наука, 1973. – 278 с.
249. Шмелев Д.Н. Синтаксическая сочетаемость слов в русском языке //Русс. яз. в нац. шк. – 1961. - № 4. – С. 10 – 17.
250. Шмелев Д.Н. Синтаксическая членимость высказывания в современном русском языке. – М.: Наука,1976. - 152с.
251. Щерба Л.В. Языковая система и речевая деятельность.–Л.: Наука, 1974. –428 с.
252. Якобсон Р. Шифтеры, глагольные категории и русский глагол //Принципы типологического анализа языков различного строя. – М.: Наука, 1972. – С.95 – 113.
253. Янчжен В. Предложение: содержание, форма и парадигмы (на материале предложений с глаголами эмоционального состояния и отношения). – Пекин, Шанхай, Чонгжоу, Сиань, 1996. – 292 с.
254. Ярцева В.Н. Взаимоотношение грамматики и лексики в системе языка //Исследования по общей теории грамматики. – М.: Наука, 1968. – 292 с.
255. Ярцева В.Н. Пределы развертывания синтаксических структур в связи с объемом информации //Инвариантные синтаксические значения и структура предложения. – М.: Наука, 1969. - 180с.
256. Ячинская Д.А. Грамматико-лексическая сочетаемость глаголов и соотносительных с ними существительных (на материале современного

русского литературного языка): Автореф. дис. канд. филол. наук. – М., 1968.-19с.
257. Adamec Pr. K nekterym problemum koncerce transformacni syntaxe slovanskvch jazyku/ - Slavica Slovaca, 1972, roc. 7, № 3.
258. Danes F. Pokus o strukturni analysu slovensnych vyznamu //Slovo a slovesnost . – 1971. - № 3. – s.193 – 207.
259. Pokus o strukturni analysu slovensnych vyznamu //Slovo a slovesnost. – 1971. - № 3. – s.193 – 207.
260. Danes F., Halvsa Z., Korensky J. Prace o semanticke strukture vety: Prehled a kriticky rozbor. Praha: Ustav pro jazyk cesky CSAV, 1973. 203 s.
261. Gramatyka wspolczesnego jezyka polskiego: Morfologia. Warszawa: Wydawnictwo naukowe, 1999. 634 s.
262. Helbig G. Die Funktionen der substantivischen Kasus in der deutschen Gegenwartssprache. Halle; Saale: VEB Max Niemeyer Verl., 1973. 296 s. Helbig G., Schenckel W. Worterbuch zur Valenz und Distribution deutscher Verben. VEB Bibliographisch Institut. - Leipzig, 1973. -
263. Lakoff G. Towards Generative Semantics. –In: Syntax and semantics, 976,v. 7.
264. Lyons John. Towards a nftional' theory of the 'Pa of Speech'. – Journal of linguistics. vol. 2, № 1, 1966.
265. Peny D. What things can be evaluated. – J. Philos., 1964, vol. 61, N 6.
266. Sapir E. Grading: A study in semantics. – Philos. Sci., 1944, vol. 11, N 2.
267. Vendler Z. Verbs and times. – In: Z. Vendler. Linguistics in Philosophy. Ithaca , 1967.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андієвська Е. Хвилі. –К.: Всесвіт, 2002. – 160 с.
2. Вовчок М. Оповідання. Казки. Повісті. Роман. – К.: Наук. думка, 1983. – 638 с.
3. Довженко О. Зачарована Десна. Україна в огні. Щоденник. – К.: Веселка, 1995. – 576 с.
4. Закувала зозуленька. Антологія української народної поетичної творчості. – Київ.: Веселка, 1998. – 510 с.
5. Карманский П.С. Дорогами смутку і змагань. Вибрані твори. – Львів: Каменяр, 1995. – С. – 352.
6. Костенко Л.В. Вибране. – К.: Дніпро, 1989. – 559 с.
7. Костенко Л.В. Берестечко. – К.: Укр. письменник, 1999. – 157 с.
8. Луценко Д.О. Усе любов'ю зміряне до дна: Лірика. Поеми. Пісні. – К.: Укр. письменник, Вир, 1994. – 469 с.
9. Нечуй-Левицький І.С. Твори в 2-х томах. – К.: Наук. думка, 1986. –Т. 2. - 638 с.
10. Нечуй-Левицький І.С. Гетьман Іван Виговський.–К.: Наук. думка, 1977. –329 с.
11. Павличко Д.В. Любов і ненависть. – К.: Дніпро, 1975. – 380 с.
12. Павличко Д.В. Золоте ябко: Поезії. – К.: Основи, 1998. –207 с.

13. Прислів’я та приказки. – К.: Народознавство, 2000. – 248 с.
14. Рильський М.Т.: В 2 томах. – К.: Дніпро,1976. - Т.1.: Лірика. – 432 с. – Т. 2.: Поеми і цикли. - 368 с.
15. Роздобудько І. Дванадцять, або Виховання жінки в умовах, не придатних до життя. – Харків: Фоліо, 2006. – 287 с.
16. Симоненко В.А. На схрещених мечах. – К.: Пульсари, 2004. – 384 с.
17. Сосюра В.М. Вибрані твори в 2 т. – К.: Наук. думка, 2000. – Т.1: Поетичні твори. – 648 с.
18. Тичина П.Г. Сонячні кларнети. - К.: Дніпро, 1990. – 399 с.
19. Тютюнник Григір. Вибрані твори: Оповідання. Повісті. – К.: Дніпро, 1981 . – 607 с.
20. Українка Л. Поезія. Драматичні твори. – К.: Наук. думка, 1999. – 384 с.
21. Франко І.Я. Твори: В 3 т. – К.: Наук. думка, 1991. - Т.1: Поезії. Поеми. – 672 с.
22. Цвіте терен. Українські народні пісні. – К.: Музична Україна, 1985.–262 с.
23. Шевченко Т.Г. Кобзар. – К.: Дніпро, 1971. – 584 с.

ДОДАТОК А
ПЕРЕЛІК ДІЄСЛІВ, ЯКІ ПРЯМИМИ ТА ПЕРЕНОСНИМИ ЗНАЧЕННЯМИ ВХОДЯТЬ ДО ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНОЇ ГРУПИ СТАВЛЕННЯ

Аплодувати	ую, уєш, недок. Плескати в долоні на знак схвалення або вітання.
Балувати	ую, уєш, недок., перех. Надмірно пестити когось, потурати кому-небудь в його бажаннях і примхах.
	перев.чим. Виявляти увагу до когось, робити кому-небудь щось приємне.
Банити	ню, ниш,недок., перех., діал., кого, перен. // Лаяти.
Банітувати	ую, уєш, недок., перех., діал. Дуже сильно лаяти кого-небудь.
Банувати	ую, уєш, за ким, чим, недок., діал. Сумувати, журитися.
Батькуватися	уюся, уєшся, недок., розм. Лаятися.
Безславити	влю, виш: мн. Безславлять; недок., перех., рідко. Те саме, що неславити.
Берегти	ежу, ежеш; мин. ч. беріг, берегла, берегло; недок., перех. Виявляти турботу, піклуватисяь про кого-небудь; доглядати.
Бештати	аю, аєш, недок., перех., діал. Ганити, лаяти.
Бігати	аю, аєш, недок.розм. від кого - чого, рідко. Уникати зустрічі з кимсь або чимсь; цуратися кого-, чого-небудь. .
Благословляти	яюся, яєшся, недок., благословити, влю, виш; мн. благословлять; док., перех. Славити, прославляти, вихваляти кого-, що-небудь (на віддяку за щось).
Блюзнити	ню, ниш, недок., перех. Зневажати, поганити що-небудь святе, високе і т.ін.
Боготворити	рю, риш, недок., перех. Обожнювати кого-, що-небудь, схилятися перед ким -, чим-небудь.
Божествити	влю, виш, мн. Божествлять; недок., перех., заст. Відчувати до когось надзвичайну любов, шанувати когось як бога, схилятися перед ким-небудь.

Бокувати	ую, уєш, недок., діал. Ухилятися від кого-, чого-небудь, сторонитися, уникати когось.
Боліти	ію, ієш, лить, недок., перен. за кого - що, розм. Хвилюватися, піклуватися за // кого-, що-небудь; уболівати.
Бочитися	чуся, чишся, недок., діал. Відвертатися, сторонитися; цуратися.
Боятися	боюся, боїшся, недок. Кого, чого. Відчувати страх перед ким-, чим-небудь.
Брататися	аюся, аєшся, недок. Близько здружуватися, виявляти до кого-небудь братні почуття.
Бридити	джу, диш, недок., діал. перех. Викликати в кого-небудь огиду.
Бридитися	джуся, дишся, недок., ким, чим. Відчувати огиду до кого-, чого-небудь.
Брити	брию, бриєш, недок., перех., перен., розм. Влучно, гостро ганити кого-небудь.
Бруднити	ню, ниш, недок., перех., перен. Плямувати, опоганювати, ганьбити, безчестити кого-, що-небудь.
Бундючитися	чуся, чишся, недок. Поводитися бундючно, чванливо.
Бурчати	чу, чиш, недок., розм., перех. Докучливо висловлювати своє невдоволення чим-небудь, дорікати комусь.
Вабити	блю, биш; мн. ваблять; недок. перех. і неперех. Манити кудись чимсь принадним, викликати бажання до чого-небудь.
Варувати	ую, уєш, недок., перех., діал. Берегти.
Ввіряти	яю, яєш, недок., ввірити, рю, риш, док., перех. Покладаючись на кого-, що-небудь, довіряти, віддавати щось у чиєсь розпорядження, на чиюсь волю.
	неперех. Покладатися на кого-небудь, довіряти комусь.
Ввірятися	яюся, яєшся, недок., ввіритися, рюся, ришся, док. Покладаючись на кого-, що-небудь, довірятися, віддавати себе на чиюсь волю.
Величати	аю, аєш, недок., перех. Називати кого-небудь шанобливим ім'ям, підкреслюючи цим свою повагу до нього.
	Прославляти, вихваляти, звеличувати.
Величатися	аюся, аєшся, недок. Бути гордим, пишатися, хвалитися чим-, ким-небудь.
	//Поводитися зверхньо, зарозуміло, хвалькувато.
Виговорювати	юю, юєш, недок., виговорити, рю, риш, док., неперех. Дорікати комусь, висловлюючи незадоволення його діями, поведінкою і т. ін.
Вигороджувати	ую, уєш, недок., вигородити, джу, диш, док., перех., розм. Заперечувати наявність за ким-небудь або за собою якоїсь провини, доводити непричетність до чогось.
Визвірятися	яюся, яєшся, недок., визвіритися, рюся, ришся, док., розм. Звертатися до кого-небудь або відповідати комусь із нестриманим роздратуванням.

Визнавати	наю, наєш, недок., визнати, аю, аєш, док., перех. Вважати дійсним, законним, стверджувати своєю згодою, позитивним ставленням право на існування кого-, чого-небудь.
Виклинати	аю, аєш, недок., перех., діал. Проклинати.
Винити	ню, ниш, недок., перех. Звинувачувати кого-небудь, приписувати якусь вину.
Винуватити	ачу, атиш, недок.; наказ. сп. винувать; перех. Вважати кого-небудь винним, висловлювати впевненість у чиїйсь вині, провині.
Виповідати	аю, аєш, недок., виповісти, ім, іси, док., перех., розм. Висловлювати, звіряти що-небудь комусь.
Вирікатися	аюся, аєшся, недок., виректися, ечуся, ечешся, док., заст. Відмовлятися, зрікатися.
Вислављяти	яю, яєш, недок., перех. Дуже хвалити, вихваляти кого-, що-небудь.
Вислужуватися	уюся, уєшся, недок., вислужитися, жуся, жишся, док., перед ким. Домагатися, шукати прихильності у кого-небудь, прислужуючись, утискуючи когось, наговорюючи на когось і т. ін.
Висміювати	ююся, юєш і рідко висмівати, аю, аєш, недок., висміяти, ію, ієш, док., перех. Брати на сміх, виставляти кого-, що-небудь у смішному вигляді, глузувати, кепкувати з когось, з чогось.
Висміюватися	ююся, юєшся і рідко висміватися, аюся, аєшся, недок., висміятися, іюся, ієшся, док., з кого, діал. Насміхатися.
Виснути	ну, неш; мин. ч. виснув, висла, висло; недок, перен., розм. Не відходити від кого-небудь, виявляючи якісь знаки уваги, прихильності і т. ін.
Виспівувати	ую, уєш, недок., виспівати, аю, аєш, док., перех. Вихваляти, прославляти.
Витися	в'юся, в'єшся, недок. Часто перебувати біля кого-небудь, виявляючи свою увагу; крутитися.
Вихваляти	яю, яєш і вихвалювати, ою, юєш недок., вихвалити, лю, лиш, док., перех. Дуже хвалити, підкреслювати добрі якості кого-, чого-небудь.
Вихвалятися	яюся, яєшся, недок., вихвалитися, люся, лишся, док. Хвастати, хвалити самого себе.
	//ким, чим. Хвалити щось своє, своїх близьких і т. ін.
Вихизовуватися	уюся, уєшся, недок. Дуже хизуватися перед ким-небудь, намагаючись показати себе найвигідніше.
Вичитувати	ую, уєш, недок., вичитати, аю, аєш, док., перех. і неперех. Робити зауваження за що-небудь, дорікаючи, виговорюючи.
Відвертатися	аюся, аєшся, недок., відвернутися, ернуся, ернешся, док., перен. Припиняти, поривати з ким-небудь стосунки, взаємини.
Відцуратися	аюся, аєшся, док., кого, чого, від кого - чого. Припинити дружні стосунки з ким-небудь; погорджуючи кимсь, відвернутися.
	Перестати любити когось; відкинути чиєсь кохання.
Воркувати	ую, уєш, недок., перен. Ніжно розмовляти з ким-небудь.

Ворогувати	ую, уєш, недок., з (між, поміж) ким, і діал. на (до) кого. Бути у ворожих стосунках, виявляти неприязнь, ненависть до кого-, чого-небудь.
Габзувати	ую, уєш, недок., перех., діал. Неславити, паплюжити.
Ганити	ню, ниш, недок., перех. Те саме, що гудити.
	Докоряти кому-небудь; лаяти, сварити.
Гербувати	ую, уєш, недок., діал. Гребувати.
Гигикати	аю, аєш, недок., розм. Насміхатися, глузувати.
Гидити	джу, диш, недок., розм., перех. Паскудити, бруднити.
	перех., перен. Паплюжити, плямувати.
Гидувати	ую, уєш, недок. Відчувати огиду, відразу; гребувати.
Гиркати	аю, аєш, недок., розм. Сердито гримати на кого-небудь; покрикувати.
Гиркатися	аюся, аєшся, недок., розм. Сперечатися, сваритися.
Гніватися	аюся, аєшся, недок. Виражати гнів, роздратування; сердитися.
Годити	годжу, годиш, недок., неперех. Задовольняти кого-небудь, роблячи приємне, потрібне, бажане; догоджати.
Годитися	годжуся, годишся, недок. Давати згоду, погоджуватися з чиєю-небудь думкою, поділяти чийсь погляд.
Голубити	голублять; недок., перех.Проявляти ніжність, ласку; пестити.
Голубитися	блюся, бишся, мн. голубляться; недок. Голубити один одного.
Гонорувати	ую, уєш, недок., рідко. Гордовито триматися; зневажливо ставитися до інших.
Гордити	джу, диш, недок., діал. Гордувати.
Гордитися	джуся, дишся, недок. Відчувати задоволення від чого-небудь; пишатися.
	Зневажливо, звисока ставитися до інших, бути пихатим, зарозумілим.
Гордувати	ую, уєш, недок. Відчувати гордість, бути гордим.
	Вихваляти кого-, що-небудь або хвалитися чим-небудь; хвастати.
	Зневажливо, звисока ставитись до інших, бути пихатим, зарозумілим.
	Ким, чим. Ставитися до кого-, чого-небудь зневажливо; нехтувати ким-, чим -небудь.
Горнутися	//перен.Відчувати потяг до кого-, чого-небудь.
	Прагнути до зближення з ким-небудь.
Гороїжитися	жуся, жишся, недок., розм. Триматися зарозуміло, чванливо.
Горювати	юю, юєш, недок.// за ким, по кому. Сумувати, тужити через відсутність кого-небудь, втрату когось.
Гребувати	ую, уєш і гребати, аю, ую, аєш, недок., ким, чим. Почувати огиду до кого-небудь.
	Ставитися до кого-, чого-небудь зневажливо, гордовито, без поваги, нехтувати когось, щось.

Гризти	зу, зеш, мин.ч. гриз, ла, ло; недок., перех. Перен., розм. Постійно надокучати причіпками, докорами, лайкою.
Гризтися	зуся, зешся, мин. ч. гризся, гризлася, лося; недок. перен., розм. Сваритися, сперечатися з ким-небудь, один з одним.
Гріти	грію, грієш, недок. Перех., перен. Приносити радість, задоволення, натхнення.
	перех,перен., розм. Виносити громадський осуд; ганьбити.
Грубіянити	ню, ниш, недок. Поводитися грубо; говорити грубощі.
Гудити	джу, диш, недок., перех. Виносити осуд, виражати незадоволення; ганити; протилежне хвалити.
Дарувати	ую, уєш, недок. і док. ким, чим, перех., розм. Наділяти, обдаровувати.
	перех. і неперех., розм. Вибачати, прощати.
Дбати	дбаю, дбаєш, недок., про кого - що, за кого - що, неперех. Виявляти старання , турботу.
Дискредитувати	ую, уєш, недок. і док., перех. Підривати довір'я до кого-, чого-небудь, применшувати чийсь авторитет, значення.
Дихати	дихаю, дихаєш і дишу, дишеш, недок. ким, чим, перен. Цілком віддавати, присвячувати себе кому-, чому-небудь, бути захопленим кимсь, чимсь.
Довбати	аю, аєш, і рідко довбти, бу, беш, недок., перех. Різко критикувати кого-небудь.
Доганяти	яю, яєш, недок., діал. Дорікати.
Доглядати	аю, аєш, недок., доглянути, ну, неш і розм. Доглядіти і догледіти, джу, диш, док. // Турбуватися, піклуватися про кого-, що-небудь,
Докоряти	яю, яєш, недок., докорити, рю, риш, док., кому, чому, розм. Кого, що. Виражати своє незадоволення з приводу чого-небудь, звинувачувати когось у чому-небудь; дорікати.
Докучати	аю, аєш, недок., докучити, чу, чиш, док. Повторюванням, одноманітністю дій, слів і т. ін. неприємно вражати; набридати.
Долюблювати	юю, юєш, і долюбляти, яю, яєш, недок., перех., перев. із запереч.не, розм.Те саме, що любити.
Дорікати	аю, аєш, недок., доректи, ечу, ечеш; мин. ч. дорік, дорекла, ло; док., неперех ., кому, розм., рідко перех. Виражати своє незадоволення з приводу чого-небудь, звинувачувати когось у чому-небудь.
Дорожити	жу, жиш, недок., ким, чим. Високо цінити кого-, що-небудь, надавати йому великого значення.
	Оберігати, боятися втратити що-небудь.
Дорожитися	жуся, жишся, недок., розм., ким, чим. Те саме, що дорожити.
Доручатися	ається, недок., доручитися, ручиться, док., рідко. Покладаючись на кого-небудь, довірятися йому.

Дрижати	жу, жиш, недок., перен. Боятися кого-небудь, відчувати страх перед кимсь.
	// за кого - що. Відчувати побоювання за кого-, що-небудь.
	// над ким - чим. Ретельно оберігати, боятися втратити кого-, що-небудь.
Дрочитися	дрочуся, дрочишся, недок., розм. з ким - чим. Навмисне злити кого-небудь, викликати гнів у кого-небудь; дратуватися, дражнитися.
	Ображати, злити, дратувати один одного.
Дружити	дружу, дружиш, недок., неперех., з ким. Бути в дружбі з ким-небудь.
Дутися	дуюся, дуєшся, і дмуся, дмешся; мин. ч. дувся, дулася, лося; мн. дулися; наказ. сп. Дмися, дмімося, дміться; недок., розм., перен. Набирати поважного вигляду, триматися зарозуміло, гордовито.
	перен., на кого - що. Виявляти незадоволення ким-, чим-небудь; сердитися, ображатися.
Дякувати	ую, уєш, недок., кому, чому. Висловлювати, виражати подяку, бути вдячним за щось.
Жаліти	ію, ієш, недок., перех. Відчувати жалість, співчуття до кого-небудь.
Жалітися	іюся, ієшся, недок. Висловлювати невдоволення ким-, чим-небудь; скаржитися.
	Скаржитися кому-небудь на когось.
	//розм. Наговорювати кому-небудь на когось.
Жалувати	ую., уєш., недок., перех., розм. Виявляти прихильність, ласку, любов.
	//Виявляти увагу.
	перех. Берегти, оберігати кого-, що-небудь; жаліти.
	Висловлювати співчуття кому-небудь, співчувати комусь.
Жартувати	ую, уєш, недок., з ким. Приваблювати до себе когось веселими розмовами; залицятися; бавитися з ким-небудь.
	з кого - чого, над ким - чим. Підсміюватися над ким-, чим-небудь; насміхатися, глузувати.
Жахатися	аюся, аєшся, недок. Відчувати жах перед ким-, чим-небудь, дуже лякатися кого-, чого-небудь.
	// за кого - що. Відчувати страх, побоювання і виявляти турботу про кого, що -небудь.
Женихатися	аюся, аєшся, недок., з ким, рідше на кого. Виявляти інтерес, велику увагу до кого-небудь, приваблювати до себе приємними розмовами; залицятися.
Жирувати	ую, уєш, недок. Поводитися несерйозно, пустувати, забавлятися з ким-небудь.
	// розм. Кокетувати з ким-небудь, залицятися до когось.

Забавляти	яю, яєш, недок., забавити, влю, виш; мн. забавлять; док., перех. Розважати, веселити кого-небудь розмовами, витівками і т. ін.
Забайдужитися	иться, док., безос., розм., рідко. Стати байдужим до чого-небудь.
Забруднювати	юю, юєш, недок., забруднити, ню, ниш і рідко забрудити, уджу, удиш, док., перех., перен. Позбавляти моральної чистоти, ганьбити кого-, що-небудь; споганювати.
Завдячувати	ую, уєш, недок., завдячити, чу, чиш, док., тільки недок., чим, рідко що. Бути зобов'язаним кому-, чому-небудь чим, за що; мати що-небудь завдяки кому-, чому-небудь.
	рідко. Відносити на чийсь рахунок, бути вдячним кому-небудь.
Завеличатися	аюся, аєшся, док., розм. Почати поводитися зверхньо, зарозуміло, хвалькувато.
Завдячувати	ую, уєш, недок., завдячити, чу, чиш, док. Тільки недок., чим, рідко що. Бути зобов'язаним кому-, чому-небудь чим, за що; мати що-небудь завдяки кому-, чому-небудь.
	рідко. Відносити на чийсь рахунок, бути вдячним кому-небудь.
Завзятися	візьмуся, візьмешся, док., розм., на кого - що. Затаївши недобрі почуття проти кого-, чого-небудь, виявити бажання учинити зло; намір до ворожих дій.
Завидувати	ую, уєш, недок., кому, чому, рідко на кого - що. Те саме, що заздрити.
Завилювати	юю, юєш, недок., розм. Те саме, що підлещуватися.
Завинити	ню, ниш, док. Зробити прикрість, шкоду кому-небудь, стати, бути винним перед ким-небудь; провинитися.
Заволодівати	аю, аєш, недок., заволодіти, ію, ієш, док., чим. // Підкоряти своїм чарам, своєму впливові; полонити.
Заворожувати	ую, уєш, недок., заворожити, рожу, рожиш, док, перех., перен. Зачаровувати, захоплювати.
Заганити	ню, ниш, док., перех. Обмовити кого-небудь; загудити, зганьбити.
Заглумити	млю, миш; мн. заглумлять; док., перех., розм. Піддати глумові, віддати на глум, на поневіряння; знівечити.
Заглядатися	аюся, аєшся, недок., заглядітися, джуся, дишся, док., на кого - що. Дивитися довго, захоплено.
Загніватися	аюся, аєшся, док., діал., на кого-, що. Розгніватися.
Загнічувати	ую, уєш, недок., загнітити, ічу, ітиш, док., перех., діал. Пригнічувати.
Загоджувати	ую, уєш, недок., загодити, оджу, одиш, док., перех. Годити кому-небудь з корисливою метою, підкупляючи, роблячи послуги і т.ін.; задобрювати.
Загордитися	джуся, дишся, док. Стати гордовитим, чванливим; зазнатися.

Загордіти	ію, ієш, док. Те саме, що загордитися.
Загордувати	ую, уєш, док. Те саме, що загордитися.
	ким. Поставитися до кого-небудь з погордою, байдуже.
Загравати	заграю, заграєш і рідко заграваю, заграваєш, недок. Жартами, компліментами підкреслено виявляти захоплення ким-небудь; залицятися до когось.
Загризатися	аюся, аєшся, недок., загризтися, зуся, зешся, док., з ким, розм. Починати гризтися, сваритися.
Задаватися	даюся, даєшся, недок., розм. Зазнаватися; ставитися до інших з погордою.
	// чим.Чванливо хвалитися, хвастатися чим-небудь.
Задивлятися	яюся, яєшся, недок., задивитися, дивлюся, дивишся; мн. Задивляться; док., на (в) кого, що. Захоплено, з замилуванням довго дивитися на кого-, що-небудь або кудись, у щось.
	// Часто поглядати, виявляючи зацікавлення ким-, чим-небудь.
Задиратися	аюся, аєшся, недок., задертися і задратися, деруся, дерешся, док., розм. 1. з ким. Сваритися з ким-небудь.
	Поводити себе зухвало, чванькувато по відношенню до кого-небудь.
Задобрювати	юю, юєш і задобряти, яю, яєш, недок., задобрити, добрю, добриш, док., перех. Схиляти, привертати кого-небудь до себе, на свій бік подарунками, підкупом, запобіганням, підлабузництвом і т. ін.
Задовольняти	яю, яєш, недок., задовольнити, ню, ниш, док., перех. 1. Викликати у кого-небудь почуття задоволення чимось.
Зажаліти	ію, ієш, док., діал., перех. Пожаліти.
Заздрити	рю, риш, недок., кому, чому, на кого - що, рідко в чому. Відчувати заздрість до кого-, чого-небудь.
Заздростити	ощу, остиш, недок., кому, чому, на кого - що, діал. Заздрити.
Зазнаватися	аюся, аєшся, недок., зазнатися, аюся, аєшся, док. Ставати погордливим, самовпевненим, починати із зверхністю, зневажливо ставитися до інших.
Заімпонувати	ую, уєш, док., кому. Знайти схвалення, сподобатись.
Заінтересовувати	ую, уєш, недок., заінтересувати, ую, уєш, док., перех. Викликати, збуджувати у кого-небудь цікавість до когось, чогось.
	Викликати інтерес, приваблювати якою-небудь вигодою, користю.
Заїдати	аю, аєш, недок., заїсти, їм, їси, док., перех., перен. Змучувати докорами, лайкою, поганим ставленням і т. ін.
Заїдатися	аюся, аєшся, недок., заїстися, їмся, їсися, док., з ким. Сваритися, загострювати стосунки.

Займати	аю, аєш, недок., зайняти і діал. Займити, займу, займеш, док., перех. // Звертатися, заговорювати з особливою приязню, зацікавленістю до кого-небудь; залицятися.
	// Чіплятися, ображати, викликати на сварку.
Замилуватися	уюся, уєшся, док., ким, чим, рідко на кого - що і з кого - чого. Милуючись, захоплено задивитися на кого-, що-небудь.
	Полюбити що-небудь, виявити велику схильність, пристрасть до чогось.
Залицятися	яюся, яєшся, недок., до кого, рідко на кого, коло кого, з ким. Маючи почуття симпатії або кохання, упадати біля кого-небудь, виявляти знаки уваги, зачіпати розмовою, жартами і т. ін.
Заплямувати	ую, уєш, і розм. заплямити, млю, миш; мн. заплямлять; док., перех.,перен. Зганьбити, ославити кого-, що-небудь.
Заскакувати	ую, уєш, тільки недок., неперех., коло (біля) кого, діал. Лестити, годити.
Захищати	аю, аєш, недок., захистити, ищу, истиш, док., перех. Обороняти, охороняти кого-, що-небудь.
Зацікавлювати	юю, юєш, недок., зацікавити, влю, виш; мн. зацікавлять; док., перех. і рідко неперех.// чим.Привертати увагу якою-небудь рисою, особливістю.
Зацікавлюватися	ююся, юєшся, недок., зацікавитися, влюся, вишся; мн. зацікавляться; док., чим. Відчувати, виявляти цікавість, увагу до кого-, чого-небудь.
Збиткуватися	уюся, уєшся, недок., діал., над ким, з кого, рідко на кого. Знущатися.
Зближатися	аюся, аєшся і зближуватися, уюся, уєшся, недок., зблизитися, зближуся, зблизишся, док., з ким - чим. Встановлювати зв'язок, знаходити взаєморозуміння, вступати у взаємодію.
	// Вступати в дружні стосунки з ким-, чим-небудь.
	// Вступати в інтимні стосунки.
Зваблювати	ю, юєш, недок., звабити, блю, биш; мн. зваблять; док., перех. Привертаючи увагу, викликаючи цікавість, притягати.
	Викликати інтерес, приваблювати, привертати до себе.
	// Навмисне, з певним наміром викликати почуття кохання до себе; спокушати.
Зважати	аю, аєш, недок., зважити, зважу, зважиш, док., неперех., на кого - що. Звертати увагу, рахуватися з ким-, чим-небудь.
Звеличувати	ую, уєш, недок., звеличити, чу, чиш і звеличати, аю, аєш, док., перех. Створювати велич кому-, чому-небудь, сприяти величі, славі когось, чогось.
	Вихваляти, прославляти кого-, що-небудь.

Звиватися	і рідко ізвиватися, аюся, аєшся, недок., звитися, зів'юся, зів'єшся і рідко ізвитися, ізів'юся, ізів'єшся і діал. звинутися і рідко ізвинутися, нуся, нешся, док. Тільки недок., перен. Підлесливо крутитися, упадати біля кого-небудь, домагаючись уваги, ласки.
Звикати	і рідко ізвикати, аю, аєш, недок., звикнути і рідко ізвикнути і звикти і ізвикти, кну, кнеш; мин. ч. звик і ізвик, ла, ло; док., до чого і з інфін. Переставати сприймати що-небудь як нове, незвичне, звикатися з чимось.
	// до кого. Відчувати прихильність, дружньо ставитися до кого-небудь, зживатися з кимось.
Звинувачувати	ую, уєш, недок., звинуватити, ачу, атиш, док., перех. Вказувати на щось як на недолік, дорікати за що-небудь.
Звиняти	яю, яєш, недок., звинити, ню, ниш, док., розм. Неперех., перев. наказ. сп. Виявляти поблажливість, прощати провину; вибачати.
	перех., рідко, чим. Виправдовувати чиїсь вчинки, поведінку чим-небудь.
Звірятися	яюся, яєшся і рідко звірюватися, ююся, юєшся, недок., звіритися, рюся, ришся, док., кому. Виявляючи довір'я, повіряти кому-небудь свої думки, таємниці, розкривати почуття і т. ін.
	на кого. Довіряти кому-небудь щось, покладатися на кого-небудь у чомусь.
Зглянутися	і рідше ізглянутися і зоглянутися, нуся, нешся, док., на кого, над ким, перен. Виявити співчуття, милосердя до кого-небудь, пожаліти когось, змилуватися над ким-небудь.
Згоджуватися	уюся, уєшся і рідко згоджатися, аюся, аєшся, недок., згодитися, джуся, дишся, док., з ким - чим. Виражати, підтверджувати свою згоду, визнаючи що-небудь правильним, доречним.
Згордувати	ую, уєш, док., ким. Зневажити кого-небудь, погребувати кимось.
Зласкавитися	влюся, вишся; мн. зласкавляться; док., рідко, над ким. Виявити жаль, співчуття до кого-небудь; зробити ласку, милість комусь.
Злегковажити	жу, жиш, перех. і чим. Легковажно поставитися до кого-, чого-небудь, недооцінити щось.
Злоститися	злощуся, злостишся, недок., на кого - що. Відчувати злість, роздратування; злитися.
Змилосердитися	джуся, дишся, док., над ким. Виявити милосердя, ласку до кого-небудь.
Змилостивитися	влюся, вишся; мн. змилостивляться; і змилоститися, змилощуся, змилостишся, док., над ким. Виявити милість, ласку до кого-небудь.

Змирятися	яюся, яєшся, недок., рідко, змиритися, змирюся, змиришся, док., розм., рідко . Те саме, що помиритися.
Знаджувати	ую, уєш, недок., знадити, джу, диш, док., перех. Викликати у кого-небудь захоплення, зачарування ким-, чим-небудь; зваблювати, спокушати.
Зневірятися	яюся, яєшся і рідко зневірюватися, ююся, юєшся, недок., зневіритися, рюся, ришся, док. Втрачати віру у кого-, що-небудь, розчаровуватися в комусь, чомусь.
	Тільки док., кому, рідко. Не користуватися довір'ям у кого-небудь.
Зненавидіти	рідко ізненавидіти, джу, диш, док., перех. Відчути зненависть, перейнятися почуттям зненависті до кого-, чого-небудь.
Знецінювати	юю, юєш, недок., знецінити, ціню, ціниш, док., перех., перен. Позбавляти значення, значимості.
Знущатися	аюся, аєшся, недок., з кого - чого, над ким. Зле висміювати кого-, що-небудь, глузувати з когось, чогось.
Зобиджати	і зобижати, аю, аєш, недок., зобидити, джу, диш, док., перех., розм. 1. Викликати у кого-небудь почуття образи; ображати, скривджувати.
Зраджувати	ую, уєш, недок., зрадити, джу, диш, док., перех., рідше кому, чому. Порушувати вірність у коханні, дружбі.
Зріднюватися	юються, юєшся, недок., зріднитися, нюся, нишся, док. Ставати близькими, дорогими одне одному; ріднитися.
Зубоскалити	лю, лиш, недок., розм., рідко. Сміятися, жартувати або насміхатися.
Ігнорувати	ую, уєш, недок., док., перех. Навмисно не помічати кого-, чого-небудь, не звертати уваги на когось, щось.
	// Не брати до уваги чого-небудь, легковажити чимось.
Ідеалізувати	ую, уєш, недок. і док., перех. Уважати кого-, що-небудь кращим, ніж є в дійсності; приписувати комусь, чомусь ідеальні властивості тощо.
Імпонувати	ую, уєш, недок., кому. Викликати повагу, прихильність, справляти враження на кого-небудь; подобатися.
Інтересувати	ую, уєш, недок., перех. Те саме, що цікавити.
Інтересуватися	уюся., уєшся., недок., ким, чим. Те саме, що цікавитися.
Інтригувати	ую, уєш, недок., перех. Збуджувати цікавість загадковістю, неясністю, таємничістю, зацікавлювати.
Іронізувати	ую, уєш, недок. Ставитися до кого-, чого-небудь з іронією; висміювати когось, щось, насміхатися, кепкувати з когось, чогось.
Їсти	недок., перех., перен., розм. Весь час дорікати кому-небудь, ганити, сварити когось.
Каляти	яю, яєш, недок., перех., розм., перех. Укривати ганьбою кого-, що-небудь; плямувати.

Картати	аю, аєш, недок., перех. Гостро дорікати кому-небудь, лаяти когось; різко критикувати, осуджувати кого-, що-небудь.
Кепкувати	ую, уєш, недок., з кого - чого, над ким - чим. Глузувати, сміятися з кого-, чого-небудь; насміхатися.
Кланятися	яюся, яєшся, недок., кому. Робити уклін на знак привітання, поваги.
	// рідко. Поклонятися кому-, чому-небудь.
	кому, перед ким, перен. Принизливо просити чого-небудь; запобігати перед ким-небудь, підлещуватися до когось.
Клепати	клепаю, клепаєш, і клеплю, клеплеш; мн. клеплють; недок., неперех., перен., розм. Зводити наклеп на кого-небудь.
Клопотатися	очуся, очешся, недок., за кого, з ким - чим, про кого - що, розм. Те саме, що турбуватися; хвилюватися.
Клювати	клюю, клюєш, недок., перех., перен., розм. Дошкуляти, допікати комусь чим -небудь.
Клясти	кляну, клянеш, рідко клену, кленеш, недок., перех. Піддавати прокльонам, проклинати.
Кляузничити	чу, чиш, недок., розм. Те саме, що клепати; робити наклепи, набріхувати.
Кобенити	ню, ниш, недок., перех., фам., рідко. Сильно сварити, лаяти.
Кокетувати	ую, уєш, недок. Своєю поведінкою, манерами, одягом неприховано намагатися сподобатися кому-небудь, зацікавити когось собою.
Компрометувати	ую, уєш, недок., перех. Виставляти кого-, що-небудь у негарному світлі; шкодити добрій славі когось, чогось.
Коренити	ню, ниш, недок., перех., розм. Ущипливо, дошкульно докоряти комусь за що -небудь; дуже лаяти когось, ганити.
Косити	кошу, косиш, недок., чим, неперех., перен. Дивитися неприязно, вороже.
Коситися	кошуся, косишся, недок., чим, перен. Дивитися неприязно, вороже.
Кохати	аю, аєш, недок., перех. Почувати, виявляти глибоку сердечну прихильність до особи іншої статі.
	рідко.Те саме, що любити.
Кохатися	аюся, аєшся, недок. з ким. Почувати, виявляти один до одного глибоку сердечну прихильність (про осіб різної статі).
	у кому - чому, рідше ким, чим і рідко на кому - чому. Виявляти замилування до кого-, чого-небудь, захоплюватися, любуватися кимось, чимось; любити.
Кпити	кплю, кпиш, мн. кплять; недок., з кого - чого, над ким - чим, розм. Те саме, що кепкувати.

Кпитися	кплюся, кпишся; мн. кпляться; недок., з кого - чого, над ким - чим, розм. Те саме, що кепкувати.
Кривдити	джу, диш, недок., перех. Робити комусь кривду. // Також без додатка, рідко. Ображати, обмовляти.
Критикувати	ую, уєш, недок., перех. Розглядати й оцінювати когось, щось, викриваючи вади, хиби; піддавати критиці.
Лабузнитися	нюся, нишся, недок., розм. Те саме, що леститися.
	до кого. Те саме, що підлабузнюватися; підлещуватися.
Ладити	джу, диш, недок. Жити в мирі, злагоді, дружити.
Лакействувати	ую, уєш, недок., перед ким, зневажл. Підлабузнюватися, вислужуватись перед ким-небудь.
Ласитися	лашуся, ласишся, недок., на кого - що, розм. Заздро дивитися на кого-, що-небудь, жагуче прагнути заволодіти кимось, чимось.
	лашуся, ласишся, недок., діал. Лащитися.
Лататися	аюся, аєшся, недок., перен., до кого, фам. Домагатися чиєї-небудь прихильності; підлещуватися.
Лащитися	щуся, щишся, недок. Линучи до людини, виявляти прив'язаність до неї (переважно про тварин).
	Лестощами домагатися чиєї-небудь прихильності; підлещуватися.
Лаятися	лаюся, лаєшся, недок. чим, у що. Виражати своє незадоволення грубими, часто непристойними або образливими словами.
	з ким, між ким. Дорікати одне одному, лаяти одне одного; сваритися.
Легковажити	жу, жиш, недок., перех. Ставитися легковажно до кого-, чого-небудь.
Леліяти	ію, ієш, недок., перех. Оточувати ласкою, піклуванням; пестити, голубити.
	// перен. Дбайливо, з любов'ю доглядати що-небудь.
Леститися	лещуся, лестишся, недок. до кого, коло кого. Ніжно горнутися, виявляти ласку до кого-небудь; ластитися.
	перен. Лестощами, догідливістю намагатися привернути до себе чиюсь увагу, добитися чийого-небудь довір'я або замаскувати свої підступні думки, наміри.
Лигатися	аюся, аєшся, недок., з ким, розм. Заводити знайомство, дружбу; товаришувати (з негативним відтінком).
Лизатися	лижуся, лижешся, недок., перен., зневажл. Підлабузнюватися до кого-небудь , принижуючи власну гідність, підлизуватися.
Лизоблюдничати	аю, аєш, недок., зневажл. Бути лизоблюдом, поводити себе як лизоблюд.
Линути	ну, неш, недок., поет. Відчувати потяг до кого-, чого-небудь; горнутися.
Липнути	ну, неш, недок., до кого, перен. Горнутися, тулитися, відчуваючи симпатію до кого-небудь.

Лихословити	влю, виш; мн. лихословлять; недок., неперех. Вживати грубі, дошкульні слова і вирази щодо кого-небудь.
Лицемірити	рю, риш, недок. Діяти лицемірно, виявляти лицемірство.
Ліпитися	до кого, перен., зневажл. Намагатися стати близьким; хилитися.
Лоточити	чу, чиш, недок., перех., діал. Лаяти.
Лукавити	влю, виш; мн. лукавлять; недок. Хитрувати, приховуючи правду.
Любити	люблю, любиш; мн. люблять; недок., перех. Відчувати глибоку відданість, прив'язаність до кого-, чого-небудь.
	Почувати, виявляти глибоку сердечну прихильність до особи іншої статі; кохати.
	// звичайно без додатка. Бути закоханим.
	Також з інфін. Мати інтерес, потяг до чого-небудь.
	// Високо цінувати що-небудь, надавати перевагу чомусь.
	// з інфін., з додатком. Відчувати задоволення від чого-небудь.
	з інфін. і з додатком. Мати нахил, пристрасть до чого-небудь.
Любитися	люблюся, любишся; мн. любляться; недок. з ким. Почувати, виявляти глибоку сердечну прихильність одне до одного; кохатися.
	// розм. Бути в інтимних стосунках з особою іншої статі.
	Відчувати глибоку повагу, товариську відданість одне до одного.
	// Добре ставитися одне до одного, шанувати, не кривдити одне одного.
	// Почувати одне до одного глибоку приязнь, викликану родинними зв' язками.
	рідко. Бути до вподоби кому-небудь.
Любуватися	уюся, уєшся, недок. ким, чим, на кого. З насолодою, приємністю розглядати кого-, що-небудь.
	// Відчувати захоплення ким-небудь, чиїмись учинками, діями.
	// Відчувати задоволення від чого-небудь.
	діал. Любитися.
	в чому, діал. Кохатися.
Лютитися	лючуся, лютишся, недок. // на кого - що. Сердитися.
Лякатися	аюся, аєшся, недок, чого. Відчувати страх перед ким-, чим-небудь; боятися когось, чогось.
	// з кого, рідко над ким. Знущатися з кого-небудь.
Мазатися	мажуся, мажешся; наказ. сп. мажся; недок., до кого, перен., фам. Те саме, що підлещуватися.
Маловажити	жу, жиш, недок., перех., діал. Легковажити.
Манити	маню, маниш, недок., перех., перен. Притягати до себе; вабити; приваблювати.

Маніжитися	жуся, жишся, недок., розм.1. Поводитися манірно; маніритися.
Маніритися	рюся, ришся, недок. Поводитися манірно; маніжитися.
Манкірувати	ую, уєш, недок. і док., чим, книжн., рідко. Те саме, що легковажити; нехтувати. Манкірувати заняттями.
Марити	рю, риш, недок., ким, чим. Весь час думати й говорити про когось, щось.
Мастити	мащу, мастиш, недок. Неперех., перен., розм. // Підлещуватися.
Милосердитися	джуся, дишся, над ким, недок., заст. Виявляти милосердя.
Милосердствувати	ую, уєш, недок., заст. Виявляти милосердя.
Милувати	ую, уєш, недок., перех.. Не завдавати шкоди кому-, чому-небудь; позбавляти неприємностей; жаліти.
	ую, уєш, недок., перех, нар.-поет., розм. Пестити кого-небудь, виявляючи свою прихильність, ніжність; голубити.
Милуватися	уюся, уєшся, недок. Пестити один одного, виявляючи взаємне кохання, ніжність.
	ким, чим, з кого - чого, на кого - що. Дивитися на кого-, що-небудь, відчуваючи приємність, насолоду; любуватися.
	// Захоплюватися чим-небудь.
	у чому. Мати задоволення від певного заняття.
Минати	аю, аєш, недок., минути, ну, неш, док., перех, перен., перев. із запереч. част. не. Обминати своєю увагою, не згадувати в розмові.
	// перен. Залишати поза увагою; пропускати.
Мирити	мирю, мириш, недок., перех., кого з ким. Відновлювати, встановлювати мирні стосунки між ким-небудь.
	з ким - чим. Примушувати терпимо ставитися до кого-, чого-небудь, примиряти з кимось, чимось.
	Не [дуже] мирити - мати не дуже добрі стосунки з ким-небудь; сваритися.
Миритися	мирюся, миришся, недок. Припиняти сварки, суперечки, ворожнечу з ким-небудь.
	// Жити в мирі, не сваритися.
	З ким - чим. Терпимо ставитися до кого-, чого-небудь.
Молитися	молюся, молишся, недок.. кому, чому, перед чим, до кого, перен. Захоплюватися ким-, чим-небудь, схилятися перед кимось, чимось.
	// на кого. Дуже любити, обожнювати кого-небудь.
Моргати	аю, аєш, недок., до кого, на кого, кому. Рухаючи бровами, повіками, залицятися, кокетувати, підморгувати.
Мстити	мщу, мстиш, недок. Те саме, що мститися.

Мститися	мщуся, мстишся, над ким - чим, кому, на кому, недок. Здійснювати помсту над кимось, чимось.
Набиватися	аюся, аєшся, недок., набитися, б'юся, б'єшся, док., розм. Докучливо приставати з чим-небудь; пропонувати щось і т. ін.; нав'язуватися, напрошуватися.
Набридати	аю, аєш, недок., набриднути, ну, неш; мин. ч. набрид, ла, ло; док. Ставати неприємним, нудним через одноманітність, часту повторюваність; надокучати.
Набріхувати	ую, уєш, недок., набрехати, ешу, ешеш, док., розм., неперех. Зводити наклеп на кого-небудь.
Навидіти	джу, диш, недок., перех., діал. Любити.
	Поважати, шанувати.
Наглумлятися	яюся, яєшся, недок., наглумитися, млюся, мишся; мн. наглумляться; док., з кого - чого, над ким - чим. Кепкуючи, насміхаючись, виражати неповагу, презирство до кого-небудь; знущатися з когось.
Наговорювати	юю, юєш, недок., наговорити, ворю, вориш, док., неперех., на кого - що, розм. Зводити наклеп, безпідставно обвинувачувати кого-небудь у чомусь.
Надити	джу, диш; наказ. сп. надь; недок., перех. Приваблювати до себе, манити.
Надитися	джуся, дишся, недок., на кого - що. Захоплюватися ким-, чим-небудь; спокушатися.
Надіятися	іюся, ієшся, недок. На що, з інфін., з спол. що. Мати надію, розраховувати на що-небудь; сподіватися.
	На кого - що. Покладатися на кого-, що-небудь, бути впевненим у комусь, чомусь.
Наклепувати	ую, уєш, недок., наклепати, наклепаю, наклепаєш і наклеплю, наклеплеш; мн. наклепають і наклеплють; док., розм., перех. і неперех., що, кому, на кого. Наговорювати на кого-небудь неправду; зводити наклеп на когось, щось.
Намовляти	яю, яєш, недок., намовити, влю, виш; мн. намовлять; док., неперех., на кого і без додатка. Наговорювати чогось, зводити наклеп на кого-, що-небудь.
Нападати	аю, аєш, недок., напасти, аду, адеш, док. Докоряючи, обвинувачувати кого-небудь у чомусь, сильно лаяти.
Наплювати	юю, юєш ; наказ. сп. наплюй; док., перен., розм. Виявити до кого-, чого-небудь зневагу, презирство, байдужість; не рахуватися з кимось.
Напрошуватися	уюся, уєшся, недок., напроситися, ошуся, осишся, док., на що. Своєю поведінкою викликати яке-небудь ставлення до себе.
Нарікати	аю, аєш, недок., наректи, ечу, ечеш, док. Тільки недок., неперех., на кого – що. Висловлювати незадоволення ким, чим-небудь, прикрість з приводу чогось; ремствувати, скаржитися.

	Тільки недок., неперех., рідко.Те саме, що докоряти.
Наругатися	аюся, аєшся, док., з кого - чого, над ким - чим. Те саме, що наглумитися.
Насідати	аю, аєш, недок. і док., насісти, сяду, сядеш, док., перен., розм. З лайкою, докором виражати незадоволення чиїмись діями, вчинками; накидатися, напускатися.
Насміхатися	аюся, аєшся, недок., з кого - чого, рідше над ким - чим. Висміювати чиї-небудь дії, вчинки; глузувати.
Насміятися	іюся, ієшся, док., Поставитися до кого-, чого-небудь з насмішкою, глузливо.
Нахвалювати	юю, юєш і нахваляти, яю, яєш, недок.,нахвалити, хвалю, хвалиш, док., перех., розм. Говорити про кого-, що-небудь з похвалою; розхвалювати.
Нахилятися	яюся, яєшся, недок., нахилитися, хилюся, хилишся, док., перен. Виявляти, мати схильність до кого-, чого-небудь.
Негувати	ую, уєш, недок., перех, діал. Нехтувати.
Недолюблювати	юю, юєш і недолюбляти, яю, яєш, недок., перех. Відчувати неприязнь, неприхильність, несхильність до кого-, чого-небудь; не любити.
Недооцінювати	юю, юєш, недок., недооцінити, ціню, ціниш, док., перех. Неповною мірою оцінювати чи визнавати значення кого-, чого-небудь.
Ненавидіти	джу, диш, недок., перех. Відчувати ненависть до кого-, чого-небудь.
Неславити	влю, виш; мн. неславлять; недок., перех. Поширювати погані думки про кого-, що-небудь; ганьбити.
Нехаяти	аю, аєш, недок., перех. Ставитися до кого-, чого-небудь високомірно, без поваги, нехтувати кимсь, чимсь.
Нехтувати	ую, уєш, недок., перех. і неперех, кого, що і ким, чим. Ставитися презирливо, зарозуміло, зневажливо і т. ін. До кого-, чого-небудь; ігнорувати.
	Чим. Не надавати чому-небудь значення, не звертати уваги на щось.
	// Недбало ставитися, не берегти чого-небудь.
Низькопоклонничати	аю, аєш, недок. Плазувати перед ким-, чим-небудь, догоджаючи, підлабузнюючись, підлещуючись і т. ін.
Ніжити	жу, жиш, недок., перех. Оберігаючи від труднощів, неприємностей і т. ін., прихильно, тепло ставитися до кого-небудь, виявляти любов і ласку.
	Пестити, голубити кого-небудь.
Носитися	ношуся, носишся, недок., перен., розм. Захоплюючись чим-небудь, приділяти йому багато уваги, думати, мріяти весь час про нього.
	// Виявляти надмірну турботу, надто прихильно ставитися до кого-небудь.

Няньчитися	чуся, чишся, недок., з ким - чим. Приділяти кому-, чому-небудь занадто багато часу, уваги; панькатися з кимсь, чимсь.
Оббріхувати	ую, уєш, недок., оббрехати, решу, решеш, док., перех. Наговорювати неправду на когось, щось, вигадувати небилиці про кого-, що-небудь; зводити наклепи на когось, щось.
Обвинувачувати	ую, уєш, недок., обвинуватити, ачу, атиш, док., у чому, перех. Покладати вину на кого-небудь за щось; вважати винним, звинувачувати.
	// Висловлювати осуд за дії, вчинки, думки, які розцінюються як несправедливі, підступні, аморальні і т. ін.
Обворожувати	ую, уєш, недок., обворожити, рожу, рожиш, док., перех. Те саме, що зачаровувати.
Обговорювати	юю, юєш, недок., обговорити, ворю, вориш, док., перех. розм. Безпідставно осуджувати, звинувачувати кого-небудь у чомусь; оговорювати; обмовляти.
Обдаровувати	ую, уєш, недок., обдарувати, ую, уєш, док., перех., перен. Виявляти до кого-небудь щиру прихильність, доброзичливість і т. і.
Обезславлювати	юю, юєш, недок., обезславити, влю, виш; мн. обезславлять; док., перех. Те саме, що знеславлювати.
Оберігати	аю, аєш, недок., оберегти, ежу, ежеш, док., перех. Від кого - чого. Захищати, боронити від кого-, чого-небудь небезпечного, шкідливого.
	//Дбайливо доглядати, піклуватися, запобігаючи чому-небудь небажаному, небезпечному.
Обижати	аю, аєш, недок. обидити, джу, диш, док., розм., рідко. Те саме, що ображати.
	Те саме, що кривдити.
Обігрівати	аю, аєш, недок., обігріти, ію, ієш, док., перех., перен. Морально підтримувати кого-небудь; утішати, приголублювати.
Обіймати	аю, аєш, недок., обійняти, обійму, обіймеш, док., перех. Обхоплювати кого-небудь руками чи рукою, пестячи, виражаючи ніжність, почуття дружби і т. ін.
Облещувати	ую, уєш, недок., перех. Лицемірно вихваляти кого-небудь, улесливо обходитися з ким-небудь з корисливою метою.
Облишати	аю, аєш, недок., облишити, шу, шиш, док., перех., з інфін., розм. //Позбавляти кого-небудь своєї уваги, піклування, обходити, обділяти чим-небудь.
Обминати	аю, аєш, недок., обминути, ну, неш, док., перех., перен. Утримуватися, ухилятися від стосунків, розмов, зустрічей і т. ін. з ким-небудь.
	//Уникаючи контактів з ким-небудь, виявляти зневагу до нього, нехтувати ним.

Обмовляти	яю, яєш, недок., обмовити, влю, виш; мн. Обмовлять; док., перех. Неприязно висловлюватися, говорити щось погане про кого-небудь; ганити, гудити.
Обоготворяти	яю, яєш, недок., обоготворити, рю, риш, док., перех., книжн. Робити з кого-небудь божество; схилятися перед ким-, чим-небудь, поклонятися комусь, чомусь.
Обожнювати	ююсь, юєш, недок., обожнити, ню, ниш, док., перех. Надавати кому-, чому-небудь рис, властивостей надприродної сили. Обожнювати.
	Перен. Дуже поважати, любити кого-небудь; надмірно захоплюватися кимсь .
	// З благоговінням ставитися до чого-небудь; свято шанувати щось.
Обожувати	ую, уєш, недок., обожити, жу, жиш, док., перех. Те саме, що обожнювати.
Обпліскувати	ую, уєш, недок., обплескати, ещу, ещеш, док., перех., розм., перен. Оббріхувати, обмовляти кого-небудь.
Ображати	аю, аєш і рідко ображувати, ую, уєш, недок., образити, ажу, азиш, док., перех. Зневажливим висловлюванням, негарним вчинком завдавати кому-небудь душевного болю, моральної травми.
	// Зачіпати чиїсь почуття, неприємно вражати чим-небудь.
	рідко . Те саме, що кривдити.
Ображатися	аюся, аєшся і рідко ображуватися, уюся, уєшся, недок., образитися, ажуся, азишся, док. Відчувати образу.
Обридати	аю, аєш, недок., обриднути, ну, неш, док. Ставати неприємним, нудним від одноманітності, повторення; набридати.
	// Ставати противним, осоружним.
Обстоювати	ююсь, юєш, недок., обстояти, ою, оїш, док. Захищати, боронити від кого-, чого-небудь.
Обсуджувати	ую, уєш, недок., обсудити, суджу, судиш, док., перех., розм. 1. Недоброзичливо, з осудом висловлюватися, говорити про кого-, що-небудь; засуджувати, критикувати когось, щось.
Обурюватися	ююся, юєшся, недок., обуритися, рюся, ришся, док. Виражати почуття гніву , незадоволення, роздратування.
Обходити	джу, диш, недок., обійти, обійду, обійдеш, док., перен. Уникати, цуратися кого-, чого-небудь.
	тільки недок., перех. Цікавити, турбувати кого-небудь.
	тільки недок., перех., розм., рідко. Доглядати за ким-небудь, турбуватися про когось.
Огидіти	ію, ієш, док., розм., рідко. Те саме, що огиднути.
Огиднути	ну, неш, док., розм. Стати огидним, гидким; обриднути.
Огинатися	аюся, аєшся, недок., розм. Виявляти небажання що-небудь робити; ухилятися від чого-небудь.

	рідко. Догоджати кому-небудь, запобігати перед кимось, добиваючись уваги , ласки.
Огороджувати	ую, уєш, недок., огородити, роджу, родиш, док., перех., від чого, рідко. Захищати певним чином від чогось небажаного або небезпечного.
Огуджувати	ую, уєш, недок., огудити, джу, диш, док., перех. Висловлювати несхвалення, осуд; ганити, ганьбити.
Оклепувати	ую, уєш, недок.,оклепати, аю, аєш, док., перех. перен., розм. Зводити наклеп на кого-небудь.
Опаскуджувати	ую, уєш, недок., опаскудити, джу, диш, док., перех., розм. Опоганювати, оскверняти кого-, що-небудь.
	// Глумитися над ким-небудь, принижуючи, зневажаючи його; ганьбити.
Опікувати	ую, уєш, недок., неперех. і перех. Піклуватися про кого-, що-небудь, доглядати когось.
Опікуватися	уюся, уєшся, недок., ким, чим, рідко над ким - чим, про кого - що. Те саме, що опікувати.
Опоганювати	юю, юєш, недок., опоганити, ню, ниш, док., перех., перен. Неславити, ганьбити кого-, що-небудь, принижуючи, плямуючи чимось; оскверняти.
Опорочувати	ую, уєш, недок., опорочити, чу, чиш, док., перех. Створювати погану або небажану репутацію кому-, чому-небудь; порочити, компрометувати.
	// Неславити, ганьбити своїми вчинками, поведінкою і т. ін.
Освистувати	ую, уєш, недок., освистати, ищу, ищеш, док., перех. Виражати свистом осуд, незадоволення; обсвистувати.
Оскаржувати	ую, уєш, недок., оскаржити, жу, жиш, док., перех., заст. Обвинувачувати.
Осквернять	яю, яєш, недок., осквернити, ню, ниш, док., перех., книжн. Глумитися над чим-небудь високим, чистим.
Ославлювати	юю, юєш, і рідко ославляти, яю, яєш, недок., ославити, влю, виш; мн. ославлять; док., перех., рідко., ким. Поширювати погану славу (плітки, осуд, огуду) про кого-небудь; обмовляти, гудити, неславити.
	Те саме, що ганьбити.
	Поширювати добрі чутки про кого-небудь; славити, вихваляти.
Осміювати	юю, юєш, недок., осміяти, ію, ієш, док., перех. Те саме, що висміювати.
Осмішувати	ую, уєш, недок., осмішити, шу, шиш, док., діал. Осміювати.
Оспівувати	ую, уєш, недок., оспівати, аю, аєш, док., перех. Славити кого-, що-небудь у піснях, художній літературі, мистецтві.
Остерігатися	аюся, аєшся, недок., остерегтися, ежуся, ежешся, док. кого, чого, рідко від кого - чого. Остерігати себе від кого-, чого-небудь; берегтися. // Боятися; побоюватися.

Осуджувати	ую, уєш і рідко осуджати, аю, аєш, недок., осудити, осуджу, осудиш, док., перех. Виявляти негативне, несхвальне, недоброзичливе ставлення до кого-, чого-небудь, висловлювати невдоволення чиїмись вчинками, діями і т. ін.
	Погано відзиватися про кого-небудь; неславити.
Очорняти	яю, яєш і очорнювати, юю, юєш, недок., очорнити, ню, ниш, док., перех. Зводити наклеп на кого-, що-небудь, виставляти у поганому світлі когось, щось; порочити.
Ощаджувати	ую, уєш, і ощаджати, аю, аєш, недок., ощадити, джу, диш, док., перех., розм. Ставлячись до чого-небудь бережливо, оберігати його, не давати йому зникнути.
	Виявляючи співчуття, жаль, милосердя, не знищувати кого-небудь.
Падкатися	аюся, аєшся, недок., коло кого - чого, за ким -чим, діал. Клопотатися, піклуватися.
Падкуватися	уюся, уєшся, недок., ким, за ким, діал. Турбуватися про когось.
Пантрувати	ую, уєш, недок., перех. і неперех., на кого - що, за ким - чим, із спол. щоб, аби і т. ін., розм. Доглядати кого-, що-небудь; дбати про когось, щось.
Панькати	аю, аєш, недок., перех., розм. коло кого - чого. Потурати чиїмсь примхам, каверзуванням; балувати.
Панькатися	аюся, аєшся, недок., розм., з ким. Доглядати за ким-небудь, потураючи його примхам, каверзуванням.
	коло кого, з ким. Запобігливо догоджати, прислуговувати кому-небудь.
	з ким - чим. Приділяти кому-, чому-небудь багато, іноді занадто багато уваги, часу.
	з ким. Поблажливо ставитися до чиїхось дій, вчинків.
	// Проявляти делікатність стосовно кого-небудь.
Паплюжити	жу, жиш, недок., перех. Брутально, звичайно незаслужено лаяти або засуджувати; порочити, ганьбити.
Паплюжитися	иться, недок. Брутально лаяти, порочити, ганьбити одне одного; лаятися.
Паскудити	джу, диш, недок., розм., перен. Виставляти кого-, що-небудь в недоброму світлі, соромити, чорнити когось.
Пектися	печуся, печешся, мин. ч. пікся, пеклася, лося; недок., перен., розм. Турбуватися, переживати за кого-, що-небудь.
Переварювати	юю, юєш, тільки недок., перев. із запереч. не, перен., розм. Терпляче зносити ; ставитися до кого-, чого-небудь терпимо.
Передражнювати	юю, юєш, недок., передражнити, ажню, ажниш, док., перех. Підсміюватися над ким-небудь, піддражнювати когось, копіюючи його міміку, рухи, манеру говорити і т. ін.
Передражнюватися	юються, юєшся, недок., з ким, між ким. Передражнювати кого-небудь або один одного.

Переживати	аю, аєш, недок., пережити, переживу, переживеш і діал. Пережию, пережиєш, док., за кого - що. Відчувати хвилювання, неспокій щодо кого-, чого-небудь. Турбуватися.
Перейматися	аюся, аєшся, недок., перейнятися, переймуся, переймешся, док., чим. Сповнюватися яким-небудь почуттям, настроєм і т. ін.
Перекорюватися	ююся, юєшся і перекорятися, яюся, яєшся, недок., з ким, діал. Сперечатися, докоряти один одному.
Перекривляти	яю, яєш і рідко перекривлювати, юю, юєш, недок., перекривити, ивлю, ивиш ; мн. перекривлять; док., перех. Піддражнювати, підсміюватись, показуючи своє негативне, насмішкувате ставлення; передражнювати.
Перелаюватися	ююся, юєшся, недок., розм. Лаятися з ким-небудь, відповідати на лайку лайкою або лаяти один одного по черзі.
Перелюбити	люблю, любиш, мн. Перелюблять; док., перех., розм. Перестати любити; розлюбити.
Переоцінювати	ю, юєш, недок., переоцінити, іню, іниш, док., перех. Оцінювати надто високо, вище, ніж слід.
Перепрошувати	ую, уєш, і діал. перепрощати, аю, аєш, недок., перепросити, ошу, осиш, і розм. перепрохати, аю, аєш, док., перех. Просити вибачення, вибачатися.
Пересичуватися	уюся, уєшся, недок., пересититися, ичуся, итишся, док., перен. Робитися байдужим, сповнюватися нехіттю до чого-небудь від надмірного задоволення потреби, бажання і т. ін.
Пересуджувати	ую, уєш, недок., пересудити, суджу, судиш, док., перех. Недоброзичливо детально обговорювати чию-небудь поведінку, чиїсь дії, вчинки і т. ін.
Перехвалюватися	ююся, юєшся, недок., розм. Занадто хвалитися (один перед одним) або передавати чию-небудь похвальбу.
Пестити	пещу, пестиш, недок., перех. Ніжно торкаючись, гладячи і т. ін. кого-небудь, виявляти до нього любов, ласку; голубити.
	З любов'ю вирощувати, викохувати дитину, ніжно піклуватися про неї.
Пишатися	аюся, аєшся, недок. Відчувати гордість за кого-небудь, бути сповненим гордості за щось; гордитися.
	Відчуваючи свою зверхність, виявляти її в поведінці, виразі обличчя і т. ін.; бути пихатим, зазнаватися.
	//Поводити себе манірно, кокетливо і т. ін.
Підбиватися	аюся, аєшся, недок., підбитися, підіб'юся, підіб'єшся, док., розм., під кого, до кого. Здобувати прихильність, запобігати ласки, знаходити підхід, добиваючись чого-небудь.
Піддобрювати	ою, юєш і піддобряти, яю, яєш, недок., піддобрити, добрю, добриш, док., перех., чим. Подарунками, послугами і т. ін. переборювати чию-небудь упередженість або робити когось доброзичливішим, сприяти більшій увазі до себе.

Піддражнювати	і рідко піддразнювати, юю, юєш, недок., піддражнити і рідко піддразнити, ню, ниш, док., перех. Злегка дражнити.
Підкуповувати	ую, уєш, підкупати, аю, аєш, і розм. Підкупляти, яю, яєш, недок., підкупити, куплю, купиш, док., перех., перен. Викликати у кого-небудь симпатію, інтерес і т. ін.
	//Приваблюючи, привертати до себе.
Підлабузнюватися	юються, юєшся, недок., підлабузнитися, нюся, нишся, док. Те саме, що підлещуватися.
	розм. Підлещуючись, загравати з ким-небудь, залицятися до когось.
Підладжуватися	уюся, уєшся, недок., підладитися, джуся, дишся, док., до кого - чого, під кого - що, з інфін., розм. Пристосовуватися з метою жити в мирі, злагоді, ладити з ким-небудь.
Підлазити	ажу, азиш і підлізати, аю, аєш, недок., підлізти, зу, зеш, док., до кого, під кого, перен., фам. Лестощами, хитрощами добиватися чиєї-небудь уваги, довір'я і т. ін.
Підлащуватися	уюся, уєшся, недок., підлащитися і підластитися, ащуся, астишся, док. Лащитися, добиваючись у кого-небудь прихильності, ласки і т. ін.
Підлещуватися	уюся, уєшся, недок., підлеститися, ещуся, естишся, док. Лестощами, догідливістю, вихваляннням і т. ін. добиватися доброго ставлення, вигоди, користі тощо.
	Тільки недок. Те саме, що лащитися.
Підлизуватися	уюся, уєшся, недок., підлизатися, ижуся, ижешся, док., зневажл. Підлещуватися з корисною метою.
Підмазуватися	уюся, уєшся, недок., підмазатися, ажуся, ажешся, док., перен., розм. Те саме, що підлащуватися.
Підманювати	ою, юєш, недок., підманити, маню, маниш і рідше підманути, ману, маниш, док., перех., перен. Ваблячи, викликати потяг до себе.
Підносити	ошу, осиш, недок., піднести, су, сеш, док.; мин. ч. підніс, несла, несло; перех., перен. Звеличувати, прославляти.
Підозрівати	аю, аєш і підозрювати, юю, юєш, недок., перех., у чому. Допускати причетність кого-небудь до чогось негативного; сумніватися у порядності, чесності, відданості і т. ін.
Підслужуватися	уюся, уєшся, недок., підслужитися, служуся, служишся, док. Догоджанням, лестощами домагатися прихильного ставлення; прислужуватись.
Підсміюватися	юються, юєшся, підсміхатися, аюся, аєшся і рідше підсміхуватися, уюся, уєшся, недок., підсміятися, іюся, ієшся, док., з кого - чого, над ким - чим, рідко кому, чому. Висміювати чиї-небудь дії, вчинки і т. ін., кепкувати з кого-, чого-небудь.
Підтримувати	ую, уєш, недок., підтримати, аю, аєш, док., перех. Поділяючи погляди, виявляючи симпатію, виступати на захист або на боці кого-, чого-небудь.

Підчіплювати	юю, юєш, недок., підчепити, чеплю, чепиш; мн. підчеплять; док., перех., перен., розм. Знайомитись з ким-небудь, здобувати чиюсь прихильність.
Пізнаватися	наюся, наєшся, недок., пізнатися, аюся, аєшся, док. Вступати в дружні відносини, знайомитися, зближуватися з ким-небудь, близько узнавати когось.
Піклуватися	уюся, уєшся, недок., про кого - що, за кого - що, ким, чим. Виявляти увагу, турботу про потреби кого-, чого-небудь.
Плазувати	ую, уєш, недок., перен. По-рабському схилятися перед ким-, чим-небудь, догоджати комусь, принижуватися, вислужуватися перед кимсь.
Плакати	ачу, ачеш, наказ. сп. плач; недок., за ким - чим, по кому - чому. Побиватися, тужити за ким-, чим-небудь, проливаючи сльози.
	// перен., розм. Жалкувати за ким-, чим-небудь; журитися.
Плекати	аю, аєш, недок., перех. З любов'ю вирощувати, виховувати кого-, що-небудь; викохувати. Піклуватися.
Плескати	плещу, плещеш і рідко плескаю, плескаєш, недок., неперех. Бити в долоні на знак схвалення або вітання; аплодувати.
	//Наговорювати на кого-небудь щось.
Плювати	плюю, плюєш, наказ. сп. плюй; недок., перен., розм. Виявляти щодо кого-, чого-небудь презирство, байдужість; зовсім не брати до уваги когось або щось.
Плямувати	мую, муєш, недок., перех., перен. Виражати осуд, засуджувати кого-, що-небудь.
Побрататися	аюся, аєшся, док. Поклястися одне одному у взаємній дружбі, назватися братами.
	//Близько зійтися, виявити до кого-небудь братні почуття.
Побридитися	джуся, дишся, док., розм. Відчути огиду до кого-, чого-небудь.
Поважати	аю, аєш, недок., перех. Ставитися з повагою до кого-, чого-небудь, мати почуття поваги до когось, чогось.
	//Високо цінити що-небудь.
Поважити	жу, жиш, док., діал.,кому. Виявити повагу до кого-небудь, виконавши його бажання.
Повірити	рю, риш, док..кому, чому, в кого. Відчути довір'я до кого-, чого-небудь, пройнятися вірою в чиюсь щирість, порядність.
Повіряти	яю, яєш, і рідко повірювати, юю, юєш, недок., повірити, рю, риш, док., перех. Розповідати, звіряти кому-, чому-небудь щось потаємне, інтимне.
Поводитися	джуся, дишся, недок., повестися, ведуся, едешся, мин. ч. повівся, велася, лося; док., з ким. Ставитися до кого-небудь, тримати себе з кимсь яким-небудь чином.

Поганити	ню, ниш, недок., перех., розм., перен. Неславити, безчестити кого-, що-небудь чимсь.
Погоджуватися	уюся, уєшся, недок., погодитися, джуся, дишся, док. Бути згодним з ким-, чим-небудь; визнавати що-небудь правильним, доречним; підтримувати когось.
Погорджувати	ую, уєш і рідше погорджати, аю, аєш, недок., погордити, джу, диш, док. Ставитися до кого-небудь зневажливо, зверхньо, презирливо.
	тільки недок., рідко. Те саме, що гордитися. Погорджувати своїм прізвищем.
Погордитися	джуся, дишся, док. Поставитися до кого-, чого-небудь зверхньо, зневажливо, презирливо.
Погордувати	ую, уєш, док. Поставитися до кого-небудь зневажливо, зверхньо, презирливо.
	Поставитися до кого-, чого-небудь з огидою, відразою.
	над ким, рідко. Виявити надмірну гордість, гонор.
Пограти ся	аюся, аєшся, док., перен. Ставитися до кого-, чого-небудь легковажно, несерйозно.
Погризтися	зуся, зешся, мин. ч. погризся, лася, лося; док., перен., розм. Посваритися, посперечатися з ким-небудь, один з одним.
Погудити	джу, диш, док., перех., розм. Винести осуд, висловити незадоволення; протилежне похвалити.
Подобатися	аюся, аєшся, недок. Викликати симпатію, прихильність до кого-небудь; справляти на когось приємне враження.
	// Викликати потяг, інтерес (у особи іншої статі).
	Відповідати чиєму-небудь смаку, бути приємним комусь.
Подразнювати	юю, юєш, недок., подразнити, дразню, дразниш, док., перех. Збуджувати інтерес, цікавість.
Подружити	дружу, дружиш, док., неперех., з ким. Стати друзями з ким-небудь; заприятелювати.
	//Виявити взаємну прихильність, відданість, довір'я один до одного.
	перех. Зробити друзями кого-небудь з кимсь; здружити, збратати.
Подякувати	ую, уєш, док. Висловити подяку.
	//Завдячувати кому-, чому-небудь.
Поєднуватися	уюся, уєшся, недок., поєднатися, аюся, аєшся, тільки док. Вступити в інтимні, дружні стосунки; стати близькими одне одному.
Пожаліти	ію, ієш, док. перех., рідко неперех. Відчути жалість, співчуття до кого-небудь; зглянутися на кого-, що-небудь.
	//Висловити співчуття.
	//Потурбуватися про кого-небудь; виявити прихильність, приязнь.
	неперех. Відчути жаль, сум з приводу чого-небудь; пошкодувати, пожалкувати за чим-небудь.

Пожалувати	ую, уєш, док., перех. Виявити співчуття; змилуватися над ким-небудь.
	//Приголубити кого-небудь, попестити.
	//Виявити увагу, прихильність до кого-небудь.
	перех. Поберегти кого-, що-небудь; пожаліти.
	перех. і неперех. Відчути жаль, сум з приводу чого-небудь, пошкодувати, пожаліти за чим-небудь.
Пожартувати	ую, уєш, док., з кого- чого, рідко над ким - чим. Поставити кого-небудь задля жарту в смішне становище; посміятися з когось.
Позавидіти	джу, диш, док., діал. Позаздрити.
Позбиткуватися	уюся, уєшся, док., діал. Познущатися.
Поздоровляти	яю, яєш, недок., поздоровити, влю, виш; мн. поздоровлять; док., перех. Вітати когось з нагоди якої-небудь радісної, приємної події (народження, одруження, ювілею і т. ін.).
Покаятися	аюся, аєшся, наказ. сп. покайся; док. Визнати свою провину, виявляючи жаль з приводу зробленого, того, що сталося, і т. ін.
	//Вибачитися, перепросити кого-небудь.
	//Змінити свою поведінку, думку, погляд, визнаючи їх неслушними, відмовляючись від чогось, засуджуючи щось і т. ін.
	Пошкодувати, пожалкувати за зробленим учинком.
Поквитатися	аюся, аєшся і рідко поквитуватися, уюся, уєшся, док., розм., перен. Відплатити кому-небудь за нетовариське ставлення.
Покидати	аю, аєш, недок. Йти від кого-небудь, розлучатися з кимсь, позбавляючи своєї уваги, турбот і т. ін.
Покладатися	аюся, аєшся, недок., покластися, адуся, адешся, док., на кого - що. Твердо надіятися на кого-, що-небудь, довірятися кому-, чому-небудь.
Поклонятися	яюся, яєшся, недок., поклонитися, лонюся, лонишся, перен., док., за що. Вклонятися, виявляючи свою вдячність кому-небудь.
	перен., док. Передавати вітання кому-небудь; засвідчувати усно чи письмово свою повагу до відсутнього.
	Шанувати кого-, що-небудь як божество, святиню і т. ін.
	// Схилятися перед ким-, чим-небудь, ставитися до когось, чогось з глибокою пошаною.
Поклопотатися	очуся, очешся, док., про кого - що, за кого - що. Виявити турботу, подбати про кого-, що-небудь.
Покоряти	яю, яєш, недок., покорити, рю, риш, док., перех., чим. Викликати любов, захоплення, довір'я; зачаровувати.
Покохати	аю, аєш, док., перех. Відчути, виявити глибоку сердечну прихильність, потяг до особи іншої статі.

	// рідко. Відчути внутрішній потяг, схильність до кого-, чого-небудь, відданість комусь, чомусь.
Покохатися	аюся, аєшся, док. 1. Покохати одне одного (про осіб різної статі).
	розм. Попестити одне одного.
Покривдити	джу, диш, док., перех. Зробити комусь кривду; несправедливо поставитися до когось, чогось.
Поластитися	і полащитися, ащуся, астишся, док., до кого, перен., зневажл. Догоджати кому-небудь, запобігати перед кимсь.
Полестити	ещу, естиш, док., кому, чому. Викликати почуття задоволення у кого-небудь .
Полигатися	аюся, аєшся, док., з ким, розм. Завести знайомство, зав'язати дружбу з ким-небудь; потоваришувати (з негативним відтінком).
Полонити	лоню, лониш, недок. і док., перех., перен. Справляти надзвичайно приємне враження; зачаровувати.
Полюбити	люблю, любиш, мн. полюблять; док., перех. Відчути глибоку відданість, прив'язаність до кого-, чого-небудь, визнаючи значення, гідність і т. ін. когось, чогось.
	//Відчути прихильність до кого-небудь внаслідок близького споріднення, приятелювання, товаришування і т. ін.
	Відчути прихильність до особи іншої статі; покохати.
	Відчути потяг, схильність до чого-небудь.
Полюбитися	люблюся, любишся, мн. полюбляться; док., з ким . Відчути гарячу сердечну прихильність одне до одного (про осіб різної статі); покохати одне одного.
	//Викликати, збудити почуття любові в особи протилежної статі.
	Відчути глибоку повагу, товариську відданість одне до одного.
	тільки 3 ос., кому. Припасти до вподоби, до смаку; сподобатися.
Полюбляти	яю, яєш, недок., перех., розм. Ставитися до кого-, чого-небудь з симпатією; відчувати прихильність до когось, чогось.
	також з інфін. Мати інтерес, потяг до чого-небудь.
	//Надавати перевагу чомусь.
	також з інфін. і з додатком; часто із запереч. часткою не. Відчувати задоволення від чого-небудь.
	//з інфін. Мати нахил, пристрасть до чого-небудь.
Помикати	аю, аєш, недок., неперех. Деспотично розпоряджатися ким-небудь; попихати .
	перех., перен., розм. Приваблювати до себе.
Помилувати	ую, уєш, док., перех. Простити кому-небудь провину, виявити поблажливість до когось.

	//Виявити жалість, милосердя до кого-небудь.
Помилуватися	уюся, уєшся, док. Помилувати один одного.
	Милуватися один з одним якийсь час.
	ким, чим, з кого - чого, на кого - що. Милуватися ким-, чим-небудь якийсь час.
Помирити	мирю, мириш, док., перех. Відновити згоду, мирні стосунки між тими, хто посварився або ворогує один з одним.
	Спонукати терпляче зносити що-небудь, ставитися до когось; примирити.
Помиритися	мирюся, миришся, док. Припинити суперечки, ворожнечу або відновити добрі стосунки з ким-небудь.
	//Встановити добрі стосунки, згоду між собою.
	Терпляче поставитися до чого-небудь небажаного; примиритися.
Понадитися	джуся, дишся, док., на кого. Захопитися ким-небудь, закохатися в когось.
Понадіятися	іюся, ієшся, док. Покластися на кого-, що-небудь.
Поневажати	аю, аєш, док., перех., рідко. Те саме, що зневажати.
Понехтувати	ую, уєш, док., неперех., ким, чим. Поставитися із зневагою до кого-, чого-небудь.
Поносити	ошу, осиш, недок., перех., рідко. Лаяти, судити кого-небудь.
Попрікати	аю, аєш, недок., попрікнути, ну, неш, док., перех., розм., рідко. Те саме, що докоряти.
Попускати	аю, аєш, недок., попустити, ущу, устиш, док., перех., перев. із запереч. не. Залишати без уваги, без покарання чиї-небудь погані вчинки, дії і т. ін.; прощати.
Порадіти	ію, ієш, док., за кого. Відчути задоволення, радість з нагоди чиїх-небудь успіхів, приємних, радісних подій у житті кого-небудь іншого.
Пораяти	аю, аєш, і рідко пораїти, аю, аїш, док., кому, рідко кого, діал. Допомогти радою, надати якусь допомогу в скрутних обставинаж.
Поривати	ає, недок., перех. перен. Приваблювати, притягати до себе.
Поріднити	ню, ниш, док., перех. Зблизити, здружити.
Поріднитися	нюся, нишся, док. Зблизитися, подружитися.
	//з чим, перен. Звикнути до чого-небудь, полюбити щось.
Порізнити	ню, ниш, док., перех. Викликати ворожнечу, чвари між ким-небудь; роз'єднати.
Порізнитися	нюся, нишся, док., діал. Посваритися, порвати стосунки з ким-небудь.
Порозуміватися	аюся, аєшся, недок., порозумітися, іюся, ієшся, перев. док. Досягати взаєморозуміння, доходити згоди з ким-небудь.

	//Вносити ясність у взаємини з ким-небудь; відновлювати добрі стосунки, миритися з кимсь.
Порочити	чу, чиш, недок., перех. Розпускати плітки про кого-небудь, позбавляти когось доброго імені; ганьбити, знеславлювати.
	Паплюжити що-небудь гідне поваги.
	//Принижувати, безчестити кого-, що-небудь ганебними вчинками.
	Лаяти, сварити когось; ганити, гудити.
Посварити	варю, вариш, док., перех., кого, також з ким. Викликати, спричинити сварку між ким-небудь.
	Різкими, образливими словами висловити осуд, незадоволення чиєюсь поведінкою; полаяти, насварити.
Посваритися	варюся, варишся, док. Бути в сварці з ким-небудь. //Вступити в сварку, в суперечку з ким-небудь
	перев. на кого. В різкій образливій формі висловити осуд, незадоволення чиєюсь поведінкою; насварити, полаяти.
Посвататися	аємося, аєтеся, док., розм. Подружитися, заприятелювати.
Посвячувати	ую, уєш, недок., посвятити, ячу, ятиш, док., перех., перен. Звеличувати, підносити, облагороджувати що-небудь.
Поскаржитися	жуся, жишся, док. Висловити своє незадоволення ким-небудь; пожалітися кому-небудь на когось.
Послaвити	влю, виш; мн. послaвлять; док., перех., розм., рідко. Те саме, що ославити.
Посміхатися	аюся, аєшся, недок., посміхнутися, нуся, нешся, док. Посмішкою виражати свої почуття або ставлення до кого-, чого-небудь (перев. з відтінком іронії, глузування, кепкування тощо).
Посмішковуватися	уюся, уєшся і посмішкуватися, уюся, уєшся, недок., діал. Підсміюватися, насміхатися з кого-, чого-небудь.
Посміюватися	юються, юєшся, недок., з кого - чого, рідко над ким- чим. Підсміюватися, насміхатися з кого-, чого-небудь.
Посоромити	млю, миш, мн. посоромлять; док., перех., розм. Поставити кого-небудь у незручне, неприємне становище, накликати сором на когось; осоромити.
Посоромитися	млюся, мишся; посоромляться; док. Відчути сором за свої вчинки, поведінку тощо.
Поспівчувати	аю, аєш, док. Виявити співчуття до кого-небудь.
Поставитися	влюся, вишся, мн. поставляться; док. Виявити певне ставлення до кого-, чого-небудь.
Потерпати	аю, аєш, недок., розм. Відчувати страх перед ким-, чим-небудь; боятися.
Потішатися	аюся, аєшся, недок., потішитися, шуся, шишся, док. Знаходити в кому-, чому -небудь задоволення, радість; тішитися.

	з кого - чого, над ким - чим, рідко ким, чим. Підсміюватися, знущатися з кого-, чого-небудь; розважатися чиєюсь поведінкою, виглядом і т. ін.
Потоваришувати	ую, уєш, док. Стати чиїмось товаришем; стати товаришами.
Потурати	аю, аєш, недок., неперех., кому, чому., перев. із запереч. част.не, діал. Не вірити, не розраховувати на когось, щось.
	Не звертати уваги, не зважати.
Потурбуватися	уюся, уєшся, док. Виявити увагу до чиїх-небудь потреб, піклування про когось, щось; постаратися зробити послугу комусь.
Похваляти	яю, яєш, недок., похвалити, хвалю, хвалиш, док.,перех. Висловлювати схвалення, відзиватися з похвалою про кого-, що-небудь, хвалити.
Похвастати	аю, аєш, док. Висловитися про себе, про близьку людину, про свої або її успіхи, досягнення, вчинки з хвастощами.
Похизуватися	уюся, уєшся, док. розм. Зробити, сказати щось, хизуючись.
Поцікавитися	влюся, вишся; мн. поцікавляться; док. Виявити цікавість, інтерес, увагу до кого-, чого-небудь.
Поцінувати	ую, уєш, док., перех., розм., рідко. Дати оцінку кому-, чому-небудь.
Почитувати	ую, уєш і почитати, аю, аєш, недок., перех., книжн. Ставитися з повагою до кого-небудь, віддавати шану комусь.
Почтити	тиш, док., перех., книжн., рідко. Те саме, що ушанувати.
Почужатися	аємося, аєтеся, док., розм., рідко. Стати чужими один одному, перестати родичатися, дружити.
Пошанувати	ую, уєш, док., перех. Виявити повагу, з пошаною поставитися до кого-, чого-небудь.
	Дбайливо поставитися до кого-, чого-небудь.
Пошкодувати	ую, уєш, док., перех. Пожаліти кого-, що-небудь, відчути жалощі до когось, чогось.
Поштувати	ую, уєш, недок., перех., розм., заст. Шанобливо пригощати, частувати.
Приваблювати	юю, юєш, недок., привабити, блю, биш; мн. приваблять; док., перех. Викликати у кого-небудь інтерес, зацікавлюватися.
	//Привертати увагу приємним, гарним виглядом, красою.
	Викликати в кому-небудь доброзичливе ставлення, симпатію і т. ін.
	//Привертати до себе, пробуджуючи кохання.
	Бути причиною особливої уваги, симпатії, потягу до когось.

Привертати	аю, аєш, недок., привернути, верну, вернеш, док., перех., до кого, часто у сполуч. із сл. до себе. Викликати, пробуджувати у кого-небудь хороші почуття, позитивне ставлення до когось.
Привикати	аю, аєш, недок., привикнути і рідко привикти, кну, кнеш, док., розм. Почувати прихильність до кого-, чого-небудь.
Приворожувати	ую, уєш, недок., приворожити, рожу, рожиш, док., перех. Те саме, що заворожувати.
Прив'язувати	ую, уєш, недок., прив'язати, яжу, яжеш, док., перех, перев. у сполуч. із сл. до себе, перен. Викликати почуття симпатії, відданості, любові.
Прив'язуватися	уюся, уєшся, недок., прив'язатися, яжуся, яжешся, док., до кого - чого, перен. Відчувати прив'язаність, прихильність, звикати до кого-, чого-небудь.
Приглядатися	аюся, аєшся, недок., приглянутися, нуся, нешся, приглядітися і пригледітися, джуся, дишся, тільки док., перен., розм. Те саме, що сподобатися.
Приголублювати	юю, юєш, недок., приголубити, блю, биш; мн. приголублять; док., перех. Проявляючи ніжність, ласку, пестити кого-небудь; голубити.
	//чим. Пестити словом, поглядом.
Пригортати	аю, аєш, недок., пригорнути, горну, горнеш, док., перех. Ласкаво, ніжно обіймати кого-небудь.
	//Давати комусь притулок, виявляти дружню увагу до кого-небудь; бути лагідним, добрим, милосердним до когось.
Пригощати	аю, аєш і пригощувати, ую, уєш, недок., пригостити, ощу, остиш, док., перех. Виявляючи велику увагу, гостинність, доброзичливість до кого-небудь, частувати їжею, питвом.
Пригрівати	аю, аєш, недок., пригріти, ію, ієш, док., перех. Піклуючись про кого-небудь, співчуваючи комусь, жаліти, оберігати, давати притулок і т. ін.
	//Виявляти ніжність, ласку до кого-небудь.
Придобрюватися	юються, юєшся і придобрятися, яються, яєшся, недок., придобритися, рються, ришся, док., розм. Те саме, що піддобрюватися.
Призвичаюватися	юються, юєшся, недок., призвичаїтися, аються, аїшся, і рідко призвичитися, чуся, чишся, док. Починати сприймати що-небудь як звичне, ставитися до чогось, як до звичного.
	//до кого. Знайомитися з ким-небудь ближче, звикати до когось.
Признавати	аю, аєш, недок., признати, аю, аєш, док., перех., розм. Вважати кого-, що-небудь вартим уваги, поважати, цінувати когось, щось.

	//Рахуватися з ким-, чим-небудь.
Признаватися	аюся, аєшся, недок., признатися, аюся, аєшся, док., кому. Освідчуватися в коханні.
	Визнавати правдивість чого-небудь, погоджуватися з чимсь.
Приїдатися	ається, недок., приїстися, їсться, док., перен., розм. Втрачати інтерес для кого-небудь, ставати буденним, нецікавим; набридати.
Прикидатися	аюся, аєшся, недок., прикинутися, нуся, нешся, док., заст. Відчувати прихильність; привертатися.
Приковувати	ую, уєш, недок., прикувати і рідко прикути, ую, уєш, док., перех., перен. Викликати якийсь інтерес, притягати.
	//Викликати прихильність, почуття дружби, кохання; притягати до себе.
Приласкувати	ую, уєш, недок., приласкати, аю, аєш, док., перех., рідко. Виявляти ласку до кого-небудь.
Прилащуватися	уюся, уєшся, недок., прилащитися, щуся, щишся і приластитися, ащуся, астишся, док., розм. Ніжно горнутися до кого-небудь; пеститися.
	Те саме, що підлещуватися.
Прилещуватися	уюся, уєшся і прилещатися, аюся, аєшся, недок., прилеститися, ещуся, естишся, док., розм. Те саме, що підлещуватися.
Прилипати	аю, аєш, недок., прилипнути, ну, неш, док., перен., розм. Виявляючи симпатію, приязнь, бути біля кого-небудь невідступно.
Прилюбляти	яю, яєш, недок., прилюбити, люблю, любиш; мн. прилюблять; док., перех., діал. Закохувати в себе кого-небудь.
	//Викликати захоплення, замилування; зачаровувати своєю красою (про що-небудь).
	тільки недок. Любити що-небудь; полюбляти.
Прилюблятися	яюся, яєшся, недок., прилюбитися, люблюся, любишся; мн. прилюбляться; док., діал. Закохуватися в кого-небудь; починати любити.
	Починати любити що-небудь.
	//Виявляти пристрасть до чого-небудь.
Примазуватися	уюся, уєшся, недок., примазатися, ажуся, ажешся, док. //Піддобрюватися до кого-небудь з метою добитися чогось.
Приманювати	юю, юєш, недок., приманити, маню, маниш, док., перех., перев. недок. Привертати увагу, притягати до себе своєю красою, принадністю.
	розм. Певними заходами викликати в кого-небудь почуття кохання, зваблювати.

Примилюватися	юються, юєшся і примилятися, яються, яєшся, недок., примилитися, милюся, милишся, док., розм. Виявляти в розмові люб'язність, ласку до кого-небудь.
	// Словами, вчинками піддобрюватися до кого-небудь з певною метою; підлещуватися.
	// Поведінкою, розмовою, манерами намагатися подобатися кому-небудь, зваблювати когось.
Примиряти	яю, яєш і рідко примирювати, юю, юєш, недок., примирити, мирю, мириш, док., перех. Встановлювати мирні стосунки між ким-небудь, відновлювати злагоду.
	// Сприяти встановленню мирних стосунків, злагоди.
	// Змушувати змінити негативне ставлення до чого-небудь на позитивне.
Примирятися	яються,яєшся, недок., рідко примиритися, мирюся, миришся, док. Переставати сердитися один на одного.
	Ставитися терпимо до кого-, чого-небудь.
Принаджувати	ую, уєш, недок., принадити, джу, диш, док., перех. Удаючись до певних засобів, зацікавлюючи чимось, зав'язувати стосунки з ким-небудь.
	// Викликати симпатію, повагу, довір'я до себе.
	// Викликати почуття кохання, потяг.
	Викликати певний інтерес своїми позитивними якостями, перевагами.
Принижувати	ую, уєш і рідко принижати, аю, аєш, принизити, ижу, изиш. Ставити в принизливе становище, ображати.
Приохочувати	ую, уєш, недок., приохотити, очу, отиш, док., перех. Викликати любов до чого-небудь.
Припадати	аю, аєш, недок., припасти, аду, адеш, тільки недок., до кого, коло кого. Турбуватися, піклуватися про кого-небудь; упадати.
	також перед ким. Домагатися чиєїсь прихильності, запобігати ласки в когось .
Приревнувати	ую, уєш, док., перех., до кого. Відчути ревнощі; виявити почуття ревнощів.
Приростати	аю, аєш, недок., прирости, ту, теш, док., перен. Звикаючи, відчувати постійну потребу в комусь, чомусь, добре освоюватися з ким-, чим-небудь; прив'язуватися.
Присікуватися	уюся, уєшся, недок., присікатися, аюся, аєшся, док., розм. Докоряти комусь, звинувачувати когось (перев. безпідставно) у чомусь, використовуючи для цього будь-який привід; чіплятися, прискіпуватися.
Прискіпуватися	уюся, уєшся, недок., прискіпатися, аюся, аєшся, роз, тільки недок. Дуже вимогливо, суворо ставитися до кого-, чого-небудь.

Прислуговувати	ую, уєш, прислужувати, ую, уєш і рідко прислугувати, ую, уєш, недок., прислужити, служу, служиш, док. Робити кому-небудь послуги, догоджати комусь із чемності, ввічливості і т. ін. або запобігати перед ним.
Прислуговуватися	уюся, уєшся, недок., прислужитися, служуся, служишся, док., кому. Улесливо догоджаючи кому-небудь, домагатися прихильності, уваги до себе .
Присоромлювати	юю, юєш, недок., присоромити, млю, миш; мн. присоромлять; док., перех. Докоряючи комусь за що-небудь, примушувати його відчувати сором, зніяковіння, збентеження і т. ін.
Присусіджуватися	уюся, уєшся, недок., присусідитися, джуся, дишся, док., розм. Встановлювати з ким-небудь зв'язок; зближатися з кимсь.
Притиратися	аюся, аєшся, недок., притертися, труся, трешся, док., перен. Пристосовуватися, звикати до кого-, чого-небудь.
Притягати	аю, аєш і притягувати, ую, уєш, недок.; притягти і притягнути, тягну, тягнеш ; мин.ч. притяг, ла, ло і притягнув, нула ,ло; док., перех., перен. Викликати інтерес, привертати увагу до себе; зацікавлювати.
Прихиляти	яю, яєш, недок., прихилити, хилю, хилиш, док., перех., перен. Викликати у кого-небудь приязнь, симпатію, доброзичливе ставлення; привертати, приваблювати.
Прихилятися	яюся, яєшся, недок., прихилитися, хилюся, хилишся, док., до кого, перен. Відчувати приязнь, симпатію до кого-небудь; привертатися, прив'язуватися.
Причаровувати	уб, уєш, недок., причарувати, ую, уєш, док., перех., також із сл. до себе. Викликати до себе потяг, симпатію, любов.
Приятелювати	юю, юєш, недок. Бути з ким-небудь у дружніх, товариських стосунках; дружити.
Пробачати	аю, аєш, недок., пробачити, чу, чиш, док., перех., кому. Виявляючи поблажливість до кого-небудь, прощати щось; вибачати.
Прогнівлятися	яюся, яєшся, недок., прогнівитися, влюся, вишся; мн. прогнівляться; і прогніватися, аюся, аєшся, док. Виражати гнів, роздратування; сердитися, гніватися.
Проймати	аю, аєш, недок., пройняти, пройму, проймеш, док., перех., перен. Впливати на когось, справляючи певне враження, глибоко зворушуючи.
Пройматися	аюся, аєшся, недок., пройнятися, проймуся, проймешся, док. Схвильовано сприймати що-небудь, захоплюватися чимсь.
Проклинати	аю, аєш, недок., прокляти, прокляну, проклянеш і рідко проклену, прокленеш, док., перех. Клясти, лаяти, осипати прокльонами кого-, що-небудь, виражаючи різкий осуд, відчай, обурення, ненависть і т. ін.

Прославляти	яю, яєш, недок., прославити, влю, виш; мн. прославлять; док., перех.. Звеличувати, вихваляти кого-, що-небудь, створювати популярність, славу комусь, чомусь.
Протестувати	ую, уєш, недок., неперех. Виражати протест проти кого-, чого-небудь,.
Прощати	аю, аєш, недок., простити, прощу, простиш, док., перех. і неперех., кому, кого. Пробачати чию-небудь провину; виявляти поблажливість до когось.
П'янити	ить, недок., перех., перен. Збуджувати, викликати захоплення.
Радіти	ію, ієш, недок., за кого - що, з чого. Відчувати радість за кого-небудь, з приводу чиїхось успіхів, приємних, радісних подій і т. ін.
	//кому, чому. Відчувати радість з якоїсь нагоди, з певного приводу.
Разити	ражу, разиш, недок., перех., перен. Непримиренно ставлячись до кого-, чого-небудь, нещадно викривати, піддавати гострій критиці. //діал. Вражати.
Рахуватися	уюся, уєшся, недок., з ким. Цінити, поважати кого-небудь, уважно ставитися до когось.
Ревнувати	ую, уєш, недок., перех. Вважати кого-небудь своїм суперником (своєю суперницею) у коханні.
Реготати	очу, очеш і рідко реготіти, очу, отиш, недок., з кого. Насміхатися, глузувати з кого-небудь.
Ремствувати	ую, уєш, недок. Виявляти невдоволення ким-, чим-небудь, нарікати на когось, щось.
Рисуватися	уюся, уєшся, недок. Виставляти себе напоказ, хизуватися, поводитися манірно.
Ріднити	ню, ниш, недок., перех., перен. Робити близькими духом, звичками, поглядами і т. ін., створювати дружні взаємини.
Ріднитися	нюся, нишся, недок., перен. Ставати рідним кому-небудь, близьким духом, звичками, поглядами і т ін.
	//Звикати до кого-небудь, призвичаюватися до чогось, зживатися з кимсь, чимсь.
Різнити	ню, ниш, недок., розм., перех. Викликаючи ворожнечу, чвари між ким-небудь, роз'єднувати.
Родичатися	аюся, аєшся, недок., розм., перен. Ставати кому-небудь близьким, рідним звичками, поглядами і т. ін; зближуватися з кимсь.
Розбрататися	аюся, аєшся, док., розм. Перервати, припинити дружбу, посваритися з ким-небудь.
Розвеличатися	аюся, аєшся, док., розм. Почати надмірно величатися, пишатися, хвалитися чим-небудь.

Розводити	джу, диш, недок., розвести, веду, ведеш, док., перех. Змушувати припинити приятелювання, дружбу, зв'язок, спілкування кого-небудь з кимсь.
Розгудити	джу, диш, док., перех., розм., заст. Знеславивши кого-небудь, розлучити.
Роздобрювати	юю, юєш, недок., роздобрити, добрю, добриш, док., перех., розм. Всілякими способами примушувати кого-небудь стати добрим, лагідним, щедрим.
Роздобрюватися	ююся, юєшся, недок., роздобритися, добрюся, добришся, док., розм. Ставати добрим, лагідним, щедрим.
Роздружити	ружу, ружиш, док., перех., розм. Припинити, розірвати чию-небудь дружбу.
Роздружитися	ружуся, ружишся, док., з ким, розм. Припинити, розірвати свою дружбу з ким-небудь.
Розжалобитися	блюся, бишся, мн. розжалобляться; док., розм. Перейнятися жалощами; розчулитися.
	//над ким, рідко. Почати жаліти кого-небудь.
Розжалоблювати	юю, юєш, недок., розжалобити, блю, биш; мн. розжалоблять; док., перех. Викликати жалощі у кого-небудь до себе.
	//чим. Викликати жалощі, співчуття у кого-небудь до себе слізьми, просьбами і т. ін.
Розізлитися	люся, лишся, док. Виявити почуття злості.
Розкохуватися	уюся, уєшся, недок., розкохатися, аюся, аєшся, док., розм. Переставати кохати кого-небудь.
	Те саме, що закохуватися.
Розкриватися	аюся, аєшся, недок., розкритися, июся, иєшся, док., перен. Ділитися з ким-небудь своїми думками, почуттями; щиро й відверто розповідати, повідомляти щось про себе.
Розкритиковувати	ую, уєш, недок., розкритикувати, ую, уєш, док., перех. Дуже критикувати, піддавати критиці кого-, що-небудь.
Розлучатися	аюся, аєшся, і рідко розлучуватися, уюся, уєшся, недок., розлучитися, лучуся, лучишся, док., з ким - чим. Поривати ділові, дружні і т. ін. стосунки з ким-небудь; припиняти зв'язки, взаємини з кимсь.
Розлюбляти	яю, яєш і розлюблювати, юю, юєш, недок., розлюбити, люблю, любиш; мн. розлюблять; док., перех. Переставати любити кого-, що-небудь.
Розмилосердитися	джуся, дишся, док., рідко. Виявити милосердя, зглянутися на кого-небудь; змилосердитися.
Розминатися	аюся, аєшся, недок., розминутися, нуся, нешся, док., перен. Нехтувати чим-небудь, облишати щось або відмовлятися від чогось.
Розмиряти	яю, яєш, недок., перех. і неперех., рідко. Відновлювати мир, згоду між ким-небудь; мирити, примиряти.

Розноситися	ошуся, осишся, док., розм. Почати надмірно захоплюватися ким-, чим-небудь; почати приділяти занадто багато уваги комусь або чомусь.
Розохочуватися	уюся, уєшся, недок., розохотитися, очуся, отишся; док., розм. Починати відчувати інтерес до чогось, бажання робити що-небудь.
Розпаношитися	шуся, шишся, док., розм. Почати надто зухвало, пихато поводитися.
Розпанькатися	аюся, аєшся, док., розм. Почати дуже панькатися з ким-, чим-небудь.
Розраджувати	ую, уєш, і рідко розраджати, аю, аєш, недок., розрадити, джу, диш, док., перех. Висловлюючи співчуття, заспокоювати, втішати кого-небудь.
Розраховувати	ую, уєш, недок., розрахувати, ую, уєш, недок., неперех. Покладати надію на кого-небудь.
Розраювати	юю, юєш, недок., розраяти, аю, аєш, док., перех., розм. Висловлюючи співчуття, заспокоювати, розвеселяти кого-небудь.
Розрізнювати	юю, юєш, розрізняти, яю, яєш, недок., розрізнити, ню, ниш, док. Розлучати кого-небудь з кимсь.
Розрізнюватися	ююся, юєшся і розрізнятися, яюся, яєшся, недок., розрізнитися, нюся, нишся, док. Розлучатися з ким-небудь, покидати когось.
Розсварити	сварю, свариш, док., перех., розм. Викликати сварку між ким-небудь; посварити.
Розсваритися	сварюся, сваришся, док., розм. Посваритися з ким-небудь; розійтися.
Розсипатися	аюся, аєшся, недок., розсипатися, плюся, плешся; мн. розсипляться; док., перен., розм. Говорити кому-небудь багато люб'язностей, намагаючись заслужити прихильність, догоджаючи комусь або підлещуючись до когось.
Розславляти	яю, яєш, недок., розславити, влю, виш; мн. розславлять; док., перех. Перебільшено, надміру розхвалювати кого-, що-небудь.
	Поширювати чутки,плітки, розголошувати що-небудь.
Розстелятися	яється, розстилатися, ається і рідко розстелюватися, ються, недок., розстелитися, стелиться і розіслатися, розстелеться, док., перен., розм. Підлещуватися, плазувати перед ким-небудь.
Розхвалювати	юю, юєш, недок., розхвалити, хвалю, хвалиш, док., перех. Дуже, надмірно хвалити кого-, що-небудь.
Розхвалюватися	ююся, юєшся, недок., розхвалитися, хвалюся, хвалишся, док., розм. Починати надміру хвалитися.
Розхвастатися	аюся, аєшся, док., розм. Почати дуже хвастатися.

Розходитися	і рідко розіходитися, джуся, дишся, недок., розійтися, розійдуся, розійдешся, док. Поривати стосунки, зв'язки, припиняти знайомство, спілкування з ким-небудь.
Розхолоджувати	ую, уєш, недок., розхолодити, лоджу, лодиш, док., перех. Робити кого-небудь байдужим до кого-, чого-небудь, менш захопленим кимсь, чимсь, примушувати байдуже ставитися до когось, чогось.
Розхолоджуватися	уюся, уєшся, недок., розхолодитися, лоджуся, лодишся, док. Ставати байдужим до кого-, чого-небудь, менш захопленим кимсь, чимсь; ставитися байдуже до кого-, яого-небудь.
Розцінювати	юю, юєш, недок., розцінити, ціню, ціниш, док., перех., перен. Сприймати кого-, що-небудь, ставитися до когось, чогось певним чином.
Розчаровувати	ую, уєш, недок., розчарувати, ую, уєш, док., перех. Вселяти в кого-небудь розчарування ким-, чим-небудь.
Розчаровуватися	уюся, уєшся, недок., розчаруватися, уюся, уєшся, док. Відчувати розчарування ким-, чим-небудь.
Розчулювати	юю, юєш, недок., розчулити, лю, лиш, док., перех. Викликати в кого-небудь приємне почуття схвильованості, зворушеності.
	//Сповнювати хвилюванням, зворушенням.
Розчулюватися	юються, юєшся, недок., розчулитися, люся, лишся, док. Ставати приємно схвильованим, зворушеним.
Рупити	ить; мн. руплять; недок., діал. Цікавити.
Ручатися	аюся, аєшся, недок., ручитися, ручуся, ручишся, док. Будучи впевненим у чому-небудь, гарантувати його.
	Брати на себе відповідальність за кого-небудь; поручатися.
Сахатися	аюся, аєшся, недок., кого, від кого. Відчуваючи страх, незручнсть і т. ін., уникати зустрічі, не спілкуватися з ким-небудь; жахатися; цуратися.
	кого, чого. Боятися кого-, чого-небудь, відчувати страх перед кимсь, чимсь.
Сварити	сварю, свариш, недок., перех., кого, на кого. Різкими, образливими словами висловлювати невдоволення, осуд, докори; лаяти.
	//Докоряючи за щось погане, хибне, засуджувати; корити.
	кого, з ким. Викликати сварку між ким-небудь; сприяти загостренню взаємин.
Сваритися	сварюся, сваришся, недок. Вступати в сварку з ким-небудь; сперечатися один з одним.
	на кого. Висловлювати своє невдоволення, осуд (іноді образливо); лаяти.
Свататися	аюся, аєшся. Підтримувати добрі стосунки із сватами.
Святитися	святиться, недок., заст. Шануватися як святиня.

Сердитися	джуся, дишся, недок. Бути в стані гніву, роздратування; гніватися.
Симпатизувати	ую, уєш, недок., кому, чому. Відчувати симпатію, ставитися з симпатією до кого-, чого-небудь.
Скаржитися	жуся, жишся, недок., на кого - що. Висловлювати незадоволення чим-небудь ; нарікати, ремствувати.
Склинати	аю, аєш, недок., перех., діал. Проклинати.
Скоряти	яю, яєш, недок., скорити, скорю, скориш, док., перех. Підкоряти своїй волі, своєму впливові, викликаючи довір'я, любов, симпатії і т. ін.
Скохатися	аємося, аєтеся, док., розм. Полюбити одне одного.
Скучати	аю, аєш, недок., скучити, чу, чиш, док., за ким - чим, без кого - чого. Почувати тугу через відсутність кого-, чого-небудь, сумувати без когось, чогось.
Славити	влю, виш; мн. славлять; недок., перех. Звеличувати, прославляти кого-, що-небудь.
	Поширювати недобру славу про кого-, що-небудь; безчестити, ганьбити.
Славитися	влюся, вишся; мн. славляться; недок., розм. Хвалитися, вихвалятися.
Славословити	влю, виш; мн. славословлять; недок. Надмірно вихваляти кого-, що-небудь.
Смакувати	ую, уєш, недок., перех. і неперех., кому. Подобатися чим-небудь; приваблювати.
	перен. // Милуватися чим-небудь.
Сміятися	сміюся, смієшся, недок., з кого - чого, рідко над ким - чим, кому, чому. Насміхатися, глузувати з кого-, чого-небудь, висміювати чиїсь дії, вчинки і т . ін.
Соромити	млю, миш; мн. соромлять; недок., перех. Докоряти кому-небудь, висміювати когось за що-небудь, викликаючи в ньому почуття сорому.
	Робити, чинити кому-небудь сором; безчестити, ганьбити.
Соромитися	млюся, мишся; мн. соромляться; недок., кого, чого, за кого - що, з інфін. Відчувати сором.
	Відчувати незручність перед ким-небудь за когось, щось; ніяковіти.
Спиратися	аюся, аєшся, недок., спертися і зіпертися, зупруся, зіпрешся; мин. ч. сперся, сперлася, лося і зіперся, перлася, лося; наказ. сп. зіприся; док., перен. Знаходити підтримку у чому-небудь, викликати співчуття у когось.
Співпереживати	аю, аєш, недок., перех і неперех. Переживати разом із ким-небудь, поділяти чиїсь переживання.
Співчувати	аю, аєш, недок. Чуйно ставитися до чийого-небудь горя, до чиїхсь переживань.
	Прихильно, доброзичливо ставитися до кого-, чого-небудь; схвалювати щось.

Сплюгавити	влю, виш; мн. сплюгавлять; док., перех., рідко. Зганьбити, заплямувати, принизити кого-, що-небудь.
Сповідатися	аюся, аєшся, недок., перен. Відверто признаватися кому-небудь у чомусь, розповідати про щось.
Сповіряти	яю, яєш, недок., сповірити, рю, риш, док., перех., розм., на кого. Виявляючи довір'я, доручати кому-небудь щось.
Споганювати	юю, юєш, недок., споганити, ню, ниш, док., перех., розм. Плямуючи, принижуючи, ганьбити, паплюжити кого-небудь.
Сподіватися	аюся, аєшся, недок., на кого - що, з спол. що, щоб, з інфін. Розраховувати, покладати надію на що-небудь; надіятися.
Сподобати	аю, аєш, і рідко сподобати, аю, аєш, док., перех. Покохати, полюбити, виявити схильність до кого-небудь.
	Вибрати собі що-небудь до смаку, за власним бажанням; облюбувати.
Сподобатися	аюся, аєшся, док. Викликати почуття симпатії, привабити когось до себе.
	//Викликати потяг, інтерес у особи іншої статі.
Сподобляти	яю, яєш, недок., сподобити, доблю, добиш; мн. сподоблять; док., перех., заст. Робити кому-небудь честь своєю увагою, ласкою і т. ін.
Спокушати	аю, аєш, і рідко спокушувати, ую, уєш, недок., спокусити, ушу, усиш, док., перех. Намагатися викликати до себе чуттєвий потяг, симпатію, прихильність.
	Домагатися любові жінки, дівчини або намагатися викликати її, не маючи серйозних намірів; зводити.
Споріднюватися	юються, юєшся, недок., спорідднитися, нюся, нишся, док. Ставати близькими, спорідненими за звичками, переконаннями і т. ін.; зближуватися, зріднюватися.
Спочувати	аю, аєш, недок., спочути, ую, уєш, док., рідко. Те саме, що співчувати.
Сприятелюватися	юються, юєшся, док., з ким. Стати приятелем, здружитися.
Сприяти	яю, яєш, недок. Потурати кому-небудь.
Спроневірятися	яюся, яєшся, недок., спроневіритися, рюся, ришся, док., діал. Зневірятися.
Спротивити	влю, виш; мн. спротивлять; док., перех., рідко. Зробити противним, осоружним кого-, що-небудь.
	Викликати вороже ставлення до когось.
Спротивитися	влюся, вишся; мн. спротивляться; док. Стати противним, осоружним; остогидіти.
Спротивіти	ію, ієш, док. Стати противним, осоружним; остогидіти.
Спускати	аю, аєш, недок., спустити, спущу, спустиш, док., неперех., розм. Ставитися поблажливо до кого-небудь, не давати належної відсічі комусь.
Срамити	млю, миш; мн. срамлять; недок., перех., заст. Соромити.

Ставитися	влюся, вишся; мн. ставляться; недок. Виявляти певне ставлення до кого-, чого-небудь.
Старатися	аюся, аєшся, недок., перев. з інфін., про кого - що, розм. Те саме, що турбуватися.
Стелитися	стелюся, стелишся, недок., перен. Догоджати комусь, нещиро вихваляти, запобігати перед ким-небудь, підлещуватися до когось; плазувати.
Стидити	джу, диш, і розм. стидати, аю, аєш, недок., перех. Докоряти за що-небудь, викликаючи у когось почуття стида; соромити.
Стидитися	джуся, дишся, і розм. стидатися, аюся, аєшся, недок., кого, чого, рідко ким, чим, з інфін. Відчувати стид.
Стоваришувати	ую, уєш, док., перех., рідко. Зблизити, зробити товаришами.
Стоваришуватися	уюся, уєшся, док., з ким. Зблизитися, стати товаришами.
Сторонитися	ронюся, ронишся, недок., кого, чого, від кого - чого, перен. Уникати кого-небудь, виявляти небажання спілкуватися з кимсь.
Страмити	млю, миш; мн. страмлять; недок., перех., розм. Вводити в сором кого-небудь , накликати сором на когось; осоромлювати.
Страхатися	аюся, аєшся, недок., чого. Відчувати страх перед ким-, чим-небудь, боятися когось, чогось; лякатися.
Страшитися	шуся, шишся, недок. Відчувати страх перед ким-, чим-небудь, боятися когось, чогось; лякатися.
Стужитися	стужуся, стужишся, док., за ким - чим. Стомитися, змучитися від туги за ким -небудь.
Судити	суджу, судиш, недок. і док. Висловлювати свій осуд, засуджувати кого-, що-небудь.
	// розм. Неславити кого-небудь; пересуджувати.
Сумніватися	аюся, аєшся, недок., у кому. Мати сумнів щодо кого-небудь, не цілком покладатися на когось.
Сумувати	ую, уєш, недок., за ким - чим, без кого - чого, розм. По кому - чому. Горювати, тужити за ким-, чим-небудь.
Суперечити	чу, чиш, недок. Не погоджуватися з ким-небудь; перечити.
Суперничати	аю, аєш, недок. Домагатися, поряд з іншим (іншою), кохання якої-небудь жінки (якогось чоловіка).
Супитися	плюся, пишся; мн. супляться; недок. Виявляти незадоволення ким-, чим-небудь, ображатися на когось.
Схвалювати	юю, юєш, недок., схвалити, схвалю, схвалиш, док., перех. Вважати добрими, правильними чиї-небудь дії, вчинки, рішення і т. ін.; давати позитивну оцінку чомусь, хвалити щось.
Схиляти	яю, яєш, недок., схилити, схилю, схилиш, док., перех., перен. Навертати, спрямовувати, приваблювати до кого-, чого-небудь.

Схилятися	яюся, яєшся, недок., схилитися, схилюся, схилишся, док. Визнавати чий-небудь авторитет, виявляти глибоку повагу до когось, чогось.
Сходитися	і рідко зіходитися, джуся, дишся, недок., зійтися, зійдуся, зійдешся, док. Досягати взаємопорозуміння, вступати в близькі, дружні стосунки з ким-небудь; зближатися.
Схолонути	ну, неш; мин. ч. схолонув і схолов, ла, ло; док., перен. Стати байдужим, черствим, холодним.
Таврувати	ую, уєш, недок., перех., перен. Суворо засуджувати когось, щось; картати, викривати чиїсь дії, вчинки.
Талувати	ую, уєш, недок., перех., діал. Недбало ставитися до чогось, не берегти речей.
Терпіти	терплю, терпиш; мн. терплять; недок., перех. Миритися з існуванням, наявністю кого-, чого-небудь; поблажливо ставитися до когось, чогось.
	перех. із запереч. част. не, розм. Дуже не любити кого-, чого-небудь, почувати неприязнь, відразу до когось, чогось.
Тиранити	ню, ниш, недок., перех. Виявляти деспотизм, жорстокість стосовно когось.
Тікати	аю, аєш, недок., від кого - чого, заст. кого, чого. Уникати кого-, чого-небудь, уникати зустрічі з ким-небудь; ухилитися від чого-небудь.
Тіснити	ню, ниш, недок., перех., перен. Переслідувати, гнітити.
Тішити	шу, шиш, недок.,перех. Робити комусь приємність, бути комусь втіхою; радувати кого-небудь.
	Розраджувати кого-небудь, розвіювати сум, поганий настрій і т. ін.
Тішитися	шуся, шишся, недок. Милуватися чимсь, відчувати задоволення, насолоду від чого-небудь.
Товаришувати	ую, уєш, недок., з ким. Бути товаришем, товаришами, перебувати в дружніх, приятельських стосунках з ким-небудь.
Толерувати	рую, руєш, недок., перех. і неперех., заст., книжн. Виявляти толерантність до кого-, чого-небудь; терпіти.
Топтати	топчу, топчеш, недок., перех, перен. Виражати зневагу до чого-небудь; ганьбити, знеславлювати кого-, що-небудь.
Топтатися	топчуся, топчешся, недок., коло (біля) кого - чого, розм. Крутитися, проявляючи турботу про кого-, що-небудь.
	//ірон., жарт. Залицятися до когось.
Тремтіти	мчу, мтиш, недок., перен. Відчувати страх, боязнь перед ким-, чим-небудь, боятися, побоюватися когось, чогось.
Третирувати	ую, уєш, недок., перех., книжн. Виявляти зневагу до когось, поводитися безцеремонно, не рахуватися з кимось.

Тривожитися	жуся, жишся, недок., за кого - що, ким, чим. Турбуватися про кого-, що-небудь, побоюватися.
Труситися	трушуся, трусишся, недок., перен., над ким - чим. Ретельно оберігати кого-, що-небудь, боятися втратити когось, щось.
Трястися	суся, сешся; мин. ч. трясся, тряслася, лося; недок., перен., над ким - чим, розм. Дуже берегти, боятися втратити кого-, що-небудь.
Тупати	аю,аєш, недок., на кого. Дуже сердитися, гніватися на когось, б'ючи ногами (ногою) об підлогу, землю.
	коло (біля) кого - чого, розм. Доглядати кого-, що-небудь.
Тупцювати	ою, юєш, і тупцяти, яю, яєш, недок., коло (біля) кого - чого, розм. Доглядати кого-, що-небудь.
	//Упадати коло кого-небудь.
Турбуватися	уюся, уєшся, недок., за кого - що, про кого - що, ким, чим. Виявляти занепокоєння стосовно кого-небудь, з приводу чогось.
	Виявляти увагу до чиїхось потреб, піклуватися про кого-, що-небудь.
Тяжіти	тяжію, тяжієш і тяжу, тяжиш, недок. Мати потяг, прихильність, пристрасть до кого-, чого-небудь.
Убиватися	аюся, аєшся, недок., убитися, уб'юся, уб'єшся, недок., за ким - чим, заст. ким, чим, по кому - чому, об кому - чому. Тривожитися за когось, ревно піклуватися, турбуватися про кого-, що-небудь; уболівати.
	// розм. Кохати.
Ублажати	аю, аєш, недок., ублажити, жу, жиш, док., перех., розм. Догоджаючи, задовольняти чиїсь вимоги, примхи, бажання.
Уболівати	аю, аєш, недок., за ким - чим, за кого - що, заст. над ким - чим. Піклуючись, дуже турбуватися, тривожитися за кого-, що-небудь.
Уважати	аю, аєш, недок., неперех., на кого - що. Зважати на кого-, що-небудь, надавати значення чомусь, рахуватися з ким-, чим-небудь.
Уважити	жу, жиш, док., розм., неперех. Зважити, зглянутися на когось, щось.
Увиватися	аюся, аєшся, недок., увитися, док., розм., тільки недок., біля (коло, навколо) кого, перен. Постійно бути у когось на очах, вертітися біля когось, домагаючись уваги або виявляючи її.
Удержувати	ую, уєш, недок., удержати, жу, жиш, док., перех. Зберігаючи, підтримувати чиє-небудь кохання, прихильність, не допускати розриву.

Удовольняти	і заст. удоволяти, яю, яєш, недок., удовольнити, ню, ниш, і заст. удоволити, лю, лиш, док., перех. Робити приємність кому-небудь, викликати почуття задоволення в когось.
Удостоювати	юю, юєш, недок., удостоїти, ою, оїш, док., перех., чим або з інфін., рідко чого. Виявляти до кого-небудь свою увагу, прихильність.
Уживатися	аюся, аєшся, недок., ужитися, уживуся, уживешся, док., з ким. Живучи, працюючи, перебуваючи певний час разом, звикати один до одного; зживатися з ким-небудь або між собою, налагоджувати мирне життя.
Узлитися	люся, лишся, док., розм. Пройнятися сильною злобою проти кого-небудь; озлитися.
Уклонятися	яюся, яєшся, недок., уклонитися, лонюся, лонишся, док., перед ким - чим. Бути великим прихильником, шанувальником кого-, чого-небудь.
	кому. Вітати кого-небудь письмово, у листі, або через іншу особу, виражаючи пошану.
	кому, перед ким. Принижуватися, запобігати перед ким-небудь; покорятися комусь.
Уколювати	юю, юєш, недок., уколоти, олю, олеш, док., перех., перен. Прикро вражати, ображати кого-небудь якимись словами, вчинком.
Укохати	аю, аєш, док., перех., розм. Покохати, полюбити.
Укохатися	аюся, аєшся, док., розм. Те саме, що закохатися.
Уласкавлювати	юю, юєш, недок., уласкавити, влю, виш; мн. уласкавлять; док., перех., розм. Ласкою, умовлянням спонукати згодитися на щось, із чимсь, схиляти на свій бік.
Уласкавлюватися	юються, юється, недок., уласкавитися, влюся, вишся; мн. уласкавляться; док., розм. Ставати поступливим, добрішати.
Улещувати	ую, уєш, і улещати, аю, аєш, недок., улестити, улещу, улестиш, док., перех. Лестощами, обіцянками, умовлянням схиляти до чого-небудь, примушувати згодитися на щось.
	//Привертати до себе лестощами, похвалами і т. ін.; задобрювати.
Улюбляти	яю, яєш, недок., улюбити, улюблю, улюбиш; мн. улюблять; док., перех., розм. Любити, кохати.
	//док. Уподобати.
Улюблятися	яюся, яєшся, недок., улюбитися, улюблюся, улюбишся; мн. улюбляться; док ., розм. Те саме, що закохуватися.
Умилосердити	джу, диш, док., перех., заст. Зробити милосердним.
Умилосердитися	джуся, дишся, док., заст. Стати милосердним.
Умилостивляти	яю, яєш, рідко, недок., умилостивити, влю, виш; мн. умилостивлять; док., перех., заст. Робити милостивим.

Умилостивлятися	яюся, яєшся, рідко, недок., умилостивитися, влюся, вишся; мн. умолостивляться; док., заст. Ставати милостивим.
Уникати	аю, аєш, недок., уникнути, ну, неш; мин. ч. уник, ла, ло і уникнув, нула, ло; док. Намагатися не спілкуватися з ким-небудь, цуратися когось, не бажати чогось.
Упадати	аю, аєш, недок., коло (біля) кого, над ким, за ким. Турбуватися, піклуватися.
	коло (біля) кого, за ким, перед ким. Домагатися чиєїсь прихильності, запобігати ласки в когось.
Упевнятися	яюся, яєшся і упевнюватися, ююся, юєшся, недок., упевнитися, нюся, нишся, док., на кого - що, рідко. Надіятися, покладатися.
	кому, чому, рідко. Довірятися.
Упікатися	аюся, аєшся, недок., упектися, упечуся, упечешся, док., перен., розм. Набриднути кому-небудь.
Уповати	аю, аєш, недок., рідко. Твердо надіятися, покладати надію, розраховувати на кого-, що-небудь.
Уподобати	аю, аєш, перех. Виявити схильність до кого-, чого-небудь, зацікавлення кимсь, чимсь як таким, що відповідає смакам, бажанням, настроям і т. ін.
	//Пройнятися симпатією до кого-небудь, почуттям, близьким до кохання.
Уподобатися	аюся, аєшся, док. Припасти кому-небудь до смаку, стати приємним.
	//Викликати почуття симпатії, близьке до кохання.
Упоминатися	аюся, аєшся, недок., упімнутися, нуся, нешся, док., діал. Турбуватися за кого -, що-небудь.
Уславляти	яю, яєш і уславлювати, юю, юєш, недок., уславити, влю, виш; мн. уславлять; док., перех., уроч. Високо оцінювати, прославляти кого-, шо-небудь.
	розм. Поширювати негативні відомості про кого-небудь, плітки, які ганьблять, засуджують.
Услуговувати	овую, овуєш і услугувати, ую, уєш, недок., услужити, ужу, ужиш, док., заст. Робити кому-небудь послугу, що-небудь приємне, бажане, потрібне, щоб задовольнити когось або викликати прихильність до себе.
Усміхатися	аюся, аєшся, недок., усміхнутися, нуся, нешся, док. Усмішкою виявляти своє ставлення до кого-, чого-небудь, відповідати на що-небудь.
Усолоджувати	джую, джуєш, недок., усолодити, джу, диш, док., перех., рідко. Втішати кого -, що-небудь чимсь приємним, відрадним; робити що-небудь приємнішим.
Усолоджуватися	джуюся, джуєшся, недок., усолодитися, джуся, дишся, док., рідко. Втішатися чимсь приємним, відчувати насолоду, задоволення від чого-небудь.

Уставлятися	яюся, яєшся, недок., уставитися, влюся, вишся; мн. уставляться; док., за кого, за ким, діал. Заступатися.
Утішатися	аюся, аєшся,недок., утішитися, шуся, шишся, док., ким, чим, заст., на кого - що. Відчувати втіху, ставати радісним, задоволеним.
Ухвалювати	юю, юєш, недок., ухвалити, алю, алиш, док., перех., заст. Дуже хвалити, вихваляти.
Ухоплюватися	ююся, юєшся, недок., рідко, ухопитися, оплюся, опишся, док. Виявити особливе зацікавлення ким-, чим-небудь, маючи на меті використати в своїх інтересах.
Учаровувати	ую, уєш, недок., учарувати, ую, уєш, док., перех. Те саме, що зачаровувати.
Ушановувати	ую, уєш, недок., ушанувати, ую, уєш, док., перех. Виявляти пошану, повагу до кого-, чого-небудь; поважати.
Фаворизувати	ую, уєш, недок. і док., перех. Виявляти прихильність, добре ставитися до когось, підтримувати когось, заступатись за когось.
Фальшивити	влю, виш; мн. фальшивлять; недок., розм. Лицемірно поводитися, ставитися до когось.
Фамільярничати	аю, аєш, недок., розм. Поводитися фамільярно, дозволяти собі фамільярність , панібратство стосовно когось.
Фетишизувати	ую, уєш, недок.і док., перех. Перетворювати що-небудь у фетиш, ставитися до чого-небудь, як до фетиша.
Фиркати	аю, аєш, недок., перен., розм. Сердитися, висловлювати незадоволення.
Фліртувати	ую, уєш, недок. Займатися фліртом, залицятися, кокетувати.
Фудулитися	люся, лишся, недок., діал. Поводитися гордовито, зарозуміло, пихато.
	//на кого. Ставитися до кого-небудь з презирством.
Фукати	аю, аєш, недок., перех. і неперех, діал. Кричати, галасувати, дорікати комусь , сваритися на кого-небудь.
Хвалити	хвалю, хвалиш, недок., перех. Висловлювати похвалу, схвалення кому-, чому-небудь.
	Звеличувати, прославляти.
Хвалитися	хвалюся, хвалишся, недок. Хвалити себе, вихвалятися ким-, чим-небудь.
Хвастати	аю, аєш, недок. Хвалити себе, хвалитися ким-, чим-небудь.
Хвастатися	аюся., аєшся, недок. Те саме, що хвастати.
Хвилювати	ою, юєш, недок., перен. Викликати інтерес у кого-небудь, цікавитися, не лишати байдужим когось.
Хвинтити	нчу, нтиш, недок., розм. Зазнаватися, пишатися.

Хворіти	ію,ієш, недок., за кого - що, чим, перен., розм. Глибоко пройматися болем, хвилюватися за когось, щось, уболівати за ким-, чим-небудь.
Хибнути	ну, неш, док., розм., до кого, перен. Прихилятися до кого-небудь.
Хизуватися	уюся, уєшся, недок., чим. Виставляти що-небудь напоказ, пишатися чим-небудь; хвалитися, чванитися.
Хилитися	люся, лишся, недок. Шукати заступництва, прихильності в кого-небудь.
	Догоджати кому-небудь.
Хихикати	і хіхікати, аю, аєш, недок., хихикнути і хіхікнути, ну, неш, док., перен. Глузувати, насміхатися з когось.
Хихотати	очу, очеш і хихотіти, очу, отиш, недок., розм., перен. Насміхатися, глузувати з кого-небудь.
Хмуритися	рюся, ришся, недок., на кого. Виявляти незадоволення ким-небудь, сердитися на когось.
Ходити	ходжу, ходиш, недок., за ким. Постійно бути біля кого-небудь, залицяючись, домагаючись взаємності або настирливо добиваючись чогось від нього.
	Турбуватися, піклуватися про кого-небудь, забезпечувати необхідні умови комусь, доглядати когось.
Холоднішати	аю, аєш, недок., перен. Втрачати інтерес до кого-, чого-небудь, виявляти байдужість, безпристрасність.
Холонути	ну, неш; мин. ч. Холонув, нула, ло і холов, лола, ло; недок., перен. Ставати холодним до кого-, чого-небудь, безпристрасним.
Хулити	лю, лиш, недок., перех., книжн. Ганьбити, зневажливими, грубими словами докоряти кому-небудь; лаяти, клясти.
Цабанити	баню, баниш, недок., перех., діал. Зневажливими, грубими словами докоряти кому-небудь; лаяти, клясти.
Цвікати	аю, аєш, недок., розм. Висловлювати кому-небудь невдоволення з чогось; дорікати кому-небудь.
Цікавити	влю, виш; мн. цікавлять; недок., перех. Привертати чию-небудь увагу, викликати інтерес, захоплення.
	//Те саме, що приваблювати.
Цікавитися	влюся, вишся; мн. цікавляться; недок. Намагатися дізнатися про кого-, що-небудь; виявляти увагу, інтерес до когось, чогось.
	ким, чим. Відчувати потяг, прихильність до кого-небудь.
Цілувати	ую, уєш, недок., перех. Торкатися губами до кого-, чого-небудь на знак любові, дружби, поваги при зустрічі, прощанні і т. ін.
Цілуватися	уюся, уєшся, недок. Цілувати один одного, когось.
Цінити	ціню, ціниш, недок., перех., перен. Судити про кого-, що-небудь, давати оцінку комусь, чомусь.
	//Визнаючи цінність чого-небудь, дорожити ним.

	//Ставитися до кого-небудь з повагою, вважати вартим поваги.
Цуратися	аюся, аєшся, недок., кого, чого, рідко що, ким, чим. Триматися осторонь, уникати кого-, чого-небудь.
	//Ухилятися від чого-небудь (яких-небудь дій, справ і т .ін.); гребувати.
	//Не виявляти інтересу до чого-небудь, зневажати що-небудь.
Чарувати	ую, уєш, недок., перех.і неперех., перен. Захоплювати, вражати кого-небудь чарами.
Чаруватися	уюся, уєшся, недок. Спостерігаючи за ким-, чим-небудь, слухаючи когось, щось, захоплюватися їх чарами.
Чванитися	нюся, нишся, недок. Виявляти пиху; гордитися своєю перевагою в чомусь, вихвалятися ким-, чим-небудь.
Честити	чещу, честиш, недок., перех., заст. Виявляти до кого-небудь шану, почесті.
	Лаяти кого-небудь за щось.
Числити	лю, лиш, недок., діал. Надіятися, розраховувати на кого-, що-небудь.
Чистити	чищу, чистиш, недок., перех., перен., розм. Дуже лаяти, сварити кого-небудь за щось.
Чорнити	ню, ниж, недок., перех., перен. Ганьбити, знеславлювати кого-, що-небудь.
Чубитися	блюся, бишся; мн. чубляться; недок., розм., перен. Не мирити між собою.
Чхати	чхаю, чхаєш, недок., на кого - що, перен., вульг. Не визнавати кого-, що-небудь, лишати поза увагою кого-, що-небудь; висловлювати байдужість, зневагу до когось, чогось.
Шанувати	ую, уєш, недок., перех. Відчувати або виявляти глибоку повагу, пошану до когось, чогось; поважати.
	//Цінячи когось, вшановувати.
	//Надавати чомусь великого значення; цінити.
	//Цінячи, берегти.
	//розм. Брати до уваги; зважати на щось.
	Виявляти турботу, дбати про кого-небудь; піклуватися, доглядати.
	//Ставитися з особливою повагою, ніжністю, виявляючи турботу, піклування (перев. про членів родини).
Шануватися	уюся, уєшся, недок., до кого, рідко. Виявляти повагу, пошану до кого-небудь.
Шапкувати	ую, уєш, недок., перед ким, кому, до кого, заст. кого, розм. Знімати шапку, вітаючи когось.
	//Запобігливо вітатися, вклоняючись і знімаючи шапку.
	//Виявляючи покору, запобігати перед ким-небудь.
Шапкуватися	уюся, уєшся, недок., розм. Вітатися з кимось, знімаючи шапку.
	//перед ким, перен. Виявляючи покору, запобігати перед ким-небудь.

Шкилювати	юю, юєш, недок., перех., кого, з кого, діал. Дражнити кого-небудь, насміхатися з когось.
Шкодувати	ую, уєш, недок., неперех., за ким - чим. Нарікати на що-небудь, жалкувати, уболівати за ким-, чим-небудь.
	перех. Відчувати жалість, співчуття до кого-небудь; жаліти.
	перех. Берегти, оберігати кого-, що-небудь.
Шпетити	шпечу, шпетиш, недок., перех., розм. Лаяти, сварити кого-небудь.
	//Суворо відчитувати, ганити кого-небудь.
Шпурляти	яю, яєш, недок., перех., що, ким, чим., перен. Недбало поводитися з чим-небудь.
Штрикати	аю, аєш, недок., перех., перен. Ображати когось колючими, неприємними зауваженнями; ущипливо дорікати кому-небудь.
Щадити	джу, диш, недок., перех. Не занапащати кого-небудь, не завдавати шкоди комусь; милувати.
	//перев. із запереч. част. не, перен. Виявляти непримиренність до яких-небудь хиб, вчинків, вад кого-небудь.
	Ставитися бережно до чого-небудь, берегти щось.
Щирувати	ую, уєш, недок., заст. Виявляти щирість, сердечність, увагу до кого-небудь.
Щулитися	люся, лишся, недок., перен. Виявляти нерішучість, вагаючись, ніяковіючи.